

T.C.

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

T.C.

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BİR ŞAİR VE GAZETECİ
SEYYİD EŞREFUDDİN-İ GÎLÂNÎ (NESİM-İ ŞİMÂL)**

Sevda AYGAR BACANLI

FARS DİLİ ve EDEBİYATI (Ortak Doktora)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Abdüsselam BİLGİN

İKİNCİ DANIŞMAN

Prof. Dr. Yusuf ÖZ

KIRIKKALE-2022

KABUL-ONAY

Sevda AYGAR BACANLI tarafından hazırlanan “MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BİR ŞAİR VE GAZETECİ SEYYİD EŞREFUDDİN-İ GİLÂNÎ (NESİM-İ ŞİMÂL)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı (Ortak Doktora) Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Abdüsselam BİLGEN

Fars Dili ve Edebiyatı, Ankara Üniversitesi

İmza:.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylıyorum.

İkinci Danışman: Prof. Dr. Yusuf ÖZ

Fars Dili ve Edebiyatı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

İmza:.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylıyorum.

Başkan: Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU

Farsça Mütercim Tercümanlık, Kırıkkale Üniversitesi

İmza:.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylıyorum.

Üye: Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ

Fars Dili ve Edebiyatı, Ankara Üniversitesi

İmza:.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylıyorum.

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin COŞGUNER

Farsça Mütercim Tercümanlık, Kırıkkale Üniversitesi

İmza:.....

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 05/12/2022

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Doç. Dr. Abdüssamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

o Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

o Tüm bilgi, belge ve değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

o Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

o Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

o Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza

Sevda AYGAR BACANLI

05/12/2022

ÖZET

MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE BİR ŞAİR VE GAZETECİ SEYYİD EŞREFUDDİN-İ GİLÂNÎ (NESİM-İ ŞİMÂL)

Kırıkkale Üniversitesi-Ankara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi

Danışman: Doç. Dr. Abdüsselam BİLGİN

İkinci Danışman: Prof. Dr. Yusuf ÖZ

Aralık 2022, 394 sayfa

Meşrutiyet döneminde İran'da önemli siyasal olaylar ve toplumsal değişiklikler gerçekleşmiş, Fars Dili ve Edebiyatı da bu değişikliklerden etkilenmiştir. Şiirlerde siyasal ve toplumsal meselelerin ilk kez ele alındığı bu dönemde önemli yazar ve şairler ortaya çıkmıştır. Halk dilini kullandığı mizahî şiirleri toplumsal ve siyasi mazmunlar ile dolu olan Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî de bu dönemin seçkin şairlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Bu çalışmada Eşrefuddîn'in külliyyatında yer alan yaklaşık yirmi bin beyitten oluşan şiirleri içerik yönünden incelenmiş; meşrutiyet, vatan, din, kadınlar, fakirlik, basın ve ifade özgürlüğü, cehalet ve hurafeler ile mücadele ve ilim, yabancılar, *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* hakkındaki şiirleri, hiciv ve mizahî tarzdaki şiirleri olmak üzere 10 temada şiir söylediği tespit edilmiş ve söz konusu temalarda öne çıkan şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Eşrefuddîn'in hayatı, eserleri, şairliği ve edebî kişiliği, kullandığı nazım şekilleri, gazeteciliği ile önce Reşt'te (1907-1911) daha sonra Tahran'da (1915) belirli aralıklarla yayımının durdurulmasına rağmen yaklaşık yirmi yıl boyunca yayımladığı *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* ele alınmıştır. Çalışma neticesinde şairin şiirlerinin İran edebiyatına katkısı, gazetecilik yönü ile *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nin İran basınındaki yeri ve önemi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İran Edebiyatı, Meşrutiyet Dönemi, Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî, Nesîm-i Şimâl, Nesîm-i Şimâl Gazetesi.

ABSTRACT

A POET AND JOURNALIST DURING THE CONSTITUTIONAL PERIOD: SAYYID ASHRAFUDDIN-I GILÂNI (NASIM-I SHIMÂL)

Kırıkkale University-Ankara University

Graduate School of Social Sciences

Department of Persian Language and Literature, Doctoral Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Abdüsselam BİLGİN

Second Supervisor: Prof. Dr. Yusuf ÖZ

December 2022, 394 pages

During the Constitutional Monarchy period, important political events and social changes took place in Iran and Persian Literature was also affected by these changes. In this period, when political and social issues were discussed for the first time in poems, important writers and poets emerged. Sayyid Ashrafuddîn-i Gîlânî, whose humorous poems in which he used the folk speech were filled with social and political propositions, came to the fore as one of the distinguished poets of this period.

In this study, poems in Sayyid Ashrafuddîn-i Gîlânî's collected works were examined in terms of content, and his life, works, literary personality, journalism and *Nasîm-i Shimâl Newspaper*, which he published first in Rasht and later in Tehran, were discussed. In this study, Ashrafuddîn's poems, consisting of approximately twenty thousand couplets in his complete works, were examined in terms of content. It has been determined that the poet recited poems in 10 themes, including constitutionalism, homeland, religion, women, poverty, freedom of press and expression, agnosy and superstition, struggle and science, foreigners, poems about *Nasîm-i Shimâl Newspaper* and poems in satirical and humorous style. Examples of his poems that become prominent in the aforementioned themes are also included. The life, works, poetry and literary personality of Ashrafuddîn-i, the verse forms he used, his journalism and *Nasîm-i Shimâl Newspaper*, which he published his works for about twenty years, first in Reşt (1907-1911) and then in Tehran (1915) are discussed. As a result of the study, the contribution of the poet's poems to Iranian literature, the journalism aspect and the place and importance of *Nasîm-i Shimâl Newspaper* in the Iranian press have been revealed.

Keywords: Iranian Literature, Constitutional Period, Sayyid Ashrafuddîn-i Gîlânî, Nasîm-i Shimâl, Nasîm-i Shimâl Newspaper.

ÖNSÖZ

Meşrutiyet dönemi halkın özgürlük için mücadele verdiği ve İran’da siyasal karışıklıkların görüldüğü bir dönemdir. İran’ın meşrutiyet sürecine girdiği, siyasal ve toplumsal değişikliklerin görülmeye başlandığı bu dönemde, edebiyata etki eden önemli şairler yaşamıştır. Bu şairlerden biri de 1870-1934 yılları arasında yaşayan Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî, (Nesîm-i Şimâl)’dir. Küçük yaşta yetim kalıp yoksulluk içinde sıkıntılı bir hayat süren ve hayatının büyük bir kısmını yalnız geçiren Eşrefuddîn, kırklı yaşlarında şairliğe adım atmış; meşrutiyet, vatan, basın ve ifade özgürlüğü gibi önemli konularda nazmettiği şiirleriyle dönemin ön plana çıkan şairlerinden biri olmuştur. Yine yaşadığı maddî ve manevî zorluklar neticesinde bir dönem ruhsal sorunlar yaşamış olsa da bu durum onu şiir yazmaktan alıkoymamıştır. Şairliğinin yanı sıra gazeteciliği ile de dikkat çeken Eşrefuddîn şiirlerini, müdürlüğünü yaptığı *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nde meclisin bombalanmasından dokuz ay önce 1907 yılında yayımlamaya başlamıştır. Yaşadığı çağın öne çıkan konularını mizah ile harmanlayarak oluşturduğu şiirleri, söz konusu gazetenin mizahî yönden ününü artırmış ve *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nin önemli mizah gazetelerinden biri olarak dikkat çekmesine neden olmuştur. Böylelikle Eşrefuddîn gazetesi ile özdeşleştirilerek kendisine gazetenin de adı olan “*Nesîm-i Şimâl*” lakabı verilmiştir. Şairin vefatından sonra da gazetesi yayımlanmaya devam etmiş ve şiirleri bir süre daha *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nde yer almıştır.

Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî hakkında doktora tezi hazırlamamızın amacı, şimdiye kadar Türkiye’de bu konuda kapsamlı bir bilimsel çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Dolayısıyla alana katkı sağlaması hedeflenen bu araştırma hazırlanırken şu ana kadar şair hakkında Türkiye’de ve İran’da yapılmış bilimsel çalışmalar dikkatle incelenmiştir. Bu kapsamda Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi’nde bulunan *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nin arşivi titizlikle taranmıştır.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan tezimizin giriş bölümünde Meşrutiyet döneminin siyasal, sosyal, kültürel ve edebî durumu ile basın yayın hayatı hakkında bilgiler sunulmuştur. Birinci bölümde; şairin hayatı, eserleri, edebî kişiliği, dil ve üslubu ile etkilendiği ve benzerlik gösterdiği şairlere değinilmiştir. Ayrıca Tahran Üniversitesi Kütüphanesinden temin edilen *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* incelenmiş,

Eşrefuddîn'in gazeteciliğine örnek teşkil edecek yazıları ele alınarak gazetecilik yönü de irdelenmiştir.

İkinci bölümde, çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî'nin külliyatı içerik yönünden tahlil edilmiştir. Şairin, yaklaşık yirmi bin beyitten oluşan külliyatı okunmuş, şiirlerini hangi amaca yönelik yazdığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda belirlenen temalar sınıflandırılmış ve yaklaşık 10 temada şiir söylediği tespit edilmiştir. Söz konusu temalarda örneklendirmeler ve şiir yorumları yapılırken Prof. Dr. Mehmet KAPLAN'ın "*Şiir Tahlilleri 1*" ve "*Şiir Tahlilleri 2*" adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Yine şairin kullandığı nazım şekillerinin örneklerle birlikte sunulduğu bu bölümde, halk arasında büyük şöhrete ulaşan *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* hakkında da bilgilere yer verilmiştir.

Bu çalışmanın tez konusu olarak belirlenmesi, kaynak tespiti ve temini hususunda beni yönlendiren, tezin her aşamasında ilgi ve desteğini esirgemeyen danışmanım, saygıdeğer hocam Doç. Dr. Abdüsselam BİLGEN'e müteşekkirim. Değerli katkıları için ikinci danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Yusuf ÖZ'e; önerileri ve destekleri için saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU'na, Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ'a, Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin COŞGUNER'e ve Doç. Dr. Yakup ŞAFAK'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kendilerine başvurduğumda yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Yeşim IŞIK BAĞRIAÇIK'a ve Arş. Gör. Dr. Ahmet ÖZMEN'e; Arapça şiirlerin çevirisinde yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Kemal TUZCU'ya, destekleri ile daima yanımda olan değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Tülay KOYUN'a ve Arş. Gör. Zühal KAZAR'a teşekkür ederim.

Son olarak maddî ve manevî destekleri ile her zaman yanımda olan kıymetli aileme ve eşim Mustafa BACANLI ile kızım Asya'ya sonsuz şükranlarımı sunarım.

Sevda AYGAR BACANLI

Kırıkkale-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	XI
GİRİŞ	1
MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SİYASAL, SOSYAL, KÜLTÜREL VE EDEBÎ DURUM.....	1
Siyasal Durum	1
Sosyal ve Kültürel Durum.....	16
Edebî Durum	22
Basın Yayın	38
BİRİNCİ BÖLÜM	57
1.1. SEYYİD EŞREFUDDÎN-İ GÎLÂNÎ (NESÎM-İ ŞİMÂL)	57
1.1.1. Hayatı (1870-1872/1934)	57
1.1.2 Eserleri.....	68
1.1.3. Şairliği ve Edebî Kişiliği	70
1.1.3.1. Vezin-Redif ve Kafiye	72
1.1.3.2. Edebî Sanatlar	74
1.1.3.3. Etkilendiği ve Benzerlik Gösterdiği Şairler.....	88
1.1.4. Gazeteciliği.....	97
İKİNCİ BÖLÜM.....	106
2.1. Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'nin Külliyyatı'nın İçerik Açısından Tahlili	106
2.1.1. Eşrefuddîn'in Külliyyatında İşlenen Temalar:	106
2.1.1.1. Meşrutiyet Temalı Şiirleri:	106
2.1.1.2. Vatan Temalı Şiirleri:	141
2.1.1.3. Din Temalı Şiirleri:.....	161
2.1.1.4. Kadınlar Hakkındaki Şiirleri	194
2.1.1.5. Fakirlik Hakkındaki Şiirleri:.....	226
2.1.1.6. Basın ve İfade Özgürlüğü Hakkındaki Şiirleri	251

2.1.1.7. Cehalet ve Hurafelerle Mücadele ve İlim Hakkındaki Şiirleri:.....	268
2.1.1.8. Yabancılar Hakkındaki Şiirleri.....	287
2.1.1.9. Nesîm-i Şimâl Gazetesi Hakkındaki Şiirleri:	304
2.1.1.10. Hiciv ve Mizahî Tarzdaki Şiirleri:	311
2.2. Kullandığı Nazım Şekilleri	335
2.3. Nesîm-i Şimâl Gazetesi.....	350
SONUÇ.....	372
KAYNAKÇA	374

KISALTMALAR

AÜ	:	Ankara Üniversitesi
b.	:	bin
bk.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
DTCF	:	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	:	Editör
Hk.	:	Hicrî Kamerî
Hş.	:	Hicrî Şemsî
Hız.	:	Hazreti
M.	:	Miladi
ö.	:	Ölüm
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
t.y.	:	Tarih yok
vb.	:	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	:	Ve devamı, ve diğerleri
yy.	:	Yüzyıl
y.y.	:	Yayın yeri yok

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Uzun ünlüler: ا : a, آ : â; و : û; ی : î

Kısa ünlüler: ا : a, e; ا : ı, i; ا : o, u

Ünsüzler:

ء	'	ص	ş
آ	a â	ض	ž
ب	b	ط	ţ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	'
ث	ṯ	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ک	k
خ	ḫ	گ	g
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v
ژ	j	ه	h
س	s	ی	y
ش	ş		

GİRİŞ

MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SİYASAL, SOSYAL, KÜLTÜREL VE EDEBÎ DURUM

Siyasal Durum

İran'da Kâcâr hükümetinin başlangıcı batılı ülkelerin sanayisinin gelişmesi ve batı kapitalizminin yaygınlaştığı zamana yakındır. Yeni burjuvazi, sanayi mallarının üretiminin artmasıyla bir taraftan yeni pazarlara ihtiyaç duymuş; diğer taraftan sömürgeci hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli olan siyasi gücü elde edebilmek ve pazarlarını koruyabilmek için yeni sömürgeler ve başka ülkelerde nüfuz edeceği bölgeler oluşturmayı gerekli görmüştür.¹ 1800'lü yıllarda Rusya, Fransa, İngiltere'nin İran'ın çevresinde verdiği güç mücadelesine hâlâ bölgenin büyük gücü olarak addedilen Osmanlı Devleti de kimi zamanlar dâhil olmuştur. Bu süreçte İran yönetiminde yaşanan zafiyetten ötürü ülke topraklarının önemli bir kısmı kaybedilmiştir.² Kâcâr Hanedanı'nın II. Şâhı olan Fetḥ 'Ali Şâh döneminde Rusya ile savaşlar yapılmış Türkmençay Antlaşması ile Rusya'ya imtiyazlar tanınmış, yabancıların ülke siyaseti ve ekonomisi üzerindeki nüfuzları fazlasıyla artmıştır. Kâcâr Şâhlarının imzaladığı, Gulistân ve Türkmençay antlaşmaları ile ülke çıkarına olan birçok durum yabancıların lehine sonuçlanmıştır.³ Meşrutiyetin ortaya çıkmasından yaklaşık olarak bir asır önce dünyada ve İran'da yaşanan bu gelişmeler İran'da Nâsıruddîn Şâh saltanatının son döneminde inkılâp, meşrutiyet düşüncesi ve özgürlük söylemlerinin ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuştur.⁴

Nâsıruddîn Şâh'ın elli yıl kadar süren saltanatı sırasında (1848-1896) ülkede hem toplumsal hem siyasi açıdan birçok değişiklik gerçekleşmiştir.⁵ Kâcâr Hanedanı'nın III. Şâhı olan Muhammed Şâh'ın vefat etmesi üzerine Nâsıruddîn Şâh tahta geçmiş (1265/ 1848)⁶ bir süre sonra bütün dünyada büyük bir değişim ortaya

¹ Maşallah Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'ir u Edeb-i Meşrûte)*, İntişârât-i Faşl-i Kitâb, Londra, 3. bs. (t.y.), s. 54-55.

² Hicabi Kırılancı, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yayınları, Ankara, 2014, s. 10.

³ Mehdi Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, İntişârât-i Sohen, Tahran, C. I, 1383, s. 81.

⁴ 'Ali Asgâr Şemim, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, Behzâd, Tahran, 1387, s. 117; Mehdi Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 81.

⁵ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, Surûş, Tahran, 1396, s. 58.

⁶ Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrutiyet-i İrân*, Ter. Mihrî Kazvîni, İntişârât-i Kevir, Tahran, 1376, s. 72; Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 58.

çıkmiştir. Avrupa ülkelerinde büyük inkılâplar gerçekleşmiş, Fransız İnkılâbı ve Rus İnkılâpları İran'da meşrutiyet düşüncesinin güçlenmesine neden olmuştur. Özellikle Rusya'nın en önemli amacı Türkmençay Antlaşması'ndan sonra İran'daki nüfuzlarını artırmak ve Fars Körfezi'ni ele geçirmektir. Nâşiruddîn Şâh dönemi ile birlikte Rusya İran'da nüfuz elde etmiş; demir yolu, banka gibi birtakım imtiyazlardan sonra İran üzerindeki gücü artmış, vezirlerin değişimine bile Rus büyükelçisi karar verir hale gelmiştir.⁷

Nâşiruddîn Şâh tahta geçtikten sonra sadrazamlık makamına daha sonra Emîr-i Kebîr lakabını alacak olan, Atabek-i A'zam lakaplı Mîrzâ Tâkî Hân'ı getirmiştir.⁸ Emîr-i Kebîr göreve geldiğinde Muhammed Şâh zamanından kalan iç karışıklıklar ve düzensiz bir malîye ile karşılaşmış birtakım giderlerde kısıtlamaya gitmiştir. Nâşiruddîn Şâh'ın kişisel bütçesi dâhil olmak üzere saltanat bütçesini yönetmiş ve kısa bir süre sonra ekonomi düzene girmiştir. Emîr-i Kebîr askerî alanda da silah fabrikalarının tesis edilmesi; Avrupa ordusuna benzer bir ordu oluşturulması, Tahran'da tophane kurulması, Tahran dışında birkaç şehirde kışla, askerî karakol kurulması gibi önemli ıslahatlar yapmıştır. Yaptığı ekonomik ve askerî ıslahatların yanında; Dârulfunûn'un kurulması (1268/1852) başta olmak üzere *Vakâyi-i İttifâkiye* gazetesinin Tahran'da yayımlanması (1267/1851), kitap basımı ve eğitim için yurtdışına öğrenci gönderilmesi⁹; rüşvet ile mücadele, Dışişleri Bakanlığı'nın genişletilmesi, ordunun düzene sokulması ve dinî ıslahatlar gibi birçok başarılı ıslahat yapılmasını sağlamıştır.¹⁰

Emîr-i Kebîr'in birçok alanda gerçekleştirmiş olduğu bu başarılı ıslahatlar ve elde ettiği güç ve nüfuzundan rahatsız olan bir kesim Emîr-i Kebîr aleyhinde çalışmışlar ve Nâşiruddîn Şâh'ı kışkırtarak Emîr-i Kebîr'i sadrazamlık görevinden azletmesine, sonrasında ise Şâhın emri ile öldürülmesine sebep olmuşlardır.¹¹ Nâşiruddîn Şâh, Rus ve İngiliz siyasilerinin karşısında duran Emîr-i Kebîr'in ölüm emrini verdikten sonra, kendi makamını korumak için bu iki gücün bütün isteklerini

⁷ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, İntişârât-i Zuvvâr, C. I, Tahran, 1372, s.223; Mehdî Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 86.

⁸ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 58.

⁹ 'Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Salţanat-i Kâcâr*, s. 148-150.

¹⁰ Behmen Enşârî, *İnkılâb-i Meşrûte Ez Âğâz tâ Encâm*, İntişârât-i Menşûr Semîr, Tahran, 1394, s. 11-12; 'Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Salţanat-i Kâcâr*, s. 149.

¹¹ 'Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Salţanat-i Kâcâr*, s. 152.

yerine getirmek zorunda kalmıştır. Nâşiruddîn Şâh, Rusya ve İngiltere'nin siyasi ve sömürgeci çekişmeleri karşısında ülkesinin çıkarlarını koruyamamıştır.¹²

Emîr-i Kebîr'in öldürülmesinin ardından Nâşiruddîn Şâh, Mîrzâ Âkâ Hân Nûrî'yi bu göreve getirmiş sonrasında ise Mîrzâ Huseyîn Hân Sipehsâlâr'ı 1288/1871 yılında sadrazam tayin etmiştir. Sipehsâlâr, Nâşiruddîn Şâh'ın Avrupa ülkelerinin yapısı ve gelişimleri hakkında bilgi sahibi olması maksadı ile Avrupa seyahati yapmasını teşvik etmiş ve bu doğrultuda Şâh 1290/1873¹³ yılında ilk Avrupa seferini bu seyahate çıkan ilk İran Şâhı olarak gerçekleştirmiştir.¹⁴ Sipehsâlâr'ın bu tutumundan rahatsızlık duyan bir kesim tarafından mollalara Sipehsâlâr'ın İran'ı Avrupa'ya çevireceği ve İngilizlere demiryolu imtiyazı vereceği yönünde birtakım söylentiler ulaştırılmıştır.¹⁵ Sipehsâlâr bu durum üzerine istifa etmiş, fakat Şâh Sipehsâlâr'ı tekrar sadrazamlık görevine getirmiştir. Nâşiruddîn Şâh'ın bu kararı üzerine iki fetva daha yayınlayan din adamlarının baskısı üzerine tekrar Sipehsâlâr'ın istifasını isteyen¹⁶ Nâşiruddîn Şâh, mollaların isteği üzerine Sipehsâlâr'ı Tahran'a getirmemiş ve ona Gîlân hâkimliğini vermiştir. Sipehsâlâr 1298/1881¹⁷ yılında Meşhed'te hayatını kaybetmiştir.

Nâşiruddîn Şâh saltanatı boyunca resmî ve gayri resmî olarak birçok kez yurtdışı seyahatine çıkmıştır. Şâh ilk olarak Rusya, sonrasında Almanya, Belçika, İngiltere, Fransa, İsviçre, İtalya'yı ziyaret ettiği ilk resmî Avrupa seyahatini 1290/1873 yılında gerçekleştirmiştir. Şâh, üçüncü ve son Avrupa seyahatini ise 1306-1307/1889¹⁸ yılında yapmıştır. Nâşiruddîn Şâh Avrupa seyahatleri için gerekli olan parayı temin edebilmek için bazı imtiyazlar vermiştir.¹⁹ 1289/1872 yılında Nâşiruddîn Şâh'ın emri ile İran petrolü, kömürü ve madenlerinin tamamının çıkarılma imtiyazı, İngiliz vatandaşı olan Baron Julius De Reuter aracılığı ile İngilizlere verilmiştir. Söz konusu olaylardan bir ay sonra ise Rusya, demir yolu için beş yıllık sınırlama imtiyazını ele geçirmiştir. Nâşiruddîn Şâh, oluşan siyasi baskılar nedeni ile imtiyazı lağv etmiş fakat para iade edilmemiştir. Bunun karşılığında Reuter'a "*Bânk-i Şâhenşâhî-i İran*" adı ile

¹² Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 59.

¹³ Ahmed-i Kisrevî, *Târîh-i Meşrûte-i İrân*, Çâphâne-i Sipehr, Tahran, 1363, s. 8-9.

¹⁴ Ali Aşgar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 173.

¹⁵ Ahmed-i Kisrevî, *Târîh-i Meşrûte-i İrân*, s. 9-10.

¹⁶ Maşallah Âcûdânî, *Meşrûte-i İrânî*, Neşr-i Âhterân, Tahran, 1382, s. 234.

¹⁷ Ahmed-i Kisrevî, *Târîh-i Meşrûte-i İrân*, s. 8-10; Maşallah Âcûdânî, *Meşrûte-i İrânî*, s. 249.

¹⁸ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 60.

¹⁹ Ali Aşgar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 298.

banka kurma imtiyazı vermek zorunda kalmış, İngiltere'nin emri üzerine İran Devlet Bankası "*Bank-i Şâhinşâhî-i İrân*" adı ile 2 Eylül'de kurulmuştur.²⁰ Reuter ile yapılan bu antlaşmalar Mîrzâ Malkum Hân'ın büyükelçiliği sırasında gerçekleşmiştir.²¹ Fakat İran Devleti ve Reuter arasında 1289-1306/1872-1889 yılları arasında on altı yıl süren dava ve görüşmeler neticesinde *Bânk-i Şâhinşâhî*'yi kurma imtiyazı Reuter'da kalmış ve İran madenlerini ve petrol çıkarma imtiyazları da altmış yıllığına Reuter'a verilmiştir.²² Bir diğer imtiyaz da İngiliz G. F. Tâlbot'a Şâh'ın Avrupa'da olduğu sırada 8 Mart 1890 yılında verilen tütün imtiyazıdır. Bu imtiyaz ile İran tütününün hasat edilmesi ve satış hakkı elli yıl süre ile Tâlbot'a verilmiştir.²³ Fakat Nâşiruddîn Şâh söz konusu imtiyazı lağv etmek zorunda kalmış, bunun karşılığında anlaşma gereği ödemesi gereken meblağ için İngiliz müessesesi olan *Bânk-i Şâhinşâhî-i İrân*'dan borç almıştır ve bu borç İran Devleti'nin Kâcârlar döneminde yabancılardan aldığı ilk borç olmuştur.²⁴

Nâşiruddîn Şâh devlet işleyişinde birtakım değişiklikler ve yenilikler gerçekleştirmiştir. 1275/1858 yılında Nâşiruddîn Şâh'ın emri ile devlet işleri; içişleri, dışişleri, savaş, maliye ve eğitim bakanlığı olarak ayrılmıştır. İlk adımları Emîr-i Kebîr tarafından atılmış olan posta idaresinin düzenlenmesi ve postanenin kurulması Şâh'ın Avrupa'dan döndüğü 1291 yılında Mîrzâ 'Alî Hân Emînu'l-mulk'ün posta idaresi bakanlığına getirilmesi ile gerçekleşmiştir. İlk telgraf hattı Nâşiruddîn Şâh'ın saltanatının üçüncü yılı olan 1268/1851 yılında *Lâlezâr* ve *Gulîstân Kasrı* arasına çekilmiştir. İran telgraf hattının kurulmasına İngiliz ve Rus bağlantılı şirketler müdahil olmuş ve bir süre İran'ın kuzeyindeki telgraf hatları Rusya, güney ve batı hatları ise İngilizlerin tasarrufunda kalmıştır.²⁵

Şâh'ın Avrupa seyahatleri neticesinde demir yolu yapımı fikri oluşmuş ve demiryolu imtiyazı İngiliz, Fransız ve Rus asıllı kişi ve kuruluşlara verilmiştir. Emîr-i Kebîr sadrazamlığı sırasında ordunun, yabancılardan yardım olmadan ıslah edilemeyeceğini bilmesi nedeniyle Avrupa standartlarında modern bir ordu oluşturmak için Avustralyalı askerî danışmanlardan yararlanmıştır. Emîr-i Kebîr'in

²⁰ Edward Browne , *İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, s. 46; 'Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*,s. 278,281.

²¹ Ahmed-i Kisrevî, *Târih-i Meşrûte-i İrân*, (Mukaddime) s. 4.

²² 'Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 278,281.

²³ Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, s. 47.

²⁴ 'Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*,s. 298-299.

²⁵ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 62.

ölümünden sonra İngiltere ve Rusya'nın ısrarı üzerine İtalyan hocalar ve danışmanlar getirilerek Dârulfunûn'da ve orduda görev almaları sağlanmıştır. Bu dönemde atılan bir diğer önemli adım ise 1294/1877 yılında Tahran'da darphanenin kurulmasıdır.²⁶

Nâşıruddîn Şâh'ın saltanatı sırasında (1848-1896) İran'ın yarı sömürge haline gelmesinde bazı aşamaların gerçekleştiği; başta askerî ıslahatlar amacı ile Fransa ve İngiltere'ye gönderilen devlet adamlarının, mason locaları ile amaçlarından sapmalarının sağlandığı, ülkelerine döndüklerinde ise İran'ın çıkarlarından ziyade İngiliz çıkarlarını korudukları ifade edilmektedir. Sonraki aşamada ülkenin borçlanmaya mecbur bırakılıp, bu borçlar karşılığında yeraltı ve yerüstü kaynaklarının imtiyaz olarak verildiği ve son olarak da sömürü altında olan halka çözüm olarak meşrutiyetin sunulması, meşrutiyet taraftarı olan Malkum Hân, Ebul Kâsım Hân, Mîrzâ Âkâ Hân Nûrî ve Cemâleddîn Esedâbâdî gibi isimlerin meşrutiyet çabalarının da yönetimin tamamen İngilizlerin eline geçmesine yardımcı olduğu²⁷ iddia edilmektedir.

Nâşıruddîn Şâh döneminde, meşrutiyet hareketinin ve inkılâbın öncülerinden birçok ismin ölümünden sonra üye olduğu anlaşılan Fârmâsonluk topluluğunun İran'da kim tarafından kurulduğu hakkında bir bilgi olmamakla birlikte İran'da adalet ve hukuk için mücadeleleri ile tanınan Mîrzâ Malkum Hân ile ünlendiği bilinmektedir.²⁸ Nâşıruddîn Şâh döneminde birçok aydının Fârmâsonluk grubunun; inkılâp, özgürlük taraftarı olarak gördükleri ve istibdad ile mücadele, demokrasi, halkın bilinçlendirilmesi dışında bir hedefi olmadığını düşündükleri²⁹ ve Fârmâsonluk topluluğuna bu dönem aydınlarından bir kısmının ve meşrutiyet hareketinin önde gelen isimlerinin üye olduğu³⁰ iddia edilmektedir. Bu isimlerden birinin 1284-1286 /1867-1869 yılları arasında İran'ın Paris elçisi olarak görev yapan Mîrzâ Yûsuf Hân (Musteşâru'd-devle) olduğu³¹ ifade edilmektedir.

Nâşıruddîn Şâh'ın yaklaşık olarak elli yıl kadar süren saltanatı boyunca İran milleti telafisi mümkün olmayan birçok zarara uğramış, toplumsal ve siyasi açıdan

²⁶ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 63-64.

²⁷ Yılmaz Karadeniz, "İrân'da Nasîruddîn Şâh ve Muzafferüddîn Şâh Dönemlerinde İngiltere ve Rusya'ya Verilen İmtiyazlar (1848-1906)" *Asia Minor Studies*, C.7,S. 2, s. 232.

²⁸ Mehdî Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 89.

²⁹ Maşallah Âcûdânî, *Meşrûte-i İrânî*, s. 252.

³⁰ Mehdî Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 89.

³¹ Maşallah Âcûdânî, *Meşrûte-i İrânî*, s. 252.

halkın düşüncesinde birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur. Feth ‘Alî Şâh döneminden itibaren Avrupa ülkeleri ile temaslar, Fransız İnkılâbı ve 1265/1848 yılında Avrupa’da gerçekleşen İnkılâplar hakkındaki yayınlar, İran’da yeni siyasi düşüncelerin oluşmasını sağlamıştır.³² Dönemin ileri gelen kişilerinin; dönem yazar ve aydınlarının halkı bilinçlendirmeleri, siyasi açıdan toplumu aydınlatmaları da meşrutiyet zemininin oluşmasında oldukça etkili olmuştur.³³

Nâsıruddîn Şâh’ın saltanatının ellinci yılında (1313/1896) Esedâbâdî’nin yetiştirdiği ve taraftarlarından olduğu iddia edilen Mîrzâ Muhammed Rızâ Kirmânî tarafından öldürülmesi üzerine³⁴ tahta oğlu Muzafferuddîn Şâh geçmiştir.³⁵ Şâh tahta geçtikten bir süre sonra ilerleyen hastalığı nedeniyle Avrupa’ya gitmiş, fakat bu Avrupa seyahati malî açıdan büyük sıkıntılar yaratmıştır³⁶ 1318/1900 yılında Muzafferuddîn Şâh’ın ilk Avrupa seferinden oluşan borçlar nedeniyle Rus Devleti ile görüşülmüş, gerçekte Rus Maliye Bakanlığı’na bağlı olan “*Bânk-i İstikrâzî*” den borç alınmıştır.³⁷

İran’da Rusya ve İngiltere’nin siyasi nüfuzunun genişlemesi, millî sermayelerin yağmalanması, Kâcâr hükümetlerinin yabancı ülkelere bağımlı hale getirilmesi sonucunda, siyasi ve toplumsal istiklal endişesi ve millî şuurla sömürge ve istibdat karşıtı ayaklanmalar yaygınlaşmış ve köklü toplumsal değişikliklerle sonuçlanmıştır. Bu değişiklikler başta batı medeniyetleriyle irtibat ile ortaya çıkmış hem bilim, hem siyasi ve toplumsal hem de sanat ve edebiyat alanında yeni kültürel unsurlar İran kültürüne geçmiş ve önemli değişikliklere sebep olmuştur.³⁸

Meşrutiyet hareketinin ortaya çıkmasına sebep olan siyasi ve ekonomik nedenler ülke idaresinde yaşanan zafiyetten kaynaklanmıştır. Muzafferuddîn Şâh, devletin halkına karşı olan sosyal sorumluluklarını yerine getirememiş bunun sonucunda halk örgütlenerek devlete karşı bir hareket başlatmıştır. Yurtdışından alınan

³² ‘Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 167-168.

³³ Mehdi Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 81; ‘Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 168.

³⁴ Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, s. 72; ‘Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 184; Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 61; Meliha Anbarcioğlu, “*Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*”, AÜ DTCF Doğu Dilleri Dergisi, C. II, S. 1, Ankara, 1971, s. 15.

³⁵ Ahmed-i Kisrevî, *Târîh-i Meşrûte-i İrân*, s. 21.

³⁶ Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, s. 103-104.

³⁷ ‘Ali Asğar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 299.

³⁸ Maşallah Âcûdânî, *Meşrûte-i İrânî*, s. 55-56.

borçlar, ıslahat programları ile artan ekonomik buhran bu hareketi hızlandırmış, siyasi açıdan İran'ın bir sömürge devleti haline gelmesi de tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Fakirlik, işsizlik, kuraklık ve salgın hastalıklarla mücadele eden ülkede meşrutiyetin ilanından önce başka olaylar da gerçekleşmiştir.³⁹

1323/1905 yılında 'Aynu'd-devle'nin sadrazamlığı sırasında Tahran'da şeker fiyatı artırılmış, Tahran Hakimi 'Alâu'd-devle Tahranlı tüccarları şeker fiyatını artırdıkları suçlamasıyla tutuklatmıştır. Başta halk ve tüccarlar olmak üzere bir grup aydın ve din adamı da bu durumu eleştirmiş ve ayaklanmalar başlamıştır.⁴⁰ Halk "Adalet Hâne" nin kurulmasını istemiş Muzafferuddîn Şâh 'Aynu'd-devle'ye Adalet hâne tesis edilmesi hususunda emir vermiştir.⁴¹ Tahran'da bir din adamının tutuklanması ve bir gencin öldürülmesi neticesinde halk Âyetullah Behbehânî önderliğinde ayaklanmıştır. 'Aynu'd-devle ayaklanmayı bastırmaya çalışmış fakat başarılı olamamış, Âyetullah Behbehânî, Âyetullah Tabâtabâi ve bir grup din adamı Kûm şehrine göç etmişlerdir.⁴² Ayaklanmalar Meşhed, Kirmân Fârs sonrasında ise İsfahân ve Şirâz'a kadar genişlemiştir. Muzafferuddîn Şâh yaşanan bu gelişmelerden sonra 'Aynu'd-devle'yi görevden almış ve yerine Mîrzâ Naşirullâh Hân Muşîru'd-devle'yi getirmiştir. Fakat bu görev değişikliği ayaklanmayı bastırmaya yetmemiş; Tahran, Tebriz, Kûm ve diğer şehirlerde meşrutiyet isteği devam etmiş ve sonunda halk amacına ulaşmıştır.⁴³ Muzafferuddîn Şâh 1324 yılı Cemâziyelâhir'in 14'ünde/30 Aralık 1906 tarihinde Meşrutiyet Fermanı'nı ve meclisin kurulmasını onaylamak zorunda kalmıştır.⁴⁴ Muzafferuddîn Şâh'ın meşrutiyet fermanını imzalamasından hemen sonra meclis kurulması için hazırlıklara başlanmış ve meşrutiyet hareketi tüm şehirlerde ortaya çıkmıştır. Birinci meclis 1324 yılı Şaban ayının 18'inde Şâh'ın huzurunda toplanmış ve Muzafferuddîn Şâh Hş. 1285 yılı Dey ayının 8'inde/1324 yılı Zihicce ayının 14'ünde Kanûn-i Esâsî'yi imzalamıştır.⁴⁵

³⁹ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, Say Yayınları, 2. Bs. İstanbul, 2013, s. 19-20.

⁴⁰ Behmen Enşârî, *İnkılâb-i Meşrûte Ez Âgâz tâ Encâm*, s. 24; Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, İntişârât-i Zuvvâr, C.II, Tahran, 1372, s. 3.

⁴¹ Behmen Enşârî, *İnkılâb-i Meşrûte Ez Âgâz tâ Encâm*, s. 24; Meliha Anbarcıoğlu, "Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi", s. 16.

⁴² Behmen Enşârî, *İnkılâb-i Meşrûte Ez Âgâz tâ Encâm*, s. 31-32.

⁴³ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 3; Behmen Enşârî, *İnkılâb-i Meşrûte Ez Âgâz tâ Encâm*, s. 35.

⁴⁴ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 3.

⁴⁵ Behmen Enşârî, *İnkılâb-i Meşrûte Ez Âgâz tâ Encâm*, s. 36; Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 4.

Muzafferuddîn Şâh 1324/1906 yılında Kanun-i Esâsi'yi imzaladıktan on gün sonra vefat etmiş ve yerine oğlu Muhammed Ali Şâh⁴⁶ 19 Ocak 1907 tarihinde tahta geçmiş; ikinci oğlu Sultan Aĥmed Mîrzâ 27 Ocak 1907'de veliaht tayin edilmiştir.⁴⁷ Muhammed Ali Şâh Meşrutiyet ve özgürlük yanlısı gibi görünse de meşrutiyet ve demokrasi karşıtı düşünceleri olduğu gerekçesiyle meşrutiyet yanlıları gelecek konusunda endişelenmeye başlamışlardır. Muhammed Ali Şâh'ın taç takma töreniyle özgürlükçülerin ona karşı olumsuz düşünceleri artmış fakat Muhammed Ali Şâh meclistekilerin bütün itirazlarına rağmen tahta geçmiştir. Muhammed Ali Şâh'ın saltanatının başlaması halk ile istibdat yönetiminin arasındaki mücadelenin başlangıcı olarak görülmektedir.⁴⁸ Emînu's-sultân'ın 13 Ağustos 1907 tarihinde saldırı sonucu vefatından sonra meclis başkanı Sa'du'd-devle ve kabine istifa etmiştir. Yeni kabine 1907 yılı Ekim ayı sonlarına doğru Naşiru'l-mulk başkanlığında kurulmuş fakat 15 Aralık darbesinden önce istifa etmiştir.⁴⁹

Muhammed Ali Şâh veliaht olduğu dönemden itibaren Rusların yönlendirmesi ile tahta geçtikten sonra da Rus elçisinin, Kazak ordusu komutanı Liyahuf'un ve müsteşarı olan Şapşal'ın direktifleri doğrultusunda hareket etmiş⁵⁰ din adamları ve Rus Devleti'nin de desteği ile meşrutiyeti ortadan kaldırmak için çalışmıştır.⁵¹

Bu dönemde kendilerini meşrutiyetin askerleri ve fedaisi olarak adlandıran mücahitler "Settarhân" ve "Bâkirhân" önderliğinde başta Tebriz'de ortaya çıkmış, daha sonra diğer şehirlerde güçlenmeye başlamışken Tahran'da önemli bir gelişme yaşanmıştır.⁵²

Muhammed Ali Şâh'ın meşrutiyet karşıtı olan veziri Mîrzâ 'Alî 'Aşgar Atabek özgürlük taraftarı 'Abbâs Âkâ Şarrâf-i Âzerbecânî tarafından 1907 yılında öldürülmüştür. Meşrutiyet taraftarları ile karşıtları arasındaki gerilim hat safhaya ulaşmış ve bunun neticesinde⁵³ 1326 yılı Muharrem ayının başında (1908) Muhammed Ali Şâh'ın içinde bulunduğu faytona bomba atılmıştır.⁵⁴ Söz konusu olaydan sonra bu

⁴⁶ 'Ali Aşgar Şemîm, *Îrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 451.

⁴⁷ Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrutiyet-i Îrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, s. 139.

⁴⁸ 'Ali Aşgar Şemîm, *Îrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s.452.

⁴⁹ Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrutiyet-i Îrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, s. 153,156.

⁵⁰ Mehdî Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrutiyet-i Îrân*, C. III, s. 686.

⁵¹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i Îrân Der Devre-i Kâcâr*, 86.

⁵² Behmen Enşârî, *İnkılâb-i Meşrûte Ez Âğâz tâ Encâm*, s. 40-41.

⁵³ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i Îrân Der Devre-i Kâcâr*, 86.

⁵⁴ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 7.

yılın sonunda Şîrâz'da ve Verâmîn'de meşrutiyet yanlıları ve karşıtları arasında çatışmalar yaşanmıştır.⁵⁵ 1326 Cemâziyelevvel'in 21'inde 1326 Vezirler meclise gelerek Muhammed Ali Şâh'ın meclis tarafından onaylanmasını istediği üç konu meclise sunulmuştur. Birincisi; Şâh'ın iktidarının Alman İmparatoru gibi olması, yani Devlet ve Bakanlar sadece Şâh'a karşı sorumlu olacak, meclisin teftiş ve azletme gibi yetkileri olmayacak. İkincisi; Şâh, Tahran'da kendi emrinde daima iki bin silahlı askere sahip olabilecek. Üçüncüsü; Şâh ordu üzerinde tam yetkiye sahip olacak ve Savaş Bakanı bizzat Şâh tarafından seçilecek, Şâh'a karşı sorumlu olacak ve kendi başına yetki kullanamayacak. Meclis Muhammed 'Ali Şâh'ın bu isteklerini reddetmiş ve bu durum neticesinde Şâh, meclis ve halk arasındaki bağ tamamen kopmuştur.⁵⁶ 1326/1287 Tirmâh ayında Muhammed Ali Şâh, Kâzâkların bir bölümüne ve bir grup topçuya Bahârîstân'ın önünde tatbikat yaptırmaya başlamıştır. Mücahitlerden oluşan büyük bir topluluk ise *Bahâristân* ve *Mescid-i Sipehsâlâr*'ın önünde Kâzâkların ve devlet güçlerinin saldırısına karşı hazır beklemişlerdir.⁵⁷ 1326 Cemâziyelevveli'nin 23'ünde (1908) meclis ve Sipehsâlâr'ın mescidi Kafkaslar tarafından bombalanmış, bir gün sonra ise özgürlükçülerden birkaç kişi Şâh'ın bahçesinde öldürülmüş, bir grup tutuklanmış ve bir kısmı da sürgün edilmiştir⁵⁸. Muhammed Ali Şâh saltanatı sırasında Ruslar ve İngilizler kendi nüfuzlarına göre ülkeyi ikiye bölmüşler ve ülkenin orta bölümünü tarafsız bırakmışlardır.⁵⁹ Tarih yazarları meclisin bombalanmasından Muhammed Ali Şâh'ın azledilmesine kadar geçen dönemi "*İstibdâd-i Şagîr*" (Küçük İstibdâd) olarak adlandırmışlardır. Bu süre zarfında meşrutiyet duraksamış, ülkede başına buyrukluk ve Şâh ile meşrutiyetçiler arasındaki çekişme devam etmiştir.⁶⁰

Muhammed Ali Şâh'ın veliahtlık dönemini geçirdiği Tebriz, Şâh'ın en çok korktuğu şehirdir. Bu nedenle de Şâh ilk olarak Tebriz'deki özgürlükçüleri ortadan kaldırmak istemiştir. Başta Settârhân ve Bâkirhân'ın bulunduğu özgürlük taraftarı mücahitlerin ayaklanmasından dolayı endişelenen Muhammed Ali Şâh, 'Aynu'd-devle'yi büyük bir ordu ile Tebriz'e göndermiş fakat ayaklanmayı bastıramamıştır.⁶¹

⁵⁵ Behmen Enşârî, *İnkılâb-i Meşrûte Ez Âgâz tâ Encâm*, s. 45.

⁵⁶ Mehdi Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrutiyet-i İrân*, İntişârât-i 'İlmî, C. IV, Tahran, 1373, s. 731-732.

⁵⁷ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, 91.

⁵⁸ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 7; Mehdi Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrutiyet-i İrân*, C. IV, s. 748.

⁵⁹ Tefîk Sobhânî, *Târîh-i Edebîyât-i İrân*, b.y.y. , t.y. , s. 241.

⁶⁰ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 7.

⁶¹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, 93.

Tebriz’de Azerbaycanlı özgürlükçülerin, meclisin bombalanmasından hemen sonra millî komutanları Settârhân’ın öncülüğünde başlattıkları ayaklanma, sonrasında tüm ülkeyi etkisi altına almıştır.⁶² Mücahitlerin Settârhân ve Bâkirhân’ın komutasında başlayan ayaklanması karşısında Rusya Tebriz’i işgal etmiş, özgürlükçüler devlet güçlerinin yanı sıra Rus ordusu ile de mücadele etmek zorunda kalmışlardır.⁶³ Tebriz’de başlayan bu ayaklanma özellikle İsfahan ve Reşt için bir fırsat olmuş, Avrupa ülkelerinin de bu halk hareketinin ne kadar önemli olduğunu anlamalarını sağlamıştır.⁶⁴ Gilân ve İran’ın güneyindeki birçok şehirden mücahitlerin katılımı ile Muhammed Ali Şâh’ın yönetimini ortadan kaldırmak için mücadele başlatılmıştır.⁶⁵

Tebrizliler yaklaşık on aylık mücadele sonucunda 1326/1908 yılında İsfahan’a girmişler, Gilânlı inkılâpçılar 1327/1909 yılında taarruza geçerek şehri ele geçirmişlerdir.⁶⁶ Muhammed Ali Şâh diplomatik baskılar, Gilân ve İsfahân mücahitlerinin başkente doğru ilerlemesi neticesinde 1327 Reb’i-ulevvel ayının ortasında meşrutiyetin kalıcılığını kabul etmiş ve istibdat orduları şehri terk etmiştir.⁶⁷ 1327 yılı Cemâziyelâhîr ayının 27’sinde (1909) milliyetçi ordular ve Gilân mücahitleri Tahran’a girmiş, meclisin kararı doğrultusunda Muhammed ‘Alî Mîrzâ azledilmiş⁶⁸ ve Rus Büyükelçiliği’ne sığınmış, böylelikle 13 aylık istibdat hükümeti yönetimi son bulmuştur.⁶⁹

Muhammed Ali Şâh’ın azledilmesinden sonra henüz on üç yaşında olan oğlu Ahmed Şâh, Alî Rızâ Hân ‘Azdu’l-mulk’un naibliğinde 1327/1909 yılında saltanata getirilmiş, ikinci meclis ilk meclisin kapanmasından bir yıl sonra açılmıştır.⁷⁰ Ahmed Şâh’ın on üç yaşında olması sebebiyle milliyetçiler tarafından meşrutiyetin ileri gelenlerinden oluşan yirmi iki kişilik bir heyet oluşturulmuş ve ülke yönetimi gerçekte bu heyet tarafından yürütülmüştür.⁷¹ Ahmed Şâh’ın tahta geçmesinden hemen sonra meclis kabine seçimini gerçekleştirmiş; Sipehdâr Savaş Bakanı, Serdâr Es’ed İçişleri Bakanı, Nevâb Mîrzâ Huseyînqulî Hân Dışişleri Bakanı, Muşîru’d-devle Adalet

⁶² Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 7.

⁶³ ‘Abdurrâhîm Zâkîr Huseyn, *Edebîyât-i Sîyâsî-i İrân Der ‘Asr-i Meşrutîyet*, Neşr-i ‘İlm, Tahran, C.I, 1377, s. 195-196.

⁶⁴ Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrutîyet-i İrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, s. 250.

⁶⁵ ‘Ali Aşgar Şemîm, *İrân Der Devre-i Salţanat-i Kâcâr*, s. 513.

⁶⁶ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 8.

⁶⁷ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, 94.

⁶⁸ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 9.

⁶⁹ ‘Ali Aşgar Şemîm, *İrân Der Devre-i Salţanat-i Kâcâr*, s. 515.

⁷⁰ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 9.

⁷¹ ‘Ali Aşgar Şemîm, *İrân Der Devre-i Salţanat-i Kâcâr*, s. 534-535.

Bakanı, Hâkîmu'l-mulk Eğitim Bakanı olarak tayin edilmiştir.⁷² Ahmed Şâh'ın genç yaşta tahta geçmesi neticesinde kendisine, naibi (Alî Riza Hân) 'Azdu'l-mulk ve halkın ileri gelenleri tarafından; meşrutiyet ve özgürlük düşüncesi, dünya siyaseti hakkında eğitimler verilmiş ve demokrat bir Şâh olması yönünde çaba sarf edilmiş fakat Ahmed Şâh bu eğitimler neticesinde herhangi bir gelişme kaydedememiştir.⁷³

1328/1910 yılında Sipehdâr tarafından Tahran'ın fethine müteakip kurulan kabine yaklaşık bir yıl sonra Sipehdâr ve kabinesinin istifası ile son bulmuştur. İkinci meclis için seçim çalışmalarına başlanmış, yayımı durdurulan gazeteler yeniden yayım hayatına başlamış ve basın özgürlüğü sağlanmıştır.⁷⁴

1328 yılı Receb ayının 17'sinde, 1910 yılı Temmuz ayında Mîrzâ Huseyin Hân Mustevfü'l- memâlik tarafından yeni kabine oluşturulmuş bu sırada 'Azdu'l-mulk vefat etmiş yerine Ebûlkâsim Hân Nâşiru'l-mulk Hemedânî naib olarak seçilmiştir.⁷⁵ Mustevfü'l- memâlik döneminde Amerika'nın isteği üzerine malî işleri düzeltmesi için W. M. Shuster beraberinde Amerikalı malî işlerden sorumlu bir heyet ile 1329/1911 yılında İran'a gelmiş ve göreve başlamıştır. İran'a karşı saldırılar devam etmiş, Rusya'ya sığınan Muhammed Ali Şâh meclisi ortadan kaldırmak için ülkeye gelmiştir. Muhammed Ali Şâh'ın bu girişimi başarısız olmuş ve Şâh 1329/1911 yılında tekrar Rusya'ya dönmüştür.⁷⁶ Sonrasında Rusya, Reşt'ten Kazvîn'e kadar olan bölgeyi işgal etmiş; İngiltere ise Hint birliklerini güney bölgelerine göndermiştir.⁷⁷ Rusya 1329 yılı Zihicce ayının 7'sinde İran'a ultimatoma vermiş; W. M. Shuster ve beraberindeki heyetin bir an önce İran'ı terk etmesini, İran'da görevlendirilecek olan yabancı uzmanlar için Rusya ve İngiltere'den onay alınmasını istemiştir. Meclis bu ultimatoma reddetmiştir ve halk Tebriz ve Gîlân'da ayaklanmıştır. Söz konusu ayaklanmalara karşı Rusya Tebriz, Reşt ve Meşhed'e yeni birlikler göndermiştir. Bunun üzerine meclis 1330/1912 yılında ultimatoma kabul etmek zorunda kalmış ve meclis kapanmıştır. Meclisin kapanmasından sonra yabancıların İran'ın içişlerine müdahalesi artmıştır. Rusya Tebriz demiryolu imtiyazını, İngiltere ise Hurremşehir demiryolu imtiyazını elde etmiştir.⁷⁸ Meclis kapatıldıktan sonra gazetelerin yayımı durdurulmuş,

⁷² Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrutiyet-i İrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, s. 310.

⁷³ Mehdî Melikzâde, *Târîh-i İnkılâb-i Meşrutiyet-i İrân*, İntişârât-i 'İlmî, C. VII, Tahran, 1373, s. 1621.

⁷⁴ 'Abdurrâhîm Zâkîr Huseyn, *Edebiyât-i Siyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşrutiyet*, s. 237-238.

⁷⁵ 'Abdurrâhîm Zâkîr Huseyn, *Edebiyât-i Siyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşrutiyet*, s. 252.

⁷⁶ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 10.

⁷⁷ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 28.

⁷⁸ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 10-11.

Rus ve İngiliz güçleri İran'da kalmaya devam etmiş ve bütün itirazlara rağmen ülkeyi Rusya ve İngiltere'nin nüfuz bölgesine göre ayıran 1907 antlaşması resmîyet kazanmıştır.⁷⁹ İkinci meclisin feshi ile üçüncü meclisin kurulması arasında yaklaşık üç yıl süren fetret devri geçmiş bu sırada Aḥmed Şâh tahta geçebilecek yaşa gelmiştir.⁸⁰

Kâcâr hanedanının son Şâhı Aḥmed Şâh 1332 yılı Şâbân ayının 27'sinde/ 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sekiz gün önce tahta geçmiştir.⁸¹ Mîrzâ Ḥasan Ḥân Mustevfî'l-memâlîk kabinesini 1332 yılı Ramazan ayının 25'inde Aḥmed Şâh'a tanıtmış, sonrasında I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalınacağını ilan etmiştir. Mîrzâ Ḥasan Ḥân kabinesini 1333 yılı Rebiussânî ayının 5'inde 1915 yılında üçüncü meclise sunmuş ve kabine görevine başlamıştır.⁸² İran, I. Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını ilan etmesine rağmen, İran'ın batı ve kuzey batı bölgeleri ve kuzeydeki bazı eyaletlerinin savaşa katılan devletler için stratejik öneme sahip olması sebebi ile hem ittifak hem de itilaf devletleri tarafından İran topraklarının bir kısmı işgal edilmiştir.⁸³ I. Dünya Savaşı süresince İran topraklarının kuzeyinde Ruslar, batısında Türk ordusu, güneyinde ise İngiliz güçleri savaşa devam etmişlerdir. Bu süreçte Aḥmed Şâh'ın herhangi bir etkisi gözlenmezken kabine ise kriz ile mücadele etmiştir. İran savaşa katılmamasına rağmen her açıdan büyük zarar görmüştür.⁸⁴ I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Meşrutiyet İnkılâbı son bulmuş ve İran'da yeni bir dönem başlamıştır.⁸⁵

Aḥmed Şâh döneminde birinci kabine 1335 yılı Receb ayında (1917) düşmüştür, ikinci kabine oluşturulmuş ve yıl sonunda bu kabine de son bulmuştur. 1336 yılı Muharrem ayında (1918) oluşturulan kabine sadece on iki gün sürmüş sonrasında ise aynı yıl Şafer, Rebi' iussânî ve Recep aylarında oluşturulan ve kısa süreli görev yapan kabinelerden sonra⁸⁶ 1336 yılı Şevvâl ayının 29'unda (1918) Mîrzâ Ḥasan Ḥân Vusûku'd-devle tarafından oluşturulan ikinci kabine iki yıl süre ile görev

⁷⁹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 199.

⁸⁰ 'Abdurrâhîm Zâkîr Ḥuseyn, *Edebiyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşrutîyet*, s. 274; 'Ali Asgâr Şemîm, *İrân Der Devre-i Salṭanat-i Kâcâr*, s. 534-535.

⁸¹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 12; 'Abdurrâhîm Zâkîr Ḥuseyn, *Edebiyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşrutîyet*, s. 274.

⁸² 'Abdurrâhîm Zâkîr Ḥuseyn, *Edebiyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşrutîyet*, s. 370-371; Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 199.

⁸³ Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, 102.

⁸⁴ 'Abdurrâhîm Zâkîr Ḥuseyn, *Edebiyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşrutîyet*, s. 458.

⁸⁵ Mehdî Melikzâde, *Târîḥ-i İnkılâb-i Meşrutîyet-i İrân*, s. 1625.

⁸⁶ Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, 105.

almıştır.⁸⁷ Bu sırada İran hem toplumsal hem de siyasi açıdan büyük sıkıntı içerisindeyken, İngiltere güney yollarını koruma bahanesi ile aslında Alman güçlerine karşı kendi nüfuzunu artırmak için çalışmıştır. İngiliz güçleri Rus İnkılabı'ndan (1336/1917) sonra İran'ın batısı ve kuzey batısına sonra da Hürâsân'a doğru ilerleyerek bu bölgeleri işgal etmişler,⁸⁸ Kûçek Cengeli'ye* Bolşevik hükümeti ile mücadelesinde yardım etmek maksadı ile Kâzvin'e kadar ilerlemişlerdir.⁸⁹ Yabancı ülkelerin İran'ı ortadan kaldırmak için gerçekleştirdiği bütün siyasi hamlelerine rağmen halkın isyanı bastırılmamıştır. İran halkı bir an önce yabancı güçlerin ülkeden gitmesini istemiştir, bu nedenle her yerde halk isyan etmiş ve ayaklanma çıkmıştır, bu ayaklanmalardan en büyüğü Cengeli ayaklanmasıdır.⁹⁰ Azerbâycân'da Şeyh Muḥammed Hiyâbânî, Gîlân'da Mîrzâ Kûçek Hân Cengeli ve diğer bölgelerde de Mâşâllâh Hân ve Nâib Huseyn Kâşî gibi kişiler ayaklanmıştır.⁹¹

İngiltere, Rus ordusunun terk ettiği bölgelere kendi ordularını yerleştirmiş, Kafkas ve Asya sınırlarının ortalarına kadar yaklaşmış, İngiltere kendi imparatorluğunu korumak için Vusûku'd-devle ile 9 Ağustos 1919'da (1337 yılı Zikaide ayı) , 1919 anlaşmasını imzalamıştır.⁹² 1337 yılında Mîrzâ Hasan Hân Vusûku'd-devle İran ile İngiltere arasında yapılan antlaşmayı gazeteler aracılığı ile ilan etmiştir.⁹³

İngilizler, Rusya'yı devreden çıkararak İran'ın kendi sömürüleri olması ve topraklarının tamamını ele geçirmek için mücadele etmişler bu planı uygulamak için

⁸⁷ Abdurrâhîm Zâkîr Huseyn, *Edebiyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşru'fiyet*, s. 466.

⁸⁸ Ali Aşgar Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 558.

* Cengeli:İrân'ın yabancı ülkelerin baskısından kurtarmak ve cumhuriyet kurmak maksadı ile ormanlık alanda faaliyet gösteren ve bu sebeple Cengeli (ormana mensup) olarak adlandırılan ve İran'ın Gîlân eyaletinde Mîrzâ Kûçek Hân tarafından oluşturulan milliyetçi ve reformcu harekete verilen addır. 1905 ve 1911 İnkılâplarında da adı geçen Mîrzâ Kûçek Hân, bir grup arkadaşı ile birlikte İran'ı sömüren yabancı ülkelerle savaşmak için askerî bir birlik kurmak amacı ile Gîlân'a gitmiş, burada İttihâd-i İslâm adında devrimci bir komite oluşturmuştur. Mîrzâ Kûçek Hân 1918 yılında Almanlar'ın ve Türkler'in Kafkasya'ya girişlerini ve Bâkü petrollerinin ele geçirilmesini engellemek maksadı ile kuzeye doğru gönderilmiş olan İngiliz kuvvetleri komutanı ile bir anlaşma yapmış, söz konusu anlaşma gereği Mîrzâ Kûçek Hân İngilizler'e karşı düşmanlıktan vazgeçip, Alman ve Türk uzmanların işini sonlandıracak ayrıca İngiliz esirleri serbest bırakacaktır. Mîrzâ Kûçek Hân 1919 yılında İngiltere ile İran arasında yapılan anlaşmaya göre İngilizlerin İran ordusu, maliyesi ve gümrüklerinin kontrolünü ele geçirmesi sonucu İngilizlere karşı silahlı mücadele başlatmıştır. Detaylı bilgi için bk. "Cengeli", *DİA*, C. 7, İstanbul, 1993, s.366-367.

⁸⁹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, 105.

⁹⁰ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 203.

⁹¹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, 105.

⁹² Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 208.

⁹³ Abdurrâhîm Zâkîr Huseyn, *Edebiyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşru'fiyet*, s. 466,480.

de en uygun kişi olarak Vusûku'd-devle'yi görmüşlerdir. Vusûku'd-devle 1919 antlaşmasını İngiliz elçisi ile gizlice imzalamıştır.⁹⁴ Tamamı İngiltere'nin menfaatleri doğrultusunda hazırlanan bu altı maddelik anlaşma Ahmed Şâh'ın Avrupa seyahatinden bir gün önce ilan edilmiş ve İngilizler söz konusu anlaşmayı meclisin onaylamasını beklemeden uygulamaya koymuştur.⁹⁵

Tutuklamalar, muhaliflerin sürgün edilmesi ve gazetelerin sansürlenmesi gibi olayların yaşandığı Vusûku'd-devle'nin iki yıllık döneminin sonunda, Şâh Vusûku'd-devle ve İngiltere'ye karşı çıkmaya başlamıştır.⁹⁶ Anlaşma toplumda çok büyük rahatsızlık uyandırmış, dönemin ileri gelen siyasileri, din adamları ve aydınları itirazlarını dile getirmişlerdir. Vusûku'd-devle itirazları sonlandırmak adına özgürlükçülerden bir kısmını tutuklatarak hapse attırmıştır. Ahmed Şâh on aylık seyahatinden sonra ülkeye döndüğünde hâlâ görev başında olan Vusûku'd-devle Rusya ile müzakerelere başlamış⁹⁷ fakat bütün çabalarına rağmen bir süre sonra kabinesinin sonlanmasına engel olamamıştır.

Muşîru'd-devle kabinesi 1338 yılı Şevvâl ayının 16'sında/1920 yılı Temmuz ayında son bulan Vusûku'd-devle kabinesinin ardından kurulmuş fakat⁹⁸ anlaşmanın uygulanması ve İngilizlerin baskısı sonucunda 1339 Şafer ayının 14'ünde istifa etmiş birkaç gün sonra 1339 Şafer ayının 17'sinde/1920 yılı Ekim ayında⁹⁹ Fethullâh Serdâr Menşûr Sipehdâr-i A'zam tarafından kabine oluşturulmuştur. Kurulan bu kabine üç ay sonra kriz çıkması sebebi ile istifa etmiş fakat Ahmed Şâh'ın ısrarı üzerine tekrar göreve başlayan Sipehdâr-i A'zam ikinci kabinesinin kurulmasının üzerinden birkaç gün geçtikten sonra gerçekleşen darbe ile (1299 Darbesi) Mîrzâ Seyyid Ziyâu'd-dîn başbakan olmuştur.¹⁰⁰ Gazeteci ve eski siyasetçi Seyyid Ziyâu'd-dîn Tabâtabâ-î ve Mîrzâ Naşîru'd-devle önderliğinde *Komite-i Âhen* adıyla bir komite oluşturulmuştur. Kazvîn ve Mencîl arasına çekilmiş olan Kazak kuvvetleri başına buyruk hareket ettiği için Kazvîn'de karargahı bulunan İngiltere onlara para vermek istememiştir. Rızâ Hân Mîrpençe Kazvîn'den Tahran'a doğru hareket etmiş, Seyyid Ziyâu'd-dîn ve

⁹⁴ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 107-108.

⁹⁵ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 208.

⁹⁶ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 108.

⁹⁷ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 208.

⁹⁸ Abdurrâhîm Zâkîr Huseyn, *Edebîyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşru'fiyet*, s.500.

⁹⁹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 215.

¹⁰⁰ Abdurrâhîm Zâkîr Huseyn, *Edebîyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşru'fiyet*, s. 502.

beraberindekiler de ülkeyi tehlikelerden korumak adına harekete geçmişlerdir.¹⁰¹ Darbeye yardımcı olan Rızâ Hân Mîrpençe ve Seyyid Ziyâu'ddîn çarpışmaksızın Tahran'a girmişler ve askerî hükümeti kurmuşlardır.¹⁰² Aḥmed Şâh ve veziri her şeyden habersiz İngiltere'de iken 1299 darbesi Şerdâr Menşûr (Sipehdâr) tarafından ilan edilmiştir.¹⁰³ 1299 İsfend ayının 3'ünde gerçekleştirilen darbe ile oluşan Mîrzâ Seyyid Ziyâu'd-dîn hükümeti Şâh'ın karşı çıkması ve halkın muhalefeti sonucunda doksan gün sonra Seyyid Ziyâu'ddîn'in Bağdâd'a gitmesi ile son bulmuştur.¹⁰⁴ Kıvâmu's-saltana kabinesini, Seyyid Ziyâu'ddîn kabinesinin istifasından beş gün sonra oluşturmuş ve 1339 yılı Ramazan ayının 27'sinde (1921) Aḥmed Şâh'a kabinesini sunmuştur.¹⁰⁵

Rızâ Hân 1339/1921 yılında Kıvâmu's-saltana kabinesinde savaş bakanı olarak görev almıştır.¹⁰⁶ 1341/1923 yılında Muşîru'd-devle dördüncü meclisin son kabinesi de olan kabinesini meclise sunmuş, 1342/1923 yılında Muşîru'd-devle istifa etmiştir.¹⁰⁷ Dördüncü meclis son bulmuş ve aynı yıl Rızâ Hân başbakan seçilmiştir. Beşinci meclis 1342 yılı Receb ayında açılmış ve Rızâ Hân'ın meclise sunduğu teklifler kabul edilmiştir. Bu sırada Kâcâr karşıtı yayımlar devam etmiş Rızâ Han taraftarı gazeteler muhalefeti ve özellikle meclisteki azınlığı hedef almışlardır. Kâcâr saltanatına karşı bu muhalif tavır hem basında hem de mecliste ortaya çıkmıştır; Rızâ Han kabinesi istifa etmiş ve Rızâ Han yeni kabinesini 1343 yılı Muharrem ayında (1924) oluşturmuştur.¹⁰⁸

1344 yılı Cemâziyelevvel ayının 25'inde (1925) "Meclis-i Müessisân" toplanmış Kânûn-i Esâsî'yi tamamlayıcı maddeler onaylanmış ve yetkilerin tamamı "Meclis-i Müessisân" a devredilmiştir.¹⁰⁹ 1925 yılında beşinci meclisin aldığı kararla yurtdışında bulunan Aḥmed Şâh'ın tüm yetkileri elinden alınarak tahttan indirilmiştir. Meclis Rızâ Han'ı geçici hükümet kurmakla görevlendirmiş böylelikle Kâcâr Hanedanı son bulmuş ve Pehlevî dönemi başlamıştır.¹¹⁰

¹⁰¹ Yaḥyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 216.

¹⁰² Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2012, s. 512.

¹⁰³ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, 109.

¹⁰⁴ Yaḥyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 216.

¹⁰⁵ Abdurrâhîm Zâkîr Huseyn, *Edebîyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşru'iyet*, s. 530.

¹⁰⁶ Yaḥyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 220.

¹⁰⁷ Abdurrâhîm Zâkîr Huseyn, *Edebîyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Asr-i Meşru'iyet*, s. 609.

¹⁰⁸ Yaḥyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 220-221.

¹⁰⁹ Ali Asgâr Şemîm, *İrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, s. 630.

¹¹⁰ Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi (1700-1925)*, s. 524.

Sosyal ve Kültürel Durum

Kâcâr dönemindeki İran toplumunun, Orta Çağ özelliklerine sahip bir toplum olduğu söylenebilir. Bu dönem toplumu millî ve dinî geleneklerine nispeten bağlıdır, ve Kâcâr şâhlarının birçok hususta keyfi davrandıkları, Batı kültürü ve yaşam tarzından derinlemesine haberdar olmadıkları söylenebilir. İran toplumu Hicrî onuncu yüzyılın ortalarından¹¹¹ itibaren Avrupa ile daha sıkı bir irtibata geçmişlerdir. Bu irtibat neticesinde İran'ın ileri gelenleri ilmî meselelerden ziyade Avrupa tarzı kıyafete ve Avrupa yemekleri gibi konulara ilgi göstermişlerdir.

Bu dönemde, İran toplumunun egemen sınıf ve itaat eden sınıf olmak üzere iki gruptan oluştuğu görülmektedir. Egemen sınıfı devlet erkânı ve din adamları, bu grubun dışında kalan kesimi ise itaat eden sınıf oluşturmaktadır. Din adamlarının gücünün devlet büyüklerinin gücünden daha fazla olduğu hatta kimi hükümet yetkililerin de zaman zaman din adamlarından yardım aldığı¹¹² ifade edilmektedir. Din ve siyasetin kültürel açıdan en önemli iki güç olmasının nedeni Meşrutiyet öncesinde okuma yazma oranının düşük olması ve halkın yeteri kadar bilinçli olmamasıdır.¹¹³ Eğitim, hemen her şehirde bulunan Arapça sarf, nahiv, mantık, fıkıh gibi derslerin okutulduğu medreseler ve okuma yazma öğretilen mektepler olmak üzere iki farklı koldan yürütülmüştür. Bu dönemde Hâcî Mîrzâ Hasan'ın öncülük ettiği yeni eğitim metodu dikkat çekicidir. İlk hamleleri gençliğinde yurtdışında bulunan, sonrasında Tebriz'e dönüş yapan Hâcî Mîrzâ Hasan 1305/1887 yılında Avrupa'da görmüş olduğu ilkokulları esas alarak bir ilkokul açmıştır. Fakat bu okullara mollaların müdahalesi sonucunda Hâcî Mîrzâ Hasan Tebriz'den ayrılmış, 1276/1314¹¹⁴ yılında Emînud-devle'nin daveti ve desteğiyle İran'a dönmüş, tekrar ilkokullar açmıştır.

Söz konusu dönemde halkın büyük bir çoğunluğu, yaklaşık yüzde doksan yedisi okuma yazma bilmemektedir; yeni ilimler ile ilgilenen ve batı medeniyetine

---

¹¹¹ Ali Asgâr Şemim, *İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 349.

¹¹² Ali Asgâr Şemim, *İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 352.

¹¹³ Seyyid Muhammed Müsevî, "Berresi-yi Râbîte-i İctimâ'î Bâ Şinâht-i İctimâ'î Der Endîşehâ-yi Nesîm-i Şimâl ('Aşr-i Meşrûte) Bâ Te'kid Ber Goftemânâ-yi Rüşenfikrî", *Ferheng-i Kazvin-Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 5, 1399, s. 188.

¹¹⁴ Aḥmed-i Kisrevî, *Târiḥ-i Meşrûte-i İrân*, Çâphâne-i Sipehr, Tahran. 1363, s. 21.

aşına olan kişiler dışında kalan kesim ise sadece okuryazar seviyesindedir.¹¹⁵ Bu durumun oluşmasındaki etkenlerden birinin ailelerin okul çağında olan çocuklarını erken yaşta evlendirmeleri olduğu söylenebilir. Bu çerçevede özellikle kız çocuklarının eğitim alma hakkından mahrum kaldığı, eşleri ve çocuk bakımı ile ilgilenmeleri sebebi ile toplumsal hayatta bir yer edinemedikleri göze çarpmaktadır.

Eğitim konusunda yaşanan aksaklıklara rağmen kültürel alanlarda bazı adımlar atılmış, ‘Abbâs Mîrzâ zamanında gazeteler, dergiler, tercüme eserlerin yayımlanmasına başlanmış ve söz konusu gelişmeler kültürel açıdan oldukça etkili olmuştur. Kültürel faktörlerin etkisi ekonomik ve sosyal faktörlerden daha belirgindir.¹¹⁶ Avrupa eserlerinin tercüme edilmesi İranlı şair ve yazarları etkilemiş ve düşünce yapısı açısından Avrupalı yazar ve şairler konusunda bilgilendirmiştir.¹¹⁷

Batı klasiklerinin Farsçaya tercüme edilmesi, yurt dışında yaşayan İranlılar arasında yayımlanan gazeteler ve yeni okullar açılması batı siyasi kültürünün İran’da ortaya çıkmasını sağlamış ve İran siyasi kültürünü etkilemiştir.¹¹⁸ Aydınların düşüncelerinin halk arasında hızla yayılması ve yer edinmesinde matbaa ve gazeteciliğin rolü oldukça büyük ve önemlidir. 1816 yılında Tebriz’de basılan ilk Farsça gazeteden sonra ilerleyen gazetecilik, okuryazar sayısının artmasını sağlamasının yanı sıra Batıdan çeviri vasıtası ile gelen yeni fikir ve düşüncelerin okumuş sınıflar arasında hızla yayılmasına da vesile olmuştur. Özellikle Seyyid Cemâleddîn Afgânî ile Malkum Hân Nâzîmu’d-Devle’nin *Urvatu’l-Vuskâ* ve *Ķânûn* gazetelerinde Şâh’ın siyasetini eleştiren, ülkenin perişanlığını dile getiren ve halkı aydınlatmayı hedefleyen makalelerin katkısı oldukça büyüktür.¹¹⁹ Dönemin önemli adımlarından biri olan gazete yayımının yanı sıra Nâşîruddîn Şâh döneminde Tahran’da yol yapımı gerçekleşmiş, hastane kurulmuş, postane açılmış, *Medrese-i Nâşîrî* adıyla yeni askerî okul ve *Kâh-i Gulistân* müzesi açılmış¹²⁰; daha önce de söz

¹¹⁵ ‘Ali Asğar Şemim, *İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 356.

¹¹⁶ Muhammed Rızâ Şef’î-i Kedkenî, *Edvâr-i Şî’ir-i Fârsî Ez Meşrûtiyet Tâ Sukûti-i Saltanat*, Sohen, Tahran, 1380, s. 42.

¹¹⁷ Tefîk Subhânî, *Târîh-i Edebiyât-i İrân*, s. 256.

¹¹⁸ Seyyid Muhammed Müsevî, “Berresi-yi Râbiye-i İctimâ’î Bâ Şinâht-i İctimâ’î Der Endişehâ-yi Nesim-i Şimâl (‘Aşr-i Meşrûte) Bâ Te’kid Ber Goftemânâ-yi Rûşenfikrî”, s. 190.

¹¹⁹ Meliha Anbarcıoğlu, “Çağdaş İran Nazmında Surûd, Tasnif ve Terâna Türleri”, AÜ DTCF **Doğu Dilleri Dergisi**, C. II, S. 1, Ankara, 1971, s. 12-13.

¹²⁰ Tefîk Subhânî, *Târîh-i Edebiyât-i İrân*, s. 251-252.

edildiği üzere sosyal hayatta kimi Avrupa gelenekleri ilgi görmüş ve bu değişikliklerden birçoğu uzun vadede gerçekleşmiştir.

Sosyal ve kültürel anlamda değişikliklerin baş göstermeye başladığı Nâsiruddîn Şâh dönemi gelenekçilerle yenilikçilerin arasındaki mücadele dönemidir. Yenilikçiler, batı kültürünün temel anlayışına yönelmişler; buna karşın gelenekçiler hâlâ ilmî ve edebî konularda geleneksel yöntemler kullanmışlardır. Bilinçli ya da bilinçsiz, batı kültürüne, batı ilmine, batı sanat ve edebî üslubuna muhalefet etmişler ve mevcut durumu korumaya devam etmişlerdir.¹²¹

Kâcâr döneminde İran'ın Avrupa ile irtibatı Avrupa ilmî medeniyeti ile eğitim almış kişiler, İran'ın ilmî ve edebî hareketine katkı sağlamış eğitilmiş şehzadeler ve 'Abbâs Mîrzâ Devletşâh gibi isimler Avrupa'nın yeni kültür ve medeniyetini elde etmek için çaba sarf etmişlerdir. Onların adımları Kâimmağâm ve Emîr-i Kebîr ile devam etmiş¹²² Nâsiruddîn Şâh hükümeti döneminde (1264-1313) İran batı kültürüyle daha fazla aşına olma fırsatı bulmuştur. Emîr-i Kebîr'in vezirlik döneminde amacı, genç nesle batı ülkelerinin ilim ve kültürünü öğretmek olan Dârulfunûn adıyla büyük bir eğitim merkezi açılmıştır.¹²³ Dârulfunûn kurulduğunda İran'da ders kitaplarının sayısının az olması sebebiyle ders kitaplarına ihtiyaç duyulmuştur. Avrupalı öğretmenler askerî alanda, tıp, anatomi ve kimya gibi çeşitli alanlarda kullandıkları kitapları; Mîrzâ Zekî Mâzenderânî, Muhammed Huseyn Kâcâr, Mîrzâ Takî Hân Kâşânî, Mîrzâ 'Alî Ekberhân Muhendis-i Şîrâzî, ve Muhammed Huseyn Efşâr gibi Fransızca konusunda yetenekli öğrencilerine tercüme ettirmişlerdir.¹²⁴ Mîrzâ Zekî Mâzenderânî *'İlm-i Hendese ve 'İlm-i Mesâhet* adlı kitapları 1274/1857 yılında; *'İlm-i Topḥâne* adlı kitabı ise 1275/1858 yılında tercüme etmiştir. *'İlm-i Tahşîn* adlı kitabı ise Mîrzâ 'Alî Ekberhân Muhendis 1275/1858¹²⁵ yılında tercüme etmiştir. Ders kitapları dışında kalan kitapların da tercümeleri yapılmıştır.¹²⁶

1315/1897 yılında halkı eğitimin yaygınlaşmasına katılmaya teşvik etmek için Encümen-i Ma'ârif adıyla bir encümen kurulmuştur. İhtişâmu's-salṭana, Emînu'd-

¹²¹ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şî'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 56.

¹²² Zeyneb Şerîfî Şukûh, "Vazi'iyet-i Fikrî u Ferhengî-yi İrân Der 'Aşr-i Kâcâr", *Faşl-nâme-i 'İlmî - Tahâşşuşî Ferhengî-yi Pijuhîşî*, S. 33, 1397, s. 133-134.

¹²³ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şî'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 56-57.

¹²⁴ Tefîk Subhânî, *Târîḫ-i Edebiyât-i İrân*, s. 247.

¹²⁵ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şî'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 57-58.

¹²⁶ Tefîk Subhânî, *Târîḫ-i Edebiyât-i İrân*, s. 247.

devle, Hâcî Mîrzâ Yahyâ Devletâbâdî, Seyyid Muhammed Tabâtabâî gibi isimlerin katkıları ile Muzafferuddîn Şâh zamanında 1323/1904 yılına kadar sadece Tahran'daki okul sayısı otuz altıya ulaşmıştır. Meşrutiyet öncesinde gerçekleşen bu kültürel hareket, özgürlük isteğinin ortaya çıkmasındaki önemli faktörlerden biridir ve Meşrutiyet devriminin başlangıcı olarak kabul edilebilir.¹²⁷

Nâsıruddîn Şâh hükümetinin son on yılına gelindiğinde yeni okulları oluşturma ve alfabenin öğretilme şeklini değiştirme fikri ortaya çıkmıştır. Yurtdışında yayımlanan *Hablu'l-Metîn*, *Şureyyâ* ve *Âhter* gazetelerinden her biri yeni tarzda okullar açılması, modern eğitim-öğretim, İran okullarının durumu hakkında yazılar kaleme almıştır.¹²⁸ Aydın ve ileri görüşlü kişiler de İran'ın kültürel ve ilmî açıdan gelişmiş ülkeler gibi olmasını arzu etmiş ve medreselerin açılmasını istemişlerdir.¹²⁹ Bu isimlerden biri meşrutiyet döneminin ileri gelen büyüklerinden biri ve yeni kültürün öncülerinden olan yazar, Yahyâ Devletâbâdî'dir. Devletâbâdî, İran'da yeni okulların kuruculuğunu yapan kişilerden biri sayılmıştır.¹³⁰ İran'da yeni tarzda okul kuran ilk kişi ise Hâcî Mîrzâ Hasan Rûşdiye olmuştur. Mîrzâ Hasan Rûşdiye, Emînu'd-devle ile birlikte 1314/1896¹³¹ yılında Tahran'a gelmiş ve ilkokul açmıştır. 1301 ve 1304/1884 ve 1886 yıllarında iki askerî okul; 1290/1873 yılında dil okulu; 1318/1900 yılında ziraat okulu; 1319/1901¹³² yılında ise siyaset okulu kurulmuş ve bu okullar genç neslin arasında yeni fikirlerin yayılmasına zemin oluşturmuştur. Ülke nüfusunun büyük bir bölümünün okuma yazma bilmemesi veya sadece okuryazar olmaları sebebi ile eğitilmiş genç neslin ülkenin eğitimsiz kesimini etkileyecek güce sahip olduğu söylenebilir.

Bu dönemde eğitim faaliyetlerinin iyileştirilmesinin yanı sıra tarih yazıcılığında da farklı gelişmeler yaşanmıştır. Çelişkili ifadeler yer veren tarihi eserler görülmektedir. Tevfik Subhânî'nin, *Târîh-i Edebiyât-i İrân* adlı kitabında Kacar dönemi tarih yazıcılığına eleştirel baktığı görülmektedir. Tarih yazarları tarihî açıdan bu dönem kaynaklarına katkı sağlasalar da bazı kaynaklarda tarafsız

¹²⁷ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 36.

¹²⁸ Maşallah Âcûdânî, *Meşrûte-i İrânî*, Neşr-i Âhterân, Tahran, 1382, s. 260.

¹²⁹ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 36.

¹³⁰ Zehrâ Rehberniyâ, Perîsâ Nîkçerî, "Te'sîr-i Tahavvulât-i İctimâ'î u Ferhengî-i Dovrân-i Meşrûte Ber Tenpûş-i Merdumân-i 'Aşr-i Meşrûte", *Çidemân*, 2/2, 1392, s. 145.

¹³¹ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 36.

¹³² Rîzâ Ramazân Nergisî, "İnkılâb-i Meşrûte u Naşş-i Ruşd-i Cem'iyet-i Cevân Der Ân", *Mâhâne-i 'İlmî-yi Taşaşşusî-yi Sedâ-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi İrân*, 11/65, 1391, s. 51.

olunmadığı gözlenmektedir. Mîrzâ Ca‘fer Hûrmûcî Hâkâyîk Nigâr gibi kimi tarih yazarları gerçekleri mümkün olduğunca tarafsız aktarmış fakat Cihangîr Mîrzâ ve Sultân Mes‘ûd Mîrzâ gibi şehzadeler ise birçok gerçeği gizlemişlerdir.¹³³ Daha önce ilgi gösterilmeyen coğrafya alanında¹³⁴ ise Dârulfunûn’un kurulması ile birlikte coğrafya, haritacılık ve mühendislik bölümleri Avrupalı öğretmenler gözetiminde kurulmuştur. Özellikle risaleler ve Avrupalı hocaların fasikülleri Farsçaya tercüme edilip yayımlanmış ve ilk kez Tahran şehrinin haritası öğretmenler ve yurtdışına gönderilen Dârulfunûn’un coğrafya ve mühendislik bölümü öğrencileri tarafından hazırlanarak Nâşiruddîn Şâh’a sunulmuştur.¹³⁵

Yine bu süreçte müzik alanında eğitim vermek amacı ile öğretmen istihdamı da yavaş yavaş başlamıştır. 1304/1886¹³⁶ yılı ve sonrasında resmi törenlerde müzik grubu Dârulfunûn’un müzik öğretmeni olan Lemaire tarafından bestelenen millî marşı çalmıştır.¹³⁷

Bütün bu ilmi ve kültürel gelişmelerin yaşandığı dönemde baskı ve sansürün de arttığı görülmektedir. Dönemin veziri olan Mîrzâ Âkaşan Nûrî (‘İtimâd-ud Devle)’nin aktif olduğu 1268-1275¹³⁸ yılları arasında baskı ve sansür oldukça fazladır. Söz konusu kısıtlamaların varlığına rağmen ülkeyi meşrutiyet atmosferine hazırlayan kültürel ve edebi gelişmeler yaşanmaya devam etmiştir.

1275 yılında Âgâhân Nûrî’nin görevinden azlinden sonra Mîrzâ Huseyn Hân Sipehsâlâr bakanlığa seçilmiş ve 1288 yılı Şaban ayına kadar bu görevi ifa etmiştir. Dârulfunûn’un ilmî faaliyetlerinin yanı sıra hâlâ Nâşiruddîn Şâh sansürü devam etse de değişen bir toplumsal dönemi gösteren bugünkü ıstılahların kaderini belirleyen; batı hikmeti ve felsefesi, toplumsal ve siyasi ilimleri hakkındaki önemli kitaplar ve risaleler Farsçaya tercüme edilmiştir. Batı hikmet ve felsefesi alanında Dekart’ın ünlü eseri *Discours De La Methode* adlı ünlü eseri *Hikmet-i Nâşiriyye* veya *Kitâb-i Dekârt* adı ile Batı’nın en yüksek felsefî gelişmeleri Fars keliminde ön plana çıkmıştır.¹³⁹

¹³³ ‘Ali Asğar Şemim, *İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 383.

¹³⁴ Tefîk Subhânî, *Târîh-i Edebiyât-i İrân*, s. 243.

¹³⁵ ‘Ali Asğar Şemim, *İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 384.

¹³⁶ Tefîk Subhânî, *Târîh-i Edebiyât-i İrân*, s. 244.

¹³⁷ ‘Ali Asğar Şemim, *İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 406.

¹³⁸ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defteri der Şi‘r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 57.

¹³⁹ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defteri der Şi‘r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 59-60.

Bu yıllarda toplumsal ve siyasi alanlarda birçok risale de ortaya çıkmıştır. Bu risalelerden çoğu Batı'nın yönetim şekli, siyasi ve toplumsal kurumlar hakkında birçok bilgi sağlamıştır ve bu risalelerin yazarları Avrupa'nın durumu ile İran'ın durumunu karşılaştırarak yeni alanlar açmaya çalışmışlardır.¹⁴⁰

Kâcâr dönemi sonunda anatomi ve coğrafya alanında Avrupa eserlerinin tercümelerinin dönem kültürüne katkısı göz ardı edilemez fakat tercüme edilen kitapların ve bu dönem edebiyatının da doğrudan kültüre etkisi olduğu söylenemez.¹⁴¹ Fakat ülkede yaşanan siyasi çalkantılar ve batı medeniyeti ile irtibat halinde olunması meşrutiyetin oluşmasına önayak olmuştur. Meşrutiyet fikri dönem toplumunu etkisi altına almış, halkın düşünce yapısı ve geleneklerinin değişmesine vesile olmuştur. Eğitimli kişiler ve meşrutiyet taraftarları Avrupa'da yaşanan gelişmeleri takip edip İran'da uygulamaya çalışarak Avrupa kültürünün topluma etki etmesini sağlamışlardır.

Medenî özgürlükler ve meşrutiyetin ilk adımları İranlıların toplumsal ve siyasi hayatını yeniden yapılandırma ve ıslahında değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Mîrzâ Malkum Hân liberalizmi, meclisin kurulmasını ve kanunun üstünlüğünü toplum için gerekli görmüş; Yûsuf Hân Mustafârû'd-devle ve Mîrzâ 'Abdurrahîm Tâlibof gibi yenilik isteyen aydınlar ve onların çabaları ile Hş. 1285/1906¹⁴² yılında inkılâp gerçekleşmiştir. Meşrutiyet inkılâbı ve millî hareketin ilerlemesi ile birlikte yeni siyasi ve fikrî değişimin zemini hazırlanmış, özgürlük sosyal faaliyetlerin gücünü artırmıştır.¹⁴³ Meşrutiyetin ilânından sonra sansürün ortadan kalkması ile basın özgürlüğü gerçekleşmiş, Tahran'da ve diğer şehirlerde gazetelerin sayısı artmıştır. Meşrutiyetin ilk döneminde 1906 ve 1907 yılları arasında yer alan, bir kısmı da mizahi ve eleştirel olan en ünlü gazeteler; *Meclis*, *Temeddun*, *Nidâ-i Vaţan*, *Hayru'l-Kelâm*, *Musâvât*, *Şûr-i İsrâfîl*, *Şubh-i Şâdiq*, *Nesîm-i Şimâl*, *Keşkûl*, *Tenbîh*, *Hâşratu'l-Arz* ve *Rahnûmâ*¹⁴⁴ adlı gazetelerdir. İnkılâp ile birlikte siyasi değişikliklerin ve basın özgürlüğünün yansı sıra; eğitim-öğretime ilgi, kız okullarının açılması, istibdat karşıtı meşrutiyet edebiyatı; Avrupa kültürü ve ticareti ile temaslar, batı ve liberalizm

¹⁴⁰ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defteri der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 61.

¹⁴¹ Muhammed Rızâ Şef'i-i Kedkenî, *Edvâr-i Şi'r-i Fârsî Ez Meşrûtiyet Tâ Suqû't-i Saltanat*, s. 32.

¹⁴² Zehrâ Rehberniyâ, Perîsâ Nikçerî, "Te'sîr-i Tahavvulât-i İctimâ'î u Ferhengî-i Dovrân-i Meşrûte Ber Tenpûş-i Merdumân-i 'Aşr-i Meşrûte", s. 143.

¹⁴³ Feridûn Ademiyet, *İdeoloji-yi Nehzet-i Meşrûtiyet-i İran, C. I, Kânûn-i* Kitâb-i İran, 1985, s. 269.

¹⁴⁴ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İran*, s. 45.

düşüncesine ilgi gibi sosyal ve kültürel değişiklikler de ortaya çıkmış ve farklı ölçülerde İran toplumunun yaşamını etkilemiştir.¹⁴⁵

İnkılâbın ardından siyasi gruplar ve partilerin tamamı ve meşrutiyet yanlıları eğitimin durumunun ele alınması gerektiğini vurgulamayı sürdürmüşlerdir. Bu durumu kültür bakanlığı ve eğitim bakanlığının, kültürel toplulukların, kız ve erkek çocuklar için yeni kurulan ve kimi zaman karma olan okulların açılması izlemiştir. İlk kez şehirlerin birçoğunda kültür daireleri açılmış ve devlet eğitim-öğretimi resmen faaliyete geçmiş, yeni okullar da artmaya başlamıştır. Kadınların eğitiminde de birtakım değişiklikler gerçekleşmiş ve ilk kez kızlar ve kadınlar okullarda resmî olarak okuyabilmişlerdir.¹⁴⁶

Kadınların yeni okullarda yerini alması yasalar ve batının modern temellerine dayanmış, bunun için kadınlar tarafından geniş pantolon Kâcâr gömlekleri ve çador* bir kenara bırakılmış ve Avrupalı kadınların günlük kıyafetleri; ceket-etek, gömlek ve çeşitli şapkalar ilgi görmüştür. Erkekler de ilmî toplantılarda cübbe yerine gömlek, ceket-pantolon ve kravat tercih etmişlerdir.¹⁴⁷

Meşrutiyet döneminde İran'ın sosyal ve kültürel durumunun; eğitimden edebiyata, basın yayından kılık kıyafete kadar birçok alanda değişiminde batılılaşma ve modernizmin etkisi göze çarpmaktadır. Bu süreçte özgürlükler alanında birtakım kazanımlar elde edilmiş, inkılap sosyal ve kültürel yenilikleri beraberinde getirmiştir.

Edebî Durum

XIX. yüzyıl İran'da toplum merkezli bir düşünce anlayışının gelişmeye başladığı bir çağdır. Bu sırada İngiltere, Rusya ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri değişmiş askerî, siyasi ve ekonomik açıdan güçlenmiş, batının yeni medeniyetinin ilk adımları İran'da görülmeye başlanmıştır. Öncelikle matbaa sonrasında ise gazete tesis edilmiş,¹⁴⁸ Nâşıruddîn Şâh'ın (Hk.1263-1313) tahta geçmesi ile Emîr-i Kebîr'in kısa

¹⁴⁵ Zehrâ Rehberniyâ, Perîsâ Nîkçerî, "Te'sîr-i Tahavvulât-i İctimâ'î u Ferhengî-i Dovrân-i Meşrûte Ber Tenpûş-i Merdumân-i 'Aşr-i Meşrûte", s. 143-144.

¹⁴⁶ Zehrâ Rehberniyâ, Perîsâ Nîkçerî, "Te'sîr-i Tahavvulât-i İctimâ'î u Ferhengî-i Dovrân-i Meşrûte Ber Tenpûş-i Merdumân-i 'Aşr-i Meşrûte", s. 144.

* İran'da kadınlar tarafından giyilen bir çeşit çarşaf.

¹⁴⁷ Zehrâ Rehberniyâ, Perîsâ Nîkçerî, "Te'sîr-i Tahavvulât-i İctimâ'î u Ferhengî-i Dovrân-i Meşrûte Ber Tenpûş-i Merdumân-i 'Aşr-i Meşrûte", s. 145.

¹⁴⁸ Hamîd Zerrînkûb, *Çeşmendâz-i Şî'ir-i Nov-i Fârsî*, İntişârât-i Tûs, Tahran, 1358, s. 7,9.

sürekli sadrazamlığı sırasında¹⁴⁹ Dârulfunûn'un kurulması ile bir grup genç, yeni ilimlerle tanışmış, yavaş yavaş batı dil ve kültürü genç aydınların dikkatini celbetmiştir.¹⁵⁰

Bu dönemde halk için endişeli olan İran'ın önde gelen aydınları ve özgürlükçüleri, halkı bilinçlendirmek ve aydınlatmak için yurtdışında gazete ve yazılar kaleme almışlardır. İnkılâp hareketinin yeşermesini sağlayan isimlerin başında dışişleri bakanlığında görevli olan, sonrasında Londra'da “*Ķânûn*” gazetesini çıkaran Mîrzâ Malkum Hân Nizâmu'd-devle İşfahânî gelmektedir. Sonrasında ise tercümeleleri ve piyesleri ile Mîrzâ Feth Ali Âhundzâde, risale ve şiirleri ile Mîrzâ ÂĶâhân Kirmânî, sade bir dil ile kaleme aldığı kitapları ile Mîrzâ ‘Abdurrahîm Tâlibof, toplumsal romanları ile Hâci Zeynel ‘Abîdîn MerâĶâî'nin¹⁵¹ ismi zikredilebilir.

İran'da gerçekleşen meşrutiyet hareketi sırasında ve meşrutiyet gerçekleşikten sonra edebiyat bütün kollarıyla gazete yazarlığı, şiir, nesir, hikâye yazarlığı ve tarih yazarlığında kendine has bir harmoni ve özellik kazanmıştır. Her ne kadar meşrutiyet edebiyatında bir bölümü görülebilen bu tür harmoni ve bütünlük büyük oranda Nâsıruddîn Şâh hükümetinin son yirmi beş yılında şekillense de meşrutiyet öncesi edebiyatta pek görülmemektedir.¹⁵²

Meşrutiyet edebiyatı bir taraftan Nâsıruddîn Şâh saltanatının otuzuncu yılının genel özelliklerini diğer taraftan da 1299 Darbesi ve birkaç yıl sonrasının özelliklerini taşımaktadır.¹⁵³ Dönem edebiyatı genel ve edebî anlamda Muzaferuddîn Şâh saltanatı sırasında yaşanan ayaklanmalar ya da Meşrutiyet'in gerçekleştiği sırada şekillenmiştir.¹⁵⁴ İnkılabın etkisi ile edebiyatta büyük ve hızlı bir değişim meydana gelmiş bu da yazı ve şiir üslubunu değiştirmiştir.¹⁵⁵ Meşrutiyet hareketinin geniş siyasi, toplumsal ve kültürel boyutları İranlı yazar ve şairlerin düşünce yapısında önemli bir yükseliş ortaya çıkarmıştır. Bu düşüncenin İran edebiyatının Avrupa'nın yeni toplumsal düşüncesine yakınlaşması ve İranlı şâhların halka yaptıkları zulümden

¹⁴⁹ Maşallah, Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s.57.

¹⁵⁰ Hâmîd Zerrînkûb, *Çeşmendâz-i Şi'ir-i Nov-i Fârsî*, s. 9.

¹⁵¹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, İntişârât-i Zuvvâr, C. I, Tahran, 1372, 225-226.

¹⁵² Maşallah, Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 54.

¹⁵³ Mehveş Vâhiddûst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Ķâcâr*, Surûş, Tahran, 1396, s. 141.

¹⁵⁴ Maşallah Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 53.

¹⁵⁵ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebîyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 51.

etkilendiği aşikârdır.¹⁵⁶ Dönemin yazar ve şairleri eserlerinde istibdat hükümetinin uyguladığı politikalara, devlet görevlilerinin ve ileri gelenlerin yaptığı yanlışlara, özgürlük kavramına, önemli ekonomik ve toplumsal sorunlara eğilmişler bu sayede edebiyatta yeni konulara kapı aralamışlardır.

Meşrutiyet öncesine kadar Fars edebiyatında şiir nesirden daha çok kullanılmış; ilmî, eğitici, felsefî risaleler bile nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Fars nesri daha çok tarih yazıcılığı, makale yazıcılığı nadiren de olsa hikâye ve felsefî, tarihî ve ahlakî risaleler ile sınırlı kalmıştır. Bu durum meşrutiyet hareketinin başında değişmiş ve nesir, yazarların baskın edebî aracı haline gelmiştir.¹⁵⁷ Bu dönemde şekil ve içerik açısından esas değişiklik de öncelikle nesirde ortaya çıkmıştır, zira farklı alanlarda yeni nesir yazımı roman, hikâye, piyes yazımından tam anlamıyla klasik nesirde var olmayan; eleştirel, toplumsal ve edebî makaleler ve gazete yazımına kadar birçok alanda söz söyleme imkânı nesirde şiirden daha çoktur. Buna ilâveten daha çok tahlilî ve ilmî açıdan yeni toplumsal ve siyasi maksatları ifadede nesir şiirden daha çok kullanılmış,¹⁵⁸ gazeteciliğin ortaya çıkması, Avrupa eserlerinin tercümelemleri Fars nesrinin yükselişine katkı sağlamıştır.¹⁵⁹ Bu vesile ile batı düşüncesine dayalı kanun isteği, siyasi ve toplumsal meselelerin eleştiri ve incelemesinin yapıldığı risaleler kaleme alınmıştır. Bu risaleler arasında en önemlisi; sade bir nesirle 1275-1276 yılları arasında Malkum Hân tarafından yazılmış olan *Kitâbçe-i Ğaybî (Risâle-i Tanzîmât)* adlı risaledir. Malkum bu risalede sadece bir kânûn-i esâsî taslağı oluşturmamış, diğer ülkelerin hükümet ve siyasi teşkilatları hakkında da değerli bilgileri göz önüne koymuş ve meşrutiyet hükümetlerinin siyasi üslubunu da açıklamıştır. Bir diğer risale de Musteşâru'd-Devle'nin, 1287 yılında Fransız Anayasası'nın toplumsal hukuk zeminini de oluşturan, ünlü insan hakları bildirisinin asıl unsurlarından dönüştürülen "*Yek Kelime*"¹⁶⁰ adlı risalesidir.

Hk. 1275-1288 yılları arasında sadece batılı ülkelerin hikmet ve ilmiyle ve yeni toplumsal ve siyasi düşünceler esas alınarak oluşturulan dönemin risaleleri değil, yavaş yavaş Avrupa'nın yeni edebî üslupları; piyes yazarlığından, eleştiri yazarlığına

---

¹⁵⁶ Ferîde Kerîmî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindeğî u Şi'r-i Seyyid Eşrefüddîn Hüseynî Gilânî: (Nesîm-i Şimâl)*, Neşr-i Şâliş, Tahran, 1382, s.19.

¹⁵⁷ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, Surûş, Tahran, 1396, s. 141.

¹⁵⁸ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 159.

¹⁵⁹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, Surûş, Tahran, 1396, s. 141.

¹⁶⁰ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 61-62.

ve hikâye yazarlığına kadar yeni edebî üslupları da tanınmaya başlamıştır.¹⁶¹ Âhûndzâde, Tâlibof ve Merâgâî gibi aydınlar ve Mîrzâ Hâbib İşfahânî ve Mîrzâ Âkâ Hân-i Kirmânî roman ve piyes yazan ilk isimlerden olmuşlardır. Gelişmiş ülkelere giderek bu ülkelerin edebiyat ve kültürlerini gören bu aydınlar toplumsal bozuklukları ve hurafeci gelenekleri eleştirme konusunda önceki edebiyatla tamamen farklı olan bir edebiyatı ortaya çıkarmışlardır. Okuryazarlık seviyesi düşük olan halk için nesri eski kalıplardan çıkarmış ve nesri öykü piyes ve gazetede kullanmışlardır.¹⁶²

Bu dönemde Fars edebiyatında özellikle Fars şiirinde gerçek anlamda ilk yenilik ve değişiklik I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Bir grup aydın edip, Fars edebiyatı ve şiirinin yeniliğe ve ıslaha ihtiyacı olduğunu düşünmüştür.¹⁶³ Söz konusu değişimin ortaya çıkmasında; İranlıların eğitim ve seyahat için yurtdışına çıkmaları, Dârulfunûn'un kurulması, gazetelerin ve süreli yayınların tesisi, matbaa; din adamlarının nüfuzunun artması, İslâm Birliği düşüncesinin ortaya çıkması; İran'da yabancı devletlerin rekabeti, Fransızca, Türkçe ve Rusça edebî ve ilmî eserlerin Farsçaya tercüme edilmesi sonucu batı medeniyetinin tanınması¹⁶⁴ bu değişimin başlıca sebepleri olmuştur. Bunun ardından Avrupa düşünce yapısında olan okulların İran'a girişi ile meşrutiyet döneminin kültür ve edebiyatında da açıkça görülebilen toplumsal dünya görüşünde de bir değişiklik gerçekleşmiştir. Basın, yazarlar ve tercümanlar İran toplumunda ve siyasetinde geleneğin değişmesinin en önemli faktörleri olduğu söylenebilir.

Edebiyat alanındaki inkılabın yavaş yavaş şekillenmeye başlaması ile birlikte aydınlar, edebî ve toplumsal alandaki geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için harekete geçmiş, sosyal alanda siyasi ve edebî hareketin kökleri sosyal düşüncenin yeniliği, edebî alandaki taklitten ve yozlaşmadan uzaklaşmışlardır.¹⁶⁵ Sosyal ve edebî değişiklikler birbirini etkilemiş, düşünce yapısının değişmesi ile Fars şiiri ve nesri doğal bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu dönemde hem nesir hem de şiir alanında edebî açıdan gelişme kaydedilmiştir.¹⁶⁶ Şiir ve nesir, halkın yaşamına ve sorunlarına

¹⁶¹ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defteri der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 62.

¹⁶² Hasan-i Mîr Âbidînî, *İran Öykü ve Romanının Yüz Yılı*, Ter. Derya Örs, C. I, Nüşa Yayınları, Ankara, 2002, s. 4-5.

¹⁶³ Hamîd Zerrînkûb, *Çeşmendâz-i Şi'ir-i Nov-i Fârsî*, s. 34.

¹⁶⁴ Gulâmhuseyn Gulâmzâde, *Seyr-i Nakd-i Şi'ir Der İrân Ez Meşrûte Tâ Hş. 1332*, Çâphâne-i Leylâ, Tahran, 1380, s. 61.

¹⁶⁵ Tefîk Subhânî, *Târîh-i Edebiyât-i İrân*, s. 256.

¹⁶⁶ Tefîk Subhânî, *Târîh-i Edebiyât-i İrân*, s. 256.

yönelmiştir. Yazar ve şairler eserlerinin topluma daha iyi nüfuz edebilmesi adına şiir ve nesir dilini halk diline yakınlaştırmak için çaba sarfetmişlerdir. Edebiyat halkın yeni yaşam tarzına uyum sağlamaya çalışmış, bu durum da dönem edebiyatının dil ve üslubunun değişmesine vesile olmuştur. Şair ve yazarlar bu dönemde oluşan yeni kelime ve kelime terkipleri ile halkı, istibdat hükümetinin ve yabancılarının eylemleri hakkında sade bir dille bilgilendirmişlerdir.

Edebiyatta dilin sadeleşmesi ve konuşma diline yakınlaşması yazarların ve şairlerin terminolojisini değiştirmiş, birçok halk deyimi, tabirleri ve sözler, yazılarında ve şiirlerinde yer almıştır öyle ki; meşrutiyet döneminde halk dilinden ve halk deyimlerinden yararlanmak yenilik ve değişimin göstergesi sayılmıştır. Bu sadelik ve konuşma diline yakınlık öncelikle nesirde sonrasında yavaş yavaş meşrutiyet şiirinde yer edinmiştir. Kâimmağâm vasıtasıyla ve zamanın getirdiği gereklilikler sebebiyle nesirde önceki dönem nesrine göre yenilikler barındıran sade yazma üslubu başlamıştır.¹⁶⁷ Bu nesir gazete üslubunda da ortaya çıkmış, Meşrutiyet döneminde gazete yazarlığı, Fars nesrini gösterişli sanatlardan gündelik hayata ve gündelik hayatın sıkıntılarına doğru taşımıştır. Kâcâr dönemi gazete nesri dilbilgisi açısından eleştirilebilir, fakat amacını ifade etme açısından zayıf olmayan sade bir nesirdir. Sade nesrin olgunlaşma süreci Nâşıruddîn Şâh saltanatının ortalarına¹⁶⁸ denk gelmektedir. Kâimmağâm'ın yazılarındaki sadelik önceki eserlerden oldukça farklıdır. Onun nesri önceki eserlerden daha sade ve açık bir dile sahip olsa da, meşrutiyet dönemi yazılarıyla karşılaştırıldığında eski, zor ve müphemdir.¹⁶⁹ Kâimmağâm'ın sade ve edebî teknikleri harmanladığı nesri bir kenara bırakılırsa bu dönem nesri 'Abdurrâhîm Tâlibof Tebrîzî ve Zeynel'âbidîn Merâğâî¹⁷⁰ ile başlamıştır. Tâlibof Tebrîzî, Nâşıruddîn Şâh döneminin son birkaç yılında İran dışında çok sayıda kitabı basılan, en çalışkan yazardır. Tâlibof'un eserleri bu dönem edebiyatında özel bir değer elde etmiş ve sade yazım açısından da en güzel örneklerden biri olmuştur. Dönemin Âhundzâde, Mîrzâ Âkâhân Kirmânî, Tâlibof, Zeynel'âbidîn Merâğâî gibi kuramcıları meşrutiyet inkılâbından bir süre önce bilinçli bir şekilde kendi toplumsal ve siyasi

¹⁶⁷ Maşallah, Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 149.

¹⁶⁸ Muhammed Rızâ Şef'î-i Kedkenî, *Edebiyât-i Fârsî Ez 'Aşr-i Câmî Tâ Ruzegâr-i Mâ*, Ter. Huccetullah-i Aşil, s. 82.

¹⁶⁹ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 149.

¹⁷⁰ Muhammed Rızâ Şef'î-i Kedkenî, *Edebiyât-i Fârsî Ez 'Aşr-i Câmî Tâ Ruzegâr-i Mâ*, Ter. Huccetullah-i Aşil s. 82.

hedeflerine ulaşmak için sade yazım konusunda edebiyatta köklü değişiklikleri teşvik ve inşa etmişlerdir.¹⁷¹

Nâsiruddîn Şâh döneminin sonlarında en seçkin yenilikçiler ve yazarlar arasında yukarıda zikredilen isimlerin yanı sıra Şeyh Ahmed Rûhî, Mîrzâ Malkum Hân ve Cafer Karâçadâğî'nin isimlerini ve yeni siyasi atmosfer içinde daha çok batı medeniyeti ve kültürünün bakış açısıyla, İslâmî düşünce savı ile yenilik getiren Seyyîd Cemaleddîn Esedâbâdî'yi¹⁷² de anmak gerekir.

Bu dönemde İran'ın dışında Mîrzâ Feth Ali Âhûndzâde Hk. 1266 yılından 1286 yılına kadar *Temsîlât*'ından dört piyes yazıp yayımlamıştır, 1269-1273 yılları arasında *Merd-i Hesîs*, *Vekâlât-i Murâfî'e* ve *Dâstân-i Yûsuf Şâh*'ı Türkçe yazmış ve Kafkas gazetesinde yayımlamıştır. Bir süre sonra ise 1274¹⁷³ yılında yeni alfabe konusundaki ünlü risalesini yayımlamıştır. Âhûndzâde İran'da Hk. on üçüncü yüzyılın felsefî ve ilmî düşüncesinin temsilcisidir. Aynı zamanda realizmi Fars edebiyatı ve şiirine getiren;¹⁷⁴ Nâsiruddîn Şâh döneminde eski İran edebiyatını ve meddahlığı ağır bir dille eleştiren de Âhûndzâde¹⁷⁵ olmuştur.

Meşrutiyetin etkisi ile değişen İran edebiyatında daha önce İran'da olmayan yeni edebî türler de ortaya çıkmış; ilk tiyatro Mîrzâ Feth 'Alî Âhûndzâde tarafından yazılmış, bu dönemde yabancı metinler Farsçaya çevrilmeye başlanmıştır.¹⁷⁶ Hikâye yazarlığının başlangıç denemesi olarak her ne kadar hikâye olarak yazılmış olmasa da 'Ali Ekber Dehğodâ'nın *Şûr-i İsrâfîl* gazetesinde "Çerend u Perend" başlığı ile kaleme aldığı makaleleri gösterilebilir. Dehğodâ'dan önce her İranlı, ait olduğu sınıfa mensup hikâye yazarı ile aynı dili konuşmuş ama Dehğodâ bu eseri ile herkese kendi tarzını sunmaya çalışmıştır. Muhammed 'Ali Cemâlzâde'nin de hikâyelerinde Dehğodâ'nın etkisi altında kaldığı belirtilmiştir. Meşrutiyet hareketinin ortasındaki fetret döneminde ve yeni üslup ile (*Yekî Bûd Yekî Nebûd*- Cemâlzâde), Şeyh Mûsa Nesrî, Şana'tîzâde-i Kîrmânî gibi nesir yazarları tarihî hikâyeler yazmışlardır. Roman yazarlığı konusunda

¹⁷¹ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 77, 150.

¹⁷² Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 73.

¹⁷³ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 59.

¹⁷⁴ Ahmed Ebûmahbûb, "Bûîkâî Şi'r-i Meşrûte u Eşrefuddîn-i Huseynî", Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 110-111.

¹⁷⁵ Muhammed Rîzâ Şefî-i Kedkenî, *Edebîyât-i Fârsî Ez 'Aşr-i Câmî Tâ Ruzegâr-i Mâ*, Ter. Huccetullah-i Aşîl, s. 71.

¹⁷⁶ Seyyid Muhammed Müsevî, "Berresi-yi Râbite-i İctimâ'î Bâ Şinâht-i İctimâ'î Der Endîşehâ-yi Nesîm-i Şimâl ('Aşr-i Meşrûte) Bâ Te'kid Ber Goftemânâ-yi Rûşenfikrî", s. 185.

da toplumsal ve eleştirel roman yazarları arasında Muşfık Kâzîmî ve ‘Abbâs Hâlîlî¹⁷⁷ yer almıştır.

Bu dönem nesir yazarları da şiire yönelmiş, şiir dilini ve yazı dilini konuşma diline yakınlaştırmaya çalışmışlardır. Bu tür şiir, klasik ve yeni şiir eleştirisi açısından yüksek bir değere sahip olmasa da zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermesi açısından zamanının en samimî ve en gerçekçi şiirleridir.¹⁷⁸

Meşrutiyet öncesi dönemde neredeyse dönemin tamamında şiirin asıl konusu Şâh’a ve ileri gelenlere övgü, methiye şiirleridir.¹⁷⁹ Aşk şiirleri de; zülfün kıvrılması, servi boy, nergis göz, hicran gamı, sevgilinin vefasızlığı gibi açıklamalar ile sınırlı kalmıştır.¹⁸⁰ Bâzgeşt dönemi olarak kabul edilen bu dönemde 1852-1859 yılları arasındaki en ünlü şarileri arasında Kâânî (ö. Hk. 1270), Yağmâ (ö. Hk. 1274), Furuğî (ö. Hk. 1274) gelmektedir. Bâzgeşt şiirinin en seçkin örneklerini sunan Şeybânî ve Bahâr’ın varlığıyla saray şiiri hâlâ az ya da çok revaçtadır. Hk. 1311 yılından itibaren Bâzgeşt üslubu giderek silikleşmiştir. Nesir yazımında ortaya çıkan dönüşümle, gerek İran’da gerek yurt dışındaki eserlerde daha yeni bir üslupla; hatta Avrupa üslubu ile tercüme, telif ve tasnifler yapılmaya başlanmıştır. Fars şiirinin gelenekçi güçleri tarafından; az da olsa şiire getirilecek yenilik günah sayılmıştır.¹⁸¹

Muzafferuddîn Şâh döneminde Meşrutiyet inkılâbı ile birlikte İran’daki güçlü geleneksel yapı sarsılmış, Bâzgeşt dönemi geleneksel şiiri de sağlam darbeler almış ve bu süreçten sonra Fars şiiri köklü değişikliklere uğramıştır.¹⁸² İran edebiyatının vazgeçilmez edebî unsurlarından olan şiir, siyasi ve toplumsal değişikliklerin etkisi ile büyük bir değişime uğramaya başlamıştır. Meşrutiyet hareketinden önce saray ile sınırlı olan şiir, meşrutiyet ile birlikte halka hizmet eden önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Geleneksel ve resmî olmaktan çıkan şiir, millî ve toplumsal boyut kazanmıştır.

¹⁷⁷ Muhammed Rızâ Şefî-i Kedkenî, *Edebiyât-i Fârsî Ez ‘Aşr-i Câmî Tâ Ruzegâr-i Mâ*, Ter. Huccetullah-i Aşîl, Neşr-i Ney, Tahran, 1378, s. 82-83.

¹⁷⁸ Maşallah Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 162.

¹⁷⁹ Muhammed Rızâ Şefî-i Kedkenî, *Edvâr-i Şi’ir-i Fârsî Ez Meşrûtiyet Tâ Suqû’-i Salţanat*, Sohen, Tahran, 1380, s. 21.

¹⁸⁰ Feride Kerîmî Mûgârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegî u Şi’r-i Seyyid Eşrefüddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 21.

¹⁸¹ Maşallah Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 58-59, 79.

¹⁸² Maşallah Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 82.

Bu dönemde aydınlar arasında dil konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, bir kesim yazım türünün şiir ve herkesin anlayacağı türden olması gerektiği, hatta bizzat halk için olması gerektiği düşüncesini savunmuş, başka bir kesim ise bu düşünceye karşı çıkmıştır. Mîrzâ Feth ‘Alî Âhundzâde ve Mîrzâ Âkâhân-i Kîrmânî¹⁸³ sade yazımın öncülerinden olmuşlardır. Mîrzâ Âkâhân-i Kîrmânî klasik şiir eleştirisi yapmış ve şiirde yeni mefhumlar oluşturmuştur. Âkâhân’ın bu şiirlerini meşrutiyet şiirinin en eski örneklerinden ya da öncülerinden saymak gerekir. Âkâhân’ın şiirleri hem içerik hem Avrupaî kelimelerin bir kısmından yararlanması açısından, hem de sahip olduğu sert eleştiri ve siyasi bakış açısı sebebiyle o dönem şiirlerinden farklıdır. Hatta geleneksel şiirden uzaklaşma konusunda ilk çabaları gösteren ve yeniliklerden ilk örnekleri veren Âhundzâde’nin şiirlerinden bile farklıdır. Âkâhân’ın şiiri meşrutiyetçi temalar ve kısıtlı da olsa bir takım lâfzî yenilikler sebebiyle meşrutiyet şiirinin ilk örneği¹⁸⁴ olarak anılır.

Meşrutiyet şiiri, eski şiir üslubu ile yeni şiir üslubu arasında bir geçiş şiiridir; bu nedenle birkaç şiir üslubu revaç bulmuş ve birkaç şair grubu beraber faaliyet göstermiştir. Edîb-i Nîşâbûrî ve Şûride-i Şîrâzî gibi şairlerin yer aldığı bir grup, eski şiir üslubunu takip etmiş; Edîbu’l-Memâlik’in de yer aldığı bir grup ise yeni mazmunları ve yeni mefhumları eski dil ve kalıpta söylemiştir. Bir diğer grup ise uygun siyasi, toplumsal ve vatanî mazmunları vezin ve ahenk ile değiştirmiş ve farklı şiir kalıplarının kullanımında çeşitlilik yaratmışlardır. Bir kesim ise eski şiir kalıbından çıkarak Türk, Rus ve Fransız şairlerin üslubunu taklit etmişlerdir. Özetle bütün bu üsluplar meşrutiyet döneminde kimi zaman birlikte kimi zaman ise birbirine karıştırılarak kullanılmış,¹⁸⁵ böylelikle şairler Fars şiirine yeni ahlakî ve sosyal mazmunları getirmişlerdir. Dönem şiiri daha çok isyan ve eleştiri ve belirli bir ölçüde de siyasi sloganlardan oluşmaktadır.¹⁸⁶ Dönem insanının ruhsal meseleleri Îrec Mîrzâ, Meliku’ş-şuarâ Bahâr, ‘Ali Ekber Dehğodâ, Mîrzâde-i ‘İşkî, ‘Arif-i Kazvînî, Ebû’l Kâsım-i Lâhûtî ve Ferruhî-yi Yezdî’nin ve diğer şairlerin şiirinde ele alınmıştır. Bu dönem şiirine hislerin, şahsî ve özel duyguların girmesi şiirdeki en önemli değişikliklerden biridir. Aynı şekilde şairlerin topluma ve toplumsal eleştiri şiirine

¹⁸³ Seyyid Muhammed Müsevî, “Beresi-yi Râbite-i İctimâ’î Bâ Şinâht-i İctimâ’î Der Endîşehâ-yi Nesim-i Şimâl (‘Aşr-i Meşrûte) Bâ Te’kid Ber Gotemânâ-yi Rûşenfikrî”, s. 185.

¹⁸⁴ Maşallah Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 79-82.

¹⁸⁵ Gulâmhuseyn Gulâmzâde, *Seyr-i Nağd-i Şi’ir Der Îrân Ez Meşrûte Tâ Hş. 1332*, s. 68.

¹⁸⁶ Tefîk Subhânî, *Târîh-i Edebiyât-i Îrân*, s.256.

yönelmesi yeni bir konu olarak kabul görmüştür.¹⁸⁷ İnkılâp şairleri büyük inkılâbın adeta önderliğini yapmışlar; Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî, Dehğodâ ve Bahâr¹⁸⁸ millî ve vatanî şiirler söylemişlerdir. Şairler özgürlük ve meşrutiyet taraftarlarının yanında yer almış ve şiir, inkılâbın bir aracı haline gelerek inkılâbın isteklerine cevap vermiştir.

Dönem edebiyatındaki önemli değişikliklerden bir diğeri ise şiirin nesirden daha üstün olmasıdır. İnkılâptan sonraki dönemde birkaç risaleden başka faydalı kitap yayımlanmamış ve bu dönem edebiyatı gazeteler dışında şiir ve divanlarda görülmüştür. Bu dönemde mensur eserlerin az olmasının sebebi, gazete ve basının fevkalade bir şekilde ilerlemesidir. İnkılâp ile siyasi hayatın yenilenmesi basının ve gazetelerin sayısının artmasına vesile olmuştur. Bu gelişme neticesinde yazarlar düşüncelerini kitaplar yerine makaleler şeklinde gazetede halka sunmuşlardır.¹⁸⁹ Bu nedenle bu dönemde gazetelerde siyasi, toplumsal ve eleştirel makale yazımı oldukça revaçtadır. Bu alanda en iyi örnek Muhammed ‘Ali Furuğî’dir.¹⁹⁰ Bir diğeri önemli nokta da şiir üslubunun, gazete üslubuna yakınlaşmasıdır. Bu özellik Bâhâr ve Edîb’in şiirlerinin birçoğunda görülebilir. Halk dili, kültürü ve Avrupa dili ve kültüründen birçok terkip, ıstılah ve kelime bu dönem şiirinde yer almıştır.¹⁹¹ Avrupa’nın siyasi ve toplumsal deyimleri şiirde oldukça revaç bulmuş ve bu deyimlere sarılan kimi şairler bu şekilde Fars şiiri ve edebiyatını iyileştirebileceklerini düşünmüşlerdir.¹⁹² Özgürlük taraftarı şairlerin çoğu şiiri, siyasi ve sosyal amaçlar için bir araç olarak görmüş ve birçok gazetede sosyal ve eleştirel şiirler yayımlanmış hatta *Nesîm-i Şimâl* gibi şiir dilinde olan gazeteler basılmıştır. Bu gazetelerde zamanın toplumsal meseleleri şiir dili ile karıştırılarak tanz¹⁹³ şeklinde kaleme alınmıştır. Bu dönemde gazetelerde özgürlük yanlısı şiirler yayımlanmış olsa da *İstibdâd-i Şâğîr*’den (Küçük İstibdât) sonra¹⁹⁴ şiirlerde daha çok toplumsal sorunlar ve halkın yoksul kesiminin dertleri dile getirilmiştir. Meşrutiyet döneminde birçok kesim gazeteler sayesinde dönemlerinin edebiyatı ile irtibat halinde olmuş, eski edebî değerli kelimeler bırakılmış ve kolay ve

¹⁸⁷ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 106; Yeşim Işık Bağrıaçık, “Meşrutiyet Dönemi İran Şiiri ve Şairleri”, Mavi Atlas, 8/1, 2020, s. 117.

¹⁸⁸ Hamîd Zerrînkûb, *Çeşmendâz-i Şi’ir-i Nov-i Fârsî*, s. 22-23.

¹⁸⁹ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 52-53.

¹⁹⁰ Muhammed Rîzâ Şef’î-i Kedkenî, *Edebiyât-i Fârsî Ez ‘Aşr-i Câmî Tâ Ruzegâr-i Mâ*, Ter. Huccetullah-i Aşîl, s. 83.

¹⁹¹ Maşallah Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 171.

¹⁹² Muhammed Rîzâ Şef’î-i Kedkenî, *Edebiyât-i Fârsî Ez ‘Aşr-i Câmî Tâ Ruzegâr-i Mâ*, s. 76.

¹⁹³ Gulâmhuseyn Gulâmzâde, *Seyr-i Nağd-i Şi’ir Der İrân Ez Meşrûte Tâ Hş. 1332*, s. 72.

¹⁹⁴ Muhtî Tabaatabâi, *Târîh-i Tahlîli-yi Maḥbû’ât-i İrân*, İntişârât-i Bi’şet, 1366, s. 253.

günlük cümleler¹⁹⁵ kullanılmaya başlanmıştır. Âmiyâne kelimeler şiirde artmış; şiir dili edebî sağlamlıktan ve terkiplerden sade ve akıcı bir ifadeye dönüşmüştür. Edebî eserlerde mülga Arapça kelimelerin kullanımından kaçınılmış, tanz şiirde revaç bulmaya başlamıştır.¹⁹⁶ Bu dönem toplumsal yenilik dönemi de olması sebebi ile hem yabancı dilden kelimeler kullanılmaya başlanmış, hem de şiir sadeleşerek sokak diline yaklaşmıştır.

Şiirde sadeliğin başlamasının yanı sıra kimi şiirlerde yazım zayıflığı, gramer hataları, ifade yetersizliği ve lâfzî karışıklıklar da görülmüştür. Bu özellikler; Bâzgeşt dönemi üslubuyla açık farkları olan ve meşrutiyet üslubu¹⁹⁷ olarak adlandırılan yeni üslubun özelliklerini taşımaktadır. Dönem şairlerinden Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî, Mîrzâde-i ‘İşkî, ‘Ârif-i Kazvînî gibi halkın anlayabileceği vatanî ve siyasi şiirler söyleyen şairlerin hedefi halkı harekete geçirmek olduğu için eserleri edebî yönden biraz zayıf kalmıştır.¹⁹⁸ Dönem şiirinin dili Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî, ‘Ârif-i Kazvînî ve ‘İşkî gibi şairlerle sokak diline yaklaşmış¹⁹⁹ bazen de ifade tarzı sadece âmiyâne olmuştur.²⁰⁰ Fakat bu şairlerin okur-yazarlığının az olması sebebi ile şiirlerinde gramer hataları fazlasıyla göze çarpmaktadır. ‘Ârif ve ‘İşkî dil ile halk arasında bir sentez oluşturmak istemiş bu nedenle de şiirleri dilbilgisi hataları ile dolmuştur. Seyyid Eşrefuddîn’in şiirlerinde yer alan dilbilgisi hatalarının sebebi ise tamamen âmiyâne olmasıdır. Eşrefuddîn’in şiirlerinde dilbilgisi hatası diğer şairlere göre daha azdır, bunun nedeni ise halkın kendi dilinde konuşurken hata yapmıyor olmasıdır.²⁰¹ Bu dönemin en ünlü şairleri Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî, ‘Ârif-i Kazvînî, Mîrzâde-i ‘İşkî, Edîbu’l-Memâlik Ferâhânî, İrec Mîrzâ, Meliku’s-şu‘arâ Bahâr’dır.²⁰² Dönemin en büyük şairi olarak anılan Bahâr bir klasik olsa da sanatı eski üslupları taklit etmektir; fakat Seyyid Eşref, ‘Ârif-i Kazvînî ve Mîrzâde-i İşkî gibi şairler, bu formu az da olsa bırakmışlardır. Meşrutiyet şiirinin formu ve kalıbı her halükârda meşrutiyet öncesi şiirden farklıdır.²⁰³

¹⁹⁵ Sîrûs Şemîsâ, *Sebk Şinâsi-yi Şi’r*, Neşr-i Mitrâ, Tahran, 1393, s. 328- 329.

¹⁹⁶ Gulâmhuseyn Gulâmzâde, *Seyr-i Nakd-i Şi’ir Der İrân Ez Meşrûte Tâ Hş. 1332*, s. 62.

¹⁹⁷ Maşallah Âcûdânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 174.

¹⁹⁸ Sîrûs Şemîsâ, *Sebk Şinâsi-yi Şi’r*, s. 328.

¹⁹⁹ Mihr Nûr Muḥammed Hân, *Fikr-i Azâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 51.

²⁰⁰ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 174.

²⁰¹ Muḥammed Rîzâ Şef’î-i Kedkenî, *Edvâr-i Şi’ir-i Fârsî Ez Meşrûtiyet Tâ Suḫûṭ-i Salṭanat*, s. 42.

²⁰² Sîrûs Şemîsâ, *Sebk Şinâsi-yi Şi’r*, s. 328.

²⁰³ Muḥammed Rîzâ Şef’î-i Kedkenî, *Edvâr-i Şi’ir-i Fârsî Ez Meşrûtiyet Tâ Suḫûṭ-i Salṭanat*, s. 41.

Geçmişte şairler çoğunlukla halk kültüründen, günlük yaşamdan ve siyasi ve toplumsal meselelerden bahsederek halkı heyecanlandırmak için hamasî şiirler söylemişlerdir. Geçmiş ile övünmek İran'ın geçmişi ile iftihar etmek, şairin gurur kaynağı olmuştur. Bu düşünce dönem şairlerinden Bahâr'ın, Edîbu'l-Memâlik'in yanı sıra 'İşkî ve 'Ârif'in şiirlerinde de görülebilir söz konusu şairler İran'ın tarihinden ve efsanesinden bahsetmişlerdir.²⁰⁴

Edîb ve Bahâr'ın şiirine kadar, bu dönemde birkaç gelenekçi şair yaşamış ve bir kısmı meşrutiyet dönemine de şahit olmuştur fakat şiirlerinde meşrutiyetçilik ve meşrutiyet düşüncesi ile ilgili herhangi bir gelişim gerçekleşmemiştir. Kendileri ve şiirleri Bâzgeşt dönemi geleneklerine bağlı kalmıştır. Bu şairlerin en ünlüleri arasında Muhammed Hasan Şefâ-i İsfahânî (Hk.1269-1322), Na'im Sedehî (Hk. 1272-1324), Şûrîde-i Şirâzî (Hk. 1274-1345)²⁰⁵ ve meşrutiyet inkılâbından sonra da yıllarca yaşamış birkaç ismi daha saymak gerekir.

Genel anlamda Meşrutiyet dönemi şiiri içerik yönünden önceki dönem şiirlerinden belirgin farklılıklar taşımaktadır. Dönem şiiri içerik bakımından tam bir yenilik yapmış; istibdat ve sömürge karşıtlığı yanında yer alması bu dönem şiirinin içerik açısından en önemli özelliği olmuştur.²⁰⁶ Diğer taraftan Batı kültürünün tesiri ile vatan, özgürlük, kadın hakları, kadının özgürlüğü ve eğitimi, eğitim-öğretimde gerçekleşmesi beklenen yenilikler ilk kez Fars şiirinde yer almış; halkın sıkıntıları, yönetimden beklenti ve talepleri, diktatörlüğe duyulan nefret ve yenileşme söylemleri ilgi görmeye başlamıştır.

Kadın okuryazarlığı ve kadın özgürlüğü konularının toplumsal bir konu olarak tartışılması dönem şiirinin asıl konularından biri haline gelmiştir. Daha önce işlenmemiş olan kadın konusundaki mазmunlar İrec, Bahâr ve Pervîn'in²⁰⁷ şiirlerinde yer almıştır. Şairler; vatan, özgürlük, yeni eğitim-öğretim anlayışı, kadın vb. konuları ele alırken aynı yaklaşıma sahip olmamıştır. Örneğin vatan konusunda farklı anlamlarda birçok görüş ortaya çıkmıştır. Eşrefuddîn'in söz ettiği vatan, İslâmî ve Şîî özelliklere sahiptir; 'İşkî'nin söz ettiği vatan ise Sâsâniler döneminde Arap galibiyeti

²⁰⁴ Hamîd Zerrînkûb, *Çeşmendâz-i Şi'ir-i Nov-i Fârsî*, s. 31.

²⁰⁵ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud (Deferî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 82.

²⁰⁶ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud (Deferî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 174.

²⁰⁷ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 51.

öncesindeki vatandır. Dinî hurafeler ve dinî ilkeler ile mücadele konusunun birden fazla yönü vardır ve şairlerin de bu konuda anlayışları farklı olmuştur.²⁰⁸

Bu dönem şairleri çoğunlukla gerçekler ile ilgilenmiş ve yaşamın gerçeklerini okuyucuların gözünde canlandırmak istemiştir. Bu özellik Ebû'l Kâsım-i Lâhûtî ve Mîrzâde-i 'Işkî'nin şiirlerinin yanı sıra Eşrefuddîn-i Gilânî ve İrec Mîrzâ'nın²⁰⁹ şiirlerinde de göze çarpmaktadır. Öte yandan ülkede yaşanan toplumsal ve siyasi olaylara karşı her şair aynı düşünceye sahip olmamış, farklı gruplar ortaya çıkmıştır.

Bu gruplardan ilki meşrutiyetin içinde büyüdükleri için topluma ve siyasete yönelmişler ve kendilerini halkın, özgürlüğün ve meşrutiyetin hizmetine adanmışlardır. Bu grup kendi içinde ikiye ayrılmıştır; bir grup özel kültürel eğitimleri sebebi ile İran ve İslâm kültürüne sahiptir. Bu şairlerden Edîbu'l-Memâlik ve Meliku's-şu'arâ Bahâr gibi isimlerin şiirleri eski mazmunlar ile doludur. Söz konusu grup toplumsal ve siyasi şiir söylemek için çabalamış fakat geçmişin edebî geleneklerinden uzak kalamamıştır. Bu sebeple şiirleri ağır ve sorunlarla dolu olarak kalmış ve halkı etkileyememiştir.²¹⁰

Bir diğer grubun şiirleri halk dilindedir ve halk tarafından memnuniyet ile karşılanmıştır. Halk, bu grupta yer alan; Seyyid Eşrefuddîn, 'Ârif, 'Işkî, Ferruhî-yi Yezdî ve Lâhûtî²¹¹ vb. şairlerin şiirini daha çok okumuş daha iyi anlamıştır. Bu gruptaki şairler, halk şairi veya millî şair olarak adlandırılabilir.

Üçüncü grupta yer alan şairler hem kalıp olarak hem de içerik açısından doğrudan eski şiir üslubu ile şiir söylemişlerdir. Bu grubun şiiri gerek toplumsal ve gerekse fikrî hareketlere hiç etki etmemiştir. Bu şairler eski şairler gibi emirleri ve şâhları övmüşlerdir. Bu grupta; Şûrîde-i Şîrâzî ve 'İbret-i Nâ'inî gibi şairler zikredilebilir. Söz konusu şairler şiirlerini saray methiyeciliği ve şiirsel mübalağalar ile ifade etmişlerdir ve şiirleri toplumsal sorunlardan oldukça uzak kalmıştır.²¹²

Dördüncü grupta ise hayatlarını inzivada geçiren, kendilerini irfan âlemine ve tasavvufa gark etmiş şairler yer almaktadır. Bu şairler ne ileri gelenleri methetmiş ne de toplumsal ve siyasi sorunları ele almıştır. Bu grupta; Edîb-i Nişâbûrî, Şafâî

²⁰⁸ Muhammed Rızâ Şef'î Kedkenî, *Edebiyât-i Fârsî Ez 'Aşr-i Câmî Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 73-74.

²⁰⁹ Hamîd Zerrînkûb, *Çeşmendâz-i Şi'ir-i Nov-i Fârsî*, s. 29-30.

²¹⁰ Hamîd Zerrînkûb, *Çeşmendâz-i Şi'ir-i Nov-i Fârsî*, s. 32.

²¹¹ Ferîde Kerîmî Müğârî, *Şemîn-i Nesîm; Zindegî u Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 25.

²¹² Hamîd Zerrînkûb, *Çeşmendâz-i Şi'ir-i Nov-i Fârsî*, s. 33.

İşfahânî²¹³ Şufî ‘Ali Şâh²¹⁴ gibi şairler zikredilebilir. Bu şairlerin şiiri söz konusu dönemin şûfî şiirinin tanınmış örneklerini oluşturmuştur.

Daha önce de bahsedildiği üzere bu dönemin en büyük şairi ediplikte benzersiz olan Meliku’ş-şu‘arâ Bahâr’dır ondan sonra Edîbu’l-Memâlik Ferâhânî gelse de; Eşrefuddîn-i Gîlânî, ‘İşkî, ‘Ârif-i Kazvînî, Ferruî-yi Yezdî ve Lâhutî gibi bu dönemde onların yerine geçen şairler; siyasi, toplumsal şartlar ve zamanlarının tarihî gerekliliklerine uygun cevaplar vermişlerdir. Bu şairlerin şiirleri sağlamlık, sanat ve klasik şiir vezinleri kullanımı açısından Bâhâr ve Edîb’in şiirleriyle kıyaslanamasa da, söz konusu şairlerin şiirleri hem dil hem içerik açısından meşrutiyet döneminin gerçek şiirleridir.²¹⁵

Meşrutiyet şiiri, vatani öven, inkılâbı koruyan, istibdat ve Şâh ile mücadele eden, emperyalistlere karşı tavır takınan, toplumsal eleştiri yapan bir şiirdir.²¹⁶ Meşrutiyet edebiyatının asıl konusu ya vatanseverliktir ya da toplumsal eleştiridir ve bu konular daha çok İrec ve Bahâr’ın şiirlerinde görülür. Bahâr şiirlerinde vatanseverliği, İrec ise toplumsal eleştiriye işlemiştir. Meşrutiyet edebiyatının diğer konuları ise; özgürlük, vatan, kadın, batılı gelişmeler ve toplumsal eleştiri olmuştur.²¹⁷ Toplumsal ve siyasi olaylarının neredeyse tamamının yer aldığı bu dönem şiiri tarihi açıdan da önemlidir. Meşrutiyet şairlerinin divanları tarihî açıklamalar ve yorumlarla doludur.²¹⁸ Tarihî gerçekleri ifade etmesi açısından Meşrutiyet şiiri anın ve zamanın şiiridir; bu zamansallık onu realizme ve sosyalizme yaklaştırmıştır; bu nedenle Lâhutî’nin, Ferruî’nin ve dönemin diğer şairleri sosyalist ve işçi edebiyatına yönelmişlerdir.²¹⁹

Meşrutiyet dönemi şiirinin en önemli özelliklerinden bir diğeri ise yukarıda da belirtildiği üzere işçi edebiyatının başlamasıdır. Meşrutiyet isteği fikrinin ilk ortaya çıktığı yıllardan itibaren işçi edebiyatı İran şiirine girmiştir. Bu dönem gazeteleri çok sade bir dil ile sömürü mefhumunu incelemiş ve emekçi sınıfın sorunlarını ele

²¹³ Ferîde Kerîmî Mûgârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegî u Şi’r-i Seyyid Eşrefüddîn Hüseynî Gîlânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 26.

²¹⁴ Muhammed Rızâ Şefî Kedkenî, *Edebiyât-i Fârsî Ez ‘Aşr-i Câmî Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 79.

²¹⁵ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 161.

²¹⁶ Ferîde Kerîmî Mûgârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegî u Şi’r-i Seyyid Eşrefüddîn Hüseynî Gîlânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 27.

²¹⁷ Muhammed Rızâ Şefî-i Kedkenî, *Edvâr-i Şi’ir-i Fârsî Ez Meşrûtiyet Tâ Sukûti-i Salţanat*, s. 34-35.

²¹⁸ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 189.

²¹⁹ Aşmed Ebûmaşbûb, “Bûtişkâi Şi’ir-i Meşrûte u Eşrefuddîn-i Hüseynî”, s. 114.

almışlardır.²²⁰ İlk kez bu dönemde ciddî anlamda işçi ve çiftçilerin yaşamı şairlerin şiirlerinde yerini almış,²²¹ İrec Mîrzâ, ‘İşkî, ‘Ârif-i Kazvînî, Ebu’l Kâsım-i Lâhûtî ve Ferrûhi-yi Yezdî işçi meseleleri hakkında şiir söylemişlerdir. Lâhûtî ve Ferrûhî’nin şiirleri meşrutiyet edebiyatında işçi şiirlerinin en iyi örneklerini teşkil etmiştir.²²² Bu dönemde, müdürlüğünü Muhammed Taqî’nin yaptığı *Rûznâme-i Âmûzgâr* (Hk. 1320)²²³ gibi bazı gazeteler de işçi sorunları konusunda yayımlanmıştır.

Dönem şair ve yazarlarının siyasi ve ideolojik düşüncelerinde sabit kalmadıkları görülmektedir. Bu şairlerden biri olan ‘Ârif-i Kazvînî önce İslâm Birliği anlayışına sahipken daha sonra nasyonalist düşüncelere kapılmıştır.²²⁴ Genel olarak dönem şairleri sömürgecileğe maruz kalmış ülkelerinde daha çok İran nasyonalizmine inanmış ve istibdat karşıtı mücadelelerinde parlamenter sistemi, adalet ve millet hâkimiyeti gibi hususlarda batı kültürünü örnek almışlardır.²²⁵ Dönem edebiyatı; eskiye ve geri kalmışlığa karşı olduğu için demokratik; aynı zamanda yabancılara karşı mücadele ettiği için de nasyonalist bir edebiyattır. Bu nedenle meşrutiyet edebiyatı hem şekil hem de içerik açısından geçmiş dönem edebiyatının köklerinden farklıdır ve bu dönemde yazan meşrutiyetçi aydınların tamamı gerek şiir, gerek roman, gerek tiyatro, makale; gerekse siyasi, felsefî, ilmî kitap yazan yazarlar tüm bu farklılıkları dikkate alarak eserlerini kaleme almışlardır.²²⁶ Meşrutiyet edebiyatının en önemli özelliklerinden bir diğeri ise içerik açısından halkçı, toplumcu ve millî oluşudur; dil açısından sade ve mekteb üslubuyla yazılmıştır. Toplumcu gerçekçilik ve sadelik meşrutiyet edebiyatının unsurlarıdır. Bu dönem edebiyatında başta nasyonalizm (Milliyetçilik) olmak üzere; realizm (Gerçekçilik), sekülerizm (Dünyacılık) ve hümanizm (İnsancılık) akımları ilgi görmüştür.²²⁷

²²⁰ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 51.

²²¹ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 189.

²²² Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 51.

²²³ Muhammed Rızâ Şef’î-i Kedkenî, *Edvâr-i Şi’ir-i Fârsî Ez Meşrûtiyet Tâ Sukûti-i Saltanat*, Sohen, Tahran, 1380, s. 37.

²²⁴ İdeolojik olarak şairlerin hangi anlayışlara meylettiklerine dair detaylı bilgi için bk. Yeşim IŞIK BAĞRIACIK, “İran Meşrutiyet Döneminde Coşkulu Bir Şair: Arif Kazvini”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, C.12, S. 3 (28), 2020, s. 427-447.

²²⁵ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud (Defterî der Şi’r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 175.

²²⁶ Bâkir, Mû’minî, *İrân Der Âstâne-i İnşulâb-i Meşrûtiyet ve Edebiyat-i Meşrûte*, Neşr-i Sepide, y.y., 1384, s. 120.

²²⁷ Aḥmed Ebûmaḥbûb, “Bûtiḳâi Şi’ir-i Meşrûte u Eşrefuddîn-i Hüseynî”, s. 110,115.

İran edebiyatında idealist tipler yerine realist tiplerin edebî metinlere yeni yeni girdiği bu dönemde²²⁸ edebiyat hem teknik hem de dil açısından zayıftır. Bu iki konuda Meliku'ş-şu'arâ Bahâr dönemin çok okumuş, en yetkin şair ve eleştirmenidir. Dönem şairlerinin çoğunun Fars dilinde ve eski dönem edebiyatı konusunda bilgisi azdır; fakat bu kargaşa döneminde şairlerin edebî açıdan güzel yazabilmek için yeterli vakti yoktur. Şairler mümkün olan en kısa zamanda okuyucuya ulaşmak istemişler bu nedenle edebî süslerden uzak, doğrudan halka söylenmiş şiirler yazmışlardır ve halk dili bunun için yeterli gelmiştir.²²⁹

Dönem şiirinin nazım şekilleri üzerinde durulacak olursa şairlerin hemen her kalıpta şiir yazdıkları göze çarpmaktadır. Geçmişte kimi zaman âşıkane kimi zaman ise irfanî hisleri ifade etmek için kullanılan ve âşık ile maşuk arasında köprü vazifesi gören gazel, meşrutiyet döneminde insanı siyaset ve toplum dünyasında somutlaştırmıştır.²³⁰ Meşrutiyet döneminin başında bu kalıbı seçen şairler, eski teşbih ve istiareleri kullanarak siyasi ve toplumsal konuları gazel kalıbında sığdırmaya çalışmışlardır. Bu vesile ile vatan, parlamento, özgürlük, millet ve düzensizlikler gibi konuların işlendiği siyasi gazeller; yârin beni, zülfü, dudağı ve pervane ile mumun, gül ile bülbülün vuslatının ifade edildiği istiareler ile revaç görmüştür.²³¹ 'Ârif , Ferrûhi-yi Yezdî, Lâhûtî ve Bahâr²³² bu alanda çalışmış ve gazeli siyasi ve sosyal mazmunların kullanımını için bir alan haline getirmişlerdir.

Bu dönemde özellikle memduha övgü için kullanılan kaside türü daha çok gelenekçi şairler tarafından tercih edilmiş, yeni düşünceleri ifade etmeye pek uygun olmadığı için az sayıda yenilikçi şair bu kalıbı kullanmıştır. Edîbu'l-Memâlik Ferâhânî, Edîb-i Nîşâbûrî ve Bahâr kasideye yeni mefhumlar kazandırarak bu kalıbı siyasi ve toplumsal mazmunlara yaklaştırmaya çalışmışlardır.²³³ Bu dönemde terane, tasnif ve ağıtların kalıbı ve formatı halka daha uygun gelmiştir. Bu şiirler hızla basın

²²⁸ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 177.

²²⁹ Ahmed Ebûmağbûb, "Bûfikâi Şi'ir-i Meşrûte u Eşrefüddîn-i Huseynî", s. 112-113.

²³⁰ Ya'kûb Âjend, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, s. 110.

²³¹ Feride Kerimi Mûgârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegi u Şi'r-i Seyyid Eşrefüddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 22.

²³² Ya'kûb Âjend, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, s. 110.

²³³ Ya'kûb Âjend, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, s. 109.

dili haline gelmiş ve halkın arasında dilden dile dolaşarak halkın istibdat ile mücadelesinde oldukça etkili olmuştur.²³⁴

Meşrutiyet dönemi şairleri neredeyse bütün kalıplarda şiir yazmışlardır fakat şairin toplumsal ve siyasi bakış açısı şiir kalıbı seçimini etkilemiştir.²³⁵ Meşrutiyet şiiri klasik şiirin kalıplarından uzaklaşmaya başlamıştır.²³⁶ Bu dönemde Fars şiirinin şekli bilinen klasik ve geleneksel şiir kalıplarını kapsamaktadır fakat bu kalıpların kullanımı geleneksel yönteminin değişmesiyle gerçekleşmiştir. Örneğin müstezâd kalıbı klasik şiirde alışılmadık bir tecrübe ve sanat türü olarak görülmüş ve meşrutiyet döneminde o kadar artmıştır ki neredeyse bu dönem şiirinin asıl kalıbı haline gelmiştir.²³⁷ Mesnevi nazım biçimi meşrutiyet döneminde de oldukça değerli ve sağlamdır. İrec mesnevi konusunda diğer şairlere göre daha avantajlıdır. Diğer şairler de mesnevi türünü hurafeleri kınamak için ve siyasi, toplumsal konularda kullanmışlardır.²³⁸ Şairler edebî sanatlara yönelmemiş, daha çok terci‘-i bend, müstezad, musammat ve çeharpâre gibi yeni şiir kalıplarını tercih etmişlerdir.²³⁹ Öyle ki Meşrutiyet şiirinin kalıplarını musammat, terci‘-i bend ve özellikle müstezad olarak bilmek gerekir. Bu kalıplar şairin kendini daha iyi ifade etmesini sağlamış ve şiirin şeklinin güzelliği şiirin etkisini artırmıştır. Şairin mazmunları göstermedeki gücü ahenkli lafızların artmasını sağlamıştır. Seyyid Eşrefuddîn, Bahâr ve ‘İşkî; insanî, ahlakî ve toplumsal değerleri ifade etmek için müstezad kalıbından fazlası ile yararlanmışlar ve muhatapları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. Özellikle Seyyid Eşrefuddîn bu kalıbı dönemin sorunlarını ortaya çıkarmak için ustalıkla kullanmıştır. Dönemin diğer şairlerinden ‘İşkî musammat kalıbından, Bahâr daha çok musammat, muhammes, terkeb-i bend ve terci‘-i bend türünden yararlanmış, Dehhodâ da musammat²⁴⁰ türünde şiir söyleyen şairler arasında yer almıştır. Meşrutiyet döneminin sonunda gelişen en iyi şiir türlerinden biri tasniftir. Tasnif türünde şiir yazan en iyi şair ‘Ârif-i Kazvîni’dir, ondan sonra bu alanda Bahâr²⁴¹ gelmektedir.

²³⁴ Ferîde Kerîmî Mûgârî, *Şemûm-i Nesîm; Zindegî u Şi‘r-i Seyyid Eşrefüddîn Hüseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 22-23.

²³⁵ Ya‘kûb Âjend, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, s. 109.

²³⁶ Ferîde Kerîmî Mûgârî, *Şemûm-i Nesîm; Zindegî u Şi‘r-i Seyyid Eşrefüddîn Hüseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 22.

²³⁷ Muhammed Rızâ Şef‘î Kedkenî, *Edebiyât-i Fârsî Ez ‘Aşr-i Câmî Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 77.

²³⁸ Ya‘kûb Âjend, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, s. 111.

²³⁹ Sîrûs Şemisâ, *Sebk Şinâsi-yi Şi‘r*, s. 329.

²⁴⁰ Ya‘kûb Âjend, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, s. 113-114.

²⁴¹ Muhammed Rızâ Şef‘î Kedkenî, *Edebiyât-i Fârsî Ez ‘Aşr-i Câmî Tâ Rûzgâr-i Mâ*, s. 77-78.

Şiirde dikkate değer bir diğer nokta ise şairlerin, yazım dilinde olduğu gibi mesajlarını halka daha rahat iletebilecekleri formlar oluşturmaya gayret etmeleri bu sebeple şiir kalıplarında, vezin ve kafiyede birtakım değişikliklere vesile olmalarıdır.

Dönem şiirinde; ritimli, daha sert ve daha motive edici kalıplar ve vezinler kullanılmış, geçmişin bazı edebî normlarına ve şiir kurallarına uyulmamış hatta Avrupa, Rus ve Türk şiirinin etkisi ile şiir kalıpları bazı şairlerin şiirlerinde bozulmuş ve kafiyeye uyma konusuna bazen riayet edilmemiştir. Daha sonra “Şi‘ir-i nov” olarak tanınacak olan Avrupa’dan etkilenilen şiir türünün örnekleri de bu dönemde söylenmiştir.²⁴²

Bu dönem yazılarının konu ve içeriği değişmiş, toplumsal sorunlarla birlikte yeni düşüncelerin ifade edilmesi şiir ve nesri etkisi altına almış, eski üslupta şiir söyleyenlerin bile şiir mazmunları siyasi, toplumsal ve günlük konulara dönüşmüştür. Dönem şiirinin amacı daha çok halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmek olduğu için konuların halka ve halkın yaşamına yönelmesi sonucu yazım dili de sadeleşerek bedîî sanatlardan uzaklaşmış, sokak ve işçi diline yaklaşmıştır. Bu nedenle şairlerin şiirlerinde atasözleri ve deyimlere, halk tabirlerine yer verdikleri görülmektedir. Böylelikle şiir süsten arınmıştır ve şairler herkesin anlayabileceği sadelikte ve akıcılıkta bir dil seçerek halka hizmet etmişlerdir.

Basın Yayın

Kâcârlar Döneminde İran’da meydana gelen edebî ve kültürel gelişmeleri İran’ın batı devletleri ve batı kültürü ile olan ilişkilerine göre değerlendirmek gerekmektedir. Kâcâr Hanedanının II. Şâhı olan Fetih Ali Şâh Kâcâr İran’ın ekonomik ve toplumsal sorunlarını çözmek için batı ülkelerinden yardım alınması gerektiğine karar kılmıştır²⁴³ Fetih Ali Şâh döneminde 1232 /1816-1817 yılında ‘Abbâs Mîrzâ Nâîbu’s-saltâna tarafından Avrupa seyahatinden sonra İran’a ilk kez getirilen matbaa, Muhammed ‘Alî Şâh hükümeti sırasında Tebriz’den Tahran’a götürülmüş ve ilk gazete yayımlanmıştır.²⁴⁴ Nâşiruddîn Şâh dönemi ile birlikte Avrupa ülkelerindeki

²⁴² Gulâmhusayn Gulâmzâde, *Seyr-i Nakd-i Şi‘ir Der İrân Ez Meşrûte Tâ Hş. 1332*, s. 62,69.

²⁴³ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 308.

²⁴⁴ Edward Browne, *Târîh-i Maţbû‘at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyyet*, Ter. Muhammed ‘Abbâsî, C. II, Kânûn-i M‘arifet, Tahran, 1337, s. 125; Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 308.

telgraf, telefon, postane vb. İran’da da görülmeye başlanmış²⁴⁵ ve İran’da matbaa, kitap basımı, gazetecilik ortaya çıkmıştır. Basın; yeni okullar ve modern düşünce ile birlikte ülkenin aydınları ve devlet görevlileri arasında düşünce yapısı ve kültürel iletişimin ilk bölümünü oluşturmuştur. Nâsiruddîn Şâh saltanatının ilk yirmi yılında Tahran’da ve diğer şehirlerde çok sayıda kitap ve risale basılmış,²⁴⁶ İran’da basılan ilk kitaplar Ermenilerin ve Musevilerin yayımladıkları Ermenice ve İbranice dinî eserler²⁴⁷ olmuştur.

İran’da gazetecilik 1253/1837 yılında Muhammed Şâh Kâcâr hükümeti sırasında Mîrzâ Şâlih Şîrâzî tarafından çıkarılan *Kâgiz-i Aĥbâr* gazetesi ile ortaya çıkmıştır. Üç yıl boyunca aylık olarak yayımlanan gazete bir sayfanın katlanması ile ortaya çıkan iki sayfadan oluşmaktadır. İlk sayfasında doğu ile ilgili, ikinci sayfasında ise batı ile ilgili haberler yer almıştır.²⁴⁸ *Kâgiz-i Aĥbâr* gazetesinin 1840 yılında yayımının sonlanmasının ardından ikinci gazete Urumiye’de aylık olarak yayımlan *Pertov-i Rûşenâî* adlı gazete olmuştur. Bir diğer gazete ise Nâsiruddîn Şâh’ın fermanı ile 1851 yılında haftalık yayım yapan *Rûznâme-i Aĥbâr-i Dâru’l-hilâfe-i Tahrân*²⁴⁹ adıyla yayım hayatına başlamıştır.

İran’da gazetelerin düzenli bir şekilde ortaya çıkması Nâsiruddîn Şâh döneminde Emîr-i Kebîr’in attığı adımlar neticesinde gerçekleşmiştir. Emîr-i Kebîr Avrupa gazetelerine benzer bir gazete olan, *Rûznâme-i Vekâyi’-i İttifâkiye* gazetesini bakanlığı sırasında yayımlatmıştır.²⁵⁰ İran’da günümüzdeki anlamda ilk gazete olan *Vekâyi’-i İttifâkiye* Nâsiruddîn Şâh saltanatının üçüncü senesi olan 1267/1851²⁵¹ yılında Tahran’da haftalık olarak yayımlanmıştır. Müdürlüğünü Mîrzâ Cebbâr Tezkireçî’nin yaptığı gazete haftada bir kez olmak üzere genellikle dört sayfadan oluşmuş kimi zaman ise iki ila on iki sayfa olarak yayımlanmıştır. Gazete on yıl

²⁴⁵ Ahmed-i Kisrevî, *Târîh-i Meşrûte-i İrân*, s. 18.

²⁴⁶ Muhammed Nejâdirân, “Âgâhi Beĥş-i Maţbu’ât-i Siyâsî-yi ‘Aşr-i Kâcâr u Naĥş-i Ân Der İnkılâb-i Meşrûte”, *Faşlnâme-i Tahâşşusî-yi ‘Ulûm-i Siyâsî*, S. 23, 1393, s. 55.

²⁴⁷ Tahsin Yazıcı, “Matbuat”, *DİA*, C. 28, Ankara, 2003, s. 125.

²⁴⁸ Gulâmhuseyn-i Şâlihîyâr, *Vîjehîhât-yi İrânî-yi Maţbû’at*, İdâre-i Kull İntişârât-i Vezâret, Tahran, 1355, s. 77; Cemşid Kiyânfer, “Maţbû’ât-i Devletî Der ‘Aşr-i Kâcâr”, *Peyâm-i Baharistân*, S. 3, 1388, s. 273.

²⁴⁹ Hülya Özkan, Mohammed Rigiderakhshan, “İran’da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, *Erciyes İletişim Dergisi*, S. 6, 2019, s. 978.

²⁵⁰ Feride Kerîmî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindeġi u Şi’r-i Seyyid Eşrefüddîn Huseynî-i Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 37.

²⁵¹ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu’at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed ‘Abbâsî, C. II, s. 131.

boyunca *Rûznâme-i Vekâyi'-i İttifâkiye* adıyla yayım hayatına devam etmiş ve 1277 /1860 yılında *Rûznâme-i Devlet-i 'Aliye-i İrân* adını almıştır. İran'ın ilk resimli gazetesi olma özelliği taşıyan gazete bu isimle 1870 yılına²⁵² kadar düzensiz olarak yayımına devam etmiş bu tarihten sonra ise yayımı son bulmuştur.

Kâcâr döneminde yayımlanan ilk gazeteler olan *Kâgiz-i Aḥbâr* ve *Rûznâme-i Vekâyi'-i İttifâkiye* gazetelerinde, hükümeti eleştirmemişlerdir ve hükümet yanlısı bir tavır sergilemişlerdir. Yine Nâşiruddîn Şâh döneminde yayımlanan *İrân, İṭtilâ'*, *İlmî* ve *Milletî*²⁵³ *Vekâyi'*, *Devlet-i 'Aliye-i İrân*, *İlmiye-i Devlet-i İrân* adlı gazetelerin de²⁵⁴ devlet tekeline olduğu görülmektedir.²⁵⁵ 1300/1883 yılında yayımlanan “*Şeref*” ve 1314/1896 yılında yayımlanan “*Şerâfet*” gazeteleri de devlet gazetesi²⁵⁶ olarak yayın hayatına başlamış ve doğrudan halkın haber alması gibi bir amaçları olmamıştır. 1277/1860 yılında Mîrzâ Ebu-l Ḥasan Ḥân Naḳḳâşî sorumluluğunda *Rûznâme-i Devlet-i 'Aliye-i İrân* adıyla basılan gazete (*Rûznâme-i Vekâyi'-i İttifâkiye*) daha sonra resimli yayımlanmaya başlamış ve ilk resimli Farsça gazete kabul edilmiştir. Yayımından sonra gazetenin adı *Rûznâme-i Devletî*²⁵⁷ olarak değiştirilmiştir. Aynı zamanda bu dönemde devlet tarafından yayımı yapılmayan *Vakâi-i Adliye*, *Nizâmî* ve *Vaṭan*²⁵⁸ isimli bağımsız gazeteler de çıkmıştır.

Nâşiruddîn Şâh döneminin sonuna kadar İran'da basın özgürlüğünden pek söz edilemez,²⁵⁹ fakat İran dışında İran halkının düşüncesine etki eden çok sayıda gazete yayımlanmıştır. Nâşiruddîn Şâh döneminde Şâh'ın tutumu ve ülkenin durumundan duydukları rahatsızlık sebebi ile ülkenin aydınları, yazarları ve özgürlük taraftarlarından birçoğu Nâşiruddîn Şâh saltanatının son dönemlerinde Avrupa'ya, Osmanlı Devleti'ne ve Mısır'a göç etmiş,²⁶⁰ İran dışında gazete yayımlamaya başlamışlardır.

²⁵² Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 323-324.

²⁵³ Muhammed Şadr Hâşemî, *Târîḫ-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. I, İntişârât-i Kemâl, İşfahân, 1363, s.6.

²⁵⁴ Muḥîṭ Ṭabatabâi, *Târîḫ-i Tahlîli-yi Maṭbû'ât-i İrân*, İntişârât-i Bi'set, 1366, s. 88.

²⁵⁵ Hülya Özkan, Mohammed Rigiderakhshan, “İrân'da Basımın Doğuşu ve Gazeteler”, s. 981.

²⁵⁶ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 309.

²⁵⁷ Edward Browne, *Târîḫ-i Meṭbu'at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 135.

²⁵⁸ Maşallah Âcudâni, *Meşrûte-i İrânî*, s. 242.

²⁵⁹ Edward Browne, *Târîḫ-i Meṭbu'at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 145.

²⁶⁰ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 359.

Yurtdışında yayım yapan gazetelerin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki; söz konusu gazetelerde daha çok toplumsal ve siyasi konular yer almış, yurtiçi ve yurtdışından haberlere yer verilmiştir. Gazetelerin yazarlarının tamamı özgürlük ve meşrutiyet taraftarıdır ve İstibdat hükümetinin son bulmasını istemişlerdir. Yurtdışında yayım yapan gazetelerin bir diğer ortak noktası ise; Avrupa'nın toplumsal ve siyasi sisteminden etkilenmiş olmalarıdır. Gazeteler aynı zamanda İran'da bulunan din adamları ile yurtdışında bulunan aydınlar arasında köprü vazifesi de görmüştür.²⁶¹ Söz konusu gazeteler arasında İstanbul'da basımı yapılan *Ahter* İran'da büyük bir nüfuzla sahip olmuştur. 19. yy. sonlarında Londra, Kahire ve Hindistan'da İranlı özgürlük taraftarları ve aydınları yaklaşık yirmi iki Farsça gazete yayımlamışlardır. Hindistan bu tür yayımların merkezi haline gelmiştir.²⁶²

Nâşiruddîn Şâh Döneminde yurtdışında Farsça yayımlanan ilk gazete 1292/1875 yılında Muhammed Tâhir-i Tebrîzî tarafından İstanbul'da yayımlanan "*Ahter*", 1307/1889 yılında Mîrzâ Malkum Hân tarafından Londra'da yayımlanan "*Ķânûn*",²⁶³ Nâşiruddîn Şâh hükümetinin son iki yılında siyasi, vatanî ve mühim eleştirel makalelerin bulunması açısından önemli bir gazete olan *Hablu'l-Metîn* 1311/1893 yılında Mû'yedu'l-İslâm tarafından Hindistan'da (Kalkuta'da) yayımlanmaya başlamıştır. Uyanış açısından bir başka önemli gazete olan *Hikmet* de 1310/1892²⁶⁴ yılında Mısır'da (Ķâhire'de) haftalık olarak yayım hayatına başlamıştır. 1316/1898 yılında Mîrzâ 'Alî Muhammed Kâşânî tarafından Ķâhire'de yayımlanan *Şureyyâ* gazetesi²⁶⁵ ve 1318/1900 yılında yayımlanan *Perveriş*²⁶⁶ gibi gazetelere de yeni nesir açısından örnek olmuştur. Yurtdışında yayım yapan önemli gazetelerden bazıları şunlardır:

1- *Ahter*: Osmanlı topraklarında Farsça olarak yayımlanmış olan *Ahter* gazete yazarlığında yeni değişimin öncüsüdür.²⁶⁷ İlk sayısı 1875 yılında İstanbul'da yayımlanmış olan *Ahter* kısa ve uzun vadeli olarak yayıma ara verse de yaklaşık yirmi bir yıl boyunca yayım hayatına devam etmiştir. Nâşiruddîn Şâh zamanının meşrutiyet

²⁶¹ Gulâmırzâ Hâce Servî, Seyyid Muhammedvehâb Nâzârân, "Maṭbu'at Der İrân Ez Âĝâz Tâ Zuhûr-i Pehlevî-yi Evvel: Ez Şûretî Derbârî Tâ Âĝâhîyi Dogâne", s. 86.

²⁶² Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Ķâcâr*, s. 360.

²⁶³ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Ķâcâr*, s. 308.

²⁶⁴ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 73; Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Ķâcâr*, s. 308.

²⁶⁵ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Ķâcâr*, s. 308.

²⁶⁶ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 73.

²⁶⁷ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 72.

öncesi dönemindeki en önemli ve meşhur gazetesi olan bu gazete, Osmanlı Devleti'nde İran'ın resmi görevlilerinden biri olarak bulunan Mîrzâ Kûlî Hân Tebrîzî'nin desteği ile iki genç gazeteci Mîrzâ Mehdî ve Muhammed Tâhir-i Tebrîzî müdürlüğünde yayımlanmıştır. Kimi zaman sansüre de uğrayan gazetenin yayımı 'Abdulmecîd hükümeti tarafından 1896²⁶⁸ yılında durdurulmuştur. Gazetede; Mîrzâ Âkâ Hân Kirmânî, Şeyh Âhmed-i Rûhi-yi Kirmânî, Mîrzâ Mehdî Hân Tebrîzî, Mîrzâ 'Alî Muhammed Hân Kâşânî gibi aydın ve özgürlük yanlısı yazarlar birlikte çalışmışlardır.²⁶⁹ İlk yayımlandığı dönemde Cuma ve Pazar günleri hariç her gün, bir süre sonra ise haftada iki kez yayımlanmış, son yıllarında ise haftada bir kez yayım yapmış, İstibdat döneminde İranlıların düşüncelerinin gelişmesinde etkili olmuştur. *Ahter* yurtdışından haberlere de yer vererek halkın dış dünyadan haberdar olmasını sağlamıştır.²⁷⁰ Yine İran dışında yayımlandığı için yurtiçindeki gazetelere kıyasla edebî ve toplumsal meselelerde özgürlüklerden daha çok bahsetmiştir.²⁷¹ İran halkının düşünce yapısında fazlası ile etkili olmasının yanı sıra halkın basına ilgi duymasını da sağlamıştır.²⁷²

2- *Ķânûn*: Bu dönemin bir diğere önemli gazetesi Malkum Hân'ın, *Ķânûn* adlı gazetesidir. *Ahter*'in üslubunda yazılmış olan gazete; adalet isteği konusunda, siyasi ve toplumsal meselelerde daha geniş bir sahada yayım yapmıştır. *Ķânûn* gazetesinin sade nesri bu dönem nesrinin değişmesinde oldukça etkili olmuştur.²⁷³ Mîrzâ Yâ'kûb'un oğlu Mîrzâ Malkum Hân Nâzimu'd-devle tarafından 1307/1889 yılında Londra'da yayımlanmıştır. Gazete Malkum Hân'ın sade üslubu sayesinde halkın ilgisini kazanmayı başarmış en iyi Farsça gazete haline gelmiştir. Melkum Hân'ın yazıları gerek siyasi ve toplumsal gerekse edebî olarak İran'ın akıbeti açısından tarihî öneme haiz olmuştur.²⁷⁴ Gazetede yer alan makale ve haberlerin büyük bir kısmı İran'daki sorunları ve düzensizlikleri ele almıştır.²⁷⁵ Ayda bir sayı olarak birkaç yıl

²⁶⁸ Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Ķâcâr*, s. 363.

²⁶⁹ Edward Browne, *Tarih-i Meţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 146-147; Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Ķâcâr*, s. 364.

²⁷⁰ Muhammed Şadr Hâşemî, *Tarih-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. I, s. 63.

²⁷¹ Maşallah, Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defteri der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 72.

²⁷² Muhammed Nejadîrân, Âgâhi Behş-i Meţbu'at-i Siyâsî-yi 'Aşr-i Ķâcâr u Nakş-i Ân Der İnqılâb-i Meşrûte", s. 59.

²⁷³ Maşallah Âcudânî, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defteri der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)*, s. 73.

²⁷⁴ Edward Browne, *Tarih-i Meţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 147.

²⁷⁵ Gulâmrîzâ Hâce Servî, Seyyid Muhammedvehâb Nâzaryân, "Meţbu'at Der İrân Ez Âgâz Tâ Zuhûr-i Pehlevî-yi Evvel: Ez Şûretî Derbârî Tâ Âgâhiyi Dogâne", s. 86.

yayım yapan gazete hükümete ve Şâh'a karşı ağır eleştirileri nedeniyle İran'da yasaklanmıştır.²⁷⁶ İran'da yasaklanan gazetenin haftalık olarak sekiz yıl boyunca toplamda kırk iki sayı yayımlandığı iddia edilse de²⁷⁷ haftalık olarak yayımlanması planlanan gazetenin on beş yıl boyunca aylık olarak toplamda yirmi dört sayı yayımlandığı ve bu sayılarda tarih bulunmaması sebebi ile gazetelerin hangi tarihte yayımlandığı hakkında bir bilgi olmadığı²⁷⁸ da bir başka iddiadır.

3- *Hablu'l-Metîn*: 1311/1893 yılında Kalkuta'da yayım hayatına başlayan gazete dönemin büyük ve meşhur gazetelerindendir.²⁷⁹ Seyyid Cemâleddîn Hüseynî'nin gözetiminde yayımlanan bu gazetede çeşitli ülkelerden gazeteciler görev almıştır. Gazete yaklaşık on yıl boyunca yayımlanmıştır.²⁸⁰ Hindistan (Kalkuta)'da yayımlanması sebebi ile düşüncelerin özgürce ifade edilebildiği *Hablu'l-Metîn* yasaklanmış olmasına rağmen İran'da okuyuculara ulaşmıştır. Bir kısmı dinî konulara ayrılan gazete İslam Birliği'nin kahramanı olarak addedilmiştir.²⁸¹ Tahran'da yayımlanan *Hablu'l-Metîn* gazetesi ise 1907 yılında Seyyid Hasan Kâşânî'nin gözetiminde yayıma başlamış, yayım hayatı meclisin bombalanmasına (1908) kadar devam etmiştir. Söz konusu gazete Meşrutiyet döneminin en önemli günlük gazetelerinden biri olarak görülmüştür. Özellikle Dışişleri Bakanlığı hakkında yazdığı siyasi makaleler oldukça önemlidir.²⁸²

4- *Sureyyâ*: 1316/1898 yılında Kâhire'de yayımlanmaya başlayan gazete ilk olarak ikinci meclis vekillerinden Mîrzâ 'Alî Muhammed Hân Kâşânî tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Daha sonra bu gazeteden ayrılan Kâşânî, Rûznâme-i Perverîş adlı gazeteyi yayımlamaya başlamıştır.²⁸³ 1904 yılında altıncı yılına giren *Sureyyâ* Tahran'da yayımlanmış, yayımını ise Seyyid Fercullah Hân Kâşânî üstlenmiştir.²⁸⁴ Mîrzâ 'Alî Muhammed Hân Kâşânî tarafından yayımlandığı dönemde

²⁷⁶ Muhammed Sadr Hâşemî, *Târih-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. IV, y.y., t.y., s.96.

²⁷⁷ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 365.

²⁷⁸ Muhammed Sadr Hâşemî, *Târih-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. IV, s. 99.

²⁷⁹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 360.

²⁸⁰ Gulâmriżâ Hâce Servî, Seyyid Muhammedvehâb Nâzârân, "Maṭbu'at Der İrân Ez Âgâz Tâ Zuhûr-i Pehlevî-yi Evvel: Ez Sûretî Derbârî Tâ Âgâhîyi Dogâne", s. 87.

²⁸¹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 360.

²⁸² Edward Browne, *Târih-i Meṭbu'at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûṭiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 337-340.

²⁸³ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 371.

²⁸⁴ Ahmed-i Kisrevî, *Târih-i Meşrûṭe-i İrân*, s. 41.

yayımları ile büyük bir şöhrete kavuşmuş, İstibdat döneminde hiçbir Farsça yayım *Şureyyâ*'nın elde ettiği değere ulaşamamıştır.²⁸⁵

Meşrutiyet öncesinde Farsça gazetelerde daha çok eski üslupta fasih makaleler kaleme alınmış fakat bu makaleler yüzeysel kalmıştır. Bu dönem gazeteleri arasında sadece *Şureyyâ* ve *Perveriş* adlı gazetelerin yazarı, İstanbul'da eğitim almış olan 'Alî Muhammed Hân Kâşânî toplumsal reformlar ve dünya siyaseti hakkında yazdığı faydalı makaleleri ile ön plana çıkmıştır. Özellikle “*Târîh-i Çîn*” ve “*Muşâhebe*” adlı makaleleri, dönem göz önüne alındığında başyapıt olarak değerlendirilebilecek makaleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı kelimeler ve yabancı tabirler bu dönemden itibaren Fars dilinde kullanılmaya başlanmıştır.²⁸⁶ Bu dönemde İran'da yabancı dilde yayım yapan birkaç gazete de ortaya çıkmıştır.

İran'da yabancı dilde yayım yapan ilk gazete *Patrie* adıyla yayımlanan Fransızca gazetedir. Baron Louis de Norman tarafından 1292/1875-1876 yılında sadece bir sayı yayımlanan gazete Nâsiruddîn Şâh'ın hoşuna gitmemesi sebebi ile yayımı durdurulmuş ve yazarı sürülmüştür. Yabancı dilde yayım yapan bir diğer gazete ise 1302/1885 yılında Fransız Dr. Morel tarafından yayımlanan ve yaklaşık üç yıl boyunca yayımı devam eden *Echo de Perse*²⁸⁷ adlı gazetedir.

İran'da günlük yayımlanan ilk gazete 1316/1898-1899 yılında Tahran'da yayımlanan *Hulaşatu'l-Havâdis* olmuştur. Yurtdışından haberler paylaşan gazete dört sayfadan oluşmuştur.²⁸⁸ Mużafferuddîn Şâh döneminde yayım hayatına başlayan gazete 1903²⁸⁹ yılına kadar yayımlanmaya devam etmiştir.

Yine Mużafferuddîn Şâh döneminde kadınlara hitap eden ilk gazete Huseyn Hân Kehhâl tarafından 1910 yılında yayımlanan *Dâniş* gazetesidir. Söz konusu gazeteyi Müzeyyenü's-Şaltana'nın 1912 yılında yayımladığı *Şukufe* ve Sadık Devletâbâdî'nin 1916 yılında yayımladığı *Rûznâme-i Zenân*²⁹⁰ adlı gazeteler takip etmiştir. İlk edebî gazetesi ise *Rûznâme-i Milletî*'dir. Birinci ve yirmi birinci sayıları

²⁸⁵ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 305.

²⁸⁶ Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 319.

²⁸⁷ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 144.

²⁸⁸ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 138.

²⁸⁹ Muhammed Şadr Hâsemî, *Târîh-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. I, s. 8.

²⁹⁰ Tahsin Yazıcı, “Matbuat”, *DİA*, C. 28, Ankara, 2003, s. 126.

Şâh tarafından beğenilmeyen ve kapatılan gazete aynı zamanda İran’da yayımı durdurulan ilk gazete²⁹¹ olarak da bilinmektedir.

İran’ın meşrutiyet sürecine girdiği dönemde ülkenin aydın görüşlü gazeteleri yurtiçinde ve yurtdışında halkı bilgilendirmek için çalışmış ve meşrutiyet ayaklanmasının başarılı olmasında çok büyük role sahip olmuşlardır.²⁹² Bu gazetelerin haber akışının sağlanmasında, İnkılâbın gerçekleşmesinde ve İstibdat hükümetinin kırılmasında da etkisi büyük olmuştur.²⁹³ Zira Meşrutiyet döneminin birçok şairi ve yazarı özgürlük taraftarlarının safında yer almış ve dönemin sorunları ile mücadeleyi daha çok gazete ve dergiler aracılığı ile gerçekleştirmişlerdir.²⁹⁴ Böylelikle gazetelerin, din adamlarının, aydınların ve özgürlük taraftarlarının birlik olması ve sonrasında halkın mücadelesi sonucu Muzafferuddîn Şâh, inkılâpçıların isteğini kabul etmiş ve Meşrutiyet Fermanı’nı imzalamıştır.²⁹⁵ Daha önce de belirtildiği üzere söz konusu dönemde günlük ve haftalık olarak yayım yapan doksana yakın gazetenin²⁹⁶ halkı aydınlatmak için her fırsatta ülkenin bütün sorunlarını ele alması meşrutiyete yadsınamaz bir katkı sağlamıştır. Meşrutiyet Fermanı’nın imzalanmasının ardından yayımlanan gazete sayısı oldukça artmış ve böylelikle İran’da gazetecilik alanında yeni bir döneme geçilmiştir.

Muzafferuddîn Şâh döneminin gazeteleri Nâşiruddîn Şâh dönemine göre daha iyi durumda olmasına rağmen; *Şureyyâ*, *Perveriş* ve Kalkuta’da yayım yapan *Hablul Metîn* dışındaki gazetelerde; özgürlük, insan hakları, meclis ve kanunlardan çok az söz edilmiştir. Gazeteler halkı daha çok ilim, edebiyat ve ekonomi gibi konulara yönlendirmeye çalışmışlar; Şâh ve yönetimi huzursuz edecek söylemlerden mümkün olduğunca kaçınmışlardır.²⁹⁷ Yine bu dönemde Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra gazete ve dergilerin çoğalmasi ile gazete nesrinin halkın kavrayacağı şekilde anlaşılır

²⁹¹ Muhammed Nejâdirân, “Âgâhi Behş-i Maṭbu‘ât-i Siyâsî-yi ‘Aşr-i Kâcâr u Naş-i Ân Der İnkılâb-i Meşrûte”, s.57.

²⁹² Mehveş Vâhiddûst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 313.

²⁹³ Seyyid Muhammed Müsevî, “Berresi-yi Râbîte-i İctimâ‘î Bâ Şinâht-i İctimâ‘î Der Endîşehâ-yi Nesîm-i Şimâl (‘Aşr-i Meşrûte) Bâ Te‘kîd Ber Gotemânâ-yi Rûşenfikrî”, *Ferheng-i Kazvîn-Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhiş*, S. 5, 1399, s. 185.

²⁹⁴ Muhammed ‘Alî Zehrâzâde, Hâdî Bihî vd. , “Eş‘âr-i Maṭbu‘âtî Der Devre-i Meşrûte”, *Maḳalehâ-yi Pencomîn Humâyîş Pijûhişhâ-yi Zebân u Edebîyât-i Fârsî*; *Perniyân-i Sohen*, s. 202; Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nimâ*, İntişârât-i Zuvvâr, C. II, Tahran, 1372, s. 21.

²⁹⁵ Mehveş Vâhiddûst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 313.

²⁹⁶ Meliha Anbarcıoğlu, “Çağdaş İrân Edebîyatının Doğuşu ve Gelişmesi”, s. 17.

²⁹⁷ Muḥîṭ Ṭabaṭabâî, *Târîh-i Tahlîli-yi Maṭbu‘ât-i İrân*, s. 99.

yazılması, nesir üslubunun değişmesinde ve sadeleşmesinde etkili olmuştur.²⁹⁸ Meşrutiyet döneminde gazetelerin kurulması meşrutiyetin istikrarını sağlamıştır. Meşrutiyetin ilanı ile Nâşiruddîn Şâh dönemi gazetelerinden *Îrân* ve *İttilâ'* yayımlanmaya devam ederken; *Rûznâme-i Muzâfferî* Bûşehr'de, *el-Ĥadîd* Tebrîz'de, *Ĥablu'l-Metîn* Kalkuta'da, *Ĥikmet* ve *Çehrenâme* Mısır'da, *Rûznâme-i Erşed* Bakü'de²⁹⁹ yayımlanmıştır. Halkın fikrî olarak hızla gelişme gösterdiği bu dönemde gazetelerin düşünsel ve toplumsal değişikliklere katkısı oldukça fazladır. Özellikle *Meclis* gazetesi ve diğer yayın organlarında yayımlanan meclis görüşmeleri toplum açısından etkili olmuştur.³⁰⁰ Millî Meclis hakkında haberler yapan bu gazetenin ilk sayısı 1906 yılı Kasım ayı başlarında yayımlanmıştır. Dönemin bir diğer meşhur gazetesi *Nidâ-i Vaqan* ise 27 Aralık 1906³⁰¹ tarihinde yayım hayatına başlamıştır.

Meşrutiyet hareketinin başlaması ile o döneme kadar çok tanınmayan özellikle *Şûr-i İsrâfil*, *Ĥablu'l-Metîn*, *Musâvât* gibi bazı gazeteler de oldukça etkili yayımlar yapmışlardır. Haftalık gazete *Şûr-i İsrâfil*'in ilk sayısı 30 Mayıs 1907'de basılmış; üç ay sonra yine haftalık gazete *Temeddun* ilk sayısı Şubat 1907'de³⁰² ve yine 1907 yılında *Musâvât* Seyyid Muhammed Rizâ Musavât müdürlüğünde Tahran'da³⁰³ yayımlanmaya başlamıştır.

Meşrutiyetin ilân edilmesi ve meclisin açılmasından sonra yayımı artan gazetelerin yarısından fazlası Tebriz'de, bir kısmı Tahran'da, sonrasında ise İşfahân'da ve Meşhed'te olmak üzere yirmiden fazla yeni gazete yayımlanmıştır. 1907 yılında ise büyük bir çoğunluğu Tahran'da olmak üzere farklı şehirlerde yetmiş yedi yeni gazete yayım hayatına başlamıştır.³⁰⁴ Bu dönemde Tebriz'de ilk gazete *Rûznâme-i Millî* adı ile yayımlanmış sonrasında ise ismi *Rûznâme-i Encumen-i Tebriz* olarak değiştirilmiştir. Tahran'da yayımlanan ilk gazete *Rûznâme-i Meclis* adı ile yayımlanmış ve sansüre uğramadan yayımlanan ilk özgür gazete olmuştur.³⁰⁵ Daha

²⁹⁸ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 320.

²⁹⁹ MuĤîţ Tabatabâî, *TârîĤ-i Tahlîli-yi MaĤbû'ât-i İrân*, s. 108.

³⁰⁰ Edward Browne, *TârîĤ-i MaĤbû'at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 156.

³⁰¹ Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, Tahran , İntişârât-i Kevîr,1376, s. 133.

³⁰² Edward Browne, *İnkılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, Tahran , İntişârât-i Kevîr,1376, s. 133.

³⁰³ Mihr Nûr Muhammed Ĥân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebîyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 56.

³⁰⁴ MuĤîţ Tabatabâî, *TârîĤ-i Tahlîli-yi MaĤbû'ât-i İrân*, s. 129,133.

³⁰⁵ Ėulâmırızâ Ĥâce Servî, Seyyid Muhammedvehâb Nâzâryân, "MaĤbû'at Der İrân Ez ÂĞâz Tâ Zuhûr-i Pehlevî-yi Evvel: Ez Şûretî Derbârî Tâ ÂĖâĤiyi Dogâne" , s. 91.

önce bir kısmının da isminin zikredildiği Meşrutiyet döneminin öne çıkan önemli gazeteleri ise şunlardır:

1-Meclis: Meclisin açılmasından sonra meşrutiyetin ilk gazetesi de olan *Meclis* gazetesi 1324/1906 yılında yayımlanmıştır. *Meclis* gazetesi aslında İran millî meclis oturumlarından haberler vermek üzere Mirzâ Seyyid Muhammed Şâdık Tabaţabâî tarafından kurulmuştur. Gazetede meclisten haberlerin yanı sıra gazetenin müdürü olarak Tabaţabâî kendi şiirlerine ve ünlü şair Edîbu'l Memalîk Ferâhânî'nin³⁰⁶ şiirlerine de yer vermiştir. *Meclis*, yayın hayatına başladıktan sonra Tahran'da; *Vaţan*, *Nidâ-i Vaţan*, *Keşkül*, *Temeddun*, *Nidâ-i İslâm*, *Nevrûz*, *İttiḥâd*³⁰⁷ gibi çok sayıda gazete yayımlanmaya başlamıştır.

2-Rûznâme-i Vaţan: 1324/1906 yılında Tahran'da yayımlanmaya başlayan haftalık bir gazetedir. Her sayısı dört sayfadan oluşan gazetenin son sayısı 1325/1907³⁰⁸ yılında yayımlanmıştır.

3-Nidâ-i Vaţan: *Nidâ-i Vaţan* gazetesinin ilk sayısı meşrutiyet ilan edildikten sonra 1324/1906 yılında Muceddidu'l-İslâm-i Kirmânî tarafından Tahran'da yayımlanmıştır. Haftalık olarak yayımlanan gazete sonraları iki haftada bir sayı, daha sonra ise ayda bir sayı olarak³⁰⁹ yayımlanmaya başlamıştır. Meclis görüşmeleri ve yurtiçinden haberlerin yer aldığı gazete, meşrutiyetin ilk dönemlerinin en faydalı ve en çok satan gazetelerinden biri³¹⁰ olarak kabul edilmektedir. Kirmânî, tanz ve karikatürlerden yararlanarak hazırladığı gazetede halkın mektuplarına da yer vermiştir. Gazete 1326/1908 yılında meclisin bombalandığı tarihe kadar yayımlanmış bu tarihte yayımı durdurulmuş, tekrar 1327 Receb ayında³¹¹ yayıma başlamış ve aynı yılın Şâbân ayındaki otuz ikinci sayısına kadar yayımına devam etmiştir.

4-Rûḥu'l-Kuds: 1325/1907 yılında Sultân 'Ulemâî Ḥorâsânî tarafından yayımlanmaya başlamıştır.³¹² Tahran'da yayımlanmaya başlayan gazetenin amacı istibdat ile mücadele etmek olmuştur. Ḥorâsânî, Muḥammed Alî Şâh'ı özgürlük ve

³⁰⁶ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 22.

³⁰⁷ Ahmed-i Kisrevî, *Târîḫ-i Meşrûte-i İrân*, s. 273.

³⁰⁸ Mehveş Vâhiddûst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 375.

³⁰⁹ Edward Browne, *Târîḫ-i Maţbu'at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Rızâ Şâlih-zâde, C. III, Kânûn-i M'arifet, Tahran, 1341, s. 114.

³¹⁰ Mihr Nûr Muḥammed Ḥân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebîyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 54.

³¹¹ Mehveş Vâhiddûst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 400-401.

³¹² Muḥîţ Tabaţabâî, *Târîḫ-i Tahlîli-yi Maţbu'ât-i İrân*, s. 137.

insanlık karşısı olmakla itham etmiş, meşrutiyetin bekası için ortadan kaldırılmasının gerekliliği hakkında³¹³ yazılar kaleme almıştır. Horâsânî yayımladığı yazılar nedeni ile Muhammed Alî Şâh'ın nefretini kazanmış ve meclisin bombalanmasından sonra tutuklanarak işkence görmüş, sonrasında ise öldürülmüştür. Gazete döneminin eleştirileri ile ön plana çıkan gazetelerinden biri olmuştur.³¹⁴

5-İrân-i Nov: Meşrutiyet döneminin önemli gazetelerinden biridir. 1327/1909 yılında Seyyid Muhammed Şebusterî müdürlüğünde Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Günlük olarak yayımlanan gazete, yurtiçi ve yurtdışındaki siyasi ve toplumsal olayları ele almasının yanı sıra dönem şairlerinin farklı konulardaki şiirlerine de yer vermiştir.³¹⁵ *İrân-i Nov* Avrupa gazetelerine benzer bir üslupla hazırlanmış ve düzenli olarak yayım yapmıştır. Demokrasiyi savunan gazete, daha çok siyasi olaylar konusunda yayımlanan makaleleri ile ön plana çıkmıştır. Son iki sayısında farklı isimlerle yayımlanan gazete 1329/1911³¹⁶ yılına kadar yayım hayatına devam etmiştir.

Muhammed Ali Şâh döneminde Şâh'ın meşrutiyete karşı çıkması ve özgürlük taraftarları ile karşı karşıya gelmesi sonucu 1326 yılı olayları ve meclisin bombalanması sonrası gazete yazarları ya öldürülmüşler ya da ülkeden kaçmışlardır. Bu nedenle bir süre gazetelerin yayımı durdurulmuştur.³¹⁷ Bir yıl kadar süren süreç sonunda özgürlük taraftarlarının galip gelmesi neticesinde Muhammed 'Ali Şâh'ın tahtı bırakması ve Rusya'ya sığınması üzerine gazeteciler ülkelerine dönmüş ve gazetelerini tekrar yayımlamaya başlamışlardır.³¹⁸

Muhammed Ali Şâh'ın kaçıışı ve Ahmed Şâh'ın tahta geçmesinden sonra özgürlük taraftarları ve gazete müdürlerinden bir kısmı yurtdışına gitmişler, gazete yazarları kendi siyasi ve toplumsal düşüncelerine göre yayım yapmaya başlamışlar ancak ikinci meclisin feshinden sonra gazetelerin yayımları üçüncü meclisin açılışına kadar durdurulmuştur.³¹⁹

³¹³ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Azâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 56.

³¹⁴ Muhiţ Tabatabâi, *Târîh-i Tahlîli-yi Maţbû'ât-i İrân*, s. 137.

³¹⁵ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Azâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 57.

³¹⁶ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 108-110.

³¹⁷ Muhammed Şadr Hâşemî, *Târîh-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. I, s. 24.

³¹⁸ Feride Kerîmî Mûgârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegi u Şi'r-i Seyyid Eşrefüddîn Hüseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 39.

³¹⁹ Muhammed Şadr Hâşemî, *Târîh-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. I, s. 25; Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 317.

Meşrutiyet döneminde gazetelerin edebî hayatı da etkilediğini söylemek mümkündür. Zira bu dönemde birçok gazete; siyasi, toplumsal ve bilimsel konularda bilgi aktarmış, kimi gazeteler bu haberler ve siyasi makalelerin yanı sıra şiir ve edebî eserler de yayımlamışlardır.³²⁰ Bu dönemde gazeteciliğinin yanı sıra şair de olan ve sözlerini gazetelerinde şiir ile ifade eden önemli isimlerden bazıları ve gazeteleri şunlardır: Edîbu'l-Memâlik Ferâhânî; *Rûznâme-i Edeb*, Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî; *Nesîm-i Şimâl*, Muhammed Takî Bahâr (Meliku's-şu'arâ); *Nev Bahâr*, Ebu'l Kâsim-i Lâhûtî; *Bîsutûn*, Mîrzâde-i 'İşkî; *Karn-i Bîstum*, Ferruhî-yi Yezdî; *Rûznâme-i Tûfân*.³²¹ Söz konusu şairlerin ve bu dönem gazetelerinin çabası ile egemenliğin bir parçası olarak gördükleri halk da İran toplumunun mevcut durumunun bir bölümü hakkında bir anlayış kazanabilmişlerdir.³²² Meşrutiyet döneminde gazetecilik ve mizahçılık; sade yazım, yenilik ve özgürlük taraftarı olması gibi özellikleri ile halk arasında yayılmış ve meşrutiyet nesrinin türlerinden birini oluşturmuştur.³²³

Meşrutiyet döneminden önce de İran edebiyatında var olan tanz türünde şiirler 'Ubeyd-i Zâkânî ve Sa'dî-i Şîrâzî tarafından kaleme alınmıştır. Fakat Fars edebiyatında gerçek anlamda tanz yazıcılığı istibdat rejiminin yanlışlarını mizahî bir dil ile eleştiren yeni bir tür olarak meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır.³²⁴ Nesirde daha az kullanılan tanz meşrutiyetin başlangıcında gazetelerin ortaya çıkması ile Fars nesrinde biraz daha fazla görülmeye başlamıştır. Özgürlük düşüncelerinin artması ile siyasi şiirler, makale veya kısa mizahî tefrikalarla yer almıştır.³²⁵ Tanz ve gazetecilik meşrutiyetin başlaması ile daha çok ilgi görmüş, vatanseverlik, özgürlük gibi konularda mizahî şiir ve makaleler³²⁶ ortaya çıkmıştır.

İran'da mizahî konular içeren ilk gazete Edîbu'l-Memâlik Ferâhânî tarafından yayımlanan *Edeb* gazetesidir. Fakat gerçek anlamda ilk mizahî yayım 'Abdulhamîd Hân Metînu's-Salţana tarafından³²⁷ 1318/1900 yılında yayımlanan *Ṭulû/Ṭulû'-i Musevver* gazetesidir.³²⁸ Bu dönem mizah yazarları çoğunlukla mizahî konularını

³²⁰ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 436.

³²¹ Muhiţ Tabatabâî, *Târîh-i Tahlîli-yi Maṭbû'ât-i İrân*, s. 259-267.

³²² Muhammed 'Alî Zehrâzâde, Hâdî Bihî vd. , "Eş'âr-i Maṭbû'ât-i Der Devre-i Meşrûte", *Maḳalehâ-yi Pencomîn Humâyiş Pijûhişhâ-yi Zebân u Edebîyât-i Fârsî*; s. 202.

³²³ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 436.

³²⁴ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebîyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 97.

³²⁵ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 39.

³²⁶ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebîyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 97-98.

³²⁷ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 436.

³²⁸ Edward Browne, *Târîh-i Maṭbu'at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 141.

gazete ve dergiler ile ortaya koymuşlardır. Meşrutiyet döneminde mizahî gazete ve dergiler hem çeşitlenmiş hem de sayı olarak artış göstermiştir. *Şûr-i İsrâfil*, *Nesîm-i Şimâl*, *Mollâ Naşruddîn*, *Keşkül*, *Tenbih*, *Haşeretü'l-Ârz*, *Behlûl*, *Şeydâ* ve *Şeyh Çagender*³²⁹ gibi birçok güzel, zarif gazete ve dergi ortaya çıkmıştır. İran basınında yayımları ile ön plana çıkan önemli mizahî gazetelerden bazıları ise şunlardır:

1-Şâhseven: ‘Abdurrahim Tâlibof ve Seyyid Muḥammed Şebusterî tarafından 1306/1888 yılında İstanbul’da yayımlanan *Şâhseven* en eski mizahî ve eleştirel gazete olmasının yanı sıra İran dışında yayımlanan ilk mizahî gazetedir.³³⁰ İstibdat hükümetini mizahî bir dil ile eleştiren gazetenin yazarları yayım yerinin belirlenmemesi için çoğu zaman gazeteyi Paris ve Londra’ya göndermiş ve buradan gazete tekrar İran’a ulaştırılmıştır.³³¹

2-Şebnâme: 1310/1892-1893 yılında Tebriz’de yayımlanmaya başlayan gazete düzenli olarak yayımlanmamıştır.³³² Mîrzâ Şaferûf olarak tanınan gazeteci ve mizah yazarı Mîrzâ ‘Alî Kûlî (Âkâ Kûlî) tarafından yayımlanmaya başlayan *Şebnâme* İran’da yayımlanan ilk karikatürlü mizahî gazetedir. Sansür uygulandığı dönemlerde şöhretinin zirvesinde olan gazete gizlice yayıma hazırlanıp Tebriz’de dağıtılmıştır. İstibdat hükümetinin hüküm sürdüğü ve halkın okuma-yazma oranının düşük olduğu bu dönemde mizah ve karikatür oldukça etkili ve eğitici olmuştur. Mîrzâ ‘Alî Kûlî, İran’da mizahî yazımın ve karikatürün babası addedilmiştir.³³³

3- İhtiyâc: Mîrzâ ‘Alî Kûlî tarafından 1316/1898-1899 yılında Tebriz’de yayımlanmaya başlayan *İhtiyâc* İran’da yayımlanan hem mizahî hem radikal olan ilk gazetedir.³³⁴ Meşrutiyet Fermanı’ndan önce İran’da devlete bağlı olmayan üçüncü millî gazete sayılmaktadır. Gazete hükümetin halka ve ülkeye karşı sorumluluklarını ortaya koymuştur. Halkın çektiği ekonomik sıkıntıları ve diğer birçok konuyu mizahî bir dil ile eleştiren gazetenin yayımı durdurulmuş ve Azerbaycan yetkililerinden gelen bir emir ile yazar falaka cezasına çarptırılmıştır. Mîrzâ ‘Alî Kûlî fiziki cezaya

³²⁹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 436; Edward Browne, *Târîh-i Maḥbu‘at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed ‘Abbâsî, C. II, s. 142.

³³⁰ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 436,450-451.

³³¹ Edward Browne, *Târîh-i Maḥbu‘at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed ‘Abbâsî, C. II, s. 456-457.

³³² Edward Browne, *Târîh-i Maḥbu‘at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed ‘Abbâsî, C. II, s. 461.

³³³ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 451-452.

³³⁴ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebîyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 98.

çarpıtılan ilk gazetecidir. *İhtiyâc* gazetesinin yayımı durdurulduktan sonra *İkbâl* adında başka bir gazete yayımlanmaya başlamıştır.³³⁵

4- *Âzerbâycân*: Meşrutiyetten sonra Tebriz’de yayımlanan ilk resimli mizah gazetesinin kurucusu Mîrzâ Âkâ-i Bûlverî’dir.³³⁶ 1325/1907 yılında Tebriz’de yayımlanmaya başlayan gazete on ay yayım yapmıştır. Haftalık olan gazetesinin, dönemine göre göz dolduran karikatürlere sahiptir. Gazetede bulunan karikatürler Huseyin Tâhîrzâde-i Behzâd tarafından çizilmiş, editörlüğünü ise ‘Alî Kûlî Şaferûf³³⁷ yapmıştır. Tebriz’de yayımlanan en büyük ve en etkili gazete olarak adlandırılan gazetesinin bir süre *Mollâ Nâşruddîn*’inin üslubu ile yayım yaptığı, mizahî konulara ek olarak *Mollâ Nâşruddîn*’de yer alan karikatürlere benzer karikatürler yayımladığı³³⁸ bilgisi yer almaktadır.

5- *Mollâ Nâşruddîn*: Müdürlüğünü Azerbaycan’ın ünlü yazarlarından Mîrzâ Celîl Muhammed Kûlîzâde’nin yaptığı *Mollâ Nâşruddîn* gazetesi 1324/1906 yılında Azeri Türkçesi ile Tiflis’te yayımlanmaya başlamıştır.³³⁹ Karikatürlerini ‘Azîm ‘Azîmzâde’nin başka karikatirüstler ile birlikte yaptığı gazetede Azerbaycan’ın en büyük ve en yetenekli şairi Mîrzâ Alî Ekber Tâhîrzâde-i Şâbir’in³⁴⁰ mizahî ve eleştirel şiirleri yer almıştır. Güzel makaleler, şiirler ve karikatürler yayımlanmış olan mizahî gazetesinin bir bölümü doğu milletlerinin sorunlarına ve İran’a ayrılmıştır. *Mollâ Nâşruddîn* Demokrat İnkılâpçı bir yapıya sahiptir ve diğer gazeteler ile birlikte İnkılâpçı düşünceleri halka aktarmıştır. Gazete İran Şâh’ını ve Osmanlı Sultanı’nı, eleştirmesinin yanı sıra toplumun ileri gelenlerini ve yağmacılarını da eleştirmeyi ihmal etmemiştir. Sömürü düzeni ve kuralları ile alay etmiş ve dinî hurafeler ile mücadele etmiştir. Gazetesinin günden güne düşmanları artmış, din adamları vaazlarında gazeteyi ve yazarlarını lanetlemiş ve İslâm düşmanı olduklarını iddia etmişlerdir. *Mollâ Nâşruddîn* bu olumsuz atmosfere rağmen yayımına devam etmiştir.³⁴¹ *Mollâ Nâşruddîn*’in yayımlanan sayıları her hafta Tahran, Reşt, Tebriz ve Meşhed’e³⁴² ulaştırılmıştır. Gazete hem İran hem de Kafkas tarihine büyük ölçüde etki

³³⁵ Mehveş Vâhîddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s.456.

³³⁶ Muhiţ Tabatabâî, *Târîh-i Tahlîli-yi Maţbu‘ât-i İrân*, s. 220.

³³⁷ Mehveş Vâhîddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 458.

³³⁸ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebîyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 54.

³³⁹ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu‘at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed ‘Abbâsî, C. II, s.142.

³⁴⁰ Yaşyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 44.

³⁴¹ Mehveş Vâhîddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 459-460.

³⁴² Muhiţ Tabatabâî, *Târîh-i Tahlîli-yi Maţbu‘ât-i İrân*, s. 221.

etmiştir. Dönemin bir diğer önemli gazetesi *Şûr-i İsrâfil*'de Dehû lakabı ile tanınan Dehğodâ'nın "Çerend u Perend" başlığı altında yayınladığı yazılarını da tamamen *Mollâ Nâşiruddîn*'in üslubundan etkilenecek kalem aldığını³⁴³ iddia edilmektedir.

6- Nesîm-i Şimâl: Meşrutiyet döneminin mizah şairi Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'nin müdürü olduğu mizahî ve edebî gazete *Nesîm-i Şimâl*'in ilk sayısı 1325 yılının Şaban ayının 2'sinde, miladi 1907 yılında Reşt'te yayımlanmış, kısa bir süre sonra meclisin bombalanması neticesinde diğer gazeteler gibi yayımı durdurulmuştur.³⁴⁴ 1327/1909 yılında özgürlük taraftarlarının Tahran'ı ele geçirmesinden sonra 1333/1915 yılında Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Tahran'da yayımlanan *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nin üslubu Reşt'teki yayımlarda olduğu gibi daha çok eleştirel ve mizahi³⁴⁵ şiirlerden oluşmuştur. Tamamı Eşrefuddîn'ine ait olan şiirlerin bulunduğu ve yaklaşık yirmi yıl boyunca her hafta yayımlanan gazete dört küçük sayfa olarak o dönem Tahran'ın en küçük matbaalarından biri olan *Kelîmiyân* matbaasında basılmıştır. Halkın büyük ilgi gösterdiği bir gazete olan *Nesîm-i Şimâl*, özellikle ciddî ve hiciv içerikli seçkin şiirleri açısından dönemin en iyi edebî gazetelerinden biri³⁴⁶ olarak görülmektedir.

7- Şûr-i İsrâfil: İlk sayısı 1325/1907 yılında imtiyaz sahibi ve müdür Mîrzâ Cihângîr Hân, Mîrzâ Kâsim Hân'ın müşterek müdürlüğü ve 'Alî Ekber Dehğodâ'nın yazıları ile Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Haftalık olarak yayımlanan *Şûr-i İsrâfil*, İran'da ilk kez halkın ihtiyaç ve isteklerine uygun olarak; mizah, haber ve siyasi makale yayımlayan gazete olmuştur.³⁴⁷ *Şûr-i İsrâfil* gazetesi İran'ın en iyi gazetelerinden biri olarak kabul edilmiş, özellikle *Çerend u Perend* başlıklı mizahî bölümleri hiciv edebiyatının seçkin örnekleri arasında görülmüştür.³⁴⁸ Gazetede daha çok *Çerend u Perend* başlığı altında bulunan mensur kıtalar ve kısa makalelere önem verilmiş, şiirler daha az yer almıştır.³⁴⁹ 'Alî Ekber Dehğodâ'nın *Dehû* imzası ile *Şûr-i İsrâfil* gazetesinde kaleme aldığı toplumsal ve siyasi mizahın zirvesi olan yazıları, Fars

³⁴³ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 143.

³⁴⁴ Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 467.

³⁴⁵ Muhammed Şadr Hâşemî, *Târîh-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. IV, s. 296.

³⁴⁶ Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 467; Edward Browne, Ter. Rizâ Şâlih-zâde, *Târîh-i Maţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, C. III, Kânûn-i M'arifet, Tahran, 1341, s. 116.

³⁴⁷ Mehveş Vâhiddüst, *Edebiyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 472.

³⁴⁸ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 498.

³⁴⁹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, Tahran, 1372, s. 78.

Edebiyatı'nda sade yazımın temeli³⁵⁰ olarak sayılmaktadır. Dehğodâ'nın kaleme aldığı bir makaleden ötürü mecliste yapılan müzakere sonucunda gazetenin yayımı durdurulmuş, Dehğodâ yargılanmış ve beraat etmiştir. *Şûr-i İsrâfil* gazetesinin yayım hayatı boyunca beş kez yayımı durdurulmuştur. Gazetenin son yayım durdurulması meclisin bombalanmasından üç gün önce gerçekleşmiştir.³⁵¹ Gazetenin yazarlarından olan Mîrzâ Cihângîr Hân meclisin bombalanmasından sonra (23 Haziran 1908) tutuklanmış daha sonra Muhammed 'Alî Şâh'ın emri ile öldürülmüştür.³⁵² Hakim olan gergin atmosferden ötürü Dehğodâ, Tağîzâde, Seyyid Cemâleddîn ve birkaç isim daha İngiliz elçiliğine siyasi sığınmacı olarak başvurmuş ve daha sonra Muhammed 'Alî Şâh tarafından sürgün edilmişlerdir.³⁵³

Şûr-i İsrâfil gazetesinin ikinci dönemi olarak adlandırılan 1327/1909 yılında gazete Dehğodâ tarafından İsviçre'nin Yverdon şehrinde üç sayı yayımlanmış³⁵⁴ ve bu sayılar Tahran'a gönderilmiştir. Daha sonra İstanbul'a giden Dehğodâ burada bulunan İranlıların desteği ile *Surûş* adlı Farsça gazeteyi yaklaşık on beş sayı yayımlamıştır.³⁵⁵

Şüphesiz dönemin birçok gazetesi halkın bilinçlenmesi ve meşrutiyete destek vermeleri konusunda öncülük yapmış ve meşrutiyet hareketini desteklemişlerdir. Özellikle yurtdışında yayım yapan gazeteler halkın yurtiçinden ve yurtdışından bilgilere haiz olmalarına önemli ölçüde katkı sağlamışlardır. Dönemin basın-yayın alanında gazetelerden sonraki bölümünü ise yurtiçi ve yurtdışında yayımlanan dergiler oluşturmaktadır.

Fars Edebiyatında dergi yazarlığı gazete yazarlığından çok sonra başlamıştır. Dergiler, çeşitli konuları içermesi, halkın düşünce yapısının aydınlanması ve yazarların üslubunun değişmesi sebebi ile önemli bir yere sahip olmuşlardır. Dergilerde Avrupa eserlerinin, edebî ve tarihî makalelerin tercümelerinin yayımlanması ile İran Edebiyatında yeni bir yol açılmıştır.³⁵⁶ Bu dönemde yurtiçinde ortaya çıkan *Âyende*, *Bahâr*, *Novbahâr*, *Ârmağân* ve *Musîkî*, yurtdışında ise *Kâve* ve

³⁵⁰ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 437.

³⁵¹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 473.

³⁵² Edward Browne, *Târîh-i Maṭbu'at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s.498-499.

³⁵³ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 473.

³⁵⁴ Edward Browne, *Târîh-i Maṭbu'at u Edebîyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 501.

³⁵⁵ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 473.

³⁵⁶ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebîyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 92.

Îrânşehr dergileri dönemin en önemli edebî dergileridir. Bu dergilerden sadece *Ârmağân* dergisi bu dönem boyunca yayımına devam etmiştir. Diğer dergiler arasında devlete bağlı bir yayım olan *Musîkî* dergisi haricinde diğer dergilerin yayımı durmuştur.³⁵⁷ Bu dönemde kurulan ve döneme etki eden önemli dergilerden bazıları şunlardır:

1- *Tiyâtr*: *Tiyâtr* 1908 yılında imtiyaz sahibi Mîrzâ Rızâ Hân Tabâtâbâî Nâ'înî tarafından Tahran'da yayımlanmıştır. Haftada iki kez yayımlanan dergi en başarılı eleştirel dergilerden biridir.³⁵⁸ İstibdât döneminde devletin üslubunu ve eski rejimde yöneticiler ile şehzadelerin tutumunu dramatik sahnelerle ele alan *Tiyâtr* İran'ın en iyi yayımlarından biri³⁵⁹ olarak kabul edilmiştir.

2- *Bahâr*: Yusûf İ'tişâmu'l-Mulk'un müdürü olduğu bu değerli edebî dergi 1909 yılında Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Aylık olarak yayım yapması planlanan dergi düzenli olarak yayımlanmamıştır. Edebî, tarihî, siyasi bir dergi olmasına rağmen daha çok yabancı kitapların ve dergilerin Farsça tercümelerine yer verilmiştir.³⁶⁰ Dergide Fransız yazarlar Jean-Jacques Rousseau ve Victor Hugo'nun eserleri tercüme edilmiş, Türk ve Arp edebiyatından da çevirilere yer verilmiştir.³⁶¹

3- *Kâve*: Yurtdışında yayım yapan dergi, Berlin'de yaşayan İranlılar tarafından yayımlanmıştır.³⁶² Başta iki haftada bir sayı yayımlanması planlanan dergi düzenli olarak yayım yapmamıştır. *Kâve* dergisinin yayımı eski ve yeni olarak iki döneme ayrılmaktadır. Eski dönemi 1334/1916 yılında yayıma başlamış ve 1917 yılında yayımı son bulmuştur. Bu dönemde dergi Alman taraftarı ve tamamen siyasi bir dergidir. 1338/1920 yılında yayım hayatına tekrar başlayan dergi I. Dünya Savaşı'nın son bulması ile yeni döneminde siyasetten imtina ederek; ilmî, edebî ve tarihî konulara yönelmiştir.³⁶³

³⁵⁷ Gulâmhuseyn Gulâmzâde, *Seyr-i Naqd-i Şi'ir Der Îrân Ez Meşrûte Tâ Hş. 1332*, Çâphâne-i Leylâ, Tahran, 1380, s. 98.

³⁵⁸ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i Îrân*, s. 92.

³⁵⁹ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu'at u Edebiyât-i Îrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, Ter. Muhammed 'Abbâsî, C. II, s. 303.

³⁶⁰ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i Îrân*, s. 92.

³⁶¹ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 110.

³⁶² Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C.II, s. 231.

³⁶³ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i Îrân*, s. 93.

4- Gul-i Zerd: Mîrzâ Yahyâ Hân Reyhân müdürlüğünde 1918³⁶⁴ yılında yayımlanmaya başlamıştır. İki haftada bir yayım yapan edebî ve mizahî bir dergi olan *Gul-i Zerd*'te halkın anlayacağı sadelikte şiirler yer almıştır.³⁶⁵ Dergide *Nesîm-i Şimâl*'in şiir üslubuna benzer akıcılık ve sadelikte şiirler; *Cûcî*, *Zerre* vb. imzalar ile yayımlanmıştır.³⁶⁶ Şiir üslubunun değişmesine büyük etki etmiş olan dergi 1341/1922³⁶⁷ yılına kadar yayıma devam etmiştir.

5- Dânişkede: Dönemin, Çağdaş Fars Edebiyatında çok önemli yeri olan bir diğer dergisi ise Meliku'ş-şu'arâ Bahâr'ın gözetiminde Tahran'da 1918 yılında yayımlanmaya başlayan *Dânişkede* dergisidir. Dergide Meliku'ş-şu'arâ Bahâr'ın makale ve şiirlerinin yanı sıra 'Abbâs İkbâl, Sa'îd-i Nefis³⁶⁸ gibi ünlü isimlerin makaleleri de yer almıştır. Dergide eleştiriler, nesir ve şiirlerden örnekler; nesir ve şiir tercümeleleri ve her sayıda birkaç sayfa Alexandre Dumas'nın eseri³⁶⁹ tefrika şeklinde yayımlanmıştır.

6- Ârmağân: *Ârmağân* 1338/1919 yılında Vaḥîd-i Destgirdî tarafından Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Daha çok şiirlerden oluşan dergide çoğunlukla gazel ve kasideler yer almıştır.³⁷⁰ 1970'li yılların sonuna kadar yayımına devam eden dergide eski üslupta söylenen gazel ve kasidelerin yanı sıra yeni şiirlere, ünlü edebiyatçıların makalelerine ve eski şairlerin biyografilerine yer verilmiştir.³⁷¹ Dergi İran Edebiyatını tanımak, eski ve yeni şairleri ve tarihi anlamak adına faydalı bir dergidir.³⁷²

7- İrânşehr: *İrânşehr* Berlin'de Huseyn Kâzımzâde tarafından 1340/1921 yılında yayımlanan ilmî ve edebî dergi *İrânşehr*'tir. İki haftada bir sayı yayımlanması planlanan dergi ayda bir sayı yayımlanmıştır.³⁷³ Dönemin Mîrzâ Muhammed Hân Kâzvinî, Rızâzâde Şafaḡ gibi önemli yazarlarının; ilmî, edebî, toplumsal, tarihî ve felsefî makaleleri İranlıların düşünce yapısının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.³⁷⁴

³⁶⁴ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 94.

³⁶⁵ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 110.

³⁶⁶ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C.II, s. 226.

³⁶⁷ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 94.

³⁶⁸ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 94.

³⁶⁹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C.II, s. 225.

³⁷⁰ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 94.

³⁷¹ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 111.

³⁷² Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C.II, s. 228.

³⁷³ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C.II, s. 234.

³⁷⁴ Mihr Nûr Muhammed Hân, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, s. 94.

Aralıklarla dört sene boyunca yayımlanan dergi halkın anlayacağı bir üslup ile hazırlanmıştır.³⁷⁵

Meşrutiyetin ilan edilmesi ile birlikte İran’da gazetecilik alanında yeni bir döneme geçilmiş ve gazeteler dönemin en önemli iletişim aracı haline gelmiştir. Başta Tahran olmak üzere Tebriz, İsfahan ve Meşhed’te çok sayıda gazete yayım hayatına adım atmıştır. Yine Meşrutiyet ile birlikte dönemin sorunlarını mizah ile işleyen gazeteler de de artış görülmüştür. Mizah gazetesi yazarları ve şairleri dönemin öne çıkan sorunlarını ifade eden eserlerinde mizahı kullanarak halkın dikkatini celbetmeyi başarmışlardır. Nitekim halkın Meşrutiyet sürecinde başta mizahî gazeteler olmak üzere gazetelere ilgisinin daha çok arttığı görülmüştür. Gazetelerden sonra İran basının da yer alan ilim, kültür, edebiyat alanında yayımlanan dergiler de İran batılılaşma ve modernleşme sürecine etki etmiştir. Sonuç olarak gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında yayım yapan gazete ve yayınlar meşrutiyet hareketine ve İran’ın Batılılaşma sürecine yadsınamaz bir katkı sağlamıştır.

---

³⁷⁵ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 112.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. SEYYİD EŞREFUDDÎN-İ GİLÂNÎ (NESÎM-İ ŞİMÂL)

1.1.1. Hayatı (1870-1872/1934)

Nesîm-i Şimâl olarak da tanınan Seyyid Eşrefuddîn Hüseynî, Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî (Kazvîni) meşrutiyet döneminin önemli şâir ve gazetecilerindendir.³⁷⁶ Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî'nin annesi Seyyide Zehrâ hanımdır, birçok kaynakta öz babasının Seyyid Ahmed Hüseyn-i Kazvîni³⁷⁷ olduğu belirtilmektedir fakat öz babası konusunda farklı bir bilgi de bulunmaktadır. Seyyid Eşrefuddîn'in asıl soyunun daha önce “*Bergânî*” olarak, sonra ise “*Şehîdî*” olarak tanınan aileye dayandığı; Eşrefuddîn'in «*Şehîd-i Sâlis*» olarak tanınan «*Şeyh Muhammed Takî-i-yi Bergânî*» nin oğlu Kazvîni'nin önemli din adamlarından Mollâ Abdullah (Âga Abdullah Bergânî)³⁷⁸ ve onun ikinci eşi olan Seyyide Zehra hanımın³⁷⁹ oğlu olduğu ifade edilmektedir. Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî'nin babası Mollâ Abdullah Şehîdî'nin yaşlılık döneminde ilk eşinin vefat etmesi üzerine Eşrefuddîn'in annesi Seyyide Zehrâ hanım ile evlendiği ve şâirin bu evlilik sonucunda dünyaya geldiği³⁸⁰ belirtilmektedir. Şâirin öz babasının Mollâ Abdullah (Âga Abdullah Bergânî) olması daha muhtemel gözükmektedir, zira Eşrefuddîn, babasının yaşlı bir din adamı olduğunu şiirinde şu sözlerle ifade etmiştir:

بُد مرا یک پیر روحانی پدر مادرم از عترت خیر البشر³⁸¹

Benim babam yaşlı bir din adamıydı, annem Hayru'l-beşer'in/Hz. Peygamberin evlatlarındandı.

³⁷⁶ Muhammed Şerîfî, *Ferheng-i Edebiyât-i Farsî*, C. I. ,İntişârât-i Mu'în, Tahran, 1387, s. 159.

³⁷⁷ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 61; Hasan 'Ali Muhammedî, *Şâ'ir Muâsır-i İran: Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, Defter-i Tebliğât-i İslâmî, Kum, 1372, s. 173; Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, Mu'esse-i İntişârât-i Nigâh, Tahran, 1375, s. 13.

³⁷⁸ İftihâr Kâsımzâde, “Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseyn-i Kazvîni: Şâ'ir-i Milli-yi Dovrân-i Meşrutiyet”, *Ferheng-i Kazvîn- Faşnâme-i Ferheng-yi Pijûhişî*, S. 5, 1399, s.157.

³⁷⁹ Soner İşimtekin, “Seyyid Eşrefuddîn Hüseyn Gilânî ve Şiirleri Üzerine”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, Sayı I, 2018, s. 51-52.

³⁸⁰ Mehdi Nûr Muhammedî, “Nâgoftihâyi Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî”, Ed. 'Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Hüseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 37-38.

³⁸¹ Hüseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, İntişârât-i Esâtîr, Tahran,1392, s. 207.

Eşrefuddîn'in doğum tarihi konusunda da birtakım ihtilaflar mevcuttur. Şairin 1287/1870³⁸² yılında doğduğu ifade edilmektedir fakat Eşrefuddîn'in öz babası olduğu düşünülen Mollâ Abdullah Şehîdî'nin 1289 yılı Receb ayında vefat ettiği, bu nedenle şâirin doğum tarihinin 1289/1872³⁸³ yılı da olabileceği belirtilmiştir. Şairin, hayatını konu edindiği *Der tesîs-i Nesîm u Bağ-i Bihîşt* adlı şiirinde babasının vefatı sonucu altı aylıkken yetim kaldığından söz ettiği dizeler doğumunun 1289/1872 yılı olduğunu destekler niteliktedir. Söz konusu dizeler ise şu şekildedir:

رفت بابام سوی جنات النعیم   من شدم شش ماهه در قزوین یتیم³⁸⁴

Babam cennete doğru gitti, ben Kazvîn'de altı aylıkken yetim kaldım

Eşrefuddîn-i Gilânî'nin doğum yeri bazı kaynaklarda Gilân³⁸⁵ olarak geçmektedir fakat şâir şiirinde Kazvîn'de dünyaya geldiğini açıkça belirtmiştir:

بنده در قزوین به دنیا آمدم   چندی از بهر تماشا آمدم³⁸⁶

Bendeniz Kazvîn'de dünyaya geldim, bir süre temâşâ için geldim.

Eşrefuddîn'in babasının ilk evliliğinden olan üvey kardeşi Şeyh Muhammed Taqî'nin³⁸⁷ kendisine ve annesine düşen mirasın büyük bir kısmına el koyması ve ikamet ettikleri evi dahi ellerinden alması, maddî olarak çok sıkıntılı bir dönem geçirmelerine sebep olmuştur.³⁸⁸ Eşrefuddîn'in çektiği maddî sıkıntılardan söz ettiği aşağıdaki dizelerde şâirin malını gasp eden ve “Şeyh” olarak adlandırdığı kişinin üvey kardeşi olduğu düşünülmektedir:

در یتیمی خانه ام را شیخ برد   ملک و مالم را ز روی غصب خورد

زاهدان بس خانه ها را خورده اند   هستی بیچاره ها را برده اند³⁸⁹

³⁸² Husrev Şâfi'î, *Zindegi u Şi'ir-i Şad Şâ'ir; Ez Rûdeki ta İmrûz*, Kitâb-i Hürşid, 2. bs., Tahran, 1384, s. 305.

³⁸³ Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî” s. 37.

³⁸⁴ Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 207.

³⁸⁵ Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî”, s. 36.

³⁸⁶ Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 207.

³⁸⁷ Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî”, s. 38.

³⁸⁸ İşimtekin, “Seyyid Eşrefuddîn Hüseyn Gilânî ve Şiiri Üzerine”, s. 52.

³⁸⁹ Aḥmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, İntişârât-i Negâh, Tahran, 1375, s.63; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 207.

Yetim iken Şeyh evimi götürdü, gasp ile yedi malımı mülkümü

Zahitler birçok evi yediler, zavallıların varlığını (her şeyini) götürdüler.

Bu sıkıntılı dönem Eşrefuddîn ve annesinde kötü izler bırakmıştır. Annesinin, eşinin ailesine duyduğu nefretten ötürü, şâirin babası tarafından Şemseddîn olarak konulan adını Eşrefuddîn³⁹⁰ olarak değiştirdiği dile getirilmektedir fakat şâir doğduğu ilk gün annesi tarafından adının Eşrefuddîn konulduğunu şiirinde şu şekilde belirtmiştir:

روز اول اشرف الدين کرد مادرم نام من

از عطای حق شد عقل و حکمت رام من³⁹¹

İlk gün annem adımı Eşrefuddîn koydu

Hakkın lütfundan akıl ve hikmet bana râm oldu.

Şâir, adının annesi tarafından konulduğunu başka bir şiirinde yine şu şekilde belirtmiştir:

اشرف الدين کرد مادر نام من ریخت شهد معرفت در کام من³⁹²

Adımı annem Eşrefuddîn koydu, ağzıma marifet balını döktü.

Eşrefuddîn annesine olan sevgisini şiirlerinde dile getirirken babası konusunda aynı duygulara haiz olmadığı görülmektedir. Aşağıda yer alan beyitte şâir babasından utandığını açıkça ifade etmiştir:

ولیک از پدر خویش عار دارم من به نام مادر خود افتخار دارم من³⁹³

Fakat kendi babamdan utanıyorum ben annemin adıyla iftihar ediyorum ben

³⁹⁰ Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî” s.39.

³⁹¹ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 407; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.539.

³⁹² Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.63 ; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 207.

³⁹³ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 346.

Eşrefuddîn'in annesi Seyyide Zehra Hanım eşinin vefatından sonra ikinci eşi; Eşrefuddîn'in üvey babası Seyyid Ahmed Kazvîni³⁹⁴ ile evlenmiştir. Eşrefuddîn bebeklik dönemi bitene kadar annesinin yanında kalmıştır. Bu dönemden sonra Eşrefuddîn, üvey kardeşi Mollâ Muhammed Taķî tarafından annesinin rızasıyla geri alınmış, baba ocağına dönmüş ve Şâlihiye Medresesi'ne gönderilmiştir. Eşrefuddîn burada okuma yazma ve Kur'an öğrenmiş sonrasında ise sarf, nahiv, beyan ve mantık alanında ilk eğitimini almıştır.³⁹⁵ Bu okuldaki hocalarının: Şeyh Abdurrahim Kazvîni, Mollâ 'Ali Târimî, Molla Muhammed 'Ali Bergânî³⁹⁶ ve bir rivayete göre Âyetullah Hâc Mirzâ Naşurullah Şehîdî olduğu belirtilmektedir. 1305/1887 yılında Şâlihiye Medresesi'nin kurucusu Mollâ Şâlih Bergânî'nin torunu Mirzâ 'Ali Naķî medreseyi ziyaret için Kerbelâ'dan Kazvîn'e gelmiş, Eşrefuddîn'in çok yetenekli oluşundan ve kardeşiyle arasındaki sorunlardan haberdar olduktan sonra daha iyi tahsil görmesi için onu Necef'e göndermiştir. Eşrefuddîn bir süre Necef'te kalarak şehrin âlimlerinden faydalanmıştır. Sonrasında Kerbelâ'ya gitmiş, o dönemde Kerbelâ'nın en gözde dinî gruplarından olan, Mirzâ 'Ali Naķî'nin öğrencilerinin cemaatine katılmıştır.³⁹⁷ Eşrefuddîn'in Kerbelâ ve Necef'te³⁹⁸ yaklaşık beş yıl kadar yaşamıştır. Eşrefuddîn, Kazvîn'den Kerbelâ ve Necef'e gidişini şiirinde şu şekilde ifade etmiştir:

در جوانی با هزاران ابتلا   رفتم از قزوین به سوی کربلا
مدتی در کربلا و در نجف   معتکف بودم به صد وجد و شغف³⁹⁹

Gençliğimde binbir güçlük ile Kazvîn'den Kerbelâ'ya gittim

Bir süre Kerbelâ ve Necef'te yüzlerce coşku ve sevinç ile inzivaya çekildim

Kerbelâ'da beş yıl ikamet ettikten sonra Kazvîn'den annesinin çok hasta olduğuna dair bir mektup gelmiş ve annesini ziyaret etmek için Kazvîn'e gitmiştir.

³⁹⁴ Soner İşimtekin, "Seyyid Eşrefuddîn Huseyin Gîlânî ve Şiirleri Üzerine", s. 52.

³⁹⁵ Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftelhâyi Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s. 39.

³⁹⁶ İftihâr Kasımzâde, "Seyyid Eşrefuddîn-i Huseyn-i Kazvîni: Şa'ir-i Milli-yi Dovrân-i Meşrûtiyet", s. 158; Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftelhâyi Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s. 39.

³⁹⁷ Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftelhâyi Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s. 39-40.

³⁹⁸ Husrev Şâfi'î, *Zindegi u Şi'ir-i Şad Şâ'ir; Ez Rûdeki ta İmrûz*, s. 305; Hasan 'Ali Muhammedî, Hasan 'Ali Muhammedî, *Şâ'ir Muâsır-i İnan: Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, s. 173.

³⁹⁹ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 63; Huseyn-i Nemînî, *Külliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 207.

Ḳazvîn'e gittikten sonra annesi vefat etmiş, Eşrefuddîn çektiği maddî ve manevî sıkıntılarını müsebbibi olarak babasının akrabalarını ve üvey kardeşini görmüştür.⁴⁰⁰ Şâir, yirmi iki yaşındayken⁴⁰¹ Tebriz'e gitmiştir. Tebriz'de ismi bilinmeyen bir hocadan coğrafya ve geometri dersleri almış, bu hoca Eşrefuddîn'in ruhunda iz bırakmıştır.⁴⁰² Bu hocadan maneviyatla ilgili şeyler öğrenmiş ve varlıklara farklı bir gözle bakmaya başlamıştır.⁴⁰³ Eşrefuddîn bu hocadan şu şekilde söz etmiştir: “Tebriz’de olduğum günlerde ruhsal ve manevî hayatımı fazlasıyla etkileyen, temiz kalpli bir pîr ile karşılaştım.”⁴⁰⁴ Şâir, bu kişi hakkında şiirinde de şu dizeleri kaleme almıştır:

خدمت پیری رسیدم نیمه شب	در ره تبریز با سوز و تعب
طالبان راه حق را دستگیر	وه چه پیری صافی روشن ضمیر
مست از جام می جانانه دید	آن قلندر چون مرا دیوانه دید
گشت روشن روحم از انوار فقر ⁴⁰⁵	کرد تعلیم همه اسرار فقر

Tebriz yolunda acı ve meşakkat ile gece yarısı bir pîrin hizmetine ulaştım

Öyle temiz kalpli bir pîr idi ki Hak yolu yolcularının elinden tutuyordu

O kalender beni divâne görünce, sevgilinin şarap kadehinden mest olduğumu gördü

Yoksulluğun bütün sırlarını öğretti, yoksulluğun nurlarından ruhum aydınlandı

Eşrefuddîn'in Tebriz'de yaşadığı süre zarfında ne işle meşgul olduğu ve geçimini nasıl sağladığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Şâir, üç sene burada kaldıktan sonra Gîlân'a dönmüş, Reşt'te ikamet etmiş ve ilk şiirlerini de burada kaleme almıştır.⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 40.

⁴⁰¹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 61; Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 40.

⁴⁰² Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 40.

⁴⁰³ Huccetullah-i Aşîl, “Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, Ed. ‘Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 26.

⁴⁰⁴ Muhammed İskenderî, “Nesîmî Ki Ez Şimâl Vezîd”, *Ferheng-i Ḳazvîn- Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 4, 1399, s. 53.

⁴⁰⁵ Nesîm-i Şimâl Gazetesi Hş. 1311, S. 11, s. 1-2; Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 63; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 207.

⁴⁰⁶ Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 40; Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 61.

Meşrutiyetin ilanından sonra açılan İlk Meclisin bombalanmasından dokuz ay önce *Nesîm-i Şimâl* adlı küçük edebî mizah gazetesini Reşt'te yayımlamaya başlamış, günümüz edebiyatı ve siyasi tarihine etki ederek *Şur-i İsrâfil* ve *Mollâ Nâşruddîn* gibi İnkılâp hareketinde aktif bir rol almıştır. Bu yayının ilk sayısı 1325 yılı Şaban ayının 2'sinde (1907)⁴⁰⁷ ortaya çıkmıştır. Şiirlerinde Hırâb'alî Mîrzâ, Hop Hop, Lât u Lût gibi müstear adlar⁴⁰⁸ ve Eşref, Fakîr, Eşref-i Gilânî gibi mahlaslar⁴⁰⁹ kullanan Eşrefuddîn-i Gilânî, Rızâ Hân döneminin başlangıcına kadar⁴¹⁰ *Nesîm-i Şimâl*'i düzenli olarak yayımlamıştır. 1326/1908 yılında⁴¹¹ yani meclisin bombalandığında bu gazetenin de diğer gazete ve yayınlarla birlikte yayımı durdurulmuştur. Eşrefuddîn, Muhammed 'Ali Şâh'tan korkması sebebi ile Reşt'ten ayrılmış ve *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* yedi ay boyunca yayımlanmamıştır. Eşrefuddîn Reşt'e döndükten sonra; *Mu'izzu's-sultân* ('Abdulhuseyn Hân Serdâr-i Mohyî), *Terbiyet* (Muhammed Hân Terbiyet), *Kesmâi* (Mîrzâ Huseyn-i Kismâi) gibi sosyal demokratlardan oluşan ve İnkılâbı destekleyen "*Komite-i Settâr*" adlı gruba üye olmuştur. Eşrefuddîn'in siyasi görüşlerinin de bu komitede bulunduğu dönemde şekillenmiş olabileceği⁴¹² düşünülmektedir. *Nesîm-i Şimâl* 1327/1909 yılında Muhammed Veli Hân Sipehsâlâr'ın maddî ve manevî desteğiyle özgürlükçülerin Tahran'da yönetimi ele geçirmesi sonucu Muhammed 'Ali Şâh'ın azledilmesinden sonra⁴¹³ Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır.

Meşrutiyet döneminin ünlü ve sempatik şâirlerinden biri olan Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî, kaleme almış olduğu eleştirel şiirleri ile dönemin fakir ve çilekeş tabakasının durumunu oldukça güzel yansıtmıştır.⁴¹⁴ Dik duruşu ile tanınan şâir, metin, sağlam, dindar ve dinî meselelere inanan ve İslâm dinini anlatan düşüncelerini gazetede yayımlayarak halkı aydınlatmıştır. Eşrefuddîn dönemin sorunlarını kendine

⁴⁰⁷ Âydâ Pârspûr, "Edebiyât-i Kârgerî Der Eş'âr-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)", *Ferheng-i Kazvîn- Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 4, 1399, s. 103; Murtezâ Ferciyân, Muhamed Bâkir Necefzâde Bârfuruş, *Şanz Serâyân-i İrân Ez Meşruşe Tâ İnkulâb*, Çâp u Neşr-i Bunyâd, C. II, Tahran, 1370, s. 723.

⁴⁰⁸ Muhammed Şerîfî, *Ferheng-i Edebiyât-i Farsî*, C. I., s. 159.

⁴⁰⁹ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 151.

⁴¹⁰ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 135.

⁴¹¹ Murtezâ Ferciyân, Muhamed Bâkir Necefzâde Bârfuruş, *Şanz Serâyân -i İrân Ez Meşruşe Tâ İnkulâb*, s. 723.

⁴¹² Mehrdâd Birûn, "Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", *Ferheng-i Kazvîn- Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, Sayı:4, 1399, s.92.

⁴¹³ Murtezâ Ferciyân, Muhamed Bâkir Necefzâde Bârfuruş, *Şanz Serâyân -i İrân Ez Meşruşe Tâ İnkulâb*, s. 723; İftihâr Qasımzâde, "Seyyid Eşrefuddîn-i Huseyn-i Kazvînî: Şa'ir-i Milli-yi Dovrân-i Meşrutiyet", s. 161.

⁴¹⁴ Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İrân Şiiri*, Hece Yayınları, Ankara, 2014, s. 35.

has mizahî bir tarzla ele almasının yanı sıra hem bir anlatıcı olarak kalıcı bir yer edinmiş hem de İslâmî meselelerde halkı uyarmak için çabalamıştır.⁴¹⁵

İran'ın mücadelecisi, sevilen ve ünlü şâirlerinden olan Seyyid Eşrefuddîn, samimiyet, fedakârlık ve vatan aşkıyla gece gündüz şiir söylemiş ve her hafta sadece kendi yazdığı gazetesini basıp halkın eline ulaştırmıştır. Bu nedenle Seyyid Eşrefuddîn, *Nesîm-i Şimâl* olarak ünlenmiştir.⁴¹⁶

Yaşamı zorluklarla geçen Eşrefuddîn'in birçok kaynakta hayatı boyunca evlenmediği ve bekar yaşadığı⁴¹⁷ belirtilse de evli ve çocuk sahibi olduğu hakkında da birtakım bilgiler mevcuttur. Eşrefuddîn'in evliliği ve çocuk sahibi olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi yoktur.

Sa'id-i Nefîsî, Eşrefuddîn'in gençliğinde Kazvînli bir kıza aşık olduğunu fakat aşkını gizleyerek ömrü boyunca bekar yaşadığını⁴¹⁸ belirtmiştir. Muhammed İshâk ise Eşrefuddîn'in evli ve bir kız çocuk babası olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “*Seyyid Eşref Reşt'te hattatlık yapıyor ve bu vesile ile ailesinin (bir eş ve bir kız çocuğu) geçimini sağlıyordu.*”⁴¹⁹

İbrahim Şafâî de Eşrefuddîn'in evli olduğunu, Eşrefuddîn'in eşinin cenazesine katıldığını, Eşrefuddîn'in çocuğunun olmadığını, fakat eşinin bir önceki evliliğinden kızları olduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

“...*Seyyid ile görüşmeye gittim. Üç metreye üç metre olan küçük bir odaydı. Odanın ortasında eski bir halı ve raflarda bir miktar kapacak ve ev gereçleri vardı. Seyyid aba giymiş, başına sarık takmıştı. Şaşkın bir halde iki dizi üzerine halıya oturmuş önünde namaz elbisesiyle üstü örtülmüş olan eşinin cenazesine bakıyordu, acıklı ve yürek kanatan bir manzaraydı. Seyyid bazen elini kısa ve beyaz sakalına sürüyor ve *لا اله الا الله، ان الله وانا اليه راجعون* “Allah'tan başka ilah yoktur.”* “Biz şüphesiz*

⁴¹⁵ Hasan 'Ali Muhammedî, *Şâ'ir Muâşır-i İran: Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, s. 174.

⁴¹⁶ Murtezâ Ferciyân, Muhamed Bâkir Necefzâde Bârfuruş, *Tenz Serâyân -i İrân Ez Meşru'te Tâ İnşulâb*, s. 723.

⁴¹⁷ Husrev Şâfi'î, *Zindegi u Şi'ir-i Şad Şâ'ir; Ez Rûdeki ta İmrûz*, s. 305; Hicabi Kırilangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, s. 35; Muhammed İskenderî, “*Nesîmî Ki Ez Şimâl Vezîd*”, s. 52.

⁴¹⁸ Cevâd İshâkiyân, “*Dekâyiki Der Hayât-i Zihnî u İctimâ'î-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî*”, Ed. 'Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 314.

⁴¹⁹ Muhammed İshâk, *Sohenverân-i Nâmî-i İran Der Târîh-i Mu'âşır*, C. I, İntişârât-i Sîrûş, 1363, s. 177.

* Kur'ân-ı Kerîm Meâlî, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Muhammed Suresi 47/19.

(her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.”** diyordu. Odaya girdiğimde kendi kendime (Nesîm-i Şimâl)'e nasıl başsağlığı dilerim diye düşündüm. Sonunda üzgün bir şekilde birkaç taziye cümlesi söyledim. Fakat büyük bir şaşkınlıkla gördüm ki Seyyid benim taziye sözlerimden sonra yüzünü ekşitti ve şöyle dedi; “Hanım öldü diye üzülme, cehennem olası öldü. Bu güçsüz kadın önceki kocasından çocuk sahibi olan kadınlar gibi, evimi yağmalayıp kızlarına gönderiyordu, Allah'a şükürler olsun.” Bu birkaç cümleden sonra sustu sonra tebessüm etti....

....Anladım ki biçare Seyyid hâlâ perişan bir haldeydi. Onun yanından ayrıldım ve durumu Vaḥîd-i Destgirdî'ye anlattım. O, vefalı hizmetçisi Zeynel'âbidîn aracılığıyla (Nesîm-i Şimâl)'in eşinin cenazesinin taşınması defin ve kefen için gerekli şeyleri topladı ve sonrasında Seyyid için bir bakıcı tahsis ettiler.”⁴²⁰

Eşrefuddîn'in eşinin vefatı ve Eşrefuddîn'in ölüm tarihi hakkında Huccetullâh-i Aşîl, Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî adlı kitapta kaleme aldığı makalesinde⁴²¹ Eşrefuddîn'in eşinin, Eşrefuddîn'den on bir ay önce vefat ettiğini belirtmektedir.

Eşrefuddîn ömrünün son yıllarında akıl sağlığı bozulduğu iddia edilerek akıl hastanesine kaldırılmıştır. Şâirin tam olarak ne zaman akıl hastanesine kaldırıldığı konusunda da kesin bir bilgi mevcut olmamakla birlikte Muḥammed İshâk Soḥenverân-i Nâmî-i İnan Der Târîḫî Mu'âşır adlı eserinde Eşrefuddîn'in Hk. 1345/M. 1926 yılında⁴²² bu hastalığa tutulduğunu birkaç ay tedavi gördükten sonra aynı yıl akıl hastanesine kaldırıldığını ifade etmiştir. Huseyn-i Nemînî'nin tashih ettiği külliyatta ise şâirin Hş. 1309/M. 1930 yılında⁴²³ akıl hastalığına tutulduğu belirtilmektedir.

Eşrefuddîn'in akıl hastalığının sebebinin, kendisinde bulunan kıymetli bir el yazma kitabını ele geçirmek amacıyla komutanlardan birinin oğlunun evinde hazırlanan zehirden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Seyyid Eşrefuddîn'in akıl hastanesine yollanmasından Meliku'ş-şu'arâ Bahâr'ın haberdar olduğu, siyasi nüfuzuna sahip olması sebebiyle söz konusu komutanın oğlunun peşine düştüğü ve mahkemenin Meliku'ş-şu'arâ'yı velî ve Vaḥîd-i Destgirdî'yi de Seyyid'i koruması için vasi tayin

** Kur'ân-ı Kerîm Meâli,(Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/156.

⁴²⁰ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.135-136.

⁴²¹ Huccetullah-i Aşîl, “Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 29.

⁴²² Muḥammed İshâk, *Soḥenverân-i Nâmî-i İnan Der Târîḫî Mu'âşır*, C. I, s. 177.

⁴²³ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 135.

ettiği ifade edilmektedir. İbrahim Şafâî; Seyyid'in akıl hastanesinden çıktıktan birkaç ay sonra bir miktar iyileştiğini, Abbasâbâd'ta bir oda kiraladıklarını ve Seyyid'in eşiyle birlikte orada yaşadıklarını⁴²⁴ belirtmiştir.

İbrahim Şafâî, *Restâhîz-i Cevânân* adlı derginin H.ş. 1354/M. 1975 yılında yayımlanan otuzuncu sayısında şöyle yazmıştır:

“H.ş. 1309/1930 yılında Seyyid akıl hastalığına yakalandı. Delirmesinin nedeni komutanların birinin oğlunun evinde onun için kasıtlı olarak toplanan zehirdendir. Bu cinayet Seyyid'in elinde bulunan güzel bir el yazma eseri elinden almak içindi. Zavallı Seyyid hemen akıl hastanesine gitti.”⁴²⁵

Ḥuseyn Mucerred lakabı ile tanınan ünlü mizah yazarı ve Eşrefuddîn'in arkadaşı Ḥuseyn Ne'mî-i Zâkîr, Eşrefuddîn'in hastalığı hakkında : “... Cübbesiz bir Seyyid idi, ne korkusu vardı ne de bir ihtiyacı... Devletler onun elinden aciz kalmışlardı. Sonunda O'nu deli sıfatıyla akıl hastanesine gönderdiler ve zincire bağladılar. Bîçare her ne kadar mektup yazdı ve yalvardıysa da kulak asan (birini) bulamadı ve sonunda neden O'nu ortadan kaldırdılar anlaşılmadı”⁴²⁶ demiştir.

Merhum Sa'id-i Nefisî'ye göre Eşrefuddîn'in delirmesi İran modern edebiyatının en büyük muammalarındandır⁴²⁷: “ Ben anlamadım bu büyük adamda delirme emaresi ne idi?! Her zaman olduğu gibiydi. Bu işteki amaç ne idi? Bu yaşadığımız dönemin en büyük muammalarından biridir”.⁴²⁸ Ayrıca Sa'id-i Nefisî ruhsal bunalım ile delirme arasında fark olduğunun da bilinmesi gerektiğine⁴²⁹ işaret etmektedir.

Muhammed İsmail Vatanperest ise Eşrefuddîn'in hastalanması ve akıl hastanesine kaldırılması hakkında şöyle demiştir; “Kesin olan şudur ki Seyyid Eşrefuddîn'i susturmak ve ortadan kaldırmak için bir suikast hazırladılar, bu işin neticesinde; özgür, korkusuz savaşçı Seyyid, akıl hastanesine kaldırıldı ve sonunda zorluklar neticesinde can verdi.”⁴³⁰

⁴²⁴ Ḥuseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 135.

⁴²⁵ Mehdî Nûr Muhammedî, “ Nâgoftehâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Ḥuseynî”, s. 53.

⁴²⁶ Mehdî Nûr Muhammedî, “Seyyid Eşrefuddîn-i Ḥuseynî”, s. 94.

⁴²⁷ Ḥuseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 13.

⁴²⁸ Mehdî Nûr Muhammedî, “ Nâgoftehâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Ḥuseynî”, s. 54.

⁴²⁹ Mehdî Nûr Muhammedî, “ Nâgoftehâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Ḥuseynî”, s.52.

⁴³⁰ Ḥuseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 143.

O dönemde birçok muhalifin benzer sebepler ile akıl hastanesine kapatıldığı hususunda, gençliğinde Eşrefuddîn ile akıl hastanesinde görüşen Câfer Şehirî, *Târîh-i İctimâ'î-yi Tahrân* adlı kitabında; tımarhane ya da akıl hastanesinin Rızâ Şâh döneminde; görünüşte akıl hastalarını tedavi etmek, korumak ve kollamak için ortaya çıktığını fakat aslında; eğitilmiş, eleştiri yapan ve muhalif olan kişilerden kurtulmak için bu kişilerin akıl hastanesine götürüldüklerini ve sağlıklı dahi olsalar burada gördükleri muamele ve işkence sebebiyle delirmiş olabileceklerini ifade etmiştir. Eşrefuddîn'in de diğer zararsız deliler gibi mutsuz, zayıflamış ve güçsüzleşmiş olduğunu⁴³¹ belirtmiştir.

Huccetullâh-i Aşîl *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî* adlı kitapta yer alan makalesinde⁴³² Rızâ Şâh hükümeti sırasında ülkedeki siyasi atmosferin, özgür düşünceleri kabul etmediğini, yazarlar ve aydınların şiddete maruz kaldıklarını, cesaret gösterip yazarların da başlarına bir takım sıkıntılar geldiğini ifade etmiştir. Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî'nin de hastalık ve ölümünün şüphe uyandırdığını ve bu konuda hâlâ ortada olan bazı kuşku ortaya çıktığını belirtmiştir.

Eşrefuddîn'in ömrünün ilk yıllarında bedenen ve ruhen herhangi bir rahatsızlığı olmadığı, ömrünün son zamanlarında; daha çok yaşadığı olaylar, fakirlik ve yalnızlıktan ötürü üzgün ve neşesiz olduğu daha da önemlisi ilerleyen yaş sebebiyle yaşamının başındaki enerjiyi kaybetmiş olduğu ifade edilmiştir. Eşrefuddîn'in şöhreti ve eleştirel söylemlerinin rejimi aciz bıraktığı, söz konusu durumu nedeni ile de rejimin eline bir fırsat, bir bahane geçtiği fikri o dönemde yaşamış birçok aydın ve yazarın ortak görüşüdür.⁴³³

Eşrefuddîn'in akıl hastalığı konusunda farklı görüşler de mevcuttur. Hâbî-i Yağmâyî Eşrefuddîn'in akıl hastalığı olduğunu ifade etmiş ve bu konuda Yağmâ'da şu şekilde yazmıştır:

“Seyyid Eşrefuddîn'in karmaşık bir hayal dünyasının olduğunun belirtilmesi ve çok da akli selim olmadığına işaret edilmesi yersiz olmaz, (bu) mukaddes (kabul

⁴³¹ Mehdî Nür Muhammedî, “Nâgoftihâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 54-55.

⁴³² Huccetullah-i Aşîl, “Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 31.

⁴³³ Mehdî Nür Muhammedî, “Nâgoftihâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 51-53.

edilebilir) bir deliliktir!". Yağmâ, Eşrefuddîn'i ömrünün son yıllarında ziyaret ettiğini; Eşrefuddîn'in hem Seyyid, hem şâir, hem gazeteci, hem de fakirlik ve perişanlık içinde yaşamış olması sebebiyle delirmemesinin garip karşılanacağını belirtmiştir. Yağmâ, Eşrefuddîn'in sorulan sorulara normal cevaplar verse de durumunun iyi olmadığını⁴³⁴ ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere, kaynaklarda Eşrefuddîn'in ruh sağlığı ve hangi tarihte akıl hastanesine kaldırıldığı konusunda ihtilaflar mevcuttur. Şairin Hk. 1341 yılı Rebiussani ayının yirmi dördünde (1922) yayımladığı *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde rahatsızlığından şu şekilde bahsetmiştir:

*"Ben iki yıl süresince vücut halsizliğim ve hasta olduğum için bazen akıl hastanesinde bulunmamdan bazen de yaylalara yolculuk yapmamdan ötürü, muhterem vatandaşlarımla görüşmelerimden mahrum oldum ve aziz hemcinslerime hizmetten geri kaldım..."*⁴³⁵

Eşrefuddîn yukarıda belirttiğimiz yazısında tam tarih belirtmese de şairin 1339/1920 yılı ya da öncesinde akıl hastanesine kaldırıldığı ortadadır. Eşrefuddîn'in yazdıklarından anlaşılacağı üzere ruhsal bir buhran yaşadığı bu nedenle tedavi olduğu açıktır fakat şairin delirdiği yönündeki iddiaların doğru olmadığı, akıl sağlığının yerinde olduğu yaptığı açıklamalardan da anlaşılmaktadır.

Eşrefuddîn-i Gîlânî Hş.1312/1933 yılında⁴³⁶ son kez akıl hastanesine götürülmüş ve Hş.1312 yılının İsfend ayının 29'unda⁴³⁷ (1934) altmış üç yaşında hayatını kaybetmiştir. Eşrefuddîn'in hastalık geçmişi, ölüm sebebi ve defin merasimi hakkında hiçbir bilgi mevcut olmadığı için yıllarca mezarının nerede olduğu ve ölüm tarihi kimse tarafından tam olarak bilinmemekteydi.⁴³⁸ Eşrefuddîn'in baba tarafından akrabası olduğu belirtilen Aḥmed Şehîdî ölüm tarihi konusunda: *"Babam, Eşrefuddîn'in yeğeni idi, Eşrefuddîn'in ölümünden sonra varisi olarak Kelimiyân matbaasına gitti ve anlaşma için yirmi tümen verdi. Babam onun ölüm tarihini*

⁴³⁴ Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftehâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî", s. 53.

⁴³⁵ Nesîm-i Şimâl Gazetesi 1341 yılı S. 1 s. 1; Seyyid Ferîd Kâsımî, "Eşrefuddîn Rûznâmenigâr", Ed. 'Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 77.

⁴³⁶ Huccetullah Aşil, *Berguzide ve Şerḥ-i Eş'ar-i Eşrefuddîn-i Hüseyn-i Gîlânî*, y.y,1382, s. 9.

⁴³⁷ Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 148-149.

⁴³⁸ Huccetullah Aşil, *Berguzide ve Şerḥ-i Eş'ar-i Eşrefuddîn-i Hüseyn-i Gîlânî*, s. 9.

Çehârşenbe-i Sûrî (yılın son çarşambası), Kurban Bayramı ve aynı zamanda Nevruz Bayramı olduğunu söylüyordu”⁴³⁹ demiştir.

Eşrefuddîn'in vefatı hakkında arkadaşı Huseyn Na'îmî-i Zâkîr ise şöyle demiştir: “Hş.1312 yılının Ferverdîn ayında Emniyet'ten, Nesîm-i Şimâl'in vefat ettiğini bana Şehr-i Ferheng Gazetesi'nde haber verdiler ve durumu gazeteye taşımamam tavsiye edildi. Cenazeyi akıl hastanesinden teslim aldım faytonla Mesger Âbâd'a* götürdüm kimse anlamadan defnettım.”⁴⁴⁰

Hayırsever bir vatandaşın yardımıyla mezar taşı yapılmış olan Seyyid'in mezarı⁴⁴¹ Nesîm-i Şimâl'in dağıtıcılarından birinin ve Himmet Şadrevânî'nin önderliğinde İbrahim Fehrayî ve Doktor Ruzvânî tarafından Hş. 1364/1985 yılında⁴⁴² Rey şehrindeki İbn-i Bâbüye mezarlığında bulunmuştur. Mezar taşına şöyle yazılmıştır:

شمیم عشق وطن با تو ای اشرف الدین رفت مگر به بوی تو باز آورد نسیم شمال⁴⁴³

Ey Eşrefuddîn vatan aşkının güzel kokusu seninle gitti , acaba senin kokunla tekrar getirir mi Nesîm-i Şimâl?

1.1.2 Eserleri

Meşrutiyet döneminin hem şâir hem de gazeteci olarak ön plana çıkan isimlerinden biri olan Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'nin bu şöhrete ulaşmasını sağlayan hiç şüphesiz Nesîm-i Şimâl ismi ile yayımladığı mizahî gazetesidir. Eşrefuddîn'in eserlerinin büyük bir bölümünü oluşturan şiirlerinin tamamı, yaklaşık yirmi yıl boyunca yayım yapan Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nde yayımlanmış ve bu şiirlerden bir kısmı farklı isimlerde kitap olarak basılmıştır. Şâirin bazı manzum ve mensur eserleri şunlardır:

⁴³⁹ Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyi Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 52.

* Tahran yakınlarında bir köy.

⁴⁴⁰ Mehrdâd Birûn, “Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 94.

⁴⁴¹ Huccetullah Aşîl, *Berguzide ve Şerh-i Eş'ar-i Eşrefuddîn-i Huseyn-i Gîlânî*, s. 9.

⁴⁴² Huccetullah-i Aşîl, “Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 30.

⁴⁴³ Mehdî Nûr Muhammedî, “Nâgoftelhâyi Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 52.

1. *Bağ-i Bihîşt*: Eşrefuddîn'in şiirlerinden seçkilerin yer aldığı kitap ilk olarak 1338 yılı Cemâziyelâhir ayında (1919-1920) Tahran'da yayımlanmıştır. *Bağ-i Bihîşt*'te yer alan şiirler *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan ve dönemin siyasi, toplumsal istekleri ve bunlarda olan değişiklikler hakkında şâirin kaleme aldığı şiirlerden oluşmaktadır. Kitap bizzat şâir tarafından basıma hazırlanmış ve satışı hakkındaki bilgiler *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde ilan edilmiştir.⁴⁴⁴ *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'ndeki şiirlerden oluşturulmuş divanı, defalarca Hindistan'da ve Tahran'da basılmıştır. İlk cildi, üçüncü kez Hş. 1308/1929 yılında Bombay'da ve ikinci cildi Hş. 1306/1927 yılında Bombay'da basılmıştır.⁴⁴⁵ Eşrefuddîn'in birinci cildi üç yüz dört, ikinci cildi ise üç yüz yirmi sayfadan ve yaklaşık olarak yirmi bin beyitten oluşan şiirlerinin bir kısmı bu iki ciltte yer almıştır.⁴⁴⁶

2. *Beşâret-i Zuhûr*: 15 er beyitlik 24 bentten, toplamda 360 beyitten oluşan kitap Mehdî'nin zuhurunu konu edinmektedir. Müslümanların İslâm mirasını yaşatmasını da ele alan kitap 1331/1913⁴⁴⁷ yılında basılmıştır.

3. *'Azîz u Ğezâl: Şâir, Romeo ve Juliet*'ten alıntı yaparak oluşturduğu manzum ve mensur eserini öncelikle *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde bölümler halinde yayımlamış, daha sonra ise tamamı Hş. 1309/1930⁴⁴⁸ yılında Tahran'da 26 sayfa olarak yayımlanmıştır.

4. *Târîh-i Muhtaşar-i İrân/Târîh-i Muqaddemâtî (Manzume-i Eşrefî)*: Diğer adı *Manzume-i Eşrefîye* olan 83 sayfa ve 700 beyitten oluşan eser Hş. 1294/1915 yılında Tahran'da basılmıştır. Öğretmenin nesir şeklinde sorduğu soruya öğrencinin manzum olarak cevap verdiği kitap soru-cevap şeklindedir.⁴⁴⁹ *Târîh-i Muqaddemâtî* olarak da adlandırılan, İrân Tarihi'ni Kiyûmerş döneminin başından Aḥmed Şâh Kâcâr dönemine kadar ele alan eser, Muhammed Hân Yegâne'nin maddî desteği ile 1333/1915 yılında Tahran'da basılmıştır.⁴⁵⁰ Kitap; *Târîh-i Qadîm (Pişdâdîlerden İslâmiyet'in başına kadar)*, *Târîh-i Qurûn-i Vustâ (İslâmiyet'in başlangıcından*

⁴⁴⁴ Muhammed İskenderî, "*Nesîmî Ki Ez Şimâl Vezîd*", s. 66.

⁴⁴⁵ Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî", s. 49.

⁴⁴⁶ Muhammed Şadr Hâsemî, *Târîh-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. IV, y.y., t.y., s. 299; Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî", s. 49.

⁴⁴⁷ Muhammed İskenderî, "*Nesîmî Ki Ez Şimâl Vezîd*", s. 66.

⁴⁴⁸ Muhammed İskenderî, "*Nesîmî Ki Ez Şimâl Vezîd*", s. 66; Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî", s. 49.

⁴⁴⁹ Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî", s.49.

⁴⁵⁰ Muhammed İskenderî, "*Nesîmî Ki Ez Şimâl Vezîd*", s. 66.

Cengîzhân'ın saldırısına kadar), Târîh-i Cedîd (Cengîzhân'ın saldırısından Kâcâr Saltanatına kadar), Târîh-i Mu'âşır (Kâcâr Saltanatından Ahmed Şâh Saltanatına kadar) olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.⁴⁵¹

5. *Gulzâr-i Edebî/33 Hikâyet*: Eşrefuddîn'in bu eseri 'İlmiye Kütüphanesi müdürü Seyyid Hasan tarafından ilk kez Reşt'te, ikinci kez ise 1332/1914 Tahran'da yayımlanmıştır.⁴⁵² Ögüt verici 33 hikâyeden oluşan manzum eseri, hayvanların dilinden anlatılan, daha çok *La Fontaine* ve *Florian*'ın hikâyelerinden tercüme edilmiş ve ilkökul ders kitabı olarak hedeflenmiştir. Eşrefuddîn çeviriler konusunda Mîrzâ Hasan Hân'dan yardım almıştır.⁴⁵³ Şâirin bu eserinde ((*Gurg u Berre*/Kurt ve Kuzu)), ((*Kelağ u Rûbâh*/Karga ve Tilki)),((*Bulbul u Mûrçe*/Bülbül ve Karınca)) gibi *La Fontaine* ve *Florian*'ın bazı fabllarını çevirdiği şiirleri, sade çocuk şiiri açısından güzel örneklerdir.⁴⁵⁴

Eşrefuddîn-i Gilânî'nin, daha önce; *Nesîm-i Şimâl*, *Bağ-i Bihişt*, *Gulzâr-i Edebî*, '*Azîz u Ğezâl* adıyla basılmış, daha çok manzum olan ve *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde de yer alan manzum ve mensur eserleri; sonrasında Ahmed İdâreçî-i Gîlânî tarafından; *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî (Nesîm-i Şimâl)* adıyla ve Huseyn-i Nemînî tarafından; *Külliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî* adıyla külliyat olarak okuyuculara sunulmuştur.

1.1.3. Şairliği ve Edebî Kişiliği

Meşrutiyet dönemi edebiyatı, öncelikle halkın dertlerini ve sorunlarını, onların diliyle yansıtmış ve halkı mevcut siyasi olaylardan daha çok haberdar ederek inkılâbın gerçekleşmesini sağlamıştır. Meşrutiyet inkılâbının hedeflerine ulaşmasında katkı sağlayan kişilerden biri de Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'dir. Eşrefuddîn, inkılâp şiirleri yayımladığı gazetesinden ötürü daha çok *Nesîm-i Şimâl* olarak tanınmaktadır ve bu dönemin en ünlü şairlerinden biridir.⁴⁵⁵ Eşrefuddîn, mazlum İran halkını seven ve

⁴⁵¹ İtiyhâr Kâsımzâde, "Seyyid Eşrefuddîn-i Huseyn-i Kâzvinî: Şâ'ir-i Milli-yi Dovrân-i Meşrûtiyet", s. 162.

⁴⁵² Cevâd İshâkiyân, "Değâyiki Der Hayât-i Zihni u İctimâ'i-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s. 321; Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftelhâyi Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s. 50.

⁴⁵³ Muhammed İskenderî, "*Nesîmi Ki Ez Şimâl Vezîd*", s. 66.

⁴⁵⁴ Ğulâm Huseyn-i Yusufî, "*Şâ'ir-i Merdum*" ,Ed. 'Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s.21.

⁴⁵⁵ Kâvûs Hasanlı, Seyyid Ahmed Pârsâ, "*Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zeman-i Hiştan*" ,Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s.122-123.

koruyan bir şair olarak hem şiirlerinde halkın sıkıntı ve ümitsizliğini hem de güzel dilekler ve geleceğe dair ümidini kaleme almıştır.⁴⁵⁶ Bu dilek ve ümitlerle halk dilinde; kadın-erkek, genç-yaşlı, okumuş-okumamış herkesin anlayabileceği şiirler yazmıştır. Bu doğrultuda Cemâlzâde, Eşrefuddîn hakkında; “*Biz İranlıların uyanış yolunda bu yüce insanın paha biçilemez hizmetleri... ve de Fars diline verdiği hizmetler İran İnkılâp tarihine ve edebiyat tarihimize kaydedilmiştir.*”⁴⁵⁷ ifadelerini kullanmıştır.

Eşrefuddîn zamanının birçok şairinin aksine benzersiz bir şöhrete ulaşmış, halk tarafından sevgiyle karşılanmış ve halk arasında siyasi şair, eleştirel gazeteci, özgür bir edip olarak tanınmıştır.⁴⁵⁸ Eşrefuddîn’in şiirleri iki gruba ayrılabilir: birincisi ülkesinin toplumsal mahrumiyetinden şikâyetlerinden oluşan şiirleri; ikincisi ise toplumsal mazmunlardan oluşan ıslahatların gerçekleşmesi için mizah ve şakacı söylemlerden oluşan kışkırtmaları ve propagandalarıdır.⁴⁵⁹ Meşrutiyet döneminin en çok sevilen ve en meşhur şairi olarak adlandırılan Eşrefuddîn’in toplumsal ve eleştirel şiirleri gönüllerde yer etmesinin yanı sıra ünlenmesini de sağlamıştır. Ciddî sorunları bile mizah ve kinaye ile harmanladığı şiirlerinde toplumun her kesimi kendi derdinden bir parça bulmuştur.⁴⁶⁰

Şair, sade ve halk dilinde şiirler kaleme almış olmasına rağmen şiirlerinin edebî yönünü koruyabilmiştir.⁴⁶¹ Halkın şiirlerine bu denli ilgi göstermesinin nedeni de şiirinin sıcaklığı, hareketli ve karışıklıktan uzak olması⁴⁶² ve ciddî meseleleri halk diliyle mizahî ve eleştirel bir üslupla ele almasına rağmen, şiirlerinin edebî değerini de koruması olarak görülebilir.⁴⁶³

Eşrefuddîn doğaçlama şiir söyleme konusunda da oldukça yeteneklidir. Şair daha önceden hazırlamadığı, o anda halkın arasında söylediği şiirlere halkın verdiği tepkiye göre şekil vermiş, her seferinde yeni toplumsal konularda aynı kalıplarda hazırladığı şiirlerini halkın beğenisine sunmuştur.⁴⁶⁴ Sa‘id-i Nefisî;⁴⁶⁵ Eşrefuddîn’in

⁴⁵⁶ Husrev Şâfi‘î, *Zindegi u Şi‘ir-i Şad Şâ‘ir; Ez Rûdeki ta İmrûz*, s. 307.

⁴⁵⁷ Gulâm Huseyn-i Yûsufî, *Çeşme-i Rûşen: Didâri Bâ Şâ‘irân*, ‘İlmî, Tahran, 1373, s. 394.

⁴⁵⁸ Hâdî Derzî Râmendî, “Remz u Râ-i Pâyidâri-yi Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl” , s. 49.

⁴⁵⁹ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 153.

⁴⁶⁰ Husrev Şâfi‘î, *Zindegi u Şi‘ir-i Şad Şâ‘ir; Ez Rûdeki ta İmrûz*, s. 306.

⁴⁶¹ Husrev Şâfi‘î, *Zindegi u Şi‘ir-i Şad Şâ‘ir; Ez Rûdeki ta İmrûz*, s. 306.

⁴⁶² Kâvûs Hasanlî, Seyyid Ahmed Pârsâ, “*Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zeman-i Hişten*” , s. 123-124.

⁴⁶³ Gulâmhuseyn Yûsufî, “*Şâ‘ir-i Merdum*” , Ed.Ali Aşgar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 19.

⁴⁶⁴ Kâvûs Hasanlî, Seyyid Ahmed Pârsâ, “*Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zeman-i Hişten*” , s. 124.

⁴⁶⁵ Gulâmhuseyn Yûsufî, “*Şâ‘ir-i Merdum*” , s. 16.

acayip bir hafızaya sahip olduğunu, söylediği şiirleri not almaksızın tekrar edebildiğini bu nedenle kâğıt ve kaleme ihtiyaç duymadığını belirtmiştir.

Şairin şiirleri halkın yaşamında bulunan bütün ıstıraplar ile bağlantılıdır; halkın umut ve mutluluklarını konu alan şiirleri, dönemin ihtiyaçlarına uygun eğitici şiirleri, dinî şiirlerinden oluşan divanı meşrutiyet döneminin bir toplamı olarak değerlendirilebilir.⁴⁶⁶ Eşrefuddîn'in, şiirlerinde çok sayıda tasavvufî işaret ve istilahlara yer almış bu durum şiirlerinin irfanî yönünü gözler önüne sermiştir.⁴⁶⁷

Eşrefuddîn'in şiir yazmada ön plana çıkan hedeflerinden biri İran'da tahakküm kurmaya çalışan düşmanlara ve ülkesine ihanet içerisinde olan kişilere karşı vatanını korumaktır. Bu hedef doğrultusunda şiirlerinin çoğunu tanz ile dolu ve hafif iğneleyici bir üslup ile kaleme almış ve vatanına ihanet eden, özgürlük karşıtı kişileri ve ikiyüzlü diplomatları mizahî bir dille eleştirmiştir.⁴⁶⁸

Eşrefuddîn'in şiiri, hem şekil hem de içerik açısından oldukça uyumludur. Şiirleri ritimli, doğal ve mizah gücü ile toplumun durumunu ifade ettiği ve daha çok gazete üslubu ile yazılmış şiirlerdir. Şiirlerinin, doğal ve içten, gereksiz süslerden, gösterişten uzak olması ifadelerinin sorunsuz bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır. Eşrefuddîn'in şiirleri gerek konu gerekse edebî açıdan oldukça akıcıdır.⁴⁶⁹

1.1.3.1. Vezin-Redif ve Kafiye

Eşrefuddîn-i Gilânî'nin şiirleri vezin açısından incelendiğinde vezin kullanımına dikkat ettiği, daha çok remel sonrasında ise hezec bahrinde olmak üzere çok sayıda vezinde şiir yazdığı görülmektedir. Şairin sıklıkla kullandığı vezinler ise şunlardır:

- فاعلاتن- فاعلاتن- فاعلاتن -فاعلن (رمل مثنى محذوف)

-فاعلاتن-فاعلاتن- فاعلن (رمل مسدس محذوف)

-مفاعيلون-مفاعيلون-فعولن (هزج مسدس محذوف)

⁴⁶⁶ Muhammed Rızâ Şefî-i Kedkenî, *Bâ Çerâğ u Âyine Der Custecû-yi Rîşehâ-yi Tehevol-i Şi'r-i Mu'âşır*, Sohen, Tahran, 1390, s. 365.

⁴⁶⁷ Huccetullah-i Aşîl, "Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî", s. 27.

⁴⁶⁸ Abdurrâhîm Zâkir Hüseynî, *Edebiyât-i Sîyâsi-yi İnan Der 'Aşr-i Meşrutiyet*, C. II, Neşr-i 'İlm, Tahran, 1377, s. 64.

⁴⁶⁹ 'Alî Aşğâr-i Ercî, "Edebiyât Ne Çendân-i Kûdekâne!! «Mefhûm u Câygâh-i Edebiyât-i Kûdekân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl»" *Ferheng-i Kazvîn- Faşnâme-i Ferheng-yi Pijûhişî*, S. 4, 1399, s. 37.

Şairin şiirleri redif ve kafiye açısından incelendiğinde ise çoğu şiirinde redif kullanmamış; redif kullandığı şiirlerinde ise isim ve fiilden oluşan redifleri daha çok tercih etmiş, cümleden oluşan redifleri ise oldukça az kullanmıştır. Fiilden oluşan rediflerinden bir kısmı ek fiilleridir. Ek fiil olmayan diğer fiiller: آمد، آمده، می آیم، نیامد- خورد، می خوری، می خوردیم- دارم، داری، ندارم، می دادم، می ندارم، می دارد، ندارم، dir. Şairin; چه شد، غم مخور، چه شد، Eşrefuddîn-i Gilânî; 470 gibi kendine has redifleri de şiirinde kullanmıştır. Eşrefuddîn-i Gilânî'nin şiirlerinde redife çok dikkat etmediği ve redifin önemine ve etkisine çok önem göstermediği söylenebilir.

Eşrefuddîn-i Gilânî'nin şiirinde kullandığı kafiye ise şiirin ahengini arttırmaktadır. Şair, şiirlerinde (seci) iç kafiye ihtiyacı duymaz bu sebeple iç kafiye şiirlerinde nadir olarak görülmektedir. Şairin özellikle müstezâd, musammat ve terci'-i bend şiirlerinde⁴⁷¹ kafiye aralıksız olarak gelmekte ve şiirin etkisini artırmaktadır:

چون وکیلان تازه می آیند سوی پارلمان

می شود این مملکت از پارلمان امن و امان

عقل بر مشروطه رحمت می فرستد هر زمان

قطع استبداد گردد بشنو و باور مکن

مملکت آباد گردد بشنو و باور مکن⁴⁷²

Yeni vekiller parlamentoya geldiklerinde

Bu memleket parlamentodan (dolayı) güvenli olacak

Meşrutiyete rahmet gönderir, akıl her zaman

İstibdadın kesildiğini duy ve inanma

Ülkenin âbâd olduğunu duy ve inanma.

⁴⁷⁰ Ahmed Rıza Kadiriyan, "Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn", s. 154-155

⁴⁷¹ Ahmed Rıza Kadiriyan, "Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn", s. 155.

⁴⁷² Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 448.

1.1.3.2. Edebî Sanatlar

Eşrefuddîn'in şiirleri çoğunlukla sade ve süsten uzak olmasının yanı sıra, şiirlerinde yer yer anlaşılması güç olan ifadeler de görülmekte, anlam açısından okuyucuyu düşündürmektedir. Yine, şiirlerinde genel anlamda sanatlı bir dil göze çarpmasa da teşbih, telmih başta olmak üzere cinas, istiare, mübalağa, kinaye, teşhis gibi edebi sanatlardan istifade ettiği görülmektedir. Bu sanatların kullanıldığı bazı şiir örnekleri ise şöyledir:

Şair “*Bîkes Vatan*” başlığı ile vatan konusunda kaleme aldığı şiirde Hz. Yûsuf'un kuyuya atılması hususunu hatırlatarak telmih sanatını kullanmıştır:

ای غرقه در هزار غم و ابتلا وطن

ای در دهان گرگِ اجل مبتلا وطن

ای یوسفِ عزیز دیارِ بلا وطن

قربانیان تو همه گلگون قبا وطن

بیكس وطن غریب وطن بینوا وطن⁴⁷³

Ey binlerce gam ve çaresizliğe boğulmuş (olan) vatan

Ey ecel kurdunun ağzında müptela (olan) vatan

Ey belâ diyarının aziz (yüce) Yûsuf'u vatan

Senin kurbanlarının hepsinin elbisesi kana bulanmış vatan

Kimstesiz vatan, garip vatan, çaresiz vatan

Aynı zamanda vatanın kana bulanması ile Hz. Yûsuf'un kanlı gömleği arasında bağ kurarak teşbih yaptığı görülmektedir. Teşbih, şairin en çok kullandığı sanatların başında gelmektedir. Şiirlerinde geçen bazı teşbih örnekleri ise şu şekildedir:

گفت اگر خواهی شوی شیرین به چشم اغنیا

عرعری کن همچو خر جفتک زنان ، گفتم بچشم⁴⁷⁴

Dedi: eğer zenginlerin gözünde şirin olmak istiyorsan

⁴⁷³ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 229.

⁴⁷⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 305; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.417.

Çifte atan eşekler gibi anır, dedim başüstüne

یک دسته چون شتر مرغ با نقش و با نگار ا

از قدرت اجانب گشته به خر سوار⁴⁷⁵

Bir grup, deve kuşu gibi resim ve tasvirle

Yabancıların gücünden döndü binek eşeğe

Eşrefuddîn mizah şiirlerinde sıklıkla mübalağa sanatını kullanmaktadır. Teşhis sanatını kullanarak *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'ni kişileştirdiği “*Dozd Râ Bâyed Şinâht*” şiirinde yararlandığı mübalağa örneği ise şöyledir:

دزدی که نسیم اگر بیاید به سرش با مکر و فسون کله رباید ز سرش⁴⁷⁶

Nesîm bir hırsızın başına gelirse, hile ve sihir ile başından şapkasını alır.

Şairin “*Der Tesîs-i Nesîm u Bağ-i Bihişt*” adlı şiirinde *İblis'in ordusu* ibaresi ile hükümetin ordusunu kastederek istiare yapmıştır:

چون به تهران پارلمان تأسیس شد جنگ حق با لشکر ابلیس شد⁴⁷⁷

Tahran'da parlamento tesis edildiğinde, İblis'in ordusu ile Hak savaşı oldu

Eşrefuddîn'in Tebriz halkına seslendiği “*Edebiyât*” adlı şiirinde geçen “*Ahmed-i Muhtâr*” ifadesi ile Hz. Muhammed'e işaret ederek istiare sanatını kullanmıştır:

دین محمد ز شما زنده شد احمد مختار نگهدارتان⁴⁷⁸

Hz. Muhammed'in dini sizinle dirildi, Ahmed-i Muhtâr (Hz. Muhammed) koruyucunuz olsun.

Aynı şiirde yer alan “*Ruhu'l-Emîn*” ibaresi ile Cebrâil'i kastederek yine istiare yapmıştır:

⁴⁷⁵ Ahmed İdareçi-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 244; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 340.

⁴⁷⁶ Ahmed İdareçi-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 402; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 531.

⁴⁷⁷ Ahmed İdareçi-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.64; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 208.

⁴⁷⁸ Ahmed İdareçi-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 185.

Ruhu 'l-Emîn (Cebrâil) sizin vekillerinizdendir, İlahî yardım sizin yardımcınızdır.

Şair “Edebiyât” ismini kullandığı başka bir şiirinde ise meşrutiyeti meyve dolu bir ağaca benzeterek teşbih sanatını kullanmıştır:

مشروطه درختی پر از میوه و اثمار

عدلیه و انصاف و مساوات ورا بار⁴⁸⁰

Meşrutiyet meyve ve hasat dolu bir ağaçtır

Adalet ve insaf ve eşitlik(tir) onun meyvesi.

Eşrefuddîn “Der Vaqtî Ki Eskenâs Râ Bânk Qabûl Nemî Kerd Goftê Şod” adlı şiirinde olduğu gibi kimi şiirlerinde ise teşhis sanatından yararlanmışır. Şair bu şiirinde kâğıt paraya şu şekilde seslenmiştir:

ای اسکناس ای اسکناس ای اسکناس

برده ای از مرد و زن هوش و حواس⁴⁸¹

Ey banknot, ey banknot, ey banknot

Almışsın erkek ve kadından aklı ve duyguları

Şair kömürün pahalandığı dönemde söylediği bir başka şiirinde ise yine teşhis sanatını kullanarak kömüre şöyle hitap etmiştir:

ای که رویت شده پنهان به جوال

آ زغال، شازده زغال ، میرزا زغال⁴⁸²

Yüzün gizlenmiş çuval ile

A kömür, şehzâde kömür, mîrzâ kömür

⁴⁷⁹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 186.

⁴⁸⁰ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 221.

⁴⁸¹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 374; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 497.

⁴⁸² Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 245; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 342.

Şairin bu sanatlara ek olarak “*‘Îtâb u Hîţâb Be Mollâ Nâşiruddîn Tefsîlî*” başlığı ile *Mollâ Nâşiruddîn* hakkında kaleme aldığı, Farsça ve Türkçeyi bir arada kullandığı *müllemma*⁴⁸³ olarak nitelendirilen bu şiirine örnek şöyledir:

دانى تو كه اين مرشد نقال فقير است

جن گير بود مفلس و رمال فقير است

اين شيخ مقدس كه زند فال فقير است

از فقر شده داخل اين كار آملا

بيهوده مزن چانه بسيار آملا⁴⁸⁴

Sen bilirsin, bu mürşit fakir (bir) meddahtır

Cinci idi, yoksul ve fakir (bir) falcıdır

Bu mukaddes Şeyh'in baktığı, fakirin falıdır

Fakirlikten girmiş bu işe, a Mollâ

Boşuna çok çene yorma, a Mollâ

Şiirin aşağıdaki bendinde *müllemma* olarak adlandırabileceğimiz Türkçe mısraları ise şöyledir:

ای ملا عمو چو خدده بزیم شاهه ساتاشما

ایرنده اولان خسرو جمجاهه ساتاشما

بییرلات باباسن خیمه و خرگاهه ساتاشما

ژورنالده بوخلقى ایلمه خوار آملا

بيهوده مزن چانه بسيار آملا⁴⁸⁵

Ey Mollâ amca çok da bizim Şâh'a sataşma

İran'da olan Husrev Cemcâh'a* sataşma

⁴⁸³ ‘Abdul Huseyin Zerrînkûb, *Hikâyet Hemçunân Bâkî*, Sohen, Tahran, 1376, s. 378.

⁴⁸⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 126; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.215.

⁴⁸⁵ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 128; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.217.

* Cem/Cemşid gibi yüce bir makama sahip büyük bir şah.

Fakir bir babasın çadır ve otağa sataşma

Gazetede bu halkı aşağılama, a Mollâ

Boşuna çok çeneni yorma, a Mollâ

Meşrutiyet şiirinde özellikle de Seyyid Eşrefuddîn'in şiirinde yeni teşbihler ve istiareler az kullanılmıştır ve şiirler daha çok kinayeden oluşmaktadır.⁴⁸⁶ Eşrefuddîn tanz şiirlerinde; tezat, teşbih, telmih, teşhis⁴⁸⁷ gibi edebî sanatları kullanarak mizahını daha sağlam hale getirmiştir.

Eşrefuddîn'in mizahı şakacılıkla dolu, açık ve keskin bir mizahdır.⁴⁸⁸ Eşrefuddîn'in kullandığı tanz 'Ubeyd-i Zâkânî'nin kullandığı gibi; ihamdan yararlanılarak oluşturulan, yergiye benzeyen medh ile toplumun eleştirildiği çirkin hezeller gibi değildir; aksine sade ve ihamdan uzak bir tanzı vardır.⁴⁸⁹ Şairin sanatının en güzel yönlerinden biri de şiirlerinde onun ciddiyet ve mizahının sınırının tam anlamı ile tespit edilememesidir, birçok yerde kastının konu ile alay etmek mi yoksa ciddi bir söz söylemek mi olduğu anlaşılmamaktadır.⁴⁹⁰

Eşrefuddîn şiirlerinde meşrutiyet dönemi şairlerinden daha çok âmiyâne kelimeler ve ıstılahlar kullanmıştır. Deyimler ve temsilden yararlanma Eşrefuddîn'in şiirinin özelliklerinden biridir.⁴⁹¹ Diğer özellikleri ise şiirlerinde mizaha sıkça yer vermesi, zamanının güncel konuları üzerine halk dili ile şiir yazmış olması ve böylelikle halkın ilgisini çekmeyi başarmasıdır.

Şefî'î Kedkenî'ye göre;⁴⁹² Eşrefuddîn'in şiirinde kullanılan birçok kelime sözlüklerde ve resmi dilde kaydedilmemiştir. Kedkenî, meşrutiyet döneminde sözlüklerden yararlanarak Eşrefuddîn'in şiirini anlamaya çalışan kişilerin divanını tam manası ile anlamalarının mümkün olmayacağını ve şiirlerinde kullandığı bazı

⁴⁸⁶ Muhammed Rızâ Şefî'î-i Kedkenî, *Bâ Çerâğ u Âyine Der Custecû-yi Rişehâ-yi Tehevvol-i Şi'r-i Mu'âşır*, s. 364.

⁴⁸⁷ Cihângîr Şefî'î, "Tanz u Sâhtâr-i Ân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl", Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 192.

⁴⁸⁸ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 152.

⁴⁸⁹ 'Abdul Huseyn Zerrînkûb, *Hikâyet Hemçunân Bâkî*, s. 380-381.

⁴⁹⁰ Muhammed Rızâ Şefî'î-i Kedkenî, *Bâ Çerâğ u Âyine Der Custecû-yi Rişehâ-yi Tehevvol-i Şi'r-i Mu'âşır*, s. 365.

⁴⁹¹ Huseyn Meserret, "Hemânendihâ-yi Nesîm-i Şimâl u Ferruî-yi Yezdî", Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 483.

⁴⁹² Muhammed Rızâ Şefî'î-i Kedkenî, *Bâ Çerâğ u Âyine Der Custecû-yi Rişehâ-yi Tehevvol-i Şi'r-i Mu'âşır*, s. 365.

kelimelerin başka kimsenin ne şiirinde ne de nesrinde görülemeyeceğini ifade etmiştir. Söz konusu şiirlere; tamamen kumarbazların kullandığı ifadelerden oluşan “*Sâkı Nâme*” ve halk dilinin kinaye ve deyimlerinden oluşan “*Râci‘ Be Hanss Beljîki*” şiirlerini örnek olarak vermiştir.

Yine Kedkenî’ye göre;⁴⁹³ meşrutiyet şiiri incelendiğinde halkın anlayışına uygun, âmiyâne ağıt ve teranelerden çıkarılmış, açık ve her türlü edebî süsten uzak ve dönemin bütün sorunları ile alakalı şiirler kaleme alan şair olarak Eşrefuddîn’in şiiri, meşrutiyet döneminin en iyi örneğidir ve dönemin en âmiyâne şiiridir. Eşrefuddîn’in şiiri dışında, Bâhâr’ın şiiri de dâhil olmak üzere tarihî olayları bu şekilde incelik ve açıklıkla ve dönemin doğal dili ile ele alan başka şiir yoktur. Bu nedenle Kedkenî, Eşrefuddîn’i “*Şâ‘ir-i Merkez-i Meşrûtiyet*” olarak tanımlamanın yanlış olmayacağını ifade etmiştir.

Eşrefuddîn’in halk dili ile yazdığı şiirlerden birkaç örnek ise şu şekildedir:

سفره ها را جم کنيد لطف شما ها کم نشه
چشم شان پر نم نشه⁴⁹⁴

Sofraları doldurdunuz, sizlerin lütfu az olmasın, gözleri yaşla dolmasın.

Şairin “*Medresehâ*” adlı şiiri de konuşma dilinden örnekler görülebilen şiirlerinden bir başka örnektir:

طفل معصوم چه خوش درس ریاضی می خونه

علم جغرافی منطق همه را خوب می دونه

به سوی مدرسه هر روز دو اسبه می رونه

موقع درس به علامه قزوین می مونه⁴⁹⁵

Masum çocuk ne de güzel matematik çalışıyor

Coğrafya ve mantık ilminin hepsini iyi biliyor

Okula doğru her gün iki at sürüyor.

Ders sırasında Kazvîn allamesi gibi duruyor

⁴⁹³ Muhammed Rızâ Şefî-i Kedkenî, *Bâ Çerâğ u Âyine Der Custecû-yi Rîşehâ-yi Tehevvöl-i Şî‘r-i Mu‘âşır*, s. 360.

⁴⁹⁴ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 440.

⁴⁹⁵ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 444.

Aşağıda yer alan “*Tehdîd*” adlı şiiri de konuşma dilini kullanıldığı şiirlerinden bir diğeridir:

نسیم شمال خودته بیا اینجا رو تهرنش می گن
اینجا که ما نشستہ ایم دروازه شمرونش می گن
ز شهر رشت دم مزن آنجا را گیلونش می گن
هیچ نمی ترسی مگر ز دزدهای گردنه⁴⁹⁶

Nesîm-i Şimâl kendin için ayağa kalk, buraya Tahran derler

Oturduğumuz bu yere Şemruneş* kapısı derler

Reşt şehrinden söz etme, oraya Gilân derler

Yoksa hiç korkmuyor musun geçitteki eşkiyadan?

Şairin “*Gûş-i Şenevâ Kû*” adlı şiiri de bu kullanıma örnek olarak verilebilir:

تا چند کشی نعره که قانون خدا کو گوش شنوا کو
آنکس که دهد گوش به عرض فقرا کو گوش شنوا کو⁴⁹⁷

Allah'ın adaleti nerede diye daha ne kadar nara atacaksın

Duyan kulak nerede?

Fakirlerin isteğine kulak veren o kişi nerede

Duyan kulak nerede?

Eşrefuddîn'in “*Hikâyet*” adlı şiiri konuşma dilinde yazdığı şiirlerine bir diğer örnektir:

شوهر من گوهر مخزن می خواد بپر شده شانہ و سوزن می خواد⁴⁹⁸

Kocam hazinenin mücevherini ister, yaşlandı tarak ve iğne ister

⁴⁹⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 93; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 172.

* Şemruneş Kanalı, yer adı.

⁴⁹⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 154.

⁴⁹⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 278; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 385.

Son olarak “*Kîş Kîş*” adlı şiiri de konuşma dilini kullandığı şiirlerine örnek olarak verilebilir:

هر کس به فکر خویشه تو هم به فکر خود باش⁴⁹⁹

Herkes kendi fikrinde sen de kendi fikrinde ol

Meşrutiyet şiirinde âmiyâne kelimelerin yanı sıra Avrupaî kelimeler de kullanılmıştır.⁵⁰⁰ Avrupaî kelimeler kullanmak meşrutiyet şiiri özelliklerinden bir diğeridir, bu dönemde bazı Avrupaî kelimeler kademeli olarak Fars şiirine girmiştir. Mirzâ Ebû Tâlib İşfahânî gibi şairler bu kelimeleri fazlasıyla kullanmışlar, fakat Eşrefuddîn gibi kimi şairler ise Avrupaî kelimeleri, özellikle Fransızca kelimeleri çok fazla tercih etmemişlerdir.⁵⁰¹

Eşrefuddîn’in şiirlerinde Avrupaî kelimeleri fazla kullanmamıştır fakat şair, kullandığı kelimelere bir sınırlama getirme taraftarı da değildir. Eşrefuddîn şiirinde parlamento (پارلمان), kabine (کابینه), demokrat (دمکرات), Bolşevik (بلشویک), jandarma (ژاندارمری), bombardıman (بمباردمان), majör (ماژور), bonjur (بنژور), telefon (تلفن), tribün (تریبون), Avrupa (اروپا), Duma (Rus meclisinin adı)- (دوما), telgraf (تلگراف), mösyö (مسئو)⁵⁰² gibi kelimeleri kullanmıştır. Şairin kullandığı Avrupaî kelimelere bazı örnek beyit ve mısralar ise şunlardır:

شیک-مد :

بعضی صنمی شیک و مد آورده به خانه یک سلسله رفتند سوی کوچه قاجار⁵⁰³

Kimisi getirmiş eve şık ve tarz bir sevgili

Bir grup Kâcâr sokağına doğru gitti

کراوات-فکل :

یک دسته شب و روز به تغییر اساسند فکر کراوات و فکل و رخت و لباسند⁵⁰⁴

Bir grup gece gündüz kuralları değiştirmekle meşgul

⁴⁹⁹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.133-134 ; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 222-224.

⁵⁰⁰ Kavûs Hasanlî, Seyyid Ahmed Pârsâ, “*Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zemân-i Hişten*” ,s. 125.

⁵⁰¹ Ahmed Rıza Kadîriyân, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi’r-i Seyyid Eşrefuddîn*” s. 161.

⁵⁰² Kavûs Hasanlî, Seyyid Ahmed Pârsâ, “*Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zemân-i Hişten*” s.126.

⁵⁰³ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 72.

⁵⁰⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 74.

Kravat, yaka, giysi ve elbise derdinde(ler)

فوتبال :

ملت ما گشته توپ (فوتبال)⁵⁰⁵

روز دعوا موقع جنگ و جدال

Dava günü savaş ve kavga anında

Milletimiz futbol topuna döndü

ویالون :

ویالون و سنتور و آوازه خوان⁵⁰⁶

ز یک سمت یکدسته از گلرخان

Bir tarafta gül yanaklılardan bir grup

Viyola ve santur ve şarkıcıdan

سیرک- تنآتر :

ببین رواق مساجد شده است ویرانه

رواج یافته سیرک و تنآتر و میخانه⁵⁰⁷

Bak, mescitlerin eyvanları olmuş virâne

Revaç buldu sirk, tiyatro ve meyhane

پیانو :

چون پیانو کند سخن آغاز

آن حریف ظریف شعبده باز

و عده می گیردت به عجز و نیاز⁵⁰⁸

با هزاران تعارف و اعزاز

O hilebaz zarif adam, piyano (ile) söze başladığında

Binlerce övgü ve saygıyla, seni davet ediyor acizlik ve ihtiyaca.

بون سوار :

ای نسیم این خلق را بیداری کردی بون سوار⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 78.

⁵⁰⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 193.

⁵⁰⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 228.

⁵⁰⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 358; Hüseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 478.

⁵⁰⁹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. s. 207.

Ey Nesîm bu halkı uyandırdın, merhaba(iyi akşamlar).

آیروپلان:

تو این آریوپلان را آفریدی

چرا ما مفلسان را آفریدی؟⁵¹⁰

Sen bu uçağı yarattın

Neden biz fakirleri yarattın?

Eşrefuddîn şiiirlerinde âmiyâne kelimeler ve Avrupaî kelimelerin yanı sıra Arapça kelimelerden de istifade etmiştir. Arapça terkipler Eşrefuddîn'in divanında oldukça fazla göze çarpmaktadır. Şairin Arapça terkip ve kelimelerden yararlandığı şiiirlerine örnek niteliğindeki mısralar ise şu şekildedir:

قدوة الاسلام خوشی داشتیم⁵¹¹

İslâm rehberimiz güzeldi

از فضای لامکان باد بهشتی می وزد⁵¹²

Mekansız gökyüzünden cennet rüzgarı esecek.

ای اهل ایران باز البشاره⁵¹³

Ey İran halkı yine müjde.

هر که حرف حق زند فی الفور سازندش هلاک⁵¹⁴

Her kim doğruyu söylese hemen helâk ederler

الامان ثمالامان یا من الیک حاجتی⁵¹⁵

Ey ihtiyacını duyduğum kişi, aman, sonra yine aman

⁵¹⁰ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 175; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 266.

⁵¹¹ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 76.

⁵¹² Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 91.

⁵¹³ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 402.

⁵¹⁴ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 238; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 333.

⁵¹⁵ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 238; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 334.

Lütuflarınız bol olsun, günümüz mutlu olsun.

Eşrefuddîn'in şiiri sağlam bir şekilde dine dayanmaktadır, dinî inançlar vasıtası ile dönemin halkını aydınlatmıştır. Bu nedenle dinî dil, Kur'ân'dan ayetler ve halkın arasında kullanılan Arapça cümleleri⁵¹⁷ şiirinde kullanmıştır. Eşrefuddîn'in Hz. Muhammed hakkında şiirinde kullandığı ifadelerden bazıları şunlardır:

Şair “*Naşîhat-i Yek Hânûm Be Doğteresi*” adlı şiirinde Hz. Muhammed için “*فخر کاینات*” ibaresini kullanmıştır:

علم برای مؤمنات⁵¹⁸

فرمود فخر کاینات

Buyurdu kâinatın iftiharî (Hz. Muhammed), mümin kadınlar için ilim

Şair aynı şiirinde Hz. Muhammed için “*ختم المرسلین*” ibaresini kullanmıştır:

تحصيل علم و خط و دین⁵¹⁹

فرمود ختم المرسلین

Buyurdu Peygamberlerin sonuncusu (Hz. Muhammed), ilim ve din tahsilini.

Eşrefuddîn halk diline yakın şiir söylemek için gayret etmiştir fakat dinî eğitim alması sebebiyle bilhassa Arapça kelimelerde eski dönemlerde fıkıh alanında medrese eğitimi almış kişilerin kullandığı terminolojiyi kullanmaktan geri kalmadığı görülmektedir. Bunların arasında; hayızlı/namaz kılamayan/namaz kılmaya engeli olan (حایض), melunlar (ملاعین), kadınlar (نسون), kızlar (بنات), kir/pislik (نجس), şeyhimiz (طمطراق), barışçıl (صلحیه), acele etmek (استعجال), tantana/debdebe/şatafat (تانتانا/دبدهبه/شاتافات), yüreklendirmek/teşvik etmek (تشجیع) gibi kelimeler göze çarpmaktadır. Şairin meşrutiyet için musammat kalıbında kaleme aldığı bir şiirinde, terci'-i bendin nakaratı ölümlerin arkasından dua amaçlı Arapça söylenen; “Allah rahmet eylesin” anlamındaki (رحمه الله)⁵²⁰ cümlesinden oluşmaktadır:

⁵¹⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 315; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 427.

⁵¹⁷ Muhammed Rızâ Şef'î-i Kedkenî, *Bâ Çerâğ u Âyine Der Custecû-yi Rîşehâ-yi Tehevol-i Şi'r-i Mu'âşır*, s. 361.

⁵¹⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.386; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 513.

⁵¹⁹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.386; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 513.

⁵²⁰ Kavûs Hâsanlî, Seyyid Ahmed Pârsâ, “*Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zemân-i Hîştên*”, s. 127.

رفت از دار فنا مشروطه   رحمه الله على مشروطه
مجلس فاتحه برپا سازید   قاری خوب مهیا سازید
از عسل شربت و حلوا سازید   این سخن را همه انشا سازید

رحمه الله على مشروطه

خلق از جان همه بیزار شدند   زار عین جمله گرفتار شدند
کسبه یکسره بیکار شدند   اغنیا داخل این کار شدند

رحمه الله على مشروطه⁵²¹

Meşrutiyet gitti (bu) dünyadan, Meşrutiyet'e Allah rahmet eylesin

Fatiha meclisini tertip ediniz, iyi bir hafız hazır ediniz

Baldan şerbet ve helva hazırlayınız, bu sözü her yere yazınız

Meşrutiyet'e Allah rahmet eylesin

Halkın tamamı canından bezdi, çiftçilerin hepsi esir oldu

Esnaf baştanbaşa işsiz kaldı, zenginler bu işe dâhil oldu

Meşrutiyet'e Allah rahmet eylesin.

Eşrefuddîn, şiirlerinde Fransızca ve Arapça kelimelerin yanı sıra kimi şiirlerinde Türkçe “کیک اوغلی کیک” ve “قزلباش” gibi ibarelerden de yararlanmıştır. Bu durum şairin Türkçe bildiğinin de bir göstergesi olarak görülebilir. Eşrefuddîn'in şiirlerinde Türkçeyi daha çok küfür ve aşağılayıcı ifadelerde kullanması ve ayrıştırıcı bir tavır takınması Türk karşıtı olma ihtimalini akıllara getirmektedir. Bu şiirlerinden örnek birkaç mısra ise şöyledir:

Şair, “*Hikâyet*” adlı şiirinde Türkçe “کیک اوغلی کیک” “*Köpek oğlu köpek*”i kullanmıştır:

ورد زبانش کیک اوغلی کیک   دو زن داره بازم دلش زن می خواد⁵²²

Dilinin zikri, köpek oğlu köpek, iki karısı var yine de gönlü kadın ister.

⁵²¹ Ahmed İdareçi-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 171-173.

⁵²² Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 386.

Eşrefuddîn, “*Yâd Âverîd*” adlı bir başka şiirinde yine Türkçe “*Köpek oğlu köpek*”i kullanmıştır:

خوب از یفرم فراری شد رحیم
از کپک اوغلی کپک یاد آورید⁵²³

Yefrem 'den* kaçtı merhamet, köpek oğlu köpeği hatırlayınız.

Şair “*Her Ki Hest*” adlı şiirinde yine Türkçe “*Köpek oğlu köpek*”i kullanmıştır:

ای کپک اوغلی کپک آخر ز سگ کمتر شدی

بی حقیقت طعنه بر مسلم زدی کافر شدی⁵²⁴

Ey köpek oğlu köpek sonunda köpekten daha az (aşağı) oldun

Doğru olmadan kınadın Müslümanları, kâfir oldun.

Eşrefuddîn “*Hitâb be Dozdâ*” adlı şiirinde Türkçe “*Kızılbaş*” ifadesini kullanmıştır:

صحبت دزدی آن رند قزلباش کنم⁵²⁵

O Kızılbaş rindin hırsızlığından söz edeyim.

Eşrefuddîn’in şiirlerinde yeni kelime ve terkipler oluşturmuştur. Bu kullanım daha çok tanz şiirlerinde karşımıza çıkmakta ve şiirin etkisini oldukça artırdığı göze çarpmaktadır. Bu kelime ve terkiplere örnek olarak “نهنگ السلطانه”, “پلنگ السلطانه”, “مفتخر الدوله”, “میرزا قشقم”, “ایها الشیخ القبر”, “ملایقانی”, “درویش نهنگ”,⁵²⁶ verilebilir. Şairin “نهنگ السلطانه”, “پلنگ الدوله” gibi hem Farsça hem Arapça kelimeleri kullanarak oluşturduğu tamlamalar, şairin şiirinin orijinalliğini de ortaya çıkarmaktadır.

Eşrefuddîn’in şiirinin bir diğer özelliği de atasözleri ve deyimlerden yararlanmasıdır. Şairin şiirlerinde göze çarpan belli başlı atasözleri ve deyimler

⁵²³ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 187; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 278.

*Yefrem Hân Ermenî/Yeprem Hân Ermenî; Gence'nin Bârsûm köyünde dünyaya gelmiştir. Muhammed Velihân Sipehsâlâr ile birlikte Tahran'ı ele geçirmek için Reşt'ten Tahran'a gelmiş, Tahran ele geçirildikten ve Muhammed 'Alî Şâh'ın azledilmesinden sonra Emniyet Müdürlüğü'nde görev almıştır.

⁵²⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.277; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 385.

⁵²⁵ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.286; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.394.

⁵²⁶ Cihângîr Şeferi, “Tanz u Sâhtâr-i Ân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl”, s. 207.

şunlardır: “ شتر در خواب ببند پنبه دانه ” (*Aç tavuk kendini buğday ambarında sanır.*), “خونه بزک نمیر بهار میاد، خریزه با خیار “ (*Yerin kulağı var*), “مون موش داره ، موش کوچولو گوش داره ” (*Ölme eşeğim ölme yaza yonca bitecek*) vb. atasözü ve deyimleri şiirinde kullanmıştır. Bu kullanımına örnek birkaç beyit ve mısra ise şu şekildedir:

گداها را همه مسرور دیدم   شکمها را همه معمور دیدم
به فصل عید جشن و سور دیدم   زدم فی الفور طبل شادیانه

شتر در خواب ببند پنبه دانه⁵²⁷

Dilencilerin hepsini mutlu gördüm, karınların hepsini mamur gördüm

Bayram mevsiminde düğün ve eğlence gördüm, mutluluktan hemen davul çaldım

Deve rüyasında pamuk tohumu görür(Aç tavuk kendini darı ambarında görür).

خونه مون موش داره ، موش کوچولو گوش داره⁵²⁸

Evimizin faresi var, küçük farenin de kulağı var (Yerin kulağı var).

دخترک عزیز من از غم نان به سر مزن

طفلک با تمیز من شعله به خشک و تر مزن

لولی اشکریز من بر دل من شرر مزن

سال دگر برای تو شوهر غمگسار میاد

بزک نمیر بهار میاد، خریزه با خیار میاد⁵²⁹

Sevgili küçük kızım, ekmeğin gamından başına vurma

İyi kötüden ayırdeden yavrucağım, kuru ve yaşı alevlendirme

Benim arsız gözyaşım, gönlümü yakma

Sonraki yıl senin için dert ortağı koca gelecek

Keçicik ölme bahar gelecek, kavun ile salatalık gelecek (Ölme eşeğim ölme yaza yonca bitecek).

⁵²⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 264.

⁵²⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.377; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesim-i Şimâl*, s. 502.

⁵²⁹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 263.

Ümitsizlik içinde ümit çoktur, karanlık gecenin sonu beyazdır (Gün doğmadan neler doğar).

مدتی بر خر مشروطه سواری کردیم

هیچ معلوم نشد جمله چه کاری کردیم

صحبت از سرعت عراده و گاری کردیم

دشمنان را همه اخراج به خاری کردیم

نه به آن شوری شوری نه به این بی نمکی⁵³¹

Bir süre meşrutiyet eşeğini sürdük

Hiç anlaşılmadı hepimiz ne iş yaptık

Top arabası ve at arabasının hızından sohbet ettik

Bütün düşmanları bir dikenle çıkardık

Ne o kadar ekşi ne de bu kadar tuzsuz (Azı karar çoğu zarar).

1.1.3.3. Etkilendiği ve Benzerlik Gösterdiği Şairler

Eşrefuddîn; güçlü, tanz ve kinayede benzersiz, birkaç yüzyılda bir gelerek herkesi yeni sözlerle ve kendi üslubu ile etkileyen ve kendinden önceki edip ve şairlerden ilham alarak onların şiirlerine döneminin üslubu ile yeni anlamlar katan nadir şairlerden biridir.⁵³² Eşrefuddîn, gerek kalıp gerek ise içerik açısından klasik dönem şairlerinden daha çok Hâfız'dan etkilenmiştir. Eşrefuddîn Hâfız'dan ilham almış ve Hâfız'ın iki ünlü gazelinden tazmin oluşturmuştur. Hâfız'dan sonra ise Firdevsî, Menûçihri, Mevlânâ, 'Ubeyd-i Zâkânî, Sa'dî'den, Naşir-i Huseyn ve Muhteşem-i Kâşânî'den etkilendiği veya isimlerini zikrettiği⁵³³ ifade edilmiştir. Söz konusu şairlerden bazılarının şiirlerinden ve Eşrefuddîn'in benzer şiirlerinden örnekler ise şu şekildedir:

⁵³⁰ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 180; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Cavidâne-i Nesim-i Şimâl*, s. 270.

⁵³¹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 542.

⁵³² Abdurrâhîm Zâkir Huseyn, *Edebiyât-i Siyasi-yi İnan Der 'Aşr-i Meşrutiyet*, C. II, s. 64.

⁵³³ 'Alî Rıza 'Abbasî Mukaddem, "Vijegihâ-yî Sebki Şi'r-i Nesim-i Şimâl", *Neşr-i Âmûziş-i Zebân u Edeb-i Fârsî*, S. 2, 1390, s. 51.

Menuçehrî'nin musammat şiiri⁵³⁴:

خیزید و خز آرید که هنگام خزان است

باد خنک از جانب خوارزم وزان است⁵³⁵

Kalkınız ve kürk getiriniz çünkü hazan vaktidir

Serin rüzgâr, Hârezm yönünden eser.

Eşreffuddîn'in şiiri ise şu şekildedir:

بوی خورش از خانه ارباب وزان است

ماه رمضان است⁵³⁶

Efendilerin evinden yemek kokusu esiyor, Ramazan ayıdır.

Mevlânâ'nın gazeline⁵³⁷ aşağıdaki şiirde “شیخ” olarak geçen kişinin, gündüz elinde kandille “*İnsan arıyorum*” diyerek dolaşan Yunan asıllı antik çağ filozofu *Diyojen* olduğu; Mevlânâ'nın da gerçek insanın peşinde olduğu ve gafillerden yorulduğu⁵³⁸ ifade edilmektedir.

دی شیخ گرد شهر همی گشت با چراغ

کز دیو و دد ملولم و انسانم آرزوست⁵³⁹

Şeyh, dün kandille şehirde dolaşıyordun

O şeytan ve yırtıcı hayvanlardan (kötü yaratıklardan) bıktım ve insandır arzum (diyordun)

Eşreffuddîn de bu dönemde devlet yönetiminde istikrarlı ve başarılı devlet adamlarının olmadığını ve bu yüzden toplumun yozlaşmasını dile getirdiği şiirini, Mevlânâ'nın şiirini andıran üslupla ifade ettiği söylenebilir. Zira şair de şiirinde

⁵³⁴ ‘Alî Rıza, ‘Abbasî Muqaddem, “Vijegîhâ-yî Sebki-Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl”, s. 51.

⁵³⁵ Ed. Muhammed Debîr-i Siyâkî, *Divân-i Ustâd Menûçehr-i Dâmgânî*, İntişârât-i Zuvvâr, Tahran, 1338, s. 147.

⁵³⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşreffuddîn-i Gilânî*, s. 362; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 482.

⁵³⁷ ‘Alî Rıza, ‘Abbasî Muqaddem, “Vijegîhâ-yî Sebki-Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl”, s. 51.

⁵³⁸ Mecîd Sermedî, *Sî Pâre ‘İşk (Tefsîr-i Ğazelhâ-yî Divân-i Şems-i Tebrîzî)*, Semîr, Tahran, 1384, s. 91-92.

⁵³⁹ Mecîd Sermedî, *Sî Pâre ‘İşk (Tefsîr-i Ğazelhâ-yî Divân-i Şems-i Tebrîzî)*, s. 81.

yeryüzünde doğru düzgün insan bulamadığı için havada uçan kuşlara *Âdem-i Âbî* demiştir:

می گفت به مرغان هوا آدم آبی

در شهر بود قحطی انسان، قوقولی قو⁵⁴⁰

Gökteki kuşlara diyordu Âdem-i Âbî*

Şehirde insan kıtlığı var, ü ürü üüüü

-‘Ubeyd-i Zâkânî’nin şiiri:

رو مسخرگی پیشه کن و مطربی آموز

تا داد خود از مهتر و کهتر بستانی⁵⁴¹

Git maskaralık yap ve çalgıcılık öğren

Kendi hakkını büyükten ve küçükten alabilesin diye

Eşrefuddîn’in devlet adamlarının gafletini, devlet işlerindeki uygulamaların uygunsuz olduğunu ‘Ubeyd-i Zâkânî’nin şiirinde geçen “*Git maskaralık yap ve çalgıcılık öğren*” ibaresini kullanarak terci-‘i bend şiirinde şu şekilde işlemiştir:

جز مسخرگی در مجلس اعیان نپسندند

رو مسخرگی پیشه کن و مطربی آموز⁵⁴²

‘Ayân meclisinde, maskaralıktan başkasını kabul etmezler

Git, maskaralık yap ve çalgıcılık öğren.

Geleneksel şiir anlayışına da teveccüh ettiği görülen Eşrefuddîn’in, yaşadığı döneme eleştirel baktığı ve kendisinden önce toplum yapısına eleştirel bakan Mevlânâ ve Zâkânî’yi kendisine örnek aldığı söylenebilir.

Eşrefuddîn ile aynı dönemde yaşayan ve meşrutiyetin ilk ve ikinci döneminde toplumsal ve siyasi şiirler yazan şairler arasında yer alan; İrec Mîrzâ, ‘İşkî, ‘Ârif-i

⁵⁴⁰ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 87; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 165.

* Âdem-i Âbî; Gerçekte yaşamayan efsanevî bir varlık.

⁵⁴¹ ‘Alî Rîza, ‘Abbâsî Muqaddem, “Vîjegiâ-yî Sebki-Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl”, s. 51.

⁵⁴² Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 147; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 236.

Qazvîni, Meliku'shu'arâ Bahâr, Ferruhî-yi Yezdî ve Ebu'l-Qâsim-i Lâhûtî'nin⁵⁴³ şiiirlerinin de Eşrefuddîn'in şiiirleri ile benzer olan yönleri bulunduğu ifade edilmektedir. Söz konusu şairlerin Eşrefuddîn'e benzer yönleri kısaca ele alınacaktır, bu şairlerden ilki İrec Mîrzâ'dır.

İrec Mîrzâ'nın şiiirlerinde Eşrefuddîn'in şiiirlerinde olduğu gibi itiraz açıkça görölmektedir. Şiiirinde toplumun ikiyüzlülüğu, sahtekârlığu, halkın cehaleti ve çaresizliğu, kötü adetler ve dinî hurafeler gibi konularda sert eleştirilerde bulunmuştur. İrec Mîrzâ'nın başarısı Eşrefuddîn gibi sade dil kullanması ve şiiirdeki edebî kelimayı sokak diline yakın oluşturmuş olmasıdır.⁵⁴⁴

Eşrefuddîn'in şiiirlerinin benzetildiği bir diğer isim gazeteci Seyyid Muhammed Mîrzâde-i 'İşki'dir. 'İşki meşrutiyet inkılâbından sonra İran'ın siyasi ve sosyal durumunu kabul edilemez bulmuştur. İran'da cumhuriyet söylemleri ortaya çıkınca daha önce cumhuriyet taraftarı olmasına karşın siyasi birtakım oyunlardan ve entrikalardan haberdar olmuş ve cumhuriyet karşıtı bir makale kaleme almıştır. Cumhuriyet konusunda hezel ve hicivden oluşan bu makalesi *Qarn-i Bistom*'da yayımlanmıştır. Eşrefuddîn'in de 'İşki gibi cumhuriyet konusunda bir şiiiri bulunmaktadır. 'İşki'nin ve Eşrefuddîn'in olaylar karşısında eleştirileri neredeyse aynı olmuştur.⁵⁴⁵

Eşrefuddîn'in şöhreti, birçok araştırmacı ve edebiyat tahlili yapan kişiler tarafından hemşerisi olan 'Ârif-i Qazvîni ile karşılaştırılmasına neden olmuştur. 'Ârif-i Qazvîni İran'ın en ücra köşelerine kadar ulaşan siyasi gazel ve tasnifler söylemiştir. Eşrefuddîn de mizahî ve eleştirel şiiirlerini *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde⁵⁴⁶ yayımlamıştır. 'Ârif-i Qazvîni ve 'İşki de Seyyid Eşrefuddîn gibi şiiirlerinde halk dilini tercih etmişler ve şiiiri ağıt ve teranelere yakınlaştırmışlardır.⁵⁴⁷

Söz konusu şairlerden bir diğeri ise Meliku'shu'arâ Bahâr'dır. Meliku'shu'arâ Bahâr ve Eşrefuddîn-i Gilânî'nin meşrutiyet inkılâbında ve milletin uyanışında büyük

⁵⁴³ Feride Kerimî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindeđi u Şi'r-i Seyyid Eşrefüddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 200.

⁵⁴⁴ Feride Kerimî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindeđi u Şi'r-i Seyyid Eşrefüddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, Neşr-i Sâliş, Tahran, 1382, s. 201.

⁵⁴⁵ Detaylı bilgi için bk. Feride Kerimî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindeđi u Şi'r-i Seyyid Eşrefüddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 201-202,204.

⁵⁴⁶ Hâdi Derzî Râmendî, "Remz u Râ-i Pâyidâri-yi Şi'r-i Nesîm-i Şimâl", *Ferheng-i Qazvîn-Faşnâme-i Ferhengi-yi Pijûhiş*, Sayı:5, 1399, s. 49.

⁵⁴⁷ Feride Kerimî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindeđi u Şi'r-i Seyyid Eşrefüddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 209.

payları olmuştur. Güçlü bir şair ve yazar olan Bahâr, İranlı büyük edipler arasında özel bir yere sahiptir.⁵⁴⁸ Bahâr'ın şiiri, meşrutiyet tarihinin seyrinde milletin uyanışı gibi önemli bir görev ifa etmiştir. Bu nedenle Bahâr'ın da Seyyid Eşrefuddîn gibi meşrutiyet inkılâbını takip ettiği söylenebilir.⁵⁴⁹ Seyyid Eşrefuddîn, Bahâr'dan birkaç yıl önce gazeteciliğe başlamıştır⁵⁵⁰ ve halk tarafından çabuk kabul görmüştür. Bahâr ve Seyyid Eşrefuddîn gazetecilikleri döneminde çok fazla sıkıntı ve zulüm görmüşlerdir ve her ikisinin hayatı da birbirine benzerlik göstermektedir.⁵⁵¹ Her iki şairin de aynı tarihî ve siyasi olaylar üzerine söyledikleri şiirler bulunmaktadır.⁵⁵²

Eşrefuddîn'in şiirlerinin benzetildiği bir diğer isim ise Yezd şehrinin özgürlük taraftarı, ciddî demokratlarından olan, Hk. 1339 yılı sonlarında *Ṭûfân* gazetesini yayımlayan, köylü ve işçi kesimin yanında yer alan Ferruḥî-yi Yezdî'dir.⁵⁵³ Ferruḥî-yi Yezdî ve Seyyid Eşrefuddîn istibdat karşısında yalnız kalmışlar ve düşüncelerini ifade etmek için en iyi aracın gazete yayımlamak olduğunu düşünmüşlerdir ve Eşrefuddîn *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'ni Ferruḥî-yi Yezdî ise *Ṭûfân* gazetesini yayımlamıştır. Ferruḥî-yi Yezdî, Eşrefuddîn gibi halkı uyandırmayı, hak ve adalet elde etmeyi, hainleri, insanların ve toplumun hakkını yağmalayan kişileri ifşa etmeyi planlamıştır.⁵⁵⁴ Ferruḥî-yi Yezdî de Eşrefuddîn gibi daima halkın mutluluğunu ve İran'ın onurunu düşünmüş ve şiirlerinde köylü ve işçi sınıfını müdafaa etmiştir.⁵⁵⁵ Eşrefuddîn âmiyâne bir dil ve tatlı bir tanz kullanmış Ferruḥî-yi Yezdî ise sert, inkılâpçı ve hamasî bir dil tercih etmiştir ve muhtemelen her ikisi de belirli bir ölçüde devlet görevlilerinden korkmuş, Ferruḥî-yi Yezdî de Eşrefuddîn de İran halkının gerçeği arama arzusundan doğmuşlardır.⁵⁵⁶

Eşrefuddîn ile benzer şiirler yazdığı ifade edilen şairlerden bir diğeri ise Ebu'l-Ḳâsim-i Lâhûtî'dir. Lâhûtî kendisini şöhrete kavuşturan ilk gazelerini özgürlük

⁵⁴⁸ Muhammed Gulbîn, "Meliku's-şu'arâ Bahâr u Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 470.

⁵⁴⁹ Ferîde Kerîmî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegî u Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 215.

⁵⁵⁰ Muhammed Gulbîn, "Meliku's-şu'arâ Bahâr u Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s. 470.

⁵⁵¹ Muhammed Gulbîn, "Meliku's-şu'arâ Bahâr u Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s. 477.

⁵⁵² Detaylı bilgi için bk. Ferîde Kerîmî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegî u Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, Neşr-i Sâliş, Tahran, 1382, s. 216-222.

⁵⁵³ Ferîde Kerîmî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegî u Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 222-223.

⁵⁵⁴ Huseyn Meserret, "Hemânenđihâ-yi Nesîm-i Şimâl u Ferruḥî-yi Yezdî", s. 480.

⁵⁵⁵ Ferîde Kerîmî Mûğârî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegî u Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn Huseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 224.

⁵⁵⁶ Huseyn Meserret, "Hemânenđihâ-yi Nesîm-i Şimâl u Ferruḥî-yi Yezdî s. 480.

konusunda on sekiz yaşında yazmış ve *Hablu'l-Metîn* gazetesinde yayımlamıştır. Lâhûtî, Eşrefuddîn gibi meşrutiyet inkılâbında özgürlük taraftarlarının yanında yer almıştır ve dili halk diline yakın şairlerden biridir. Lâhûtî'nin, Şâbir'in üslubu ile söylediği “*Bâlam Lây*” adlı şiiri onun en iyi şiirlerinden biridir. Seyyid Eşrefuddîn'in de “*Lâlây Gehvâre*” adlı bir şiiri bulunmaktadır.⁵⁵⁷

Eşrefuddîn'in şiirleri bu dönem şiirinin bütün özelliklerini taşımakla birlikte diğer dönem şiirlerinden belirgin farklılıklar taşımaktadır. Eşrefuddîn'e göre vatan mefhumu İranlı olmaktan çok İslâmî olmaktadır. Şair birçok şiirinde meşrutiyet hükümetini eleştirmiş, hem dinî hurafelerle mücadele etmiş hem de dinî olmayan yeniliklere karşı çıkmıştır.⁵⁵⁸ Şiirlerinde çok sayıda tasavvufî işaret ve istilâhlar yer almış bu durum şiirlerinin irfanî yönünü gözler önüne sermiştir.⁵⁵⁹ Şair dindar bir şahsiyettir bu nedenle şiirlerinin büyük bir kısmını din eksenine üzerine oluşturmuştur. Eşrefuddîn'in dini ön planda tutması, onu döneminin diğer şairlerinden ayıran en önemli unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

Bu dönem şiirini inceleyen Şefî'î Kedkenî, şairlerin halk dilini kullanmasından ötürü okuma yazması az olan birçok şairin dilbilgisi hataları yaptığını, Eşrefuddîn'in bu konuda da diğer şairlerden farklı olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “*Seyyid Eşrefuddîn (dili) daha sade âmiyâne dili kullanması sebebiyle dilbilgisi hatası daha azdır.*”⁵⁶⁰ Gramer hatası yapan isimler arasında bulunan ‘Ârif ve ‘İşkî gibi şairlerin, şiirlerinde halk dili ve edebiyatında sentez oluşturmak istemelerinin dilbilgisi hatalarının oluşmasındaki başlıca neden olduğunu ifade eden Kedkenî, Eşrefuddîn'in ise böyle bir çaba içinde olmadan birebir halk dili kullanması sebebiyle dilbilgisi hatalarının daha az olduğunu⁵⁶¹ belirtmiştir.

Yine bu dönemi değerlendiren Yahya Âryenpûr'a göre⁵⁶² ise Seyyid Eşrefuddîn'in şiirleri klasik fars şairlerinininkine benzemese de terkipleri ve ifade tarzı bakımından o dönemin birçok mizahî ve siyasi şiirinden daha üstündür. Eşrefuddîn, inkılâpçı bir adam olmadığı ve bazı şiirlerinde özellikle doğrudan Şâbir'in etkisinde olmadan söylediği şiirlerinde geçmişe özlem, istibdat ile uzlaşma meyli, muhafazakâr

⁵⁵⁷ Huseyn Meserret, “*Hemânenâhâ-yi Nesîm-i Şimâl u Ferruî-yi Yezdî*”, s. 225-228.

⁵⁵⁸ Kâvûs Hasanlî, Seyyid Ahmed Pârsâ, “*Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zeman-i Hişten*” s.122.

⁵⁵⁹ Huccetullah-i Aşîl, “*Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî*”, s. 27.

⁵⁶⁰ Kâvûs Hasanlî, Seyyid Ahmed Pârsâ, “*Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zeman-i Hişten*”, s. 125.

⁵⁶¹ Ahmed Rıza Kadîriyân, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 158.

⁵⁶² Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C.II, s. 77.

ve gerici yönleri görüldüğü fakat bütün bunlarla birlikte İran'ın istiklali ve yabancıların saldırılarının onun sanatının en büyük hedefini oluşturduğunu, bunları Şâbir'den öğrenmiş olduğu sıcak, ateşli, mizahla karışık şiir üslubuyla gösterdiğini ifade etmiştir. Onun asıl, hafif iğneleyici hiciv dolu aynı şekilde vurucu şiirlerinde de, vatan hainleri, özgürlük düşmanları, ikiyüzlü diplomatlar ve ülkesini ve halkını düşünmeyen vekillerin alay konusu edildiğini dile getirmiştir.

Daha önce de bahsedildiği üzere Eşrefuddîn'in *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan şiirleri, *Mollâ Naşruddîn* gazetesinde yayımlanan Mîrzâ 'Alî Ekber Tâhîrzâde Şâbirî'nin şiirlerine benzetilmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından bu bölümde Şâbir ve *Mollâ Naşruddîn* gazetesini hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Mîrzâ 'Alî Ekber Tâhîrzâde Şâbirî, Azerbaycan Şâmâh'da dünyaya gelmiş (1862) ve Azerbaycan Türkçesi ile gazel ve kaside türünde şiirler kaleme almıştır. İlk şiirlerini mersiye türünde yazan Şâbir daha sonra siyasi konulara yönelmiş ve şiirlerini *Mollâ Naşruddîn*'de yayımlamaya başlamıştır. Şâbir de Eşrefuddîn gibi ömrünün büyük bir kısmını fakirlik içerisinde geçirmiş 1910⁵⁶³ yılında karaciğer rahatsızlığı sebebi ile Bakü'de hayatını kaybetmiştir.

Yahya Âryenpûr Eşrefuddîn ve Şâbir'in şiirlerini karşılaştırmış ve Eşrefuddîn'i Şâbir'in şiirlerinden iktibas veya çeviri yapmak⁵⁶⁴ ile itham etmiş, Eşrefuddîn'i mütercim⁵⁶⁵ olarak nitelendirmiş ve Şâbir'in şiirlerine hem şekil hem de hacim açısından eklemeler yaptığını iddia etmiştir.

Kedkenî⁵⁶⁶ ise bu konuda Eşrefuddîn'in, dinî terimleri ve Kur'ân dilini ve halk arasında kullanılan Arapça cümleleri kimi zaman terci' olarak kullandığı bu açıdan da Mîrzâ Alî Ekber Şâbir'in *Hophop-nâme*'sine yaklaştığını, *Hohop-nâme* ve Eşrefuddîn'in divanına bakıldığında Eşrefuddîn'in şiirleri ile Şâbir'in o dönemde *Mollâ Naşruddîn* gazetesinde yayımladığı derin bağın; şiir kalıpları vezinler, tanz ve mizah ve şiir dilinde hissedildiğini, söz konusu benzerliklerden ötürü kimi

⁵⁶³ Muḥammed İskenderî, "Nesîmî Ki Ez Şimâl Vezîd" s. 58.

⁵⁶⁴ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C.II, s. 64.

⁵⁶⁵ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C.II, s. 70.

⁵⁶⁶ Muḥammed Rızâ Şef'î-i Kedkenî, *Bâ Çerâğ u Âyine Der Custecû-yi Rîşehâ-yi Teḥevvol-i Şi'r-i Mu'âşır*, s. 361-362.

çağdaşlarının Eşrefuddîn'in intihal yaptığını düşündüklerini ifade etmiştir. Bu düşüncede olan çağdaşlarından biri Meliku'ş-şu'arâ Bahâr'dır.

Meliku'ş-şu'arâ Bahâr'ın Seyyid Eşrefuddîn'in şiirlerinde Şâbir'i taklit ettiğini, hatta intihal yaptığını ifade eden bir şiiri bulunmaktadır:

احمدای سید اشرف خوب بود

احمدا گفتن از او مطلوب بود

سبک اشرف تازه بود و بی بدل

لیک هوپ هوپ نامه بودش در بغل

بود شعرش منتحل⁵⁶⁷

Ey Ahmed (Hz. Muhamed) Seyyîd Eşref'i birisiydi

Ey Ahmed, ondan söz etmek güzeldi

Eşrefuddîn'in üslubu taze ve benzersizdi

Fakat Hophop-nâme vardı koltuğunun altında

Onun şiiri intihaldi.

'Abdul Huseyin Zerrînkûb, *Hikâyet Hemçunân Bâkî*⁵⁶⁸ adlı kitabında, Meliku'ş-şu'arâ Bahâr'ın intihal iddiaları karşısında; biraz mübalağa yaptığını ifade etmiştir. Zerrînkûb, bazı şiirlerde benzerlik olması sebebi ile her yerde intihal ve alıntı olduğunun söylenemeyeceğini; Şâbir'in de Eşrefuddîn'in de yeni mazmunlar üretme ihtiyacı duymadığı ve her ikisinin de halkın arasındaki kulaktan kulağa geçen kinayeli ve iğneli sözlerden yararlanmış olabileceklerini dile getirmiştir. Bu nedenle bu iki şairin halkın kullandığı benzer ifadelerden yararlanmış olmalarının birinin diğerinden intihal yaptığını ortaya koymadığını belirtmiştir.

Kedkenî ise⁵⁶⁹ Bahâr'ın intihal iddiaları karşısında; Eşrefuddîn'in birebir tercüme yapması durumunda, Aḥmed Şifâi'nin 1962 yılında Bakü'de yayımlanan *Hophop-nâme*'nin birebir tercümesini yaptığı gibi elde bir belge olacağını ifade

⁵⁶⁷ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nimâ*, C.II, s. 64-65.

⁵⁶⁸ 'Abdul Huseyin Zerrînkûb, *Hikâyet Hemçunân Bâkî*, s. 378.

⁵⁶⁹ Muḥammed Rızâ Şef'î-i Kedkenî, *Bâ Çerâğ u Âyine Der Custecû-yi Rîşehâ-yi Teḥevvol-i Şi'r-i Mu'âşır*, s. 362, 364.

etmiştir. Eşrefuddîn'in divanının ve *Hophop-nâme*'nin bir gerçeklikten yola çıkan birbirine benzer iki tasvir olduğunu; bu durumun da aynı kültürel ve millî bölgeden, benzer sorunlar ve hedefler doğrultusunda hareket eden iki şairin üsluplarının birbirine benzerlik göstermesinin ve yakınlaşmasının çok doğal olduğunu ifade etmiştir. Kedkenî söz konusu intihal iddialarını bir adım öteye taşıyarak; Eşşrefuddîn ile Şâbir arasındaki durumun karşılıklı olduğunu Şâbir'in de Eşrefuddîn'den iktibas yaptığını iddia etmiştir. Bu duruma örnek olarak da Ahmed Şefâî'nin "*Yek Şahne-i Kûçek*" adıyla tercüme ettiği Şâbir'in şiirini göstermiş, söz konusu şiirin Eşrefuddîn'in mazmunundan tercüme edildiğini ifade etmiştir.

Doktor Muhammed İsmail Rizvânî, Yahya Aryenpûr'un, Eşrefuddîn'in şiirlerinde Mollâ Nâşruddîn gazetesi yazarlarını taklit ettiği hatta bazı şiirlerinin birebir alıntı olduğu hususundaki tespitleri konusunda: "*Yahya Aryenpûr, Eşrefuddîn'in şiirleri ile Mollâ Nâşruddîn Gazetesi'nin yazarlarını karşılaştırması sonucunda Seyyid Eşrefuddîn'in Şâbir'in düşüncelerini Farsça konuşanlar için tercüme ettiği, hatta Eşrefuddîn'in asıl şiir kalıplarının da Şâbir'inkilere çok yakın olduğu gibi ilginç tespitleri vardır. Merhum Seyyid Eşrefuddîn'in Mollâ Nâşruddîn gazetesinin etkisinde olduğu konusunda herhangi bir tereddüt yoktur; ancak onu kesin olarak mütercim ve mütensih olarak görmek doğru değildir.*"⁵⁷⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Rizvânî; "*Seyyid Eşrefuddîn mizah ve kinayede güçlü yeri doldurulamaz benzersiz, birkaç yüzyılda bir gelen nadir şairlerden biridir. Hepsi kendi üslubuyla cezbedici yepyeni şeyler söyleyen ve muhakkak kendilerinden, âlimlerden ve şairlerden ilham alan başkalarının şiirlerini o günün üslubuyla söyleyerek onlara yeni sözler ve kelimelerle yeni bir elbise giydiren nadir şairlerden biridir. Her şairin şiirini ve her yazarın sözünü bu bakış açısıyla incelersek başkalarının sözlerinin etkisini onlarda da buluruz ve bu karşılaştırma Mollâ Nâşruddîn ile inkılâp dönemi gazetelerinde yapılırsa, sadece Eşrefuddîn değil belki o dönemin birçok yazar ve şairinin de Mollâ Nâşruddîn'in üslubundan etkilendiği gerçeği ortaya çıkacaktır.*"⁵⁷¹ ifadelerini de ekleyerek Eşrefuddîn'in intihal yaptığı ve Şâbir'in şiirlerini Farsçaya çevirdiği iddialarını doğru bulmadığını dile getirmiştir.

⁵⁷⁰ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 54.

⁵⁷¹ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 55.

Klasik dönem şairleri için de kendilerinden önceki ve çağdaşları olan şairleri taklit ettikleri ve etkilendikleri konusunda benzer iddia ve ithamlar görülmektedir fakat Muhammed İsmail Rizvânî'nin de belirttiği gibi şairlerin kendilerinden önceki ve aynı dönemde yaşadığı şairlerden etkilenmesi olağan karşılanabilir. Özellikle aynı dönemde yaşamış şairlerin yazmış oldukları şiirlerin içeriğinin birbirine benzemesi aynı toplumsal atmosfer ve benzer ruh haliyle yazılmış olmalarının doğal bir sonucu olarak görülebilir.

Daha önce de belirtildiği üzere Eşrefuddîn'in şiiri edebî açıdan çok güçlü olmamakla birlikte zamanın toplumsal meselelerini ele alması açısından oldukça önemlidir. Bu konuları ele alırken kullandığı yabancı kelimeler, atasözleri ve deyimlerin çeşitliliği ile şiirlerini renklendirmiş olması ve konuşma dilini şiirlerinde kullanması, halkın şiirlerine olan ilgisini fazlasıyla artırmıştır.

1.1.4. Gazeteciliği

Meşrutiyet döneminin başından Rızâ Şâh döneminin ortalarına kadar meşrutiyet döneminin en coşkulu ve en etkili şairlerinden biri olan Eşrefuddîn, halkın gazetecisi unvanı ile iz bırakmıştır. Onun etkisinin önemi, şairin düşünceleri açıklandığında ve onun halkın sorunları ve istibdat anlayışı göz önüne serildiğinde ortaya çıkmaktadır.⁵⁷²

Meşrutiyet döneminde hem şair hem yazar olan gazeteciler az değildir fakat hiçbiri Eşrefuddîn kadar sade ve halk diliyle uyanışı etkilediği kadar etkili olamamıştır. Seyyid Eşrefuddîn'in sözleri sokaktaki halkın uyanışı açısından oldukça önemli bir rol oynamıştır ve bu nedenle onun eserleri kısa sürede İran ve Hindistan'da basılmıştır.⁵⁷³

Gazetesinin konularını ve içeriğini birkaç saat içinde bir araya getirerek yayıma hazırlamış⁵⁷⁴ hem zamanının gerçeklerini kendine has mizahî bir dille ifade etmiş, hem de dinî konuları yazarak halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır.⁵⁷⁵

⁵⁷² 'Alî Ahzârî, Rizvân Ni'metî, "İstibdâd u Eksâm-i Ân Ez Menzer-i Seyyid Eşrefuddîn-i Kazvîni", *Ferheng-i Kazvîn- Faşnâme-i Ferhengi-yi Pijûhiş*, S. 4, 1399, s. 12.

⁵⁷³ Muhammed Gulbîn, "Meliku's-şu'arâ Bahâr u Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", Ed. Ali Aşgar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesim-i Şimâl)*, Sohen, Tahrân, 1384, s. 470-471.

⁵⁷⁴ Ya'kûb Âjend, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, Mu'essese-i Tehkîkât u Tuvse'e-i 'Ulûm-i İnsânî, Tahrân, 1384, s. 280.

⁵⁷⁵ Hasan 'Ali Muhammedî, *Şâ'ir Muâşır-i İran: Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, s. 174.

Eşrefuddîn, *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* ile üne kavuşmuş hatta *Nesîm-i Şimâl* olarak anılmış, asıl ününü gazetede yayımladığı şiirlerden ötürü elde etmiştir. Gazetesinde hemen her konuda kaleme aldığı şiirleri oldukça fazla yer almış ve nesri şiirine göre gazetede çok daha az yer bulmuştur. Gazetesinin çoğu sayısında sadece şiirler yayımlamış, nadiren tarihe not düşmek adına siyasi ve tarihî olaylar hakkında makaleler kaleme almıştır.

Yazarın tarihî ve siyasi olaylar hakkında kaleme aldığı birkaç örnek makale ise şunlardır:

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin 1333/1914 yılında yayımlanan ilk sayısında⁵⁷⁶ “*Ceng-i Hevâî*”, “*Reşî*”, “*Vurûd*”, “*Bomb*”, “*Ahvâl-i Ceng*”, başlıkları altında yurtiçi ve dünyadan haberler sunulmuştur. “*Ehvâl-i Ceng*” başlığı altında I. Dünya Savaşı hakkında görüşlerini bildiren yazar, beş altı liderin arasındaki mücadele yüzünden milyonlarca insanın savaşa dâhil olduğundan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Savaşın daha uzun süre devam edeceğini bildirmiş, günbegün savaşın şiddetleneceği görüşünü de ifade etmiştir.

Yazar 1333 yılı Reb‘i-ulevvel ayının 5’inde yayımladığı sayısında⁵⁷⁷ “*Ahbârât-i Tebrîz*”, “*İblâgiye-i ‘Osmânî*”, “*İblâgiye-i Âlmân*”, “*İblâgiye-i Ötrîşîhâ*”, “*Ez Tebrîz*”, “*Ahbâr-i Şehrî*”, “*Ez Reşî*” başlıkları ile yurtiçinden ve yurtdışından kısa haberler vermiş ve yirmi beş Osmanlı askerinin Urumiye ve Sâlmâ’ı işgal ettiğini fakat Rus ordusunun Hoy’da bulunduğunu, Erdebil’den çıkarıldıklarını bildirmiştir. Almanya hakkında kaleme aldığı yazısında ise Alman ve Fransız ordularının elindeki esir sayısından ve esir düşen Fransız askerlerinden söz etmiştir.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin 1333 yılı Reb‘i-ulevvel ayının 25’inde yayımlanan beşinci sayısında⁵⁷⁸ “*İftitâh-i Meclîs-i Şûrâ-yi Millî*” başlıklı kısa yazısında bir gün önce Reb‘i-ulevvel ayının 24’ünde meclisin açıldığını belirten yazar, meclis ve vekillerden beklentisini ve ümitlerini dile getirmiştir. Aynı sayfada “*Âlmânâ Der Varşov*” başlığı ile Alman ordusunun Varşova’ya saldırdığını ve Rus demiryolunu tahrip ettiklerini bildirmiştir. Yine aynı sayfada yazar çok sayıda Osmanlı askerinin Gurûs’a girdiğini ve Tebriz’e doğru hareket etmek istediklerini belirtmiştir.

⁵⁷⁶ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 1, Hk. 1333/M. 1915, s. 3.

⁵⁷⁷ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S.3, Hk. 1333/M. 1915, s. 2-3.

⁵⁷⁸ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 5, , Hk. 1333/M. 1915, s. 4.

Gazetenin 1333 yılı Rebi‘iussânî ayının 2’sinde yayımlanan altıncı sayısında⁵⁷⁹ “İblâgiye-i Âlmân”, “Kirmânşâhân” adlı yazıda Alman ordusunun Ruslara saldırdığını ve Rus ordusunun ağır kayıplar verdiğini belirtmiştir. Aynı yazıda İngiliz ve Fransız filosunun Çanakkale’ye saldırdığını fakat Osmanlı ordusuna karşı büyük zayıat verdikleri belirtilmiştir. “Ceng-i ‘Asâkir-i Osmânî ve Koşûn-i Rûs”, “Bombhât Âlmânî” başlıkları ile kaleme alınan kısa haberlerde de I. Dünya Savaşı hakkında bilgiler verilmiştir.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi’nin 1333 yılı Ramazan ayının 8’inde yayımlanan yirmi ikinci sayısında⁵⁸⁰ Ahmed Şâh’ın taç giyme töreni hakkında yazı kaleme alınmıştır. Taç giyme töreni münasebeti ile üç gece boyunca şehrin ışıklandırılacağı belirtilmiş ve kutlamalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Gazetenin 1333 yılı Zihicce ayının 4’ünde yayımlanan yirmi altıncı sayısında⁵⁸¹ “Der Mâh-i Zilk‘aide Çi Şod” başlığı altında yurtiçinden kısa haberlerin yanı sıra savaştan haberler yer almıştır. I. Dünya Savaşı’nda bu ayda binlerce Fransız ve Rus’un Alman ordusu tarafından öldürüldüğü ve bu ayda Bulgaristan’ın savaşa katıldığı belirtilmiştir.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi’nin 1337 yılı Şafer ayının 9’unda yayımlanan sekizinci sayısında⁵⁸² “Haberhâ-yi Hoş” başlığı altında I. Dünya Savaşı’nın son bulduğunu bildiren bir yazı kaleme alınmıştır. Yazının kaleme alındığı günden birkaç gün önce beş yıl süren kanlı savaşın son bulduğu haberinin ulaştığını, özellikle *Bank-i Şâhinşâhi* ve İngiliz telgrafhanesinin törenler düzenlediğini aktaran yazar Amerika ve Fransa’da okulların Dünya Bayramı münasebeti ile tatil edildiğini bildirmiştir. Savaşın son bulduğu haberinden duyduğu memnuniyeti aktaran yazar, İran için temennilerini dile getirmiştir. Aynı sayının sekizinci sayfasında “İkdâm-i Beşulh-i ‘Umûmî” başlığı altında gazetenin yayımlandığı gün, 11 Kasım günü saat 11’de Paris’te I. Dünya Savaşı’nı sonlandıran ateşkes antlaşmasının imzalandığını bildirmiştir.

Yazar Hş. 1312 yılı İşfend ayının 3’ünde⁵⁸³ Rızâ Şâh’ın fotoğrafını gazetenin ilk sayfasına taşımış fotoğrafın altına da “Zinde ve Câvid Bâş Şâhinşâh-i İslâm

⁵⁷⁹ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 15, Hk. 1333/M. 1915, s. 2-3.

⁵⁸⁰ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 22, Hk. 1333/M. 1915, s. 3.

⁵⁸¹ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 26, Hk. 1333/M. 1915, s. 2.

⁵⁸² Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S.8, Hk. 1337/M. 1919, s. 3-4.

⁵⁸³ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 26, Hş. 1312/ Hk. 1352, s. 1-2.

Bemunâsebet-i Sevvom-i İşfend” başlığı ile bir yazı kaleme almıştır. Yazıda 1299 yılı İşfend ayının 3’ünden 1312 yılı İşfend ayının 3’üne kadar olan on üç yıllık süreyi değerlendiren yazar Rızâ Şâh’a övgülerde bulunmuştur.

Söz konusu makaleleri dışında ise dinî günlerde ve bayramlarda günün önemini ele aldığı yazıları gazetesinde yer almıştır. Yazarın dinî konularda yazdığı yazılar gazetede ele aldığı diğer konulara göre çoğunluğu oluşturmaktadır. Dinî konularda yazdığı makalelere birkaç örnek ise şunlardır:

Eşrefuddîn 1334 yılı Zîlhicce’nin 10’unda *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nin on altıncı sayısında⁵⁸⁴ “*Yâdgâr-i Hazret-i İbrâhîm Halîl*” başlığı altında Kurban Bayramı hakkında bir yazı kaleme almış ve Kurban Bayramı’nın Müslümanlar için önemli bir bayram olduğundan söz etmiştir. Sonrasında Kurban Bayramı’nın ortaya çıkışını kaleme aldığı yazısından önce ise şu şiir yer almıştır:

عید قربان است میبایست قربانی کنیم

این گدایان را به نان و گوشت مهمانی کنیم

گوشت را بر بیگسان و پوست را بر مفلسان

جمله را قسمت بانصاف مسلمانان کنیم⁵⁸⁵

Kurban Bayramı ’dır kurban kesmemiz gerek

Bu fakirleri ekmek ve et ile misafir edelim

Eti kimsesizlere, deriyi fakirlere

Hepsi için insafla biraz Müslümanlık edelim.

Eşrefuddîn 1312 yılı Âbân ayının 25’inde⁵⁸⁶ “*Rûz-i Meb’es*” başlığı ile Hz. Muhammed’in Peygamber olarak gönderilmesini konu edinen kısa bir yazı kaleme almıştır. Gazetenin aynı sayısında⁵⁸⁷ yazar “*Âdâb-i Muḥammedî*” başlığı altında Hz. Muhammed’in; fesahat belagat ve sohbetinin güzel olması, kendisini davet eden fakirlerin davetine icabet etmesi, yemeğe besmele ile başlayıp şükür ile tamamlaması, insanlara karşı affedici olması; gıybet, yalan ve iftiradan uzak durulması gerektiğini

⁵⁸⁴ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 16, Hk. 1334/M. 1916, s. 2-3.

⁵⁸⁵ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 16, Hk 1334/M. 1916, s. 2-3.

⁵⁸⁶ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 12, Hş. 1312/ Hk. 1352, s. 1-2.

⁵⁸⁷ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 12, Hş. 1312/Hk. 1352, s. 2.

buyurması, fakir ve zayıflara daima merhametli olması, çoğu zaman oruç tutması ve geceleri ibadet ile meşgul olması, ev işlerinde aile fertlerine yardımcı olması gibi Hz. Muhammed'in daha birçok güzel ahlakından söz etmiştir.

Yazar 1312 yılı Âzer ayının 29'unda yayımladığı *Nesîm-i Şimâl* gazetensin on yedinci sayısında⁵⁸⁸ “*Ramażanu'l-Mubârek*” ve “*Menâfi' Rûze*” başlığı ile Ramazan ayından ve oruç tutmanın faydalarından söz ettiği yazılar kaleme almıştır.

Eşrefuddîn 1312 yılı Dey ayının 7'sinde yayımladığı gazetenin on sekizinci sayısında⁵⁸⁹ “*Bahâr-i Kur'ân*” başlığı ile bir yazı kaleme almış ve Ramazan ayında Kur'ân okumanın öneminden söz etmiş bu mübarek ayda daha fazla Kur'ân okumak ve ibadet etmek gerektiğini dile getirmiştir.

Yazar gazetesinin kimi sayılarında ise kadın-erkek ilişkileri hakkında kimi zaman da kadınların örtünmesi ve annelik hakkında yazılar kaleme almıştır. Yazarın dinî yönü özellikle kadınları konu edindiği yazılarda daha fazla göze çarpmaktadır. Yazarın kadınlar hakkında kaleme aldığı yazılardan birkaç örnek ise şunlardır:

Yazar 1352 yılı Şevvâl ayının 3'ünde⁵⁹⁰ kaleme aldığı “*Sefâriş-i Zenhâ*” başlıklı yazısında Peygamberimizin kadınların korunması ve kadınlara saygı duyulması konusunda kadınlara nazik davranılması gerektiğini buyurduğunu dile getirmiştir. Peygamberimizin kadınların kalbinin cam gibi kırılğan olduğunu bu nedenle de kadınların kalbini kırmamak gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Muhammed'in dini zuhur etmeden önce Araplarda kadının hayvan ile bir tutulduğunu her türlü zulmün revâ görüldüğünü ve bazı kadınların öldürüldüğünü, bazı kız çocuklarının ise diri diri gömüldüğünü belirtmiştir. Yazar, bazı babaların kız çocuklarını sattığını, kimilerinin ise kız çocuğu olduğunda bir süre utancından sakladığını dile getirmiştir. Hz. Muhammed'in zuhuru ile kadınlara ve kızlara yapılan bu zulümlerin son bulduğunu, kadının da toplumda bir yer edindiğini ifade etmiştir. Hz. Muhammed'in annelere itaat etmenin vacip olduğunu buyurduğunu ve cennetin annelerin ayakları altında olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. Yazar kaleme aldığı yazısının devamında da kadının dinimizdeki yeri ve öneminden söz etmiştir.

⁵⁸⁸ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 17, Hş. 1312/Hk. 1352, s. 1-2.

⁵⁸⁹ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 18, Hş. 1312/Hk. 1352, s. 3.

⁵⁹⁰ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 21, Hş. 1312/ Hk. 1352, s. 3-4.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin 1333 yılında Receb ayının 4'ünde yayımlanan on altıncı sayısında⁵⁹¹ yazar “*Mâder*” başlığı ile bir yazı kaleme almıştır. Bu yazısında, annelerin hamilelikten itibaren çocukları için birçok fedakârlık yapıp zahmetlere katlandığını dile getiren yazar çocuklarının etrafında dönen anneleri mumun etrafında dönen pervaneye benzetmiştir. Çocuk yetiştirmenin zor bir iş olduğunu belirten yazar çocukların büyüdüklerinde annelerinin çektiği sıkıntıları ve onlara gösterdikleri merhameti unutmamaları gerektiğini belirtmiş ve aşağıdaki mısralara yer vermiştir:

کودکان را علم و صنعت واجب است

امر مادر را اطاعت واجب است

این سخن با آب زر باید نوشت

زیر پای مادران باشد بهشت⁵⁹²

Çocuklar için ilim ve sanat gerek

Annenin emrine itaat gerek

Bu sözü altın su ile yazmak gerek

Annelerin ayağının altındadır cennet.

Eşrefuddîn 1334 yılı Ramazan ayının 6'sında onuncu sayıda⁵⁹³ yayımladığı “*Zenhâ*” başlıklı yazısında kadınların zayıf mahlûklar olduğu ve bu nedenle toplumun onlara saygı duyması gerektiğini belirtir cümlesi ile yazısına başlamıştır. Yazar Allah'ın kadınları çocuk dünyaya getirmek, çocuk yetiştirmek ve evde kalmak için yarattığını ifade etmiştir. Kadınların üzüntü ve sıkıntıdan çabuk etkilendiğini belirten yazar, Hz. Muhammed'in kadınların kalplerini narin bir cama benzettiğini belirtmiştir. Kadınlar olmazsa dünyanın şirâzesinin bozulacağını dile getiren yazar yazısının devamında kadının önemine vurgu yapmıştır.

Yazar gazetesinin bir sonraki sayısı olan 1334 yılı Ramazan ayının 13'ünde yayımlanan on birinci sayısında⁵⁹⁴ “*Fâide-i Hicâb-i Zenhâ*” başlığı ile kadınların örtünmesinin faydalarından söz etmiştir. Yazar yüce kitapta kadınların örtünmesinin

⁵⁹¹ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 16, Hk. 1333/M. 1915, s. 2.

⁵⁹² Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 16, Hk. 1333/M. 1915, s. 2.

⁵⁹³ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 10, Hk. 1334/M. 1916, s. 2.

⁵⁹⁴ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 11, Hk. 1334/M. 1916, s. 2-3.

emredildiğini ve örtünün inkâr edilemez faydaları olduğunu dile getirerek yazısına başlamış ve on madde halinde örtünmenin faydalarını kaleme almıştır.

Eşrefuddîn, gazetesinin 1335 yılı Rebi‘iussânî ayının on beşinde yayımladığı on beşinci sayısında⁵⁹⁵ daha önce erkek okuyucularından birinin eşlerine karşı vazifelerinin ne olduğu sorusuna cevaben erkeklerin eşlerine nasıl davranması gerektiği konusunda bir yazı kaleme almıştır. Erkeklerin yapması gerekenleri on maddede sıralayan Eşrefuddîn yazısında; erkeklerin eşlerini sevmelerini, kadınlara zulmetmemeleri, kadınlara saygı duymaları, kadınları evde yalnız bırakıp eğlenceye gitmemeleri gibi tavsiyelerde bulunmuştur.

Yazar bir önceki sayıda erkeklerin eşlerine karşı vazifelerini ele aldığını belirtmiş ve 1335 yılı Rebi‘iussânî ayının yirmi altısında gazetenin yirminci sayısında⁵⁹⁶ ise “*Teklif-i Zenhâ Bâ Şovherân*” başlığı ile kadınların eşlerine karşı vazifelerini konu edinen bir yazı kaleme almıştır. Kadınlara on maddede eşlerine karşı vazifelerini sıralayan yazar, yazılanlara kesinlikle riayet etmeleri hususunun da altını çizmiştir. Yazar, kadınların kocalarına karşı saygılı olmaları ve iyi geçinmeleri, eşlerinin sözlerini dinlemeleri ve başkaldırmamaları, evlatlarını nezaketli yetiştirmeleri, eşlerinin sırlarını muhafaza etmeleri gibi tavsiyelerde bulunmuştur.

Gazetesinin kimi sayılarında ise din ile alakalı konularda okuyucularından gelen sorulara cevap verdiği soru-cevap bölümü bulunmaktadır. Okuyucular bu bölümde sordukları sorular karşısında Eşrefuddîn’den fetva istemişlerdir, bu dinî bilgisi ile Eşrefuddîn’in fikhî yönü olduğu görülmektedir.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi’nin 1333 yılı Şaban ayının 11’inde yayımlanan on dokuzuncu sayısında⁵⁹⁷ “*Yek Su’âl*” başlığı altında okuyuculardan birinin İncil’de kadınlara saygı duyulması hususunda herhangi bir emir olmamasına rağmen, Avrupa’da toplumun kadınlara özellikle çocuğu olan kadınlara saygılı olduğunu belirtmiştir. Okuyucu, Rusya’da da küçük yaşta kız çocuklarına bile selam verildiği ve kadınları kendilerinden önde gördüklerini belirtmiş ve Kur’ân’da kadınlara saygıdan söz edilip edilmediği hususunda yazardan bilgi istemiştir. Yazar “*Yek Cevâb*” başlığı altında Kur’ân’da *Nisâ Suresi* ve birkaç surede daha bu hususun geçtiğini

⁵⁹⁵ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 19, Hk. 1335/M. 1917, s. 3.

⁵⁹⁶ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 20, Hk. 1335/M. 1917, s. 1.

⁵⁹⁷ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 19, Hk. 1333/M. 1915, s. 1.

belirtmiş, fakat *Bakara Suresi*'nde kadınlara öncelik tanıma konusunun açıkça emredildiğini belirtmiş ve *Bakara Suresi*'nin ilgili ayetini tercüme ederek cevap vermiştir.

Hş. 1312 Ferferdin ayının 24'ünde yayımlanan gazetenin otuz ikinci sayısında⁵⁹⁸ okuyuculardan birinin “*Yek Sû'al*” başlığı altında “Kadir nedir” sorusu üzerine “*Cevâb*” başlığı altında Kadir gecesi hakkında bir yazı kaleme almıştır.

Gazetenin 1338 yılı Rebi'ussânî ayının 17'sinde yayımlanan on üçüncü sayısında⁵⁹⁹ “*Su'al*” başlığı altında okuyuculardan biri, İslâm dininde kız çocuklarına dokuz yaşında, erkek çocuklarına ise on üç-on dört yaşında ibadetle mükellef olmalarının hikmetinin ne olduğunu sormuştur. Yazar “*Cevâb*” başlığı altında; kadınların erken olgunlaştığını bu nedenle erken ibadete başladıklarını, bedenleri zayıf olduğu için uzun yaşadıkları takdirde yaşlılıklarında erkeklerin aksine ibadet edemeyeceklerini belirtmiştir. Diğer bir neden olarak dokuz yaşında ibadet etmeye başlayan kız çocuğunun iffet sahibi olacağını ve kendini namahremden koruyacağını dile getirmiştir. Yazar bir başka neden olarak da insanoğlunun iki kanatla marifetin zirvesine ulaşabileceğini ifade etmiş, ilkinin ilim ikincisinin ise amel olduğunu belirtmiştir. Kız çocuklarının ilim öğrenmede ileri seviyede eğitim alamayacaklarını bu zayıf yönlerini yaptıkları ameller ile kapatabileceklerini dile getiren yazar birkaç madde ile daha konuya açıklık getirmeye çalışmıştır.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin 1338 yılı Cemâziyelevvel'in 15'inde yayımlanan on beşinci sayısında⁶⁰⁰ “*Su'âl Ez Tecrîş*” başlığı altında bir okuyucu yazara; annesiz ve babasız hangi beş kişinin yaratıldığı, hangi günahın tövbesi olmadığı gibi sorular yöneltmiştir. Yazar “*Cevâb*” başlığı altında ilk soru için bir açıklama yapmış ve Yüce Allah'ın tıpkı Hz. Âdem'i topraktan yarattığı gibi her saat binlerce annesiz ve babasız insan yaratabilmeye kadir olduğunu belirtmiştir. Diğer soruya ise Allah'a şirk koşmak haricinde Allah'ın bütün günahları affettiğini dile getirmiştir.

Gazetenin 1338 yılı Ramazan ayının 1'inde yayımlanan yirmi ikinci sayısında⁶⁰¹ bir okuyucunun sorusu “*Ez Kâzvin Mînivîsend*” başlığı ile verilmiştir. Okuyucu, Seyyid Eşrefuddîn'e Ramazan ayında neden oruç tutmak zorunda

⁵⁹⁸ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 32, Hş. 1312/Hk. 1351, s. 3.

⁵⁹⁹ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 13, Hk. 1338/M. 1920, s. 2.

⁶⁰⁰ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 15, Hk. 1338/M. 1920, s. 2.

⁶⁰¹ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 22, Hk. 1338/M. 1920, s. 1-2.

olduklarını ve orucun faydalarının neler olduğunu sormuştur. Yazar “*Cevâb*” başlığı altında; orucun hastalıklardan kurtulmak ve şeytani şehvetleri defetmek için otuz gün boyunca tutulduğunu belirtmiştir. Ariflerin, orucun bâtını ve zahirî şehvetleri terk etmek olduğunu iyi bildiklerini zira yemek ve uykunun ruhu kararttığını belirtmiştir. Şeytan ve Azâzîl’in şehvet dolu düşüncelerinin insanın batınında gizlendiğini belirten yazar, oruç ile şeytanın engellendiğini ifade etmiş ve bu konuda uzun bir açıklama yapmıştır.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi’nin 1352 yılı Cemâziyelsânî ayının 14’ünde yayımlanan altıncı sayısında⁶⁰² “*Su’âl-Ez Mirâs-i Dohterân*” başlığı altında bir okuyucu Eşrefuddîn’e ne sebeple kadınların mirasın yarısını alırken erkeklerin tamamını aldığını sormuştur. Yazar “*Cevâb*” başlığı altında, herkesin yetenek ve kabiliyetinin eşit olmadığını, farklılıkların olduğunu ve toplumsal düzeni sağlamak için herkese kabiliyetleri oranında hak verilmesi gerektiğini belirtmiştir. İslâm dininde kadın ve erkeğe bakıldığında cihat, nafaka, kadınların mihri vb. nedenlerle erkeklerin mala kadından daha fazla ihtiyaç duyduklarını bu nedenle kadınlara erkeklerin aldığı hakkın yarısının verildiği, dikkatli bakıldığında bu durumun âdil olduğunu ifade etmiştir.

Eşrefuddîn *Nesîm Şimâl*’in kimi sayılarında okuyucularından gazetesine ulaşan mektuplara toplu olarak cevaplar verdiği bir köşe oluşturmuştur.⁶⁰³ Yazar bu köşede iletilen mektuplara “*Cevâb-i Mekâtib-i Vâride*” başlığı altında sırasıyla cevap vermiştir. Bu bölümde okuyucular daha çok yurtiçinden ve dünyadan haberler ile ilgili sorular sormuşlar ve bu konularda Eşrefuddîn’inden görüş istemişler, kimi zaman da Eşrefuddîn’den ilettikleri şiirlerin ulaşip ulaşmadığı hakkında bilgi istemişlerdir. Yazar hemen her konuda gelen mektuplara bu köşede cevap vermiştir.

Yazar, gazetesinde gerek şiirleri gerek makaleleri gerek ise okuyucularından gelen soru ve mektuplara verdiği cevaplar ile halk ile daima iç içe ve iletişim halinde olmuştur. Okuyucuların özellikle dinî konularda kendisine güvenmesi ve vaaz beklemesi yazarın dikkate değer yönlerinden biridir.

⁶⁰² Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 6, Hş. 1312/Hk. 1352, s. 2.

⁶⁰³ Detaylı bilgi için bk. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 8, Hk. 1333/M. 1915, s. 3; *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 9, Hk. 1333/M. 1915, s. 3. ; *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 13, Hk. 1333/M. 1915, s. 3-4. ; *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S. 21, Hk. 1333/M. 1915, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'nin Külliyyatı'nın İçerik Açısından Tahlili

2.1.1. Eşrefuddîn'in Külliyyatında İşlenen Temalar:

Şiirlerinin büyük bir çoğunluğunda birden fazla temayı birlikte işlemeyi tercih eden Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'nin, şiirlerinin neredeyse tamamında nazım şekli fark etmeksizin; meşrutiyet, vatan ve din temaları ön planda olmuştur. Öyle ki; basın ve ifade özgürlüğü, cehalet, kadın, yabancılar vb. farklı temalarda kaleme aldığı şiirlerde dahi bu içerikler sıkça karşımıza çıkmaktadır. Şairin vatansever ve dindar bir şair olduğu düşünüldüğünde dinin olmadığı bir vatani ve vatani olmayan bir dini kabul etmesi olanaksızdır. Şair için bu iki olgu bir bütünün birbirinden ayrılamaz iki parçasıdır.

Doğduktan çok kısa bir süre sonra yetim kalan, ömrünün büyük bir kısmını yalnız geçiren ve hayatı boyunca yoksulluk ile mücadele eden şairin, fakirlik konusunda kaleme aldığı şiirleri de oldukça fazladır. Şair, yalnızlık ve yoksulluğun yanı sıra ülkesinin ve halkın yaşadığı sorunları da sırtlanmış hayatının belirli bir döneminde taşıdığı bu yüklere yenik düşerek ruhsal sorunlar da yaşamış, birkaç kez akıl hastanesinde yatarak tedavi olmak zorunda kalmıştır. Ömrünü dinine, vatanına ve halka adayan Eşrefuddîn'in bütün şiirlerinin muhatabı halktır. Şair, yaşadığı dönemin toplumsal sorunlarını, halkın istek ve eleştirilerini şiirine taşımış bu nedenle de halk şairi olarak adlandırılmıştır.

Eşrefuddîn şiirlerinin temalarını; halkı dönemin önemli olayları hakkında bilgilendirmek, düşmanlara karşı vatani müdafaa konusunda onları cesaretlendirmek üzere dönemin sorunları doğrultusunda belirlemiştir. Bu nedenle şiirlerinin içerik açısından tahliline yaşadığı çağın gündemini oluşturan ve külliyyatında en çok değindiği konulardan biri olan meşrutiyet temalı şiirlerinin içerik açısından incelenmesi ile başlanmasının uygun olduğu düşünülmüştür.

2.1.1.1. Meşrutiyet Temalı Şiirleri:

Meşrutiyet hareketinin oluşumunda farklı kutuplarda ve sınıflarda bulunan aydınlar, dinî liderler, iş adamları, tüccarlar, öğretmenler ve toplumun farklı

kesimlerinin katılımı ve etkisi olmuştur.⁶⁰⁴ Eşrefuddîn bir halk şairi olarak bu hareketi desteklemiş ve bu mücadelede saf tutmuştur. Şiirlerinde meşrutiyet ve meşrutiyetin halk için önemine sıklıkla vurgu yapmış, halkı heyecanlandırarak ve cesaretlendirecek şiirler kaleme almıştır.

Şair, yıllardır özlemini çektiği meşrutiyet inkılâbının başlaması ile her toplulukta meşrutiyetin iyi yönlerinden söz etmiş; özgürlüğü, adaleti ve millî hükümeti öven şiirler söylemiştir.⁶⁰⁵ Sa‘îd-i Nefisî’ye göre; kalemiyle korkusuzca soğukkanlı ve kararlı bir şekilde istibdat yönetimine darbeler indirmiş tek kişi olan⁶⁰⁶ Eşrefuddîn, döneminin meşrutiyet taraftarı olan ünlü şairlerinden biridir. Şair, meşrutiyetin gerçekleşmesi için çok çaba sarf etmiş halkı örgütlemek ve bilinçlendirmek için şiirlerinde bu konuyu sık sık ele almıştır. Meşrutiyet konusunda kaleme aldığı kimi şiirlerinde ise söz konusu hareketin istenilen başarıyı gösterememiş olmasını ve yapılan yanlışları eleştirmiştir. Eşrefuddîn’in meşrutiyet hususundaki dikkat çekici bazı şiirlerine aşağıda yer verilmesi, içeriğin örneklendirilmesi açısından yararlı olacaktır:

Eşrefuddîn, “*Edebiyât*” başlıklı bu şiirini Meşrutiyet hareketinin gerçekleşmesinde ve Muhammed ‘Ali Şâh’a karşı millî komutanları Settârhân ve Bâkirhân’ın öncülüğünde direnişte en ön safta yer alan Tebriz halkı için yazmıştır. Şairin 31 beyitten oluşan, Tebriz halkının sadece vatani değil dini de kurtardığını ifade ettiği şiirde vatani ve dini birbirinden ayırmadığı göze çarpmaktadır. Eşrefuddîn’e göre vatanın tehlikede olduğu her an din de tehlike altındadır. Şair, meşrutiyet hareketinde Tebriz halkını ayrı bir yerde tutmakta ve bunu şiirinde şu sözlerle ifade etmektedir:

ادبیات

ریشهٔ ظالم ز شما کنده شد   نام شما باقی و پاینده شد

دین محمد ز شما زنده شد   احمد مختار نگهدارتان

ملت تبریز خدا یارتان

⁶⁰⁴ Feridûn Âdemiyet, *İdeoloji-yi Nahzat-i Meşrûtiyet-i İrân*, C. I, İntişârât-i Peyâm, Tahran, s. 147.

⁶⁰⁵ Hâdî Derzî Râmendî, “Remz u Râz-i Pâyidâri-yi Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl”, s. 42.

⁶⁰⁶ Menije ‘Abdullahî, “*Nigahî Be Endişe ve Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl*” s. 140.

Edebiyat

Zalimin kökü sizinle kazındı, adınız zinde ve ebedî oldu

Hz. Muhammed'in dini sizinle dirildi, Aḥmed-i Muḥtâr (Hz. Muhammed.)

koruyucunuz olsun

Tebriz halkı Allah yardımcınız olsun

Bu uğurda büyük can kayıpları verseler de gösterdikleri bu cesaret ve kararlılık karşısında zafer elde ettiklerini ve meşrutiyet hareketinde büyük payları olduğunu belirtmektedir:

الحق شیرانه هنر کرده اید دست مریزاد ظفر کرده اید

خلعت مشروطه به بر کرده اید به از آن خلعت رز تارتان

ملت تبریز خدا یارتان

Şüphesiz aslan gibi hüner gösterdiniz, tebrikler zafer kazandınız

Meşrutiyet elbisesini giydiniz; ne güzel sırmalı kaftanınız

Tebriz halkı, Allah yardımcınız olsun

Akıl ve ilim eşliğinde kutsal bir mücadele verildiğine işaret eden şair, ilahi gücün de her zaman halkın yanında olacağı inancını dile getirmiştir:

فتخ و ظفر نقش لوای شماس است عقل و هنر راهنمای شماس است

روح الامین از وکلای شماس است نصر الهی است مددکارتان

ملت تبریز خدا یارتان

Fetih ve zafer sizin bayrağınızın nakışı, akıl ve hüner sizin rehberiniz

(Ruhu'l-Emin) Cebrail sizin vekillerinizdendir, İlahî yardımdır sizin yardımcınız

Tebriz halkı, Allah yardımcınız olsun

وقت تماشای چنین نیست نیست خوبتر از حفظ وطن چیست چیست

همسر اشرف به سخن کیست منتظر تا رسد اشعارتان

Böylesi izleme vakti değildir değil, vatani korumaktan daha iyi olan nedir nedir?

Kelamda Eşref'in benzeri kimdir kim? Şiirleriniz ulaşsın diye bekler

Tebriz halkı, Allah yardımcınız olsun.

Hk. 1334 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Hande Mî Gîred Merâ*” adlı şiiri 33 beyittir. Şair, İsfahân'a ve oradan da Şîrâz'a gittiğini anlattığı şiirde meşrutiyet için verilen emeklerin heba olması sonucunda asabının bozularak güldüğünü, şiir boyunca kinayeli ve mizahî bir dille tekrar eden mısralarda ifade etmektedir:

خنده می گیرد مرا

ای نسیم از وضع ایران خنده می گیرد مرا

صبح اندر سبزه میدان خنده می گیرد مرا

شب به پهلوی خیابان خنده می گیرد مرا

روز و شب با چشم گریان خنده می گیرد مرا

رفته بودم بنده سوی اصفهان یکماه پیش

نصف شب رفتم به حمام و حنا بستم به ریش

سهو کردم صبح دیدم آن حنا بوده سریش

از سیل و ریش لرزان خنده می گیرد مرا

Gülme Tutuyor Beni

Ey Nesîm, İran'ın durumundan gülme tutuyor beni

Sabah yeşil meydana gülme tutuyor beni

Gece caddenin kenarında gülme tutuyor beni

⁶⁰⁷ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 185-186.

Gece gündüz ağlayan gözlerle gülme tutuyor beni

Bir ay önce gitmişim İsfahan'a doğru

Gece yarısı hamama gittim ve kına yaktım sakalıma

Unuttum, sabah gördüm, o kına dönmüş tutkala

Titreyen sakal ve bıyıktan gülme tutuyor beni

Birinci ve ikinci meşrutiyetten söz eden şair bu dönemlerde özgürlük mücadelesinde ön saflarda yer alıp katkı sağlayan şehirler, gazeteler ve komutanların, bu uğurda can veren vatanseverlerin aklına geldiğini, çekilen onca sıkıntının sonucunda çabaların heba olup gittiğini hatırlatmıştır:

وارد شیراز گشتم با رخی از غصّه زرد

رو به رکناباد رفتم تا بنوشم آبِ سرد

پیرمردی پیش آمد صحبت از مشروطه کرد

واقعاً از نطق پیران خنده می گیرد مرا

آن زمان مشروطه اول مرا آمد به یاد

آن جریده های رنگارنگ و فتوای جهاد

صور اسرافیل و آن هنگامه و فریاد و داد

زان فداکاری به میدان خنده می گیرد مرا

گاه از مشروطه دوم به خاطر آمدم

یاد از دهباشی و فراش و شاطر آمدم

اسب را بفروختم همراه قاطر آمدم

زان لگدهای فراوان خنده می گیرد مرا

Gamdan sararmış bir yüzle Şiraz'a gittim

Soğuk su içeyim diye Ruknâbâd'a doğru gittim

Yaşlı bir adam yaklaştı meşrutiyetten konuştu

Hakikaten, yaşlıların konuşmasından gülme tutuyor beni

O an ilk meşrutiyet geldi aklıma

O rengârenk gazeteler ve cihat fetvası

Şûr-i İsrâfil ve o hengâme, feryat ve figan

Ortaya çıkan o fedakârlıktan gülme tutuyor beni

Kâh ikinci meşrutiyeti hatırladım

Onbaşıyı, hademeyi, tandırcıyı hatırladım

Atı sattım, katırla geldim

O sayısız çiftelerden gülme tutuyor beni

Eşrefuddîn aşağıdaki dizelerde Muhammed ‘Ali Şâh’a karşı Tebriz’de Azerbaycanlı özgürlükçülerin millî komutanları *Bâkirhân* ve *Settârhân* öncülüğünde, meclisin bombalanmasından sonra (1326/1908) başlattıkları, daha sonra diğer şehirlere yayılan ve Muhammed Ali Şâh’ın azledilmesine kadar uzanan ayaklanmadan söz etmektedir:

گاه یاد آمد مرا آشوبِ آذربایجان

زان ضررهایی که برملت رسید از مال و جان

جنگ با قرخان و جوش و شورش ستارخان

گاه از دعوای زنجان خنده می گیرد مرا⁶⁰⁸

Kâh Azerbâycân’ın ayaklanması geldi aklıma

Milletin canına ve malına gelen o zararlardan

⁶⁰⁸ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 209-210; Hüseyn-i Nemînî, *Külliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 301-302.

Bâkirhân'ın savaşı ve Settârhân'ın ayaklanması

Kâh Zencân'ın davasından gülme tutuyor beni.

Eşrefuddîn şiirlerinde meşrutiyet dönemi yöneticilerini, kabinede bulunan bakanlar ve vekilleri konu alan şiirler de kaleme almıştır. Muzaferuddîn Şâh'ın vefatından sonra tahta geçen oğlu Muhammed Ali Mirzâ için kaleme almış olduğu “*Edebiyât*” adlı, 32 beyitten oluşan bu şiir de onlardan biridir. Muzaferuddîn Şâh Meşrutiyet Fermanı'nı imzaladıktan birkaç gün sonra vefat etmiş (1324/1906) yerine oğlu Muhammed 'Ali Şâh tahta geçmiştir. (1907) Tahta geçtiğinde meşrutiyet taraftarı halkın yanındaymış gibi hareket eden Muhammed 'Ali Şâh, ilerleyen zamanlarda bu hareket karşıtı tutumlar sergilemeye başlamıştır. Şair, meşrutiyet hareketinde ön saflarda yer alan kişiler hakkında ölüm emirleri de veren Şâh'a yanlışı yaptığını kıyamet gününü hatırlatarak anlatmaya çalışmıştır:

ادبیات

ای که با ما به قهر و عتابی	خسرو ای که مالک رقابی
از چه داری به کشتن شتابی	گر تو خانف ز یوم الحسابی
نهرها جاری از خون کنم من	چند گویی شها چون کنم من
خسروا کن ز قتل اجتنابی	شهرها را چو هامون کنم من

Edebiyat

Ey şâh, ey milletin ulusu; bize küs ve kızgınsın

Sen hesap gününden korkuyorsan, neden öldürme konusunda acele ediyorsun?

Daha ne kadar, nasıl etsem de kandan nehirlere akıtısam,

Şehirleri çöle çevirsem deyip duracaksın?

Ey şah öldürmekten biraz sakın

Şair, İran'dan birçok imtiyaz elde eden Rusya ve İngiltere ile dostane ilişkiler içinde olan Muhammed Ali Şâh'ın kendi halkını gayrimüslim bir düşmanmış gibi görmesinden duyduğu üzüntüyü ifade etmiş, dost ile düşmanı birbirine karıştırmaması gerektiğini dile getirmiştir. Şiirin devamında ise meşrutiyet konusunda kılavuzlarının

Kur'an-ı Kerim, meşrutiyetin ise dinin hükümlerinden olduğunu belirtmiş, İslâmiyet ve din vurgusu yapmıştır:

ای شه‌نشاه با حشمت و فر	ای مهین پور سلطان مظفر
مسلمین را میندار کافر	نام قُمری منه بر غرابی
عزت اهل ایمان نگهدار	حرمت پیشوایان نگهدار
احتراماتِ قران نگهدار	به ز قران نباشد کتابی
عدل مشروطه ز احکام دین است	شاهد ما کتاب مبین است

Görkem ve parlaklığıyla, ey Şâhinşâh; ey Muzaffer Sultan'ın büyük oğlu

Müslümanları kâfir bilme; güvercine kargaya adını koyma

İman ehlinin şerefini koru, liderlerin izzetini koru

Kur'an'ın saygınlığını koru, Kur'an'dan daha iyi bir kitap olmaz

Meşrutiyetin adaleti dinin hükümlerindedir, bizim Şâhidimiz Kitab-ı Mubîn'dir (Kur'an-ı Kerim'dir)

Şair, Şâh'ı kendi halkına karşı merhametli davranması ve aldığı kararlarda vatanın bütünlüğü ile bekasını düşünmesi gerektiğini; aksi takdirde halkın yine harekete geçeceğini dile getirerek uyarılmaktadır:

رحم کن رحم بر حال ایران	مملکت را مفرمای ویران
باز هستند هرگوشه شیران	منتظر تا شود انقلابی ⁶⁰⁹

Merhamet et merhamet İran'ın haline, memleketin yok olması için emir verme

Her köşede aslanlar var yine, bekleyen inkılâp olsun diye.

“Derî Verî - Hâmûş Bâş” adlı şiir 1327/1909⁶¹⁰ yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanmıştır. Muhammed Ali Şâh'ın azledilmesinden sonra yayımlanan şiirde şair, meşrutiyet konusunda bilgisi olmayan kişilerin konuşmak

⁶⁰⁹Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 323-324 ; Hüseyn-i Nemînî, *Külliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 438-440.

⁶¹⁰ ‘Abdurrâhîm Zâkîr Hüseynî, *Edebiyât-i Sîyâsî-i İrân Der ‘Esr-i Meşrutîyet*, Tahran, Neşr-i ‘İlm, C.I, 1377, s. 245,246-248.

yerine vatan müdafaası için savaşmalarını tavsiye etmektedir. Düne bağlı kalmadan geleceğe umutla bakıp din ve akıl ile hareket edilmesi gerektiğini belirtmektedir:

دری وری

خامش باش

ای جاهل بیچاره ساکت شو و خامش باش

از صحبت مشروطه لب بند فرامش باش

صمصام وطن پرور ضرغام عدوکش باش

با مسلک و با مذهب باغیرت و باهش باش

دیروز بدی بگذشت امروز ز خوشی خوش باش

گر خوشی نمی خواهی پس یقین لشی لش باش

Ivır Zıvır - Sus

Ey zavallı cahil sus ve sessiz ol

Meşrutiyet sohbetine ağzını kapa ve umut

Vatanseverlerin keskin kılıcı, düşman öldüren aslan ol

Tarikat ile, din ile, gayret ile akıllı ol

Dün kötülük geçti bugün çok çok iyi ol

Eğer güzellik istemiyorsan o halde mutlaka arsızsın, arsız ol

Eşrefuddîn, meşrutiyetin getireceği refahtan çok umutludur; Şâh'ın azledilmesinden sonra oluşturulacak meclis ve vekiller sayesinde ülkenin daha iyi bir yaşam koşuluna sahip olacağına inancı tamdır. Öyle ki aşağıdaki dizelerde olduğu gibi meşrutiyeti canından daha değerli görmektedir:

مردمان ایران را، شادی از وکیلان است

به به چه بساطی پهن، در زمین ایران است

مشروطه چو جان ماست، بلکه بهتر از جان است

بعد از ین خوراک ما، جوجه و فسنجان است

دیروز بدی بگذشت امروز خوشی خوشی باش

İran halkı için, mutluluk vekillerdendir

Ne hoş ne geniş bir sofrâ, İran toprağındadır

Meşrutiyet canımız gibidir, belki candan daha iyidir

Bundan sonra yiyeceğimiz, piliç ve fesencandır

Dün kötülük geçti bugün çok çok iyi ol

Şâh'ın *Bağ-i Şâh* ve meclisi bombalatmasına gönderme yaparak vatan topraklarını bağa; meşrutiyeti baharın gelişine, gül mevsimine benzeten şair, meşrutiyet ile düşmanların ve zalimlerin sonunun geleceğine işaret etmektedir:

فصل گل میان باغ، باده در قدح ریزند

نه گرفته و غمناک، بلکه با فرح ریزند

آفتاب چون افتاد، در قوس و قرح ریزید

مشروطه چو ظالم را، کرده مفتضح ریزید

دیروز بدی بگذشت امروز خوشی خوش باش⁶¹¹

Gül mevsimidir bağın ortasında, şarabı kadehe dökerler

Ne üzgün ne gamlı, belki sevinçle dökerler

Güneş gökkuşağına düşünce kadehi doldurun

Meşrutiyet zalimi rezil ettiğinde doldurun

Dün kötülük geçti bugün çok çok iyi ol

Hş. 1302/1923 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan "*Nemî Tersem*" adlı şiir, Eşrefuddîn öldükten sonra gazetede 1322 yılında bir kez daha yayımlanmıştır. Meşrutiyet konusunda kaleme aldığı şiirinde en güçlüden en zayıf kesime kadar

⁶¹¹ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 434-436; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 573-575.

kimseden korkmadığını dile getiren şairin, huniden korkmadığını ifade ettiği mısradaki akıl hastanesinde gördüğü tedaviyi kastettiği düşünülmektedir. Kimi iddialara göre muhalif olması sebebi ile akıl hastanesine yatırılan Eşrefuddîn, sonunda akıl hastanesi de olsa hapisane de olsa duruşunu değiştirmeyeceğinin altını çizmiştir:

نمی ترسم

نه از خوابیده لرزانم نه از بیدار می ترسم

نه از مستی هراسانم نه از هشیار می ترسم

نه از خوفی از عدو دارم نه از آخوند نه لوطی

نه از شاهین نه از کرکس نه از زاغ و نه از طوطی

نه از زندان نه از زندان نه از محبس نه از قوطی

نه از شکل مرابیع و نه از اشکال مخروطی

نه از ساکن نه از ثابت نه از سیار می ترسم

Korkmuyorum

Ne uyumuştan titrerim ne de uyanıktan korkarım

Ne sarhoştan ürkerim ne ayıktan korkarım

Ne düşmandan korkum var ne Âhund'dan ne de kabadaydan

Ne şahinden, ne akbabadan, ne kargadan, ne de papağandan

Ne rintlerden, ne zindandan, ne hapisten, ne (kibrit kutusu kadar küçük) zindandan

Ne kare şeklinden, ne huni şekillerinden

Ne sakinden ne sabitten ne de seyyardan korkarım

Aşağıdaki beyitlerde en büyük korkusunun vatanını kaybetmek olduğunu belirten Eşrefuddîn, meşrutiyet konusunda yapılan hataları tekrar dile getirmiştir. Ardından gelen dizelerde ise hatalardan ders alınmadığını, ne meşrutiyetten ne de Avrupa'dan bir fayda göremediklerini, vekilliğin ise kişilerin çıkarları doğrultusunda heba edildiğini ifade eder:

در این دنیا دلم از وحشت غربت به تنگ آمد
ازین مشروطه مغلوط هرکس پاش لنگ آمد
نه حاصل از خطا آمد نه محصول از فرنگ آمد
ولی بهر وکالت شهرها مشغول جنگ آمد

نه از جنگ و نه از رنگ و نه از کشتار می ترسم

Bu dünyada gönlüm gurbet korkusundan daraldı

Bu yanlış dolu meşrutiyetten herkesin ayağı topal kaldı

Ne hatadan sonuç çıktı, ne Avrupa'dan kazanç çıktı

Fakat vekillik için şehirler savaşıla uğraştı

Ne savaştan, ne renkten, ne de katliamdan korkarım

زمین و ساحت ایران عجب مشروطه شد یا هو
عجب اموال مظلومان همه مضبوطه شد یا هو
ستون عدل در تهران عجب مخروطه شد یا هو
لباس ملت مفلس بدل بر فوطه شد یا هو

خدا داند که من از آخر کار می ترسم

İran ülkesi ne kadar da meşrutî oldu ya hû

Bütün mazlumların malları ne kadar da çok gasp edildi ya hû

Tahran'daki adalet sütünü ne kadar da tıraşlanmış ya hû

Fakir halkın elbisesi peştemale döndü ya hu

Allah biliyor (ya), ben bu işin sonundan korkarım

Şiirin devamındaki dizelerde vatan topraklarında bulunan sömürgeci ve gayrimüslim devletlerin halka verdiği maddî ve manevî zararlardan duyduğu rahatsızlığı ifade eden Eşrefuddîn, dinî ve ahlakî yozlaşmaya dikkat çekerken aynı

zamanda toplumda kimi kesimlerin bu durumu kanıksamasından da duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir:

خدا لعنت کند دزدان خاکِ پاکِ ایران را

گروه بی حیا و بی حجاب و نامسلمان را

خدانشناس و بی رحم آن سگ بی دین و ایمان را

که بلعید است مثل اژدها مال فقیران را

سحرگاهان من از آن ناله های زار می ترسم⁶¹²

Allah kahretsin İran'ın temiz toprağındaki hırsızları

Arsız, utanmaz ve gayrimüslim grubu

Ejderha gibi fakirlerin malını yutan

Tanrı tanımaz, merhametsiz, dinsiz ve imansız o köpeğın yüzünden

Seher vakitlerinde o çaresiz feryatlardan korkarım.

Eşrefuddîn, 17 beyitten oluşan “Edebiyât” adlı bu şiirinde meşrutiyetin adaleti tesis edeceğine inanmakta, söz konusu adaleti ve eşitliği ise vekiller ile bakanların oluşturacağını, doğabilecek sorunların ise yine bu zümre tarafından bertaraf edilebileceğini belirtmektedir:

ادبیات

اینکه کلمات علما نصّ صریح است

براینکه به نزد عقلا ظلم قبیح است

مشروطه چه در عقل و چه شرع صحیح است

هر کس کند انکار ز جمع عقلا نسیت

Edebiyat

Âlimlerin sözü apaçıktır

⁶¹² Aḥmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 423; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 555-557.

Zira akıllıların nezdinde zulüm çirkindir

Meşrutiyet gerek akılda gerek şeriatta doğrudur

Her kim inkâr ederse akıllılar topluluğundan değildir

Bu dönem gazete yazarlarının meşrutiyet için gösterdiği çaba ve emeklerinin boşa gittiğine değinen şair; meşrutiyetin sözde kaldığını, uygulamada olumlu bir değişikliğin ortaya çıkmadığını ifade etmektedir:

افسوس که از ناله و فریاد اثر رفت

هم زحمت ارباب جراید به هدر رفت

مشروطه در این ملک بجوشید و ز سررفت

چون صحبت این دوره به غیر از من و ما نیست

Ne yazık ki inleme ve feryattan eser kalmadı

Hem de gazete sahiplerinin zahmeti heder oldu gitti

Meşrutiyet bu toprakta kaynadı, sabrı taşı

Çünkü bu dönemin konusu ben ve bizden başkası değil

Eşrefuddîn, İran'da yönetimde siyasiler kadar din adamlarının da söz hakkının olması sebebiyle bu harekette halka en büyük desteği ve şevki sağlayan din adamlarına da seslenmiştir. İlk dizelerde umutsuz ifadeler kullanmış olsa da vekillerden ve âlimlerden umudunu kesmemiştir:

زود ای علما مرکب مشروطه برانید

دادِ دل مظلوم ز ظالم بستانید

هان ای وکلا قدر چنین روز بدانید

زیرا کسی امروز به اعزاز شما نیست

Ey âlimler, acele edin meşrutiyet atını sürün

Mazlumun gönlünün feryadını zalimden alın

Çabuk olun ey vekiller böylesi bir günün kıymetini bilin

Zira kimse bugün sizden daha kıymetli değil

Ardından, doğru uygulamalar ile meşrutiyetten iyi sonuçlar alınabileceğini ifade eden şair, kanunlar ile herkesin eşitlik ve adalete ulaşacağına olan inancını korumaktadır:

مشروطه درختی پر از میوه و اثمار

عدلیه و انصاف و مساوات ورا بار

قانون اساسی است در او ناظر هر کار

فرقی به میان غنی و شاه و گدای نیست

Meşrutiyet meyve ve hasat dolu bir ağaçtır

Adalet, insaf ve eşitlik(tir) onun meyvesi

Kânûn-i Esâsî'dir her işte onun kapısının nezaretçisi

Zengin, şâhın ve dilencinin arasında bir fark yoktur

İslâmiyetin temsilcisi ve koruyucusu olarak gördüğü âlimlerin, dini korumak; âlimlerden sonra ikinci sırada telaffuz ettiği vekillerin ise halkı koruyup kollamak zorunda olan halkın temsil mercii olduklarını ifade etmiştir:

امروز نگهبان خلابق علماء اند

بعد از علما حافظ ملت وکلاء اند

مسئول به هر جزئی و کلی وزراء اند

در صحبت مشروطه دگر چون و چرا نیست

Bugün insanların bekçisi âlimlerdir

Âlimlerden sonra milletin koruyucusu vekillerdir

Her parçanın ve bütünü'nün sorumlusu vezirlerdir

Meşrutiyet konusunda artık neden ve niçin yoktur

Meşrutiyetin ikinci yılında gizli saklı yazılan ilânlar ile durumun meşrutiyet öncesinden çok bir farkı olmadığını belirttiği aşağıdaki dizelerde şairin umutsuzluğa kapıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır:

امسال دو سالست که مشروطه شد ایران

پر شد در و دیوار ز شب نامه و اعلان

کو مجری قانون و چه شد همت مردان

افسوس که ما را هوس صلح و صفا نیست⁶¹³

İran 'da meşrutiyet olalı bu yıl ikinci yıldır

Gizli ilan ve afiş ile doldu kapı ve duvar

Nerede kanunun uygulayıcısı ve ne oldu halkın himmeti

Ne yazık ki bizim için barış ve safa hevesi yoktur.

Eşrefuddîn, “Zebân-i Hâl-i Pîrmerdân Ber Zıdd-i Teceddod” başlıklı şiirinde meşrutiyetin topluma özgürlük getirdiğini ve meşrutiyet ile yetişecek neslin ilim ve teknoloji ile ülkeyi daha ileri seviyelere taşıyacağına olan inancını dile getirmiştir. Şairin meşrutiyet ve yenilik karşıtı yaşlıları mizahî bir ifade ile eleştirdiği şiirde yenilik ve ilerleme karşıtı olan her yaş grubunu kastettiği düşünülebilir:

زبان حال پیرمردان بر ضد تجدد

مشروطه داده بر ما شهنشاه

باز این چه شور است در ما سوی الله

یک پا گور یک پا لب چاه

ما پیرمردیم بی علم و خودخواه

التوبه توبه استغفر الله

Yenilik Karşıtı Yaşlıların Hal Dili

Yine bize Allah tarafından (gelen) bu ne coşkudur, meşrutiyet vermiş bize Şâhinşâh

Bizler ilimsiz ve bencil yaşlılarız, bir ayağı mezarda bir ayağı çukurun ağzında

⁶¹³ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 220-221; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 313-314.

Tövbe, tövbe estağfirullah

آزاد گشتند خلق از اسارت ملت نمودند کسبِ شرافت

طفلان به فکر علم و صناعت لامع مساوات طالع عدالت

ای پیرمردان زین بدعت ای واه

Halk esaretten kurtuldu, millet itibar kazandı

Çocuklar ilim, sanat, adalet ve eşitlik fikrindeler

Ey yaşlılar, bu yeni adetten eyvah

Şairin, sadece dua ederek her sorunun üstesinden gelineceğine inanan, yeniliklere kapalı olan kişileri yine mizahî bir ifade ile eleştirdiği göze çarpmaktadır:

ما پیرمردیم ما را نشانها ست این توبه ما را از امتحانهاست

الفاظ تازه ورد زبانهاست مشروطه خواهی کار جوانهاست

باید بخوانیم ما قل هو الله

Biz yaşlıyız bizim için bazı işaretler vardır, bu tövbe bizim için imtihanlardandır

Yeni lafızlar dillerin zikridir, meşrutiyet isteği gençlerin işidir

Biz okumalıyız “Kulhâvâllâh”

Şiirin son dizelerinde ise şair, gençlerin yaşlıların aksine vatanlarına ve meşrutiyete değer verdiklerine ve vatanları uğruna canları pahasına mücadele edeceklerine değinmiştir:

ما خیلِ احرار تا می توانیم از بهر ملت جان می فشانیم

تن می دهیم و جان می ستانیم قدر وطن را ما خوب دانیم

مشروطه شد ملک الملک لله

التوبه توبه اسغفر الله

Biz özgürler ordusu gücümüz yettiğinde, millet için can verimiz

Can verimiz can alırız, vatanın kıymetini biz iyi biliriz

Ülkede meşrutiyet oldu, mülk Allah 'ındır

Tövbe, tövbe estağfirullah

Tövbe, tövbe estağfirullah.

Daha önce de belirttiğimiz gibi meşrutiyet hareketinin başlangıcında ön saflarda bu hareketi savunan Eşrefuddîn, beklenen sonucun alınamaması neticesinde hayal kırıklığını ifade eden şiirler de yazmıştır. Bir çiftçinin gözüyle meşrutiyeti anlatan “Zâri‘ Der Zîr-i Şellâk Be Erbâb Gûyed” başlıklı bu şiir de, şairin bu türde yazdığı şiirlerdendir:

زارع در زیر شلاق به ارباب گوید

ما زارعین مظلوم هر روز در بلائیم

گاهی به چنگ ارباب گه دست کدخداییم

آخر ترحمی کن ما بنده خداییم

بر مفلسان مضطر بزن بلا نبینی

شلاق را به لنگر بزن بلا نبینی

Çiftçi Kırbaç Altında Köy Ağasına Söylüyor

Biz mazlum çiftçiler her gün belâdayız

Bazen ağanın pençesinde bazen kâhyanın elinde

Artık bağışla, Allah kuluyuz biz de

Biçâre yoksullara vur, belâ görmezsin

Kırbacı siniye vur, belâ görmezsin

⁶¹⁴ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 239-240; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 334-336.

Meşrutiyetin sonucunda refaha kavuşacağını düşünen fakir ve çaresiz halkın hüsrana uğradığını; yaşadıkları sefalet ve işkencenin devam ettiğini dile getirdiği bu şiirde Eşrefuddîn'in, aslında kendi hüsrânını da yansıttığı düşünülebilir:

مشروطه را گرفتیم آخر نتیجه این شد

گویا که قسمت ما روز ازل چنین شد

داغ و درفش و شلاق قسمت به زار عین شد

ای مودی مزور بزن بلا نبینی

شلاق را به لنگر بزن بلا نبینی

Meşrutiyeti aldık ama sonuç bu oldu

Sanki ezel günü kısmetimiz böyle oldu

Alev, sancak ve kırbaç çiftçilerin payı oldu

Ey düzenbaz hilekâr vur, belâ görmezsin

Kırbacı siniye vur, belâ görmezsin

Şiirin devamında meşrutiyetten bazı kesimlerin faydalandığına, fakat halkın hâlâ zulümle karşı karşıya kaldığına ve sefalet içerisinde yaşadığına işaret etmektedir. Dinî inancı olan insanların halka gösterilen bu tavır ve mecbur bırakıldığı fakirliği revâ göremeyeceklerini belirten şairin, ahlakî değerlere önem verilmemesinden şikâyet ettiği görülmektedir:

مشروطه را گرفتند کو قسمت رعیت

بر باد رفت ناموس کو غیرت و حمیت

اسلام مضمحل شد کو ذره ای حمیت

ای مستبد کافر بزن بلا نبینی

شلاق را به لنگر بزن بلا نبینی

Meşrutiyeti aldılar nerede raiyettin payı

Namus yok oldu, nerede namusluluk ve hamiyet

İslâm yok oldu, nerede mertliğin zerresi

Ey kâfir müstebit, vur belâ görmezsin

Kırbacı siniye vur, belâ görmezsin

Eşrefuddîn, halkın meşrutiyet için mücadele edip bu uğurda canını vermesine rağmen, hâlâ sıkıntı çeken taraf olması ve meşrutiyet sonucunda da kimi kesimlerin daha rahat bir yaşam sürmesi sağlanırken, halkın yaşadığı sıkıntıların hiçbirinin giderilmemiş olmasına üzülmemektedir:

ما تشنه و گرسنه در آفتاب و گرما

زیر پلوی ارباب مملو ز مرغ و خرما

کمتر به ما بده فحش مقصود را بفرما

ای منکر قلندر بزنی بلا نبینی

شلاق را به لنگر بزنی بلا نبینی⁶¹⁵

Biz susuz ve aç, güneşte ve sıcakta

Ağanın pilavının altı dolu tavuk ve hurmayla

Daha az küfret bize, amacını buyur

Ey kalender cahil vur, belâ görmezsin

Kırbacı siniye vur, belâ görmezsin.

Eşrefuddîn'in, "Edebiyât" adlı şiirin ilk dizelerinde meşrutiyetin gerçekleşmesinden duyduğu mutluluğu dile getirdiği gözlenirken şiirin devamında tam tersi bir tutumla karşı karşıya kalınmaktadır. Başlangıçta, herkesin birlik içinde çabaladığı, uzunca bir süredir bugünü bekledikleri ve meşrutiyetten duydukları mutluluğu ifade etmektedir.

ادبیات

چارحرف است فقط در همه جا صحبت ما

⁶¹⁵ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 137-138.

علم ما صنعت ما دولت ما ملت ما
بارها شکر نمودیم که ممتاز شدیم
همه از خلعت مشروطه سرافراز شدیم
جمله یکرنگر و هماهنگ و هم آواز شدیم

ای دریغا فزون گشت دو صد علت ما

Edebiyat

Sadece dört kelimedir her yerde bizim sohbetimiz

İlmimiz, sanatımız, devletimiz, milletimiz

Seçildiğimiz için defalarca şükrettik

Hepimiz meşrutiyet elbiselerinden gurur duyduk

Hepimiz aynı renk, uyumlu ve aynı ses olduk

Ne yazık ki iki yüzden çok oldu bizim hastalığımız

Şair bu dizelerden itibaren “müstebit” olarak ifade ettiği; kimi zaman âlim kimi zaman vezir veya vekil kisvesi altında bulunduğunu iddia ettiği kötü kişiler nedeniyle tüm bu başarının ortadan kalktığını; namuslarının elden gittiğini, güvende olmadıklarını ve hürriyetlerinin elinden alındığını dile getirmektedir.

باز هستند گروهی که ستمکارانند

مستبد فطرت و بدطینت و غدارانند

ظاهراً آدم و باطن همه خونخوارانند

رفت بر باد از این قوم دغل عزت ما

Yine bir grup vardır zalimlerden

Müstebit fitratlı ve kötü huylu ve gaddardırlar

Zâhirde insan ve batında hepsi kan içicidir

Bu hilekâr kavimden dolayı (yok oldu)gitti bizim izzetimiz

مستبند گه به لباس علما جلوه کند

گه به جلد امرا و وزرا جلوه کند

آه از آن دم که شکل و کلا جلوه کند

می زند تیشه به امنیت و حریت ما

Müstebit bazen âlim elbisesi ile görünür

Bazen emir ve vezir kılığında görünür

Ah, o vekil şeklinde görüldüğü ana ki

Keser vurur bizim emniyet ve hürriyetimize

Meşrutiyetin, halkın maddî ve manevî durumunda hiçbir olumlu değişiklik yapmadığına işaret edilmiştir:

این همان سعی و تلاشست که در سابق بود

این همان جنس و قماشست که در سابق بود

این همان کاسه و آشست که در سابق بود

هیچ تغییر نکرده صفت و حالت ما

Bu aynı önceki çaba ve telaştır

Bu aynı önceki mal ve eşyadır

Bu aynı önceki kâse ve aştır

Bizim sıfat ve durumumuz hiç değişmedi

Şiirin son bölümlerinde şair, halkın her derdine derman olacağını belirten fakat halkın feryadına kulak tıkayan vekillere seslenmektedir. Maddî ve manevî sorunlar ile boğuşan halkın elinde avucunda hiçbir şey kalmadığını ve sıkıntılara da dayanacak takatlerinin kalmadığını açıkça belirtir:

بسکه فریاد زدیم ای وکلای ملت

ای که هستید به هر درد دوای ملت

به فلک می رسد امروز صدای ملت

لخت دل گشته غذا خون جگر شربت ما

Öyle çok feryat ettik ki ey milletin vekilleri

Ey ki sizlersiniz her dertte milletin dermanı

Gökyüzüne yükseliyor bugün, milletin sesi

Paramparça kalp yemeğe, ciğer kanı şerbetimize dönüştü

سینه اهل ارومی بگرفت از فریاد

عصمت طارم و خلخال همه رفت به باد

نه به عاجزکش ماکو احدی کیفر داد

نه عیان شد فرجی بعد همه شدت ما⁶¹⁶

Urumiye halkının sinesi tutuldu feryattan

Gökyüzününüñ iffeti ve halhal hepsi yok oldu

Ne Mâkû'nun âcizleri öldürenine kimse bir ceza verdi

Ne de onca sıkıntıdan sonra birazcık rahatladık

Arapça mısraların yoğunlukla geçtiği “Heyhât” başlıklı şiirde meşrutiyetin beklentileri karşılamadığı üzüntü ile belirtilmektedir. Eşrefuddîn, çekilen onca zahmetin boşa gitmesinden ve meşrutiyetin unutulmasından duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir:

هیہات

صحبت مشروطه هم یاد رفت

حیف که زحمت همه بر باد رفت

خلق همه قائل ((رب ارجعون))

باز سر اندر کف جلا د رفت

هیہات هیہات لما تو عدون

⁶¹⁶ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 163-164; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 256-257.

Uzak

(Ne) Yazık ki onca zahmet yok oldu; meşrutiyet sohbeti de zihinlerden silindi

Yine baş cellâdın eline gitti; bütün halk Rabbe döneceğiz der

Yazık siz vaat edildiğimiz şeyden ne kadar uzaksınız

معنی مشروطه گر آزادی است از چه وطن را سر بر بادی است

قصه آن تنبلی بغدادی است خلق همه قائل ((رب ارجعون))

هیئات هیئات لما توعدون

Eğer meşrutiyetin anlamı özgürlük ise, neden vatanın başı berbat?

Bu Bağdatlı tembelin hikâyesidir; bütün halk Rabbe döneceğiz der

Yazık siz vaat edildiğimiz şeyden ne kadar uzaksınız

Bu hareketin başında; özgürlük, halkın yönetimde temsili, devletin milletin yanında olacağı vaatlerinin hiçbirinin gerçekleştirilmediği ve bu sözlerinin hepsinin bir yalandan ibaret olduğundan söz edilmektedir:

وعدہ همراهی دولت دروغ خواهش آزادی ملت دروغ

از طرف خلق وکالت دروغ و لعنة الله على الكاذبون

هیئات هیئات لما توعدون

Devletin yoldaşlık vaadi yalan, milletin özgürlük isteği yalan

Halk tarafından vekâlet yalan; Allah'ın laneti yalancıların üzerine olsun

Yazık siz vaat edildiğimiz şeyden ne kadar uzaksınız

Vatan ve meşrutiyet ile dini yine birbirinden ayırmadığı göze çarpan şair; şeriatin uygulanmayarak dinin göz ardı edildiğini, yöneticilerin akliselim ile hareket etmediğini; halkın ise cehalet içinde olduğunu, geçmişi ile yaşadığını ve yaşadığı dönemden haberdar olmadığını belirtmiştir:

بی خبران داده شریعت ز دست خلق همه جاهل و ماضی پرست

Bîhaberler şeriatı elden bıraktı, halkın tamamı cahil ve mazî perest

Padişâh, muhafız ve bekçi başı sarhoş, âlimlerin çoğu da cahil

Yazık siz vaat edildiğimiz şeyden ne kadar uzaksınız

Hş. 1304/1925 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Lâlezâr" başlığı ile yayımlanan, mesnevi türünde yazılmış olan şiir 52 beyittir. Eşrefuddîn, şiirde Meşrutiyet sonrasında bir bahçede genç bir erkeğin bir kadına; geçmişi ve din adamlarını kötüleyerek meşrutiyetin getirdiği özgürlükler hakkındaki sözleri karşısında başka bir kadının, meşrutiyetin din adamlarının desteği ile gerçekleştiğini ve bunun dinin bir gereği olduğu hakkındaki tartışmasını konu edinmiştir:

لاله زار

شکر کن مملکت شده آزاد	بنشین در درشکه با دلی شاد
ترس و تشویش و خوف و بیم گذشت	آن گرفتاری قدیم گذشت
شهر تهران شده است مشروطه	حال ایران شده است مشروطه
خلق آزاد گشته دلشادند	عهد مشروطه خلق آزادند
هر که هر جا که رفت مختار است	چونکه مشروطه نقد بازار است

Lale Bahçesi

Otur gönül huzuru ile faytona; şükret memleket özgür oldu

O eski esaret geçti; korku, endişe, korkma ve ürperme geçti

İran şimdi meşrutiyet oldu, Tahran şehri(nde) meşrutiyet oldu

Meşrutiyet anlaşması ile halk özgürdür, özgürleşmiş halk mutludur

Meşrutiyet pazardaki nakit (para) olduğundan; kim nereye gitse özgürdür

⁶¹⁷ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 216-217.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi meşrutiyet hareketine dinî liderlerin katkısı ve bu konuda verdikleri fetvalar halkın daha emin bir şekilde bu hareketi desteklemesine vesile olmuştur. Aşağıdaki dizelerde de din adamlarının bu konuda ne denli çaba gösterdikleri ifade edilmiştir:

به سبیل و به ریش او خندید	خانم دیگر این سخن بشنید
این عبارات و فوت و فنها چیست	گفت ای احمق این سخنها چیست
نام مشروطه را مکن عنوان	بهر یک لحظه عیش در امکان
صحبت لغو در میانه خطاست	چونکه مشروطه فتوی علماست
گشت جانها فدای مشروطه	شد ز عصمت ندای مشروطه
دشمن او است هر که بهدین است	معنی او حمایت از دین است
بهر مشروطه داده اند به ما	علمای نجف همه فتوی
غرق نعمت شوند این ملت	تا که راحت شوند این ملت

Diğer kadın bu sözü duydu, onun bıyık ve sakalına güldü

“Ey ahmak bu sözler (de) nedir? Bu ifadeler ve ince işler de nedir?” dedi

Bir anlık mutluluk (yaşama) fırsatı için, meşrutiyetin adını ileri sürme

Çünkü meşrutiyet âlimlerin fetvasıdır; boş konuşmak hatadır ortada

İffetten oluştu meşrutiyet sesi, canlar meşrutiyete feda oldu

Onun anlamı dini korumaktır; onun düşmanıdır her kim Zerdüşt ise

Necef âlimlerinin hepsi, meşrutiyet için fetva vermişler bize

Bu millet rahat etsin, bu millet nimetlere boğulsun (diye)

Meşrutiyet ile birlikte kadın erkek herkesin aydınlandığı; gazete okuyarak herkesin her olaydan haberdar olabildiği belirtilmiştir:

ملت از قید ظلم شد آزاد	شد ز مشروطه مملکت آباد
چشم و گوش برادران وا شد	ماه مشروطه چونکه پیدا شد

کارها را تمام می دانند

مرد و زن روزنامه می خوانند

Meşrutiyetten memleket âbâd oldu, millet zülüm bağından kurtuldu

Meşrutiyet ayı ortaya çıktığında; erkek kardeşlerin gözü kulağı açıldı

Kadın erkek gazete okuyorlar, işlerini tamamen biliyorlar

Söz konusu dönemde gazetenin önemine vurgu yapılan dizelerde, gazetecilerin bir avcı gibi beklediği ve olan biten her şeyi halka aktardığı belirtilmiştir. Gazetelerin var olmaması durumunu da ele alan şair; gazeteyi gerçekleri aydınlatan meşale ve ışığa benzetmiştir:

هر کجا شد خراب می دانند

همه چون روزنامه می خوانند

خبر از جمله کارها دارد

روزنامه شکارها دارد

رفته بودند زیر تیغ و قمه

روزنامه اگر نبود همه

مشعل روشن شب تار است

روزنامه معین افکار است

گل خوشبوی باغ مملکت است

روزنامه چراغ مملکت است

می دهد نور هر کجا خورشید

روزنامه است صورت خورشید

Herkes gazete okuduğu için; harap olan her yeri biliyorlar

Gazetenin avları vardır, bütün işlerden haberi vardır

Gazete olmasaydı eğer, hepsi kılıç ve kamanın altına gitmişlerdi

Gazete düşüncelerin yardımcısıdır, karanlık gecenin aydınlık meşalesidir

Gazete memleketin ışığıdır, memleket bağının hoş kokulu gülüdür

Gazetedir güneşin sureti, nerede olsa güneş ışık verir

که ترقی نمود خاک فرنگ

روزنامه رسید رنگارنگ

می شود ایمن از بلا و خطر

هر کجا روزنامه بود دگر

مرکب خویش در وطن راندم

من چه آن روزنامه ها خواندم

خلق را منقلب شود احوال

تا از این نسخه نسیم شمال

Rengârenk gazeteler gelince Avrupa toprağı ilerledi

Nerede gazete varsa, artık bela ve tehlikeden emniyettedir

Ben o gazeteleri okuyunca; atımı vatanda sürdüm

Böylece Nesîm-i Şimâl'in bu nüshasından dolayı, halkın durumu değışsin

Hepsi buna sahip olsun; kötü ve iyiden haberdar olsun diye

Hk. 1336 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Derî Verî" başlığı ile yayımlanan külliyatta ise "Der Vaqtî Ki Ez Meşrûte Eşerî u Ez İstibdâd Haberî Nebûd Gofte" başlığı ile yer alan şiirde Eşrefuddîn; Muhammed Ali Şâh'ın azledilmesi (1327/1909) ile istibdat yönetiminin ortadan kalktığı fakat meşrutiyet hareketinin de bir sonuca varamadığını ifade etmiştir:

در وقتی که از مشروطه اثری و از استبداد خبری نبود گفته

دیدى که به صد خواری، با غلغله فریاد

بیرون شد از این کشور، مشروطه و استبداد

با مشدی رجب می گفت، حاجی حسن قنّاد

یکدسته ز شاگردان، با قند و شکر رفتند

مشروطه و استبداد هر دو به ددر رفتند

Meşrutiyetten Eser ve İstibdâttan Haber Olmadığında Söylenmiş

Gördün, yüzlerce alçaklık ile gürültü ve feryat ile

Bu ülkeden çıkarıldı, meşrutiyet ve istibdat

Meşhedli Receb ile Helvacı Hasan konuşuyordu

Öğrencilerden bir grup, şeker ve tatlı ile gittiler

⁶¹⁸Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 595-597; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 776-779.

Meşrutiyet ve istibdat her ikisi de fuhuşa gittiler

İstibdat yönetiminden dolayı çektiği sıkıntıları ifade eden şair; meşrutiyet ile bu durumdan kurtulacağı ümidini taşımış fakat olumlu bir sonuç elde edilemediğinden dolayı istibdat ve meşrutiyeti kötü yola düşen kadınlara benzetmiş ve duyduğu gam ve üzüntüyü şu dizelerle dile getirmiştir:

یک مدتی استبداد، از ظلم عذابم کرد

مشروطه چو پیدا شد، از غصه کبابم کرد

آن قحطی و این حصه، خوب خانه خرابم کرد

افسوس که ز دست من، آن هشت پسر رفتند

مشروطه و استبداد هر دو به ددر رفتند

Bir müddet istibdat, bana zulümden azap verdi

Meşrutiyet ortaya çıkınca, gamdan kebab yaptı beni

O kıtlık ve bu nasip, evimi iyice harap etti

Ne yazık ki elimden, o sekiz erkek çocuk gitti

Meşrutiyet ve istibdat her ikisi de fuhuşa gittiler

Eşrefuddîn'in aşağıdaki dizelerde Şâh ve taraftarlarının özgürlükçülere karşı toplarla ve silahlarla *Bağ-i Şâh*'a ve meclise yaptığı bombardımana işaret ettiği düşünülmektedir. Özgürlük için tek şansları olan meşrutiyeti kendi elleri ile yok eden zihniyete sitem etmektedir:

در مدرسه با آخوند، بر بسته صفی یارو

داده به رفیق خود، آب و علفی یارو

از رفتن مشروطه، دارد شعفی یارو

بر کشتن آزادی، با تیغ و سپر رفتند

مشروطه و استبداد هر دو به ددر رفتند

Medresede ahûnd ile sıraya girmiş herif

Kendi dostuna su ve ot vermiş herif

Meşrutiyetin gitmesinden, mutluluk duyar herif

Özgürlüğü öldürmek için, kılıç ve siper ile gittiler

Meşrutiyet ve istibdat her ikisi de fuhuşa gittiler

Şair, aşağıdaki dizelerde ise Ferhat ile Şirin'in hikâyesine telmih yaparak meşrutiyet ve istibdat dönemini bu ikilinin dilden dile aktarılan aşkından daha meşhur olduğunu dile getirmiştir. Eşrefuddîn'in İstibdat yönetimini köseye; meşrutiyeti ise gür sakallıya benzettiği düşünülen şiirde istibdat ve meşrutiyetin halkta derin izler ve yaralar bırakması nedeni ile asla hafızalardan silinmeyeceğine de işaret etmektedir:

امروز نه مشروطه است، نه دوره استبداد

نه جلوه شیرین است، نه کشمکش فرهاد

این کوسه و ریش پهن، هرگز نرود از یاد

هر چند که از خاطر ارباب هنر رفتند

مشروطه و استبداد هر دو ددر رفتند⁶¹⁹

Bugün ne meşrutiyet var, ne de istibdat dönemi

Ne Şirin'in cazibesi var, ne de Fethat'ın keşmekeşi

Bu köse ve gür sakallı, asla zihinden silinmez

Her ne kadar hüner erbâbının zihninden silindilerse de

Meşrutiyet ve istibdat her ikisi de fuhuşa gittiler.

Hş. 1302/1923 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Meclis Çeto Şod*” başlıklı terci'-i bend nazım türündeki şiir 12 beyittir. Eşrefuddîn bu şiirinde de Tahran'da ve ülkenin dört bir köşesinde halkın meşrutiyet için çabaladığını fakat sonuçta meşrutiyetten eser kalmadığını ve meclisin kapandığını dile getirmiştir:

⁶¹⁹ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 223-224, Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, 316-318.

مجلس چطو شد

چه زحمتهای درین تهرون کشیدیم
برای پارلمان هر سو دویدیم
همه حرف وکیلان را شنیدیم
ولی امروز او را بسته دیدیم
رخت مشروطه بر گرو شد
ای خدا مجلس پس چطو شد

Meclis Nasıl Oldu

Bu Tahran'da ne zahmetler çektik
Parlamento için her tarafa koştuk
Vekillerin bütün sözlerini işittik
Fakat bugün onu kapalı gördük
Meşrutiyet elbisesi rehin oldu
Ey Allah'ım meclis sonunda nasıl oldu

Şair yapılan seçimler sonrasında her şehirden meclise bir vekil gönderildiğini fakat onların da bir varlık gösteremediğini belirtmiş ve bu hareketin başarısız olmasında en büyük nedenin de vekiller olduğunu dile getirmiştir:

به دست دشمنان آمد بهانه
ز هر شهری وکیلی شد روانه
ولی افتاده در چاهی شبانه
دریغا رفت مجلس از میانه
رخت مشروطه بر گرو شد

Düşmanların eline bahane geçti

Her bir şehirden bir vekil gönderildi

Fakat gece vakti bir kuyuya düşüp

Ne yazık ki meclis yok oldu

Meşrutiyet elbisesi rehin oldu

Ey Allah'ım meclis sonunda nasıl oldu

“*Derî Verî*” başlıklı bu şiir, şairin meşrutiyet konusunda yaşadığı hayal kırıklığını konu edindiği şiirlerden biridir. Eşrefuddîn, ülkenin düzensizliğinin sebebinin vekil seçimlerinde yapılan dikkatsizlik olduğuna işaret etmektedir:

دری وری

بخت اقبال روبرو آمد

جاه اجلال مو به مو آمد

نه ز مشروطه هیچ فهمیدیم

نه از این حرف یک اثر دیدیم

گشت جانها فدای مشروطه

نه ز افلاک چهره ساییدیم

حق را سنگ بر سبو آمد

بخت اقبال روبرو آمد

Ivır Zıvır

Baht ve talih karşı karşıya geldi

⁶²⁰ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 226; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.319. Doktor Menije ‘Abdullahî, “*Nigahî Be Endişe ve Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl*”, s. 141.

Yüceltme makamı ağır ağır geldi

Ne meşrutiyetten bir şey anladık

Ne de bu sözün bir etkisini gördük

Canlar meşrutiyete feda oldu

Ne de göklerden yüz törpüledik

Hak için testiye taş geldi

Baht ve talih karşı karşıya geldi

Aşağıdaki dizelerde can suyu gibi düşünülen meşrutiyet suyunun, meşrutiyet savaşçılarının ölüm suyu haline geldiğini belirten şair, sonraki dizlerde ise meşrutiyetin kişisel menfaatler doğrultusunda ziyan olduğunu belirtmiş ve halka olumlu bir etkisi olmadığına dikkatleri çekmiştir:

مرد و زن در هوای مشروطه

به فلک شد صدای مشروطه

گشت جانها فدای مشروطه

آب مشروطه در وضو آمد

بخت و اقبال روبرو آمد

Kadın erkek meşrutiyet hevesiyle

Meşrutiyet sesi gitti feleğe

Canlar feda oldu meşrutiyete

Meşrutiyet suyu abdestte geldi

Baht ve talih karşı karşıya geldi

نه در این اسم بود یک اثری

نه در این طرف بود یک ثمری

پولها گشت قسمت دگری

بزم ما یارِ تندخو آمد

بخت اقبال روبرو آمد

Ne bu isimden bir eser vardı

Ne de bu tarafta bir faydası vardı

Paralar başka bir işine kısmet oldu

Meclisimize kötü huylu dost geldi

Baht ve talih karşı karşıya geldi

Aşağıdaki dizelerde ise âlimleri, din adamlarını duyarsızlıkları ve varlık göstermemeleri; vekilleri ise bencillikleri sebebi ile eleştirmiş, İslâmiyet'in de göz ardı edildiğinden duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir.

علما گشته اند خانه نشین

فضلا رفته اند زیر زمین

و کلا گشته خوش به عیش قرین

کار مجلس به هایپو آمد

بخت اقبال روبرو آمد

Âlimler münzeviye dönüşmüş

Bilginler yerin altına gitmiş

Vekiller mutlu olmuş zevk ve sefaya yakın

Meclisin işi kargaşaya dönüştü

Baht ve talih karşı karşıya geldi

مضمحل گشت قدرتِ اسلام

گویا کار ما شده است تمام

گشته تهران مثال کوفه و شام

نفس خلق در گلو آمد

İslâm 'ın gücü yok oldu

Sanki işimiz tamam olmuş

Tahran, Kûfe ve Şâm gibi olmuş

Halkın nefesi gırtlığına geldi

Baht ve talih karşı karşıya geldi

Toplumun gayri ahlakî yaşam tarzını benimsemesini kıyamet alameti olarak niteleyen Eşrefuddîn, illegal oluşumların varlığından da söz etmekte ve vekiller sebebi ile ülkenin içinde bulunduğu duruma sürüklendiğini belirtmektedir:

شده ظاهر هزار غاشیه ها

آشکارا شده است فاحشه ها

لوطیان دست برده در کشته ها

بهر خانم به جستجو آمد

بخت و اقبال روبرو آمد

Binlerce mahremiyet ortaya çıktı

Fahişeler aşikâr oldu

Serseriler/yankesiciler keselere el attı

Kadınların durumu soruşturuldu

Baht ve talih karşı karşıya geldi

دقتی چون که در وکیل نشد

بهر ما هیچکس کفیل نشد

بی جهت مملکت دلیل نشد

یا خیر است یا کدو آمد

بخت و اقبال روبرو آمد

Vekilde dikkat olmadığı için

Bizim için hiç kimse kefil olmadı

Memleket sebepsiz zelil olmadı

Ya salatalık(tır) ya da kabak geldi

Baht ve talih karşı karşıya geldi

Şair, olumsuz eleştirilerinden sonra parlamentonun varlığının önemine dikkat çekmiş, meşrutiyet ve parlamento için sıkıntı ve zorluklarla mücadele eden halkın olumsuz sonuçlara rağmen kendi gayret ve çabası ile yeniden çözüm bulabileceğine olan inancını dile getirmiştir:

پارلمان چون طلای نایاب است

ملت از رنج و غم چو سیماب است

رختها پاره چاره نایاب است

جامه را موقع رفو آمد

بخت و اقبال روبرو آمد⁶²¹

Parlamento az bulunan altın gibidir

Millet sıkıntı ve gamdan cıva gibidir

Elbiseler yırtık, çare az bulunur

Elbiseyi örme vakti geldi

Baht ve talih karşı karşıya geldi

2.1.1.2. Vatan Temalı Şiirleri:

Eşrefuddîn'in şiirlerinde işlenen temaların en önemlileri arasında yer alan, vatan hakkında yazmış olduğu şiirleridir. Eşrefuddîn'in de içinde bulunduğu bu dönem şairlerinin birçoğu meşrutiyet ile birlikte sömürge karşıtı tavır alırken, halkta millî

⁶²¹ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 522-525; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 678-681.

şuuru ve millî duyguları harekete geçirmek için vatan temalı şiirleri sıkça kaleme almışlardır. Eşrefuddîn'in vatan anlayışı İslâmiyet'ten ayrılamaz, şairin aldığı dinî eğitimler ve dindar yönü göz önüne alındığında vatanın bölünmezliği, birliği ve beraberliğinden bahsettiği her durumda aslında İslâmiyet'in bekası, birliği ve korunmasından söz ettiği anlaşılmaktadır. Şair için İslâmiyet'in var olmadığı bir vatan, vatan değildir. Meşrutiyet hareketi ile birlikte meşrutiyet taraftarlarının safında yerini alan şair, ilk olarak Reş'te yayımına başladığı *Nesîm-i Şimâl* adlı gazetesinde halkın meşrutiyeti desteklemesi için sık sık dinî söylemlerin yoğun bir şekilde gözlemlendiği vatan temalı şiirlerini yayımlamış, halkın slogan olarak kullanacağı şiirler kaleme almıştır. Şairin külliyyatında vatan temalı şiirlerinin sayısı az değildir. Eşrefuddîn'in bu temada öne çıkan şiirleri ilgili dizelerin açıklanması ile örneklendirilmiştir.

“*Dendân-i Mâr*” başlıklı şiir 1326 yılı Cemâziu'l-Evvel ayının on sekizinde inde (1908) yani Muhammed 'Alî Şâh darbesinden beş gün önce *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nin 22. sayısında⁶²² yayımlanmıştır. Şâh'ın, ülkenin çıkarlarını hiçe sayarak yabancılara verdiği imtiyazlar neticesinde din adamlarının tepki gösterdiğinin ifade edildiği şiirde; artık Şâh'ın yanlış politikalarına alet olunmayacağı karşı çıkılacağı ifade edilmiştir. Yine din adamlarının da önderlik etmesi ile Şâh'a karşı çıkıldığı belirtilmiştir. Şair, “yılan dişine” benzettiği bu yabancı güçlerden hiçbir zaman dost olmayacağını da altını çizmektedir:

دندان مار

گفتیم علم و صنعت و ثروت زیاده شد

از فیل ظلم شاه بکلی پیاده شد

بافوت و فن کاسه گری قلع ماده شد

دیدیم مشکل است حجر زر نمی شود

دندان مار دسته خنجر نمی شود

Yılan Dişi

Dedik; ilim, sanat ve servet arttı

⁶²² Hâdî Derzî Râmendî, “Remz u Râz-i Pâyidâri-yi Şi'r-i Nesîm-i Şimâl”, s. 49; Cevâd İshâkiyân, “Değâyiki Der Hâyât-i Zihni u İctimâ'i-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 316.

Zulüm filinden Şâh tamamen indi

Hammadde (toprak) üflemekle cam kâse kıvamına geldi

Gördük zordur, taş altın olmaz

Yılan dışından hançer sapı olmaz

Şâh'ın imtiyazlar konusundaki tutumuna karşın, gençlerin canları pahasına vatanın özgürlüğü ve meşrutiyet için mücadele verdiklerini ifade eden Eşrefuddîn; meşrutiyeti hurma ağacına benzetirken, ağacın meşrutiyet için mücadele eden gençlerin kanıyla sulandığını; bu kanların akmaması halinde meşrutiyet hareketinin gerçekleşmeyeceğini belirtir:

هر جا نهال نورس مشروطه رخ گشود

درپای او جدال ز خون جای آب بود

باید به پای نخل وطن خون روان نمود

بی آب هیچ نخله تناور نمی شود

دندان مار دسته خنجر نمی شود

Her yerde meşrutiyetin taze fidanı açtı

Onun dibinde su yerine kanla mücadele vardı

Vatanın hurma ağacının dibine kan dökmek gerek

Hiçbir hurma susuz güçlü olmaz

Yılan dışından hançer sapı olmaz

Ülkenin düşman istilası altında olduğuna işaret eden Eşrefuddîn, yabancıların kendi çıkarları doğrultusunda halka zulmettiklerine değinmekte ve bu zulüm karşısında direnerek can veren gençlerin annelerinin feryadına yer vermektedir:

صحرای رشت گشته قدمگاه دشمنان

خلخال خال خال شد از ظلم رهزنان

تبریز مال مال شد از ناله زنان

در حیرتم که گوش فلک کر نمی شود

دندان مار دسته خنجر نمی شود

Reşt vadileri düşmanın ayakları altında kaldı

Halhal benek benek oldu zulmünden eşkıyanın

Tebriz kadınların feryadıyla doldu taşı

Yılan dişinden hançer sapı olmaz

Şiirde halkı vatan savunmasında daha güçlü ve azimli olmaları konusunda uyaran Eşrefuddîn'in vatan ve din için kaygılandığı yine göze çarpmaktadır. Şair dizelerine yine işgalci yabancı güçlerden dost olmayacağının altını çizerek son vermiştir:

ای ملتِ غیور کنون وقتِ غیرتست

ای ملتِ نجیب کنون روزِ همتست

مذهب ز دست رفت و وطن در مذلتست

مسلم مطیع ظالم و کافر نمی شود

دندان مار دسته خنجر نمی شود⁶²³

Ey gayretli millet şimdi gayret vaktidir

Ey şerefli millet şimdi himmet günüdür

Din elden gitti ve vatan zillet içinde

Müslüman, zâlim ve kâfire itaat etmez

Yılan dişinden hançer sapı olmaz.

Gazel türünde yazılmış olan “*Naşihat Be Mucâhidîn-i Sersaht*” başlıklı şiir 14 beyittir. Meşrutiyet hareketi sırasında yazıldığı düşünülen şiirde şair, mücahitleri bu

⁶²³ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 202-203.

harekette ikiyüzlü davranan kişilere, boş vaatlere karşı uyarılmış ve iç karışıklık yaşanması halinde ülkenin zarar göreceğine işaret etmiştir:

نصیحت به مجاهدین سرسخت

کند این نفاق و دودستگی همه را دچار به خستگی

به وطن هزار شکستگی رسد از خصومت داخله

ز گروه فتنه گر الحذر ز نفوس حيله ور الحذر

ز دو رنگ الحذر الحذر که بود به صورت چلچله

Korkusuz Mücahitlere Nasihat

Bu nifak ve görüş ayrılığı herkesi yılgınlığa sevk eder

İç düşmanlıktan vatan binlerce yenilgiye uğrar

Fitneci gruptan kaçın, hilekârın nefsinden uzak dur

İkiyüzlüden kaçın, kaçın çünkü görünüşü iki farklı şekildedir

طرفین به فکر خیالتان همه ناظرند به حالتان

بکنید فکر مآلتان ز هجوم وقعه هایله

چو بسا ز زمرة قاعدین شده در لباس مجاهدین

مخورید گول معاندین ز مکالمات و مقاوله

Muhapplarının senin haline baktıklarını düşünürsün

Başına korkunç hadiselerin geldiğini düşün

Çünkü nice korkak insanlar mücahit gibi görünür

Rakiplerin konuşma ve sözlerine aldanmayın

همه رشتیان پی امتخان ز مجاهدین وطن ستان

همه حاضریم به بذل جان به نفوذ و قدرت کامله

وطن است شیره جان ما وطن است روح روان ما

وطن است گنج نهان ما وطن است توشه و راحله⁶²⁴

Bütün Reştliler vatan mücahitlerini sınama peşindeler

Ülkenin gücü ve nüfuzunun artması adına canımızı vermeye hazırız

Vatan canımızın özüdür, vatan ruhumuzdur

Vatan gizli hazinemizdir, vatan azığımız ve yolluğumuzdur.

“*Terâne-i Mezhebî*” adlı şiirin, Hk. 1330./1912 yılında Rusya tarafından Hz. Rızâ'nın mezarının bombalanması üzerine⁶²⁵ yazıldığı düşünülmektedir. Şairin vatandan söz ettiği hemen her şiirde aslında İslâm'ı ve vatanı birbirinden ayırmadığı göze çarpmaktadır; şaire göre vatana karşı atılan her kötü adım aslında İslâmiyet'e karşı atılmıştır. Vatan aşkından söz ettiği bu şiirinde de vatanın ve dinin elden gittiğini belirten şairin bu iki kavramı birbirinden ayırmamış olması dikkat çekmektedir. Ülkeyi işgal eden yabancıların başuçlarında beklediğini vatan ve din âşığı gençlerin artık harekete geçmeleri gerektiğini ifade eder:

ترانه مذهبی

اجنبی شد حمله ور بر مذهب و آیین ما

ای دریغا می رود هم مملکت هم دین ما

ای جوانان وطن الیوم همت است

ای هواخواهان دین امروز روز غیرت است

می رود ناموس آخر این چه غفلت است

دشمن بیگانه آمد بر سر بالین ما

ای دریغا می رود هم مملکت هم دین ما

Dinî Terâne

Yabancı, dinimize ve töremize saldırdı

⁶²⁴ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 195.

⁶²⁵ Abdurrâhîm Zâkîr Huseyîn, *Edebiyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Esr-i Meşru'fiyet*, s.353-356.

Ne yazık! Hem memleketimiz hem dinimiz gidiyor

Ey vatanın gençleri! Gün, himmet günüdür

Ey din âşıkları! Bugün, gayret günüdür

Namus gidiyor artık, bu ne gaflettir

Yabancı düşman geldi yastığımızın başına

Ne yazık! Gidiyor hem memleketimiz, hem dinimiz

Vatanın, işgalden sadece savaş yolu ile kurtulabileceğini bildiren Eşrefuddîn, bu durumda yaşamının arsızlık olduğunu, harekete geçilmediği takdirde ülkenin sonunun geleceğini açıkça ifade etmiş, gençlere seslenerek savaştan başka çare olmadığını belirtmiştir:

ای جوانان همتی این موقع جنگست جنگ

زندگی با این مذلت بهر ما ننگست ننگ

عرصه بر ما اهل ایران بعد از این تنگست تنگ

زانکه کافر می دهد هم غسل و هم تلقین ما

ای دریغ می رود هم مملکت هم دین ما

Ey gençler, bu anın gereği savaştır savaş

Bu alçaklıkla yaşamak bizim için ardır, ar

Meydan biz İranlılar için bundan sonra dardır dar

Bize gusül aldırان ve bize (kabirde) telkin veren kâfir olduğu için

Ne yazık gidiyor hem memleketimiz, hem dinimiz

Eşrefuddîn, bu dönemde *Âyât-i Necef* adı verilen, meşrutiyet taraftarı din adamlarının cihat çağrısını dile getirerek bir an önce savaşa geçilmesi gerektiğini belirtir:

حکم آیات نجف گردید صادر الجهاد

امر قطعی گشته صادر از مصادر الجهاد

تا شماها یکنفر هستید قادر الجهاد

می کند مام وطن هر ساعتی نفرین ما

ای دریغا می رود هم مملکت هم دین ما

Necef Ayetullahlarının (Âyât-i Necef*) hükmüyle cihat hükmü sâdır oldu;

Sizlerden savaşabilecek tek kişi kalıncaya dek

(Savaşın diye) Cihât öncülerinden kesin emir çıktı

Vatan ana, her saat bize lanet okuyor

Ne yazık, gidiyor hem memleketimiz, hem dinimiz

Serzenişlerinin ardından umutsuzluğa kapılan şair, çabalamanın beyhude olduğunu, artık vatan için yapılacak bir şey kalmadığını dile getirir:

ای دریغا ریخت دشمن زهر قاتل در ایاغ

ای دریغا گشت خاموش از همه ایران چراغ

این سخن می گفت گل با بلبلی در صحن باغ

سوخت از عشق وطن این اشرف مسکین

ای دریغا می رود هم مملکت هم دین ما⁶²⁶

Ne yazık (ki) düşman kadehe öldürücü zehri döktü

Ne yazık, tüm İran'da ışıklar söndü

Bağın ortasında bülbül ile birlikte söylüyordu gül bu sözü

Yandı vatan aşkıdan bu zavallı Eşref

Ne yazık, gidiyor hem memleketimiz, hem de dinimiz.

* Âyât-i Şelâs, Âyât-i Necef: Meşrutiyetin üç dini rehberine verilen ad (Mîrzâ Hısyân Helîlî Tehrânî, Âhûnd Hôrâsânî ve Şeyh 'Abdullah Mâzenderânî).

⁶²⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 300-302.

Eşrefuddîn'in "Edebiyât" başlıklı bu şiiri, Muhammed Ali Şâh'ın azledilmesinden sonra Hk. 1330/1912 yılında İmam Rızâ'nın mezarının Rusya tarafından bombalanması neticesinde⁶²⁷ yazdığı düşünülmektedir. Müstezad nazım türünde yazılmış olan şiir 26 beyittir. Vatanın dört bir tarafında işgal ve sorunların kol gezdiğine değinen şairin; çözüm konusunda umudunu kaybettiği İran için "Ölmek üzere olan hasta gibi" ifadesini kullandığı göze çarpmaktadır. Şâh'ın, halkın çıkarlarından bağımsız hareket ediyor olmasını eleştirmiş; Şâh ile halkın arasındaki uçurumdan söz ederek böylesi bir kutuplaşmanın ülkenin sonunu getireceğini belirtmiştir:

ادبیات

مملکت از چارسو در حال بحران و خطر

چون مریض محتضر

با چنین دستور این رنجور مهجور از شفا است

درد ایران بی دواست

پادشاه بر ضد ملت ملت اندر ضد شاه

زین مصیبت آه آه

Edebiyat

Memleket dört bir tarafından buhran ve tehlikede, ölmek üzere olan hasta gibi

Böylesi bir tedavi ile bu hasta şifadan uzaktır, İran'ın derdi dermansızdır

Padişâh millete karşı, millet de padişâha karşı, bu musibetten ah ah

Halkın sorunlardan haberdar olmasını, haksızlıklara karşı direniş göstermesini ve aydınlanmasını sağlayan *Şûr-i İsrâfîl*, *Mollâ Nâsırüddîn*, *Meclis ve Hablu'l-Metîn* gibi dönemin önemli gazetelerine de değinilen şiirde; söz konusu gazetelerin halkı

⁶²⁷ Abdurrâhîm Zâkîr Huseyîn, *Edebiyât-i Sîyâsî-i İrân Der 'Esr-i Meşru'fiyet*, s.353,358-360.

gaflet uykusundan uyandırdıklarını; gerçekleri halkın bilinçlenmesi için yüksek sesle dile getirdiklerine işaret edilmiştir:

صور اسرافیل زد صبح سعادت در دمید

ملا نصرالدین رسید

مجلس و حبل المتین سوی عدالت رهنماست

درد ایران بی دواست

با وجود این جراید خفته بیدار نیست

یک رگی هشیار نیست

این جراید همچو شیپور و نفیر و کرنا است

درد ایران بی دواست

Şûr-i İsrâfîl yayınlanınca saadet sabahı doğdu, Mollâ Nâsırud-dîn çıktı

Meclis ve Hâblu'l-Metîn adaletin rehberdirler, İnan'ın derdi dermansızdır

Bu gazetelerin varlığına rağmen uyuyanlar uyanmadılar, bütün damarları tıkalı

Bu gazeteler adeta alarm, siren ve korna gibidirler, İnan'ın derdi dermansızdır

“Eşkiya” olarak nitelediği kimi siyasilerden hesap sorma günü olduğunu belirten şair, vatani için herkesin taşın altına elini koyduğunu; kutsal bir anlam yüklediği bu direniş ve harekete destek veren herkesin dinî açıdan mükâfatlandırılacağına olan inancını ifade etmiştir:

و عده گاه انتقام اشقیای روز جزاست

درد ایران بی دواست

اشرفا هرکس درین مشروطه جانبازی نمود

رفعت و قدرش فزود

در جزا استبرق جنات عدنش متکا است

Eşkiyadan intikam alınacak gün ceza (kıyamet) günüdür, İran'ın derdi dermansızdır

Ey Eşref herkes bu meşrutiyette fedakârlık gösterdi, değerini ve kuvvetini yükseltti

Onun mükâfatı Aden Cennet'inin ipekli yastığıdır, İran'ın derdi dermansızdır.

1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan terci'-i bend türündeki “*Bî Kes Vâtan*” adlı şiiri 30 beyitten oluşmaktadır. Şair, İran'ın Rus ve İngiliz işgali altında bulunması sebebiyle; Rusya ve İngiltere'yi ecel kurduna ve çaresiz ülkesini kurdun ağzındaki yeme benzetmiştir. İran'ın I. Dünya Savaşı sırasında tarafsızlığını ilân etmesine rağmen bu savaşın dışında bırakılmamasını “belâ diyarının Aziz Yûsuf'u vatan” tabiri ile ifade etmiş, Hz. Yûsuf'un kuyuya atılması hususunu hatırlatarak telmih sanatını kullanmıştır. Şiir, şairin millî ve dinî duyguları ortaya çıkaran seçkin şiirlerinden bir tanesidir:

بی‌کس وطن

ای غرقه در هزار غم و ابتلا وطن

ای در دهان گرگِ اجل مبتلا وطن

ای یوسفِ عزیز دیارِ بلا وطن

قربانیان تو همه گلگون قبا وطن

بی‌کس وطن غریب وطن بینوا وطن

Kimsesiz Vatan

Ey bin türlü gam ve çaresizliğe boğulmuş vatan

Ey ecel kurdunun ağzında müptela vatan

Ey bela diyarının aziz (yüce) Yusuf'u vatan

Ey kurbanlarının hepsinin elbisesinin kana bulandığı vatan

⁶²⁸ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 183-185; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 274-276.

Kimsesiz vatan, garip vatan, çaresiz vatan

Eşrefuddîn, İran'ın o dönemde yaşadığı acizliği halka daha iyi anlatabilmek adına köklü tarihlerine ve geçmişte sahip oldukları kahramanlıklara işaret etmiş; ülkenin maddî ve manevî bütün hazinelerinin ellerinden gittiğini ifade ederek halkta millî duyguların harekete geçmesini sağlamaya çalışmıştır:

ای دخمه فریدون تاج کیان چه شد

کشمیر و بلخ، کابل و هندوستان چه شد

دریای نور، تخت جواهر نشان چه شد

ای تخت و بخت داده به باد فنا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن

Ferîdûn'un mezarına, Keyân'in tacına ne oldu?

Keşmîr ve Belh, Kâbil ve Hindistan ne oldu?

Nur denizi, mücevherlerle süslü taht ne oldu?

Ey tahtı ve bahtı harap edilen vatan

Kimsesiz vatan, garip vatan, çaresiz vatan

آن قدرت و شجاعت و جوش و خروش کو

شیران جنگجوی پلنگینه پوش کو

جمشید و کیقباد چه شد داریوش کو

ای جای ناز و نعمت و عزّ و علا وطن

بیکس وطن غریب وطن بینوا وطن

O kudret, cesaret, coşku nerede?

Kaplan derisi giymiş savaşçı aslanlar nerede?

Cemşîd ve Keykubâd ne oldu? Dâryûş nerede?

Ey refah yeri, aziz ve saygın vatan

Kimsesiz vatan, garip vatan, çaresiz vatan

İran'ın İngiltere ve Rusya tarafından topraklarının parçalanarak bölünmesine değinmiş, bu ülkeleri, zehriyle vatanı etkisiz hale getirmek için topraklarına çöreklenmiş bir akrebe ve İran'ın sonunu hazırlayan bir cellâda benzetmiştir:

آن عقربی که بر وطن افتاده حاضر است

آن خائن ستمگر جلاد حاضر است

آن خط مهر و دفتر و اسناد حاضر است

کردند بر تو ناخلفان ظلمها وطن

بی‌کس وطن غریب وطن بینوا وطن⁶²⁹

O akrep vatanın üzerine çullanmaya hazırdır

O hain zalim cellât hazırdır

O fermanın mührü ve senetleri hazırdır

O hainler sana zulmettiler vatan

Kimsesiz vatan, garip vatan, çaresiz vatan.

Şairin “*Merşiyе*” başlıklı müstezad kalıbında yazmış bu olduğu şiiri 28 beyitten oluşmaktadır. Vatanın türlü sıkıntılarla boğuştuğunu kaleme aldığı şiirde, vatan uğruna dökülen kanlar ve şehit olan çok sayıda gençten söz etmiştir:

مرثیه

ای وای وطن وای

گردیده وطن غرقه اندوه و محن وای

ای وای وطن وای

خیزید و روید از پی تابوت و کفن وای

رنگین طبق ماه

از خون جوانان که شده کشته در این راه

ای وای وطن وای

خونین شده صحرا و تل و دشت و دمن وای

⁶²⁹ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 229-231.

Mersiye

Vatan sıkıntı ve sorunlara boğulmuş, eyvah vatan eyvah

Tabut ve kefen aramaya gidin; eyvah vatan eyvah

Bu yolda öldürülen gençlerin kanından ay kıpkırmızı oldu

Kan oldu sahra tepe çöl ve etek, eyvah vatan eyvah

Meşrutiyet hareketinin başarısızlığı sonrası yazıldığı düşünülen şiirde, meşrutiyet taraftarı olan şairin hayal kırıklığı dizelere yansımıştır. Ülkenin dört bir taraftan yabancılar tarafından işgal altına alınması ve meşrutiyetin başarısız olması şaire göre İslâm'ın ayaklar altına alınmasına neden olmuştur:

ای وای وطن وای

دردا که رسید از دو طرف سیل فتن وای

پامال اجانب

افسوس که اسلام شده از همه جانب

ای وای وطن وای

مشروطه ایران شده تاریخ زمن وای

Ne yazık, iki taraftan fitne seli ulaştı, eyvah vatan eyvah

Ne yazık, İslâm her taraftan yabancıların ayakları altında çiğnendi

İran meşrutiyeti müzmin hastalıkların tarihi oldu, eyvah vatan eyvah

Umutlarla beklenen meşrutiyet sonrası bazı bakanların görevlerini kötüye kullandıkları ve yasalara uygun hareket etmediklerini belirten şair; âlimlerin de bu kötü ortam içinde yok olduklarına, bir varlık gösteremediklerine vurgu yapmaktadır. Halkın tek dayanağı olan meşrutiyet hareketi ve din böylelikle halkın elinden kayıp gitmiştir:

سری عننی شد

بعضی وزرا مسلکشان راهزنی شد

سری عننی شد

گشته علما غرقه در این لای و لجن وای

محشر شده آیا

سوزی جگر از ماتم خلخال خدایا

Bazı vezirlerin yöntemi eşkıyalık oldu, bir sır ortaya çıktı

Âlimler boğuldu bu sel yatağı ve bataklıkta eyvah, bir sır ortaya çıktı

Ey Allah'ım esaretin mateminden dolaydır ciğer yangını, acaba mahşer mi oldu?

Zorluklar içerisinde hayatını idame ettiren; dininden ve vatanından başka bir amacı olmayan halkın yaşadığı zulüm ve halka gösterilmeyen değer, şairi fazlası ile üzdüğü göze çarpmaktadır:

ای وای وطن وای   یک جامه ندارند رعیت به بدن وای

بیچاره رعیت   یک ذره ز ارباب ندیده است معیت

ای وای وطن وای   کارش همه فریاد حسین وای حسین وای

هر لحظه بگوید   اشرف بجز لاله غم هشیج نبوید

ای وای وطن وای⁶³⁰   ای وای وطن وای وطن وای وطن وای

Halkın üzeriinde bir elbisesi yok vay, eyvah vatan eyvah

Efendiden bir zerre yakınlık görmemiştir, çaresiz teba

İşi hep eyvah Hüseyin eyvah diye feryattır, eyvah vatan eyvah

Eşref gam lalesinden başka bir şey koklamaz, her an der ki

Eyvah vatan eyvah, eyvah vatan eyvah, eyvah vatan eyvah, eyvah vatan eyvah.

1335/1917 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "ادبیات" başlığı ile yayımlanan külliyatta ise "*Zebân-i Hâl-i Vatan*" başlığı ile yer alan şiir 17 beyittir. Eşrefuddîn, yabancıların ülkeye verdiği tahribatı afete benzetmekte, meclisin ve yönetimin yetersizliğini eleştirmektedir. Şair, İran'ın yabancı ülkelerin sömürüsü altına girmesinden endişelenmekte ve halkı geç olmadan direnişe geçmeleri gerektiği konusunda uyarmaktadır:

زبان حال وطن

ای دل غافل بر احوال وطن خون گریه کن

خیز ای عاقل به این دشت و دمن خون گریه کن

Vatanın Hal Dili

⁶³⁰ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 176-177.

Ey gafil gönül, vatanın hali için kan ağla

Kalk ey akıl, bu ova ve eteğe kan ağla

می نبینی کشور ایران غریب است و وحید

یا غیاث المستغیثین گردد از هر سو پدید

کل یوم یظهر فی الملک آفات جدید

بهر سرحدات و سیل ریشه کن خون گریه کن

İran ülkesi yalnız ve tek görmüyor musun?

Yardım isteyenlerin yardımcısı yetişir her taraftan açıkça

Memlekette her gün yeni afetler ortaya çıkar”

Sınırlar ve sel için kök sök, kan ağla

ای دریغا خصم دون ببریڊ پستان زنان

اجنبی از بهر ما از چارسو دستک زنان

سرو و کاج و نارون گردید از خون ارغوان

زد خزان آفت به این باغ و چمن خون گریه کن

Yazık, alçak düşman kadınların göğsünü kesti

Yabancı bizim halimize dört taraftan el çıkarpar

Selvi, çam ve karaağaç kandan döndü erguvana

Sonbahar afeti vurdu bu bahçeye ve çimene, kan ağla

نه امینی نه وکیلی نه وزیری نه شهی

نه رجال کافی نه مرد از کار آگهی

آه و واویلا وطن یک تن ندارد همرهی

می رود از دست این شهر و وطن خون گریه کن⁶³¹

Ne eminsin, ne vekilsin, ne vezirsin, ne de şâhsın

Ne liyakatlı ne de iş bilen bir adamsın

Ah yazık, vatanın bir yoldaşı yok

Elden gidiyor bu şehir ve vatan, kan ağla

Hş. 1302/1923 yılı *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*İntihâb*” adlı şiir, Aḥmed Şâh döneminin beşinci dönem meclis seçimlerini konu edinmiş; halkı, yapacakları bu seçimin ülkenin kaderini belirleyeceğini düşünerek davranmaları gerektiği konusunda uyarmıştır. Şairin bütün sıkıntıların bu seçimle sona ereceğine olan inancı göze çarpmaktadır:

انتخاب

ای وطن پروران شتاب کنید

بهر خود فکر انتخاب کنید

تشنه کامیم آب نزدیک است

آب قند و گلاب نزدیک است

موقع انتخاب نزدیک است

قطع غوغا و اضطراب نزدیک است

ای وطن پروران شتاب کنید

Seçim

Ey vatanseverler, acele edin

Kendiniz için seçimleri düşünün,

Susamış damağımız, su yakındır

⁶³¹ Aḥmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 309-310; Ḥuseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 421-422.

Şerbet ve gülsuyu yakındır

Seçim vakti yakındır

Kargaşa ve ıstırabın kesilmesi yakındır

Ey vatanseverler, acele edin

Halktan daha önceki seçimlerden edindikleri tecrübe ile bu seçimlere daha temkinli yaklaşımlarını ve artık sorunlara çözüm bulabilecek kişilerin seçilmesi için gayret göstermelerini istemektedir:

چار دفعه بناله و تشویش

آمد آن انتخابها در پیش

باز شد چشم خلق بی کم و بیش

حال دقت به فتح باب کنید

بهر خود فکر انتخاب کنید

Dört kez feryat ve figanla

Bu seçimler önümüze geldi

Halkın gözü az çok açıldı

Şimdi kapının açılmasına dikkat edin

Kendi çıkarınız için seçimleri düşünün

Eşrefuddîn, kendisinin de seçkin ve yetkin bir vekil arayışı içinde olduğunu belirtirken; meşrutiyet inkılâbını ileriye taşıyacak vekiller tayin etmeleri gerektiğinin altını tekrar çizmektedir:

من به ملت صریح می گویم

با زبان فصیح می گویم

یک وکیل صریح می جویم

که از او رفع انقلاب کنید

بهر خود فکر انتخاب کنید

Ben millete açıkça söylüyorum

Fasih bir dille söylüyorum

Açıkçası öyle bir vekil arıyorum ki

Onun sayesinde inkılabın ihtiyacını kaşılayın

Kendi çıkarınız için seçimleri düşünün

Ülkeyi bir bahçeye benzettiği dizelerde; siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların vatani baştan sona kadar yangın içinde bıraktığını, ancak meclisi oluşturacak yetkin vekiller eli ile bu sorunlara çözüm bulunabileceğini ifade etmiştir:

تا به کی خامشی وطن همه سوخت

آتش افروخت انجمن همه سوخت

از عطش سرویاسمن همه سوخت

بهر این باغ فکر آب کنید

ای طن پروران شتاب کنید

Ne zamana kadar sessizlik, vatan hep yandı

Meclis yakılınca herkes yandı

Harareten servi, yasemin hep yandı

Bu bağ için suyu düşünün

Ey vatanseverler, acele edin

İran'ın kahramanlıklarla dolu geçmişine işaret ederken neden bu denli çaresiz ve yalnız kaldıklarına anlam veremediğini dile getiren şair, söz konusu dizeler ile halkın millî duygularını harekete geçirmeye çalışmıştır:

خاک ایران بهشت دنیا بود

مسکن داریوش و دارا بود

کی چنین بینوا و تنها بود

دیده از ماتمش پر آب کنید

بهر خود فکر انتخاب کنید

İran toprağı dünyanın cenneti idi

Dâryûş ve Dârâ'nın meskeni idi

Ne zaman böyle çaresiz ve yalnız kaldı

Onun mateminden gözlerinizi yaşla doldurun

Kendiniz için seçimleri düşünün

Ülkenin dört bir yanında bulunan vatandaşlara; vatanı ve halkı uğruna mücadele vereceğine söz veren ve canını bu amaç uğruna feda edecek olan vekili de sonuna kadar desteklemeleri için çağrıda bulunmaktadır:

گر وکیل خوشی شود تعیین

می دهد جان خلق را تأمین

گر ز کاشان و رشت تا قزوین

همگی پای در رکاب کنید

بهر خود فکر انتخاب کنید⁶³²

İyi bir vekil belirlenirse

Canını halk için güvence verirse

Kâşân'dan, Reşt'ten Kazvîn'e kadar

Hepiniz ayağınızı üzengiye koyun

Seçimleri düşünün, kendiniz için.

⁶³² Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.590-592. Nesim-i Şimâl Gazetesi, Hş. 1302 S. 25, s. 3-4.

2.1.1.3. Din Temalı Şiirleri:

Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî'nin şiirlerinde din, farklı temalarda kaleme aldığı şiirlerde dahi yer almaktadır. Gençliğinde dinî eğitim almış olan ve bütün ömrünü dindar bir kişi olarak sürdüren Seyyid Eşrefuddîn, toplumsal ve siyasi şiirlerinin çoğunu din çerçevesinde ele almıştır. Şaire göre din, vatan sevgisi demektir. Eşrefuddîn, Meşrutiyet ile başlayan İslâm Birliği düşüncesini destekleyen şairlerdendir. Osmanlı ve İran ilişkilerinin iyi olmasından hoşnut olan şair, Osmanlı'yı bu birliğe davet eden aşağıdaki şiiri kaleme almıştır:

Hk. 1328/1910 yılında, Hâbîbuddîn Efendi Osmanlı Hükümeti'nin iyi niyet elçisi olarak Reşt'e gelmiş, Eşrefuddîn bu durumu Sünnî ve Şîî birliğinin kurulmasının başlangıcı olarak görmüş ve musammat nazım biçimindeki “*Der Sal-i 1328 Ki Hâsîbuddîn Efendî Be Reşt Âmade Gofte Şod*”⁶³³ başlıklı bu şiiri kaleme almıştır. Bu dönemde mezhep ayrılıkları daha az görülmekte hatta daha önce de belirtildiği üzere kimi şairler tarafından İslâm birliği oluşturulması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Eşrefuddîn de bu düşünce sebebiyle Şîî ve Sünnî fark etmeksizin aynı dine inanan ve kardeş addettiği Osmanlı ve İran'ın birlik olmasından duyduğu mutluluğu şiirinde belirtmiştir:

در سال ۱۳۲۸ که حسیب الدین افندی به رشت آمده گفته شد

این عقد اخوت باز شد تازه مبارک باد

بیچید به هفت اقلیم آوازه مبارک باد

شد پاره استبداد شیرازه مبارک باد

این شیعه و سنی باز یک روح و دو پیکر شد

ایرانی و عثمانی امروز برادر شد

1328 Yılında Hâsîbuddîn Efendî Reşt'e Geldiğinde Söylendi

Bu kardeşlik anlaşması yeni başladı, hayırlı olsun

Bu coşku yedi iklimi sardı , hayırlı olsun

⁶³³ Cevâd İshâkiyân, “Değâyiki Der Hayât-i Zihnî u İctimâ‘i-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî”, s. 318.

İstibdadın şirazesi parçalandı (paramparça oldu), hayırlı olsun

Bu Şîî ve Sünnî yine iki bedende tek ruh oldu

İranlı ve Osmanlı bugün kardeş oldu

ایرانی و عثمانی هستند یکی پایه

هم مشرب و هم قبله هم مذهب و همسایه

فرمان اخوت داد خلاق به هر آیه

از ساحت قدس حق مشروطه مقرر شد

ایرانی و عثمانی امروز برادر شد

Aynı köktendir İranlı ve Osmanlı

Aynı meşrep aynı kıbledendirler aynı dindendirler ve komşudurlar

Allah kardeşliği emretti her ayette

O kutsal makamdan meşrutiyetin haklılığı karşılaştırıldı

İranlı ve Osmanlı bugün kardeş oldu

گر تابع قرآنیم پس شعیه و سنی چیست

گر جمله مسلمانیم پس هیچ تفاوت نیست

ما گر همه انسانیم پس دشمن قانون کیست

مشروطه مدد بخشای بر شرع مطهر شد

ایرانی و عثمانی امروز برادر شد⁶³⁴

Kur'an'a tâbi isek Şîî ve Sünnî nedir?

Hepimiz Müslüman isek o halde yok hiçbir farkımız

Hepimiz insan isek o halde kim adalet düşmanı?

⁶³⁴ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 347-348; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 466-468.

Meşrutiyet o temiz şeriyatın yardımcısı oldu

İranlı ve Osmanlı bugün kardeş oldu

1337/1919 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan terci'-i bend nazım şeklindeki "*Dîn u Dil*" adlı şiiri, 30 beyittir. Şair, halka dinî vecibelerini yerine getirmesi gerektiğini bir erkek çocuğuna nasihat ettiği şiir vasıtasıyla aktarmaktadır. Dinin, gerçek bir din adamı vasıtasıyla öğrenilmesi ve kişinin ömrünün son anına kadar ibadet etmesi gerektiğinin altını çizmektedir:

دین و دل

ای پسر فکر عبادت باش بیعاری مکن

در خیال کسب و طاعت باش بیکاری مکن

فکر فردای قیامت باش عیاری مکن

تا که دستت می رسد غیر از نکوکاری مکن

می بخور منبر بسوزان مردم آزاری مکن

(ای که دستت می رسد کاری بکن)

Din ve Kalp

Ey oğul ibadeti düşün, arszılık etme

Kazanç elde etmeyi ve ibadeti düşün, aylaklık etme

Yarınki kıyameti düşün, serserilik etme

Gücün yettiği sürece iyilikten başka bir şey yapma,

Şarap iç, minberi yak, ama insanları incitme

Gücün yettiği sürece bir iş ile uğraş

دین خود را ساز محکم پیش استاد فصیح

همدمت در قبر دین تست می گویم صریح

وقت خوابیدن شهادت گوی با قول صحیح

گر تو می خواهی شوی در رتبه همتای مسیح

غیر نام دوست چیزی بر زبان جاری مکن

می بخور بسوزان مردم آزاری مکن

Dinini sağlamaştır fasih üstadın yanında

Kabirde arkadaşın dinindir, söylüyorum açıkça

Eğer Mesih ile benzer bir derecede olmak istiyorsan

Uyku vakti Kelime-i Şehadet getir, doğru bir şekilde

Dostun adından başka bir şey zikretme

Şarap iç, minberi yak, zalimlik etme

دین و دل باید نشانند در بساط عارفان

غافلند این اهل ظاهر از نشاط عارفان

روضه فردوس شد صحن حیات عارفان

گر تو همی خواهی ببینی انبساط عارفان

فکر ایمان باش از شیطان طرفداری مکن

می بخور منبر بسوزان مردم آزاری مکن⁶³⁵

Ariflerin sofrasına oturtmak gerek din ve kalbi

Ariflerin neşesinden gafildirler bu zâhir ehilleri

Ariflerin yaşamının meydana oldu cennet bahçesi

Eğer görmek istersen ariflerin gönül ferahlığını

İmanı düşün, şeytandan taraf olma

Şarap iç, minberi yak, zalimlik etme.

⁶³⁵ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.69-71; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.359-362.

“*Kîş Kîş*” adlı şiiri, 19 beyittir. Şair bu dönemde İslâm karşıtlarının dinde yeri olmayan kimi şeyleri dinin gereği gibi yansıtılmalarından rahatsızlık duymuş ve Emevî Halifesi Ebû Halid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Sufyân el-Kureşî el-Ümevî’nin, halifeliğini tanımayan Hz. Hüseyin ve taraftarlarını Kerbelâ’da katletmesini hatırlatarak halkı, İslâm’ı kendi çıkarları doğrultusunda kullanan sözde dindarlar konusunda uyarmıştır:

کیش کیش

بعد از نماز یا شیخ مشغول ذکر خود باش

هر کس به فکر خویشه تو هم به فکر خود باش

بعضی به اسم اسلام بدعت پدید کردند

از بهر مال دنیا رو بر یزید کردند

اولاد مصطفی را ناحق شهید کردند

هر کس به فکر خویشه تو هم به فکر خود باش

Din Din

Ey Şeyh namazdan sonra kendi zikrinle meşgul ol

Herkes kendi fikrinde sen de kendi fikrinde ol

Kimileri İslâm adına dine aykırı yeni adet çıkardılar

Dünya malı için Yezîd⁶³⁶’e yöneldiler

Mustafa’nın (s.a.v.) evlâdını haksız yere katlettiler

Herkes kendi fikrinde sen de kendi fikrinde ol

بعضی به اسم اسلام گشتند خان و سرتیب

القابها گرفتند بی علم و عقل و ترتیب

⁶³⁶ Ebû Halid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Sufyân el-Kureşî el-Ümevî (ö.64/683): Emevî Halifesi, Hz. Hüseyin’i ve beraberindekileri kendisine biat etmemeleri nedeni ile Kerbelâ’da katletmiştir. Detaylı bilgi için bk. Ünal Kılıç, “Yezîd I”, **DİA**, C. 43, İstanbul, 2013, s.513-514.

انباشتند از پول صندوق و کیسه و جیب

هر کس به فکر خویشه تو هم فکر خود باش

Kimileri İslâm adına hükümdar ve komutan oldular

İlimsiz, akılsız ve kuralsız olarak lakaplar edindiler

Hazinenin parasından kendi ceplerini ve keselerini doldurdular

Herkes kendi fikrinde sen de kendi fikrinde ol

بعضی شتر سواره عازم سوی حجازند

بعضی میان مسجد مشغول در نمازند

یک دسته جنده بازند یک دسته بچه بازند

هر کس به فکر خویشه تو هم فکر خود باش⁶³⁷

Kimileri Hicaz'a doğru deve sürer

Kimileri namazla meşgul mescidin ortasında

Bir grup zamparadır bir grup kulampara

Herkes kendi fikrinde sen de kendi fikrinde ol

1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Be Monâsebet-i 'ÿyd-i Ğadîr*” ismiyle yayımlanmıştır. Şair bu şiirinde Hz. Âdem'in cennetten kovulması, putları reddetmesi üzerine Nemrût tarafından ateşe atılan ve Cebrail (a.s.) tarafından ateşten kurtarılan Hz. İbrahim'i; Hz Muhammed'in Mirâc'a çıkmasını ve Hâyer muharebesi gibi dinî konulardan söz etmiştir:

به مناسبت عید غدیر

ساقیا جامی بده سرشار در عید غدیر

گشت عالم مهبط الانوار در عید غدیر

⁶³⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.133-134 ; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 222-224.

شد معین حجت احرار در عید غدیر

هر زمان برخوان تو این اشعار در عید غدیر

لافتنی الا علی لاسیف الا ذوالفقار

Kadir Bayramı Münasebeti İle

Ey sâki kadir bayramında dolu bir kadeh ver

Âlem, nurların indiği yere dönüştü kadir bayramında

Özgürlerin delili ortaya çıktı kadir bayramında

Her zaman oku sen bu şiirleri kadir bayramında

(Hz.) Ali'den başka yiğit Zulfikar'dan başka kılıç yoktur

آدم خاکی چو بیرون شد ز گلگشت جنان

در سر اندیب بلا گردید با غم هم عنان

گفت یارب من ندارم هیچ تاب امتحان

آخر آمد این سخن از غیب او را بر زبان

لافتنی الا علی لاسیف الا ذوالفقار

Topraktan yaratılan (Hz.) Âdem çıktığı zaman cennetin gül bahçelerinden

Serendîb'te* gam arkadaşı (Havva) ile bela geldi başına

Dedi: Ey Rabbim hiç kudretim yok benim imtihana

Onun için bu söz dile geldi gayptan sonunda

(Hz.) Ali'den başka yiğit Zulfikar'dan başka kılıç yoktur

چونکه ابراهیم را شد آتش سوزان مقام

سوی حق نالید گفت ای جاهل نور ظلام

* Serendîb: Hz. Adem'in cennetten kovulduktan sonra dünyada indirildikleri adanın adı.

طاقت آتش ندارد قالب لحم عظام

این سخن را گفت آتش شد بر او برد و سلام

لافتنی الا علی لاسیف الا ذوالفقار

Ateş (Hz.) İbrahim için yakıcı makam olduğunda

Hakk'a yalvarıp yakardı, (Hak) dedi: Ey cahil, zalimlerin ışığı

Senin et ve kemikten oluşan bedenini ateşe dayanamaz

Bu sözü söyledi ve ateş onu serinletici bir korunak oldu

(Hz.) Ali'den başka yiğit Zulfikar'dan başka kılıç yoktur

در شب معراج پیغمبر به عرش کبریا

شکل شیری دید و انگشتر بدادش از وفا

گفت یارب کیست این شیر و چه باشد ماجرا

از زبان بی زبان آمد به گوشش این صدا

لافتنی الا علی لاسیف الا ذوالفقار

Mirâc gecesi Hz. Peygamber yüce arşta

Bir aslan şekli gördü ve vefadan bir yüzük verdi ona

Dedi: Ey Rabbim, kimdir bu aslan ve ne ola bu macera

Gaipten bu ses geldi onun kulağına

(Hz.) Ali'den başka yiğit Zulfikar'dan başka kılıç yoktur

غزوة خیبر به پیغمبر نشد ممکن ظفر

شد به اردوی مسلمانان یهودان حمله ور

غرق غم شد مصطفی نالید پیش دادگر

جبرئیلش عاقبت بر این سخن شد راهبر

Hayber muharebesinde Peygamber'in zaferi mümkün olmadı

Müslüman ordusuna Yahudiler saldırdı

Gama boğuldu Mustafa (s.a.v.)inledi Allah'ın önünde

Bu sözden sonra Cebrail ona rehber oldu

(Hz.) Ali'den başka yiğit Zulfikar'dan başka kılıç yoktur.

Hş. 1302/1923 yılında Eşrefuddîn akıl hastanesinden çıktıktan sonra *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Luṭf-i Hâk*” başlığıyla yayımlanan şiir, 18 beyittir. Rahatsızlığından ötürü bir süre okuyucularından ayrı kalan şair; sözde din adamlarına karşı verdiği mücadeleye kaldığı yerden devam edeceğinin ve halkı bu din istismarcılarına karşı bilgilendireceğinin mesajını vermiştir:

لطف حق

باز آمدم از لطف حق این خلق را دانا کنم

این عاجزان را سر به سر از یک نظر بینا کنم

باز آمدم تطهیر را سازم به تهران بر ملا

بهر طهارت با قلم یک دفتری انشا کنم

بر روی احکام خدا گر پرده ها پیچیده شد

امروز با نوک قلم من پرده ها را واکنم

Allah'ın Lütфу

Geri geldim Allah'ın lütfuyla bu halkı bilgilendirmek için

Bu acizleri bir bakışla yeniden görür hale getirmek için

Geri geldim, Tahran'nın önde gelenlerini aydınlatmak için

⁶³⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 157-159; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s. 249-251.

Kalemle bir defter inşâ etmek için

Allah'ın emirlerinin üzerine perdeler örtülmüşse

Bugün kalemin ucu ile perdeleri açmak için

هر چند مردان خدا گشتند غایب از نظر

من عاشقان دوست را از فیض حق پیدا کنم

در روزنامه می کنم مدح از جمیع عاشقان

من زاهد بی عشق را با هایهو رسوا کنم

Her ne kadar yiğitleri gözden kaybolmuşsa da Allah'ın

Ben dost âşıklarını Hakk'ın feyziyle bulayım diye

Gazetede âşıkların hepsini methederim

Ben aşksız zahitleri rüsva ederim

دیدم جمال خویش را اندر نماز خویشتن

در سجده هر روزی نظر بر ربی الأعلیٰ کنم

اعلاست او والاست او بالاتر از بالاست او

بر خدمتش در بندگی من نام خود امضا کنم⁶³⁹

Kendi cemâlîmi, kendi namazımda gördüm

Her gün secdede Yüce Rabbime yönelmek için

(Çünkü) Yücedir O, yücedir O, yücelerden yücedir O

Ona kulluk hizmetinde imzâmı atmak için.

1335/1917 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Arz-i Selâm*” başlığıyla yayımlanan şiirinde Eşrefuddîn, söz konusu dönemde insanların dine rağbet

⁶³⁹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 505-506; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 659-660.

etmemesinden, kutsal kitabımız Kur'ân ve ibadetgâhımız olan camilere bile saygı gösterilmemesinden ötürü üzülmüş ve duyduğu rahatsızlığı yansıtmıştır:

عرض سلام

دفتر توحید حق شد خوار در بازارها

گشته مسجد خوابگاه دسته بیکارها

شد کتاب (شرح لمعه) کاغذ عطارها

از (قوانین) و (رسائل) بسته شد طومارها

شد مسلمانی غریب افکار نورانی غریب

Arz-ı Selâm

Hakk'ın tevhit defteri zelil oldu pazarlarda

Mescit işi gücü olmayanların sığınağına döndü

(Şerh-i Lem'a*) kitabı oldu attarların kâğıdı

Risalele ve yasaların defterleri kapandı

Müslümanlık korunmaya muhtaç hale geldi, parlak düşünceler garipsenir oldu

شیعیان خالص از این ظلم فاحش سینه چاک

مسجد و محراب و منبر گشته پر از گرد و خاک

هر که حرف حق زند فی الفور سازندش هلاک

ای امام حی غائب (العجل) روحی فداک

شد مسلمانی غریب افکار نورانی غریب

Halis Şiîlerin bu çirkin zulümden yarık sinesi

Mescit, mihrap ve minber dolmuş toz ve toprakla

Her kim doğruyu söylese hemen helak (olur)

* Şerh-i Lem'a: Şîî Fıkıh kitabı, yazarları; Şemseddîn Muhammed bin Mekkî, Zeynuddîn bin 'Alî.

Ey gaybın diri İmamı (çabucak) canım sana feda (olsun)

Müslümanlık korunmaya muhtaç hale geldi, parlak düşünceler garipsenir oldu

یا شفیع المذنبین بر ما فقیران رأفتی

ایکه سر تا پا ظهور جود و فیض رحمتی

ایکه در فردای محشر دادخواه امتی

الامان ثمالامان یا من الیک حاجتی

شد مسلمانی غریب افکار نورانی غریب

Ey günahkârların şefaâtçisi, biz fakirlere şefkat eden

Ey baştan sona rahmet feyzinin ve cömertliğin zuhur ettiği

Ey yarın mahşerde ümmetin davacısı olan

Ey ihtiyaç duyduğum kişi, aman, sonra yine aman

Müslümanlık korunmaya muhtaç hale geldi, parlak düşünceler garipsenir oldu

ای رسول هاشمی من عبد مسکین توام

تابع احکام قرآن، پیرو دین توام

گر بمیرم ور بمانم، من به آیین توام

در میان شاعران، من اشرفالدین توام

شد مسلمانی غریب افکار نورانی غریب⁶⁴⁰

Ey Rasûl-i Hâşimî* ben senin miskin kulunum

Kur'ân'ın emirlerine itaat eden, senin dininin takipçisiyim

Ölsem de kalsam da, ben senin törene bağlıyım

⁶⁴⁰ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 238-239; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesim-i Şimâl*, s. 333-334.

* Hâşimî: Hz. Hasan'ın soyundan gelen Mekke Emirleri ile Hicaz, Irak, Suriye, Ürdün krallık aileleri. Detaylı bilgi için bk. Zekeriya Kurşun, "Hâşimiler", *DİA*, C.16, İstanbul, 1997, s. 412-415.

Şairlerin arasında, ben senin Eşrefuddîn'inim

Müslümanlık korunmaya muhtaç hale geldi, parlak düşünceler garipsenir oldu

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Dildârî u Tesellât Be Millet-i Mazlûm-i İrân*” ismiyle yayımlanmıştır. Şair, dinin ve dinî değerlerin ayaklar altına alındığını konu edindiği şiirde; İran halkına geçmişten örnekler vermiş gelecekte de ümidini kesmemiştir. Dünya işi ile fazlasıyla meşgul olup dinin geri plana atıldığının altını çizmiş ve ahiret için dini esas alarak hareket etmeleri gerektiğini dile getirmiştir:

دلدارى و تسلاّت به ملتِ مظلوم ایران

اگر چو مذهب اسلام پایمال شده

اگر چو خون همه مؤمنین حلال شده

اگر چه واهمه مانع ز هر خیال شده

سخنوران فصیح و بلیغ لال شده

رقیب نیز چنین محترم نخواهد ماند

Mazlum İran Milletine Cesaret ve Teselli

Şayet İslâm dini ayak altına alınmışsa

Şayet bütün müminlerin kanı helâl olmuşsa

Şayet kuruntu her hayale mani olmuşsa

Fesahat ve belagat sahibi edipler lâl olmuşsa

Rakip de böyle muhterem kalmayacak

برای امر به معروف استخاره نما

نظر به کوچه و قرآن پاره پاره نما

مگو امید شفا نیست فکر چاره نما

توانگرا سوی درویش خود نظاره نما

که مخزن زر و گنج و درم نخواهد ماند

İyiliği emretmek için istihare yap

Sokağa ve parça parça olmuş Kur'ân'a bak

Şifa ümidi yoktur deme, çare fikri göster

Ey güçlü, kendi dervişine doğru bak

Çünkü altın hazinesi ve dirhem mahzeni kalmayacak

مدام شیوه مردان حمایت از دین بود

بساط عقل ز قران و علم رنگین بود

همشیه در سر فرهاد شور شیرین بود

سرود مجلس جمشید گفته اند این بود

که جام باده بیاور که جم نخواهد ماند⁶⁴¹

Daima mertlerin âdeti dini himaye idi

Aklın sofrası Kur'ân'dan ve ilimle süslüydü

Her zaman Ferhat'ın kafasında Şirin'in ıstırabı vardı

Cemşid'in meclisinde söylenen marş bu idi

Şarap kadehini getir çünkü artık Cem(şid) kadehi kalmayacak

Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Sûâl-i Peser u Cevâb-i Peder Vaqtî Ki İsfahân Râ Dîd – Belî Velî*” başlıklı şiir 24 beyitten oluşmaktadır. Şair dini konu edindiği; bir baba ve oğlun diyalogu üzerinden halkı ağır bir dille eleştirdiği şiirde, dinin yozlaşmasının müsebbibi olarak yabancıları görmektedir. Yabancıları ele aldığı bazı şiirlerinde olduğu gibi bu şiirde de yabancıları file benzetmiş, yabancıların İslâm âlemine nifak sokmaya çalıştıklarını; mezhep

⁶⁴¹ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 227-228; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 320-321.

farklılıkları ile İslâm dinine inanan toplumları birbirine düşürmek istediklerini ifade etmiştir:

سؤال پسر و جواب پدر وقتی اصفهان را دید

بلی ولی

س- پدر برای چه اینقدر ذلیل شدیم

ج- برای آنکه ز مستی سوار فیل شدیم

س- چرا شدیم گرفتار محنت و ذلت

ج- برای اینکه نداریم مذهب و ملت

س- چرا ز زور و فشار دو حصم چنبره ایم

ج- برای اینکه همه بیشعور و مسخره ایم

س- اساس شرع چه بوده است این خجسته نهاد

ج- تمام امر به معروف بود و حج و جهاد

س- مگر که دین ما دین پاک احمد نیست

ج- خدا گواست که این مذهب محمد نیست

Oğulun İsfahan'ı Gördüğünde Sorusu ve Babanın Cevabı- Evet-Fakat

S- Baba neden biz bu kadar zelil olduk

C- File binmenin sarhoşluğundan olduk

S- Neden mihnet ve zilletin esiri olduk

C- Çünkü dinimiz ve milletimiz yok

S- Neden iki hasımın zulüm ve baskı halkasındayız

C- Çünkü hepimiz şuursuz ve soytarıyız

S- Bu kutlu özün, dinin esası neymiş

C- Hepsi iyiliği emretmek, Hac ve cihât idi

S- Yoksa bizim dinimiz Ahmed'in temiz dini değil mi?

C- Allah şahittir bu Hz. Muhammed'in dini değil

س- قوام دین رسول خدا اطاعت بود

ج- عفاف زهد و ورع قدرت شجاعت بود

س- پدر بگو غرض دشمنان چه می باشد

ج- خیال مدعیان زین میان چه می باشد

س- پسر بخواب که این کار بی سرانجامست

ج- خیال مدعیان محو دین اسلام است

س- تلاششان همه اینست ما جدال کنیم

ج- به اسم شیعه و سنی به هم قتال کنیم

س- ز اختلاف روایت به هم درآویزیم

ج- همه محمدیان خون همدگر ریزیم

س- ز دور چونکه به احوال ما نگاه کنند

ج- به عقل و مشعر ما خنده قاه قاه کنند⁶⁴²

S- Allah Resulü'nün dininin aslı itaatti

C- Züht, dindarlık ve yiğitlik gücünün dindarlığı idi

S- Baba söyle düşmanın garezi nedir?

C- Davacıların bu aradaki hayali, nedir?

S- Oğul uyu çünkü bu işin sonu yoktur

C- Davacıların hayali İslâm dinini yok etmektir

S- Bütün amaçları bizim kavga etmemizdir

⁶⁴² Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 156-157; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 248-249.

C- *Şiî ve Sünnî adı ile birbirimizi öldürmemiz*

S- *Rivayet ihtilaflarından dolayı birbirimizle dolaşmamız*

C- *Bütün Muhammed (soyundan gelenlerin) birbirimizin kanını dökmemizdir*

S- *Uzaktan halimize baktıklarında*

C- *Bizim akıl ve idrakimize gülüp kahkaha atarlar*

Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Gûş-i Şinevâ Kû*” başlıklı şiir 30 beyittir. Şair dinî değerlerin giderek öneminin azaldığı bir süreçte din adamlarının köşelerine çekilerek dinî ve ahlakî açıdan ortaya çıkan bu çöküşe müdahale etmemelerinden yakınmaktadır:

گوش شنوا کو

گوش شنوا کو

تا چند کشتی نعره که قانون خدا کو

گوش شنوا کو

آنکس که دهد گوش به عرض فقرا کو

از دین شده بیزار

مردم همگی مست و ملنگند به بازار

گوش شنوا کو

انصاف و وفا و صفت و شرم و حیا کو

اخلاق عوض شد

در علم و ترقی همه آفاق عوض شد

Duyan Kulak Nerede

Daha ne kadar nara atacaksın Allah'ın adaleti nerede (diye)? Duyan kulak nerede?

Fakirlerin arzına kulak veren kişi nerede? Duyan kulak nerede?

Halk pazarda hep mest ve sarhoş, dinden nefret etmiş halde

İnsaf, vefa, mana, utanç ve hayâ nerede? Duyan kulak nerede?

İlim ve ilerlemede bütün ufuklar değişti, ahlak değişti

گوش شنوا کو

مردان هنرپیشه انگشت نما کو

در ماتم دینند

امروز جمیع علما خانه نشینند

Meşhur sanatkâr yiğitler nerede? Duyan kulak nerede?

Bugün evde oturur bütün âlimler, dinin matemindeler

Boynumuzdaki din gamından yas şalı nerede? Duyan kulak nerede?

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Novḥe-i Millî*” ismiyle yayımlanmıştır. Şair halkın ikiyüzlülüğünün dinin yok olmasına sebep olduğunu düşünmekte ve bu konuda halka sitem etmektedir:

نوحه ملی

تعلیم کرد بر خلق ، احکام شرع اسلام

مبعوث شد به امت، پیغمبر نکونام

تا بر وفاق دایر، گردد نفاق ملت

یک دین و یک خدا را ، بر خلق کرد اعلام

داد از نفاق ملت، داد از نفاق ملت

Millî Ağut

Ümmete peygamber olarak gönderildi, iyi adlı Peygamber

Halka öğretti, İslâm dininin emirlerini

Tek din ve tek Allah'ı, halka bildirdi

Milletin nifakı birliğe dönüşsün diye

İmdat milletin nifakından, imdat milletin nifakından

شاهان شدند خاضع، از اقتدار اسلام

اصحاب جمله بودند، خدمتگذار اسلام

تا عرش متصل شد، طاق رواق ملت

انصاف و راستی بود، عمده شعار اسلام

داد از نفاق ملت، داد از نفاق ملت

⁶⁴³ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 154; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 244.

İslâm'ın hizmetkârıydı sahabelerin hepsi

Şâhlar alçakgönüllü oldu, İslâm iktidarı sayesinde

İnsaf ve doğruluk idi, İslâm'ın alameti

Milletin göğünün çatısı, arşa kadar bitişti/birleşti

İmdat milletin nifakından, imdat milletin nifakından

مهر و وفا و الفت، یک دفعه رفت برباد

واحسر تا که اصلاح، تبدیل شد به افساد

شرع شریف شد محو، از انقراق ملت

قرآن و درس توحید، یک باره رفت از یاد

داد از نفاق ملت، داد از نفاق ملت⁶⁴⁴

Yazık, barış fitne çıkarmaya dönüştü

Şefkat, vefa ve dostluk, bir anda yok oldu

Kur'ân ve tevhit dersi, bir anda çıktı hatırdan

Yüce şeriat yok oldu, milletin ayrılığından

İmdat milletin nifakından, imdat milletin nifakından

Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan terci'-i bend nazım şeklinde yazılmış şiiri "*Elğevş*" başlığı ile yayımlanmıştır. Şair, Şiîlik vurgusu yaptığı ve *Şâhibuzzamân'a (Dinî Kurtarıcı)* acele etmesi konusunda seslendiği şiirinde, halkın bir kısmının dine düşman olduğunu belirtmiş ve çok geçmeden İslâm'ın tamamen yok olacağından duyduğu endişeyi ifade etmiştir:

الغوث

شاهها به شیعیان نظری از ثواب کن

ما را فیض منظر خود کامیاب کن

وقت عدالت آمده پا در رکاب کن

⁶⁴⁴ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 292-293; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.402-403.

سر چشمه را از آب وضو پر گلاب کن

اسلام را کمک تو به نص کتاب کن

یا صاحبالزمان به ظهورت شتاب کن

Yardım

Ey Şâh ihsanla bir bak Şiîlere

Mutlu et bizi, kendi feyiz gözünle

Adalet vakti gelmiş, koy ayağı üzengiye

Çeşmeyi abdest suyundan doldur gül suyu ile

İslâm'ı yardımınla kitabın açık hükmü yap

Ey Şâhibuzzamân zuhurunda acele et

زاغان دل سپاه ز گلشن جدا شدند

گنجشک وار مرغ دو سر را فدا شدند

جمعی ز کینه دشمن دین خدا شدند

تجار ورشکسته و لات و گدا شدند

بازارشان رواج ز لعلِ مذاپ کن

یا صاحب الزمان به ظهورت شتاب کن

Kararmış gönlün kargaları gül bahçesinden ayrıldı

Serçe gibi iki başlı kuşa* feda edildiler

Bir grup kinden, Allah'ın dinine düşman oldular

İflas eden tüccar, fakir ve dilenci oldular

Erimiş lâl ile pazarlarını ısıt

* Burada iki başlı kuş ile kastedilen, sancağında iki başlı kartal amblemi bulunan İngiltere'dir.

Ey Şâhibuzzamân zuhurunda acele et

من مست میگسار توام یا علی مدد

درویش خاکسار توام یا علی مدد

من خاک رهگذار توام یا علی مدد

دایم در انتظار توام یا علی مدد

گنجشک را خلاص ز چنگ عقاب کن

یا صاحب الزمان به ظهورت شتاب کن

Ben senin ayyaş sarhoşunum ya Ali medet

Senin toprağının dervişiyim ya Ali medet

Ben senin geçidinin toprağıyım ya Ali medet

Daima seni beklerim ya Ali medet

Serçeyi kartalın pençesinden kurtar

Ey Şâhibuzzamân zuhurunda acele et

شاهای بین که گشته به ما زندگی حرام

ساوجبلاغ گشته به یکبار قتل عام

از سلب و نهب کار ارومیه شد تمام

تعجیل کن وگرنه به اسلام والسلام

یارب دعای خسته دلان مستجاب کن

یا صاحب الزمان به ظهورت شتاب کن⁶⁴⁵

Ey Şâh bak bize hayat haram oldu

Sâvucbulâğ* döndü ansızın katliama

⁶⁴⁵ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 384-386; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 510-512.

* Sâvucbulâğ: İran'ın Eyaletlerinden biri.

Çalma ve yağma tam Urumiye'nin işi oldu

Acele et, yoksa İslâm'a vesselâm (elveda)

Ya Rab, yorgun gönüllerin duasını kabul et

Ey Şâhibuzzamân zuhurunda acele et

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*el-Ḳurân Yeşkûvâ İllallah*” başlığıyla yayımlanan şiir terci'-i bend nazım biçiminde kaleme alınmıştır. Şair, Kur'ân hakkında kaleme aldığı bu şiirde diğer dinlere inanlarının kutsal kitaplarına ve peygamberlerine karşı gösterdiği saygı ve özeni örnek göstermiş; Müslümanların ise hem dinine, hem Peygamberine hem de Kur'ân'a karşı saygısızca tavır takınmalarını eleştirmiştir:

القرآن يشكوا الى الله

در قیامت از شما قرآن شکایت می کند

حق مجازات شما را در قیامت می کند

آخر این قرآن همه وحی خدای اکبر است

آخر این آیات روشن معجز پیغمبر است

این کلام الله امانت از رسول اطهر است

هیچ کافر با امانت این خیانت می کند

در قیامت از شما قرآن شکایت می کند

Kurân Allah'a Şikayette Bulunuyor

Kıyamette Kur'ân sizden şikâyet edecek

Kıyamette sizin iyilik ve kötülüğünüzün karşılığını verecek

Nihayet bu Kur'ân'ın tamamı Yüce Allah'ın vahiyidir

Nihayet bu açık âyetler Peygamberin mucizesidir

Bu Allah kelamı temiz Peygamber'den emanettir

Hiçbir kâfir bu emanete ihanet etmez

Kıyamette Kur'ân sizden şikâyet edecek

من چه کردم با شما این قسم خوارم کرده اید

پیش هر لامذهبی بی اعتبارم کرده اید

در میان کوچه پر گرد و غبارم کرده اید

هیچ کس با دین و آیین این شناعت می کند

در قیامت از شما قرآن شکایت می کند

Ben size ne yaptım? Bu yeminle beni aşağılamışsınız

Her dinsizin karşısında beni itibarsızlaştırmışsınız

Sokağın ortasında beni toz ve toprakla doldurmuşsunuz

Hiçbir kimse dini ve töreyi böyle aşağılamaz

Kıyamette Kur'ân sizden şikâyet edecek

این که خود را شیعه نامیدید در روی زمین

هیچ ملت با کتابش کرده رفتار این چنین

شاهدی بر حال قرآن یا آله العالمین

سوره هایم یک یک اقرار شهادت می کند

در قیامت از شما قرآن شکایت می کند

Kendinizi Şîi diye adlandırmışsınız yeryüzünde

Hiçbir millet kitabına davranmış mı böyle?

Sürelerim birer birer şahitliği dile getiriyor

Kıyamette Kur'ân sizden şikâyet edecek

هیچ توراتی شده پیش یهودان مثل من

هیچ انجلی به خاک افتاده غلطان مثل من

هیچ زندی گشته پامال مجوسان مثل من

هیچ هندویی چنین ظلم و فضاحت می کند

در قیامت از شما قرآن شکایت می کند

Hiç Tevrat Yahudilerin karşısında olmuş mu benim gibi?

Hiç İncil yuvarlanarak toprağa düşmüş mü benim gibi?

Hiç Avesta, Mecusilerin ayağı altında ezilmiş mi benim gibi?

Böylesi zulüm ve rezalet yapan bir Hindu yoktur

Kıyamette Kur'ân sizden şikâyet edecek

مرد می خواهم که از دین خدا یاری کند

مرد می خواهم که از قرآن هواداری کند

مرد می خواهم که از مذهب نگهداری کند

یادی از قرآن جوان پاک طینت می کند

در قیامت از شما قرآن شکایت می کند⁶⁴⁶

Allah'ın dinine yardımcı olan bir halk isterim

Kur'ân'dan taraf olan bir halk isterim

Dini koruyan bir halk isterim

Temiz yaratılışlı genç, Kur'ân'dan (bir şey) hatırlatacak

Kıyamette Kur'ân sizden şikâyet edecek

“Yek ‘Arbede-i Mestâne” başlıklı şiir, Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nde yayımlanmıştır. Eşrefuddîn, Şîlik vurgusunu sıkça yaptığı şiirinde; yazdıklarından ötürü baskı altında olduğunu belirtmiştir. Şiirin devamında baskılardan

⁶⁴⁶ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 349-351; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.468-471.

korkmadığını dile getiren şair, dinî inancının verdiği güç ile her şeyin üstesinden geleceğini ifade etmektedir:

یک عربده مستانه

نه از سنی نه از شیعه نه از دهری نه از بابی

نه از صوفی نه از شیخی نه از قرمز نه از آبی

نه از اشرار غارتگر نه از الواط دولابی

نه از زندان نه از زندان نه از تکفیر می ترسم

نه از کشتن نه از بستن نه از زنجیر می ترسم

Sarhoşça Bir Arbede

Ne Sünnî'den ne Şiî'den ne Dehrî'den* ne de Bâbî'den**

Ne sûfiden ne şeyhlikten ne kırmızıdan ne de maviden

Ne çapulcuların şerlerinden ne de hovardanın hilesinden

Ne zindandan ne rintlerden ne tekfir edilmekten korkarım

Ne öldürülmekten ne hapsedilmekten ne de zincirden korkarım

بود قرآن کتاب من دلیل من عباراتش

برایم حجت و برهان بود مجموع آیاتش

شده روشن دو چشمم از اشارتش بشارتش

نه از مشرک نه از کافر نه از خنزیر می ترسم

نه از کشتن نه از بستن نه از زنجیر می ترسم

Kur'ân kitabım, tabirleri delilimdir

Âyetlerinin hepsi benim için kanıt ve delildir

* İslâm dünyasında atesist ve metaryelist düşünce akımını temsil eder. Detaylı bilgi için bk., "Dehriyye", *DİA*, C.9, İstanbul, 1994, s. 107-109.

** Mirza Hüseyin Ali tarafından İran'da kurulan, İslâm kültürüne dayanan fakat İslâm dairesinden çıkmış bir mezhep. Detaylı bilgi için bk. "Bahâîlik", *DİA*, C.4, İstanbul, 1991, s. 464-468.

Müjdesinin işaretinden, aydınlanmış iki gözüm

Ne müşrikten ne kâfirden ne domuzdan korkarım

Ne öldürülmekten ne hapsedilmekten ne de zincirden korkarım

نباشد با کسم کاری فقط در فکر دینم من

غلام چارده معصوم و عبد مؤمنیم من

ستایش می کنم حق را، مطیع مرسلینم من

نه از شاعر نه از منشی نه از تحریر می ترسم

نه از کشتن نه از بستن نه از زنجیر می ترسم

Kimse ile bir işim yok sadece dini düşünürüm ben

On dört Masum 'un* kölesi ve müminlerin kuluyum ben

Allah'a şükrederim, Peygamber'in itaatkârıyım ben

Ne şairden ne yazardan ne yazmadan korkarım

Ne öldürülmekten ne hapsedilmekten ne de zincirden korkarım

ز آیات کلام الله حمایت می کنم آری

قوانین الهی را رعایت می کنم آری

هم از اخبار معصومین می کنم آری

نه از زاهد نه از مرشید نه از تزویر می ترسم

نه از کشتن نه از بستن نه از زنجیر می ترسم

Allah kelâmının âyetlerini korurum, evet

İlahî kanunlara riâyet ederim, evet

Hem de masumlardan haber veririm, evet

---

* İsnâaşeriyye Şiîleri tarafından hata ve günahdan uzak olduğuna inanılan on dört kişiyi ifade etmektedir; Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma ve on iki imamdan oluşmaktadır. Detaylı bilgi için bk. "Çârdeh Ma'sûm-i Pâk", *DİA*, C.8, İstanbul, 1993, s.227-228.

Ne zâhitten ne mürşitten ne hileden korkarım

Ne öldürülmekten ne hapsedilmekten ne de zincirden korkarım

اگر از مسلکم خواهی غلام شاه مردانم

اگر از مشربم پرسی مطیع شرع قرآنم

اگر از دین من جویی مسلمانم مسلمانم

نه از واعظ نه از مفتی نه از تقریر می ترسم

نه از کشتن نه از بستن نه از زنجیر می ترسم⁶⁴⁷

Tarikatımı sorarsan, Şâh-ı Merdân 'ın* kölesiyim

Meşrebimi sorarsan, Kur'ân şeriatının itaatkârıyım

Dinimi sorarsan, Müslüman 'ım Müslüman 'ım

Ne vaizden ne müftüden ne açıklamadan korkarım

Ne öldürülmekten ne hapsedilmekten ne de zincirden korkarım.

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Fesencân" başlıklı şiiri yayımlanmıştır. Şair, İslâm dini ve Kur'ân ile dünyaya huzur ve mutluluk geldiğini; hasta olarak tanımladığı insanların İslâm ve Kur'ân ayetleri ile şifa bulduklarını ifade etmektedir. Şiirin devamında ise müslümanların sağlıklı olmalarına rağmen oruç tutmamalarını ve nefislerine yenik düşmelerinden duyduğu rahatsızlığı mizahî bir dille eleştirmiş, kimileri için Ramazan ayının ibadet ayı gibi yaşanmadığını belirtmiştir:

فسنجان

بر روی زمین بارید، از رحمتِ حق باران

آیات امید آمد، از بهر گنهکاران

گشتند به یکجا جمع، از وجد و شعف یاران

⁶⁴⁷ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 88-90; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.166-167.

* Hz. Ali'ye verilen bir ad.

داروی شفا کردند، در شربت بیماران

بیمار غزلخوان شد، چشم همه روشن باد

Fesencân

Yeryüzüne yağdı, Hakk'ın rahmet yağmuru

Ümit âyetleri geldi, günahkârlar için

Bir yerde toplandılar, vecd ve neşe ile dostlar

Şifa ilacı yaptılar hastalara içirmek için

Hasta gazel okuyucu oldu, herkesin gözü aydın

بر قالبِ افسرده، صد مژده ز روح آمد

معشوقه سوی ساحل، با کشتی نوح آمد

بر لب همه استغفار، مانند نصح آمد

شب رفت و صبح آمد، غم رفت و فتوح آمد

خورشید درخشان شد، چشم همه روشن باد

Üzgün gönüle, ruhtan yüz müjde geldi

Sevgili sahile doğru, Nûh'un gemisi ile geldi

Herkesin dudağında istiğfar, nasihatçi gibi geldi

Gece gitti ve sabah şarabı geldi, gam gitti ve ferahlık geldi

Güneş parladı, herkesin gözü aydın

ماه رمضان است این، یا فصل قمار است این

این خانه مولاناست، یا منزل یار است این

این سفره افطار است، یا میز ناهار است این

این کاسه پر از دوغست، یا ماست و خیار است این

هنگامه به شمران شد، چشم همه روشن باد

Bu Ramazan ayı mıdır, yoksa kumar mevsimi midir?

Bu Mevlânâ'nın evi midir, yoksa dostun evi midir?

Bu iftar sofrası mıdır, yoksa öğle yemeği masası mıdır?

Bu kâse ayranla mı, yoksa cacıkla mı doludur?

Şemîrân'da* kargaşa çıktı, herkesin gözü aydın

با این بدن سالم، ای روزه خور نادان

بهر چه خوری روزه در خانه این و آن

اعمال قبیح تو، از حق نبود پنهان

آخر تو به این هیكل، داری لقب و عنوان

ارزانی عنوان شد، چشم همه روشن باد⁶⁴⁸

Bu sağlıklı beden ile ey oruç yiyen cahil

Neden oruç yiyorsun onun bunun evinde?

Senin çirkin işlerin, Hak'tan gizli değildir

Sonunda sen bu cüsse ile lakap ve unvana sahipsin

Unvan ucuzladı, herkesin gözü aydın

“*Takşîm-i Tabakât*” başlıklı şiir Hk. 1335/1917 yılında yayımlanmıştır. Şair, oruç tutmayanları konu edindiği bu şiirde de toplumun ibadetten giderek uzaklaşmasını, oruç tutmamak için çeşitli sorular ve gerekçelerle bahane uydurulmasını alaycı bir dille eleştirmiştir:

تقسیم طبقات

ماه رمضان آمد و شد وقت عبادت

آن ماه سفر کرده ز نو کرد اعادت

* Herat'ın kuzeyinde bir bölgenin adı.

⁶⁴⁸ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 169-171; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 261-262.

خوبان همه مقرون به خیرند و سعادت

بیمار عزیزی است نماید عیادت

بس زار و ضعیف آمده این گمشده بیمار

Sınıfların Taksimi

Ramazan ayı geldi ve oldu ibadet vakti

O seyahate giden ay geri döndü

İyiler hep yakındır hayır ve saadete

Aziz bir hastadır, onu ziyaret ediniz

Çok zavallı ve zayıf hale gelmiş, bu kaybolmuş hasta

گوید یکی از بهر نصیحت نپذیرم

آخر من بیچاره چطور روزه بگیرم

گر من نخورم روزه بفرما که بمیرم

هر ساله در این فصل بود نقش ضمیرم

زردآلو و آلبالو و شفتالوی گلنار

Biri nasihat için der, kabul etmiyorum

O halde biçâre ben, nasıl oruç tutayım?

Eğer ben oruç tutarsam, buyur öleyim

Her yıl bu mevsimde kalbimin nakışı

Kayısı, vişne ve gül nar şeftali (gibi) olur

یک سلسله حاضر شده در محضر واعظ

گرد آمده در دایرة منبر واعظ

افتاده ز اخلاص به پای خر واعظ

نام همه ثبت آمده در دفتر واعظ

در روز جزا دهد دفتر و طومار

Bir grup hazırlanmış vaizin huzurunda

Toplanmış vaizin minberinin etrafında

İhlâstan düşmüş vaizin eşeğinin ayağına

Hepsinin adı kaydolmuş vaizin defterine

Defter ve kitap verir ceza gününde

گوید یکی از کفر چه روزه چه نمازی

فکر شکم من چه حقیقت چه مجازی

از اهل نم من چه عراقی چه حجازی

آخر چه حلالی چه حرامی چه جوازی

من می کنم امروز به تجویز شکم کار

Biri küfrederek ne orucu ne namazı der

Benim boğaz derdim ne hakikat ne de mecâz

Ben Nemli'yim, ne Iraklı ne Hicazlı

Sonunda ne helal ne haram neye cevaz (verilir)

Ben bugün karnımın doymasını reva görüyorum

یک روزه خوری پا به سر سفره گذارد

وین معصیت عمده به چیزی نشمارد

فوری پدر از مرغ و فسنجان به درآرد

گویی که چرا روزه خوری عذر بیارد

گوید که مریضم خورم این روزه بناچار

Oruç tutmayan biri ayağını sofranın başına koyar

Ve bu asıl günahı bir şey(den) saymaz

Hemen baba, tavuktan ve fesencandan koparır

Sanki neden oruç yiyorsun diye (sorulmuş gibi) mazeret öne sürüp

Hastayım yiyorum bu orucu çaresiz der

یک سلسله مبهوت که ایمان به کجا رفت

اسلام چه شد حرمت قرآن به کجا رفت

قران مقدس ز خراسان به کجا رفت

مردان تهمتن، ایران به کجا رفت

ای وای چرا شد علم کاوه نگونسار⁶⁴⁹

Bir grup şaşkın, iman nereye gitti diye

İslâm ne oldu? Kur'ân'a saygı nereye gitti?

Kutsal Kur'ân Hürâsân'dan nereye gitti?

Güçlü yiğitler, İran nereye gitti?

Ey vah Kâve'nin bayrağı neden eğildi?

Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*İzhâr-i Akîde, Vaqtî Ki Zemzeme-i Tekfîr Bulend Şod /Ca'feriyem - Ca'feriyem- Ca'ferî*” isimli şiir, terci'-i bend nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Şiir, gazetede “*Akîde*”, İdareçî'nin tashih ettiği külliyatta “*İzhâr-i Akîde, Vaqtî Ki Zemzeme-i Tekfîr Bulend Şod*” başlığı ile Nemînî'nin tashih ettiği külliyatta ise “*Ca'feriyem-Ca'feriyem-Ca'ferî*” başlığı ile yer almıştır. Şairin İslâm dini ve peygamberimizden söz ettiği şiirde, ailesinin dinî açıdan ünlü olduklarını belirtmiş ve Şiî olduğunu sıklıkla vurgulamıştır:

اظہار عقیدہ، وقتی کہ زمزمه تکفیر بلند شده بود / جعفریم - جعفریم - جعفری

⁶⁴⁹ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 72-74; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 366-369.

مذهب اسلام بود دین من محکم و عالیست قوانین من

شاهد من درج مضامین من نمره به نمره همه دعوتگری

جعفریم جعفریم جعفری

Görüş Açıklama, Tekfir Etme Mırultısı Yükselmeye Başladığında /Caferîyim-Caferîyim-Caferî

İslâm dinidir benim dinim, sağlam ve yücedir benim kanunlarım

Şahidim, mazmunlarımın dercidir sayı sayı hepsi davet edici

Caferîyim, Caferîyim, Caferî

رهبر ما میر محمد بود احمد و محمود و محمد بود

بر همه آفاق سر آمد بود کیست جز او لایق پیغمبری

جعفریم جعفریم جعفری

Rehberimiz Emir Hz. Muhammed'dir; Ahmed, Mahmud ve Muhammed'dir

Bütün ufukların seçkinidir o; kimdir O'ndan başka peygamberliğe layık olan?

Caferîyim, Caferîyim, Caferî

مشعل نورانی عرفان منم تابع حق حافظ قرآن منم

تازه رسان کهنه مسلمان منم هست به دستم علم حیدری

جعفریم جعفریم جعفری

İrfanın nurlu meşalesi benim, Hakk'a tâbiû Kur'ân'ın koruyucusu benim

Yenilik getiren, eski Müslüman benim, Hâydarî bayrağı elimde

Caferîyim, Caferîyim, Caferî

هم پدرانم علما بوده اند از شهدا و سعدا بوده اند

ناشر احکام خدا بوده اند شهره آفاق به دین پروری

جعفریم جعفریم جعفری

Hem babalarım âlim idiler, şehitler ve seyitlerden idiler

Allah 'ın hükümlerinin nâşiri, dindarlık uygulama ufuklarında meşhur idiler

Caferîyim, Caferîyim, Caferî

مادرم از مهر علی شیرداد
بر دهنم نام محمد نهاد
کی رود آن زحمت مادر ز یاد
به به از آن مرحمت مادری
جعفریم جعفریم جعفری⁶⁵⁰

Annem Hz. Alî sevgisinden süt verdi ağzıma Hz. Muhammed adını koydu

Nasıl çıkar hatırdan annenin o zahmeti, ne güzeldir o annelik merhameti

Caferîyim, Caferîyim, Caferî.

2.1.1.4. Kadınlar Hakkındaki Şiirleri:

Meşrutiyet dönemine kadar kadının Fars edebiyatında hak ettiği yere sahip olduğu söylenemez. Klasik edebiyatta kadın daha çok sevgili rolünde karşımıza çıkmakta ve vefasızlığından söz edilmektedir. Kâcâr saltanatı boyunca da kadın ve kadın hakları, kadın özgürlüğü konuları karşımıza çıkmamaktadır.⁶⁵¹

Meşrutiyet şiirinin asıl konularından biri olan kadın ve kadının özgürlüğü toplumsal bir mesele olarak görülmeye başlanmakta, kadın ve kadının eğitimi gibi konular ilk kez bu dönem şiirinde görülmektedir.⁶⁵² Meşrutiyet döneminde, kadınların; aklı, kişiliği, insanlığı ve iç güzellikleri konu edinilmeye başlanmış ve bu dönem edebiyatı, yıllarca kadının elinden alınmış olan haklarını savunmaya başlamıştır.⁶⁵³ Meşrutiyet dönemi ile birlikte kadın ve kadın hakları konusu, bu dönem şairlerinin birçoğunun sıklıkla işlediği önemli konulardan biri olmuştur. Özgürlük taraftarı olan bu şairlerden birçoğu, önceki dönem şiirlerinde daha çok sevgili olarak karşımıza

⁶⁵⁰ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 382-383; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 509-510.

⁶⁵¹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. III, s.4.

⁶⁵² Şefî-i Kedkenî, Muhammed Rızâ, *Ez Meşrutîyet Tâ Sukûti-i Saltanat*, Sohen, Tahrân, Hş.1380, s. 39.

⁶⁵³ Zeyneb Umîdî-yi Dergâhî, “Seyyid Eşrefuddîn-i Huseyn-i Kâzvinî u Mesâil-i Zenân” , *Ferheng-i Kâzvin- Faşlânâme-i Ferhengi-yi Pijûhiş* , S. 4, 1399, s. 71.

çıkan kadın figüründen farklı olarak; kadın hakları, kadının eğitimi, kadının toplumdaki ve ailedeki yeri hakkında şiirler kaleme almaya başlamışlardır.

Kadın özgürlüğü konusunda şiir söyleyen dönem şair ve ediplerini içlerinde Ebul Kâsim-i Lâhûtî ve İrec Mîrzâ'nın da bulunduğu, kadın haklarını batıda uygulanan şekli ile savunan, kadın haklarını erkekler ile aynı gören, dinî ve toplumsal dayatmaları kabul etmeyenler ve içlerinde Eşrefuddîn gibi, kadının özgürlüğünün İslâmiyetten uzak olmaması gerektiğini düşünen ve kadınların eğitiminin sünnetler ve dinî inançlar doğrultusunda yapılması gerektiğini savunan şair ve yazarlar olarak iki gruba ayırmak mümkündür.⁶⁵⁴

Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî kadının özgürlüğünü, İslâmî esaslara uygun olarak yaşayabileceğini savunmuştur. Eşrefuddîn, erkeklerin dahi okumasının güç olduğu, kızların okutulması düşüncesinin henüz toplumda kabul görmediği; okula gitmesi neticesinde ahlakî açıdan hoş karşılanmayan davranışlar sergileyecekleri endişesi ile kız çocuklarının okutulmasının aileler ve toplum tarafından doğru bulunmadığı bu dönemde tam tersi bir tutum sergilemiş ve *Nesîm-i Şimâl*'de kızları tahsil görmeye teşvik eden şiirler yazmıştır. Şair, kız çocuklarının okutulmasının yanı sıra; kadınların örtünmesi, kadınların toplumdaki yeri, kadın hakları, tek eşlilik, İslâmiyette kadın ve annenin önemi, evlilikte kadın ve erkeklerin görevlerini konu alan şiirler kaleme almıştır. Şairin kadın temalı şiirlerinde öne çıkan bazı örnek şiirleri ise şöyledir:

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Faşl-i Bahâr*” isimli şiir, Eşrefuddîn vefat ettikten sonra (1313) yılında tekrar yayımlanmıştır. 36 beyittir. Şairin bu şiirinde batılılaşma etkisi ile birlikte kadınları ve kız çocuklarını okumaları ve meslek sahibi olmaları konusunda cesaretlendirdiği göze çarpmaktadır. Fakat kadınların dinî kurallardan taviz vermeme koşulu ile tesettüre girerek okuyabileceklerini de dile getirmektedir:

فصل بهار

ای دختر من درس بخوان وقت بها

بیکار به خانه منشین، موقع کار است

⁶⁵⁴ Zeyneb Umîdî-yi Dergâhî, “Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseyn-i Kâzvinî u Mesâil-i Zenân”, s. 74.

یک چادری از عفت و ناموس به سر کن

وانگاه برو مدرسه تحصیل هنر کن

خود را ز کمالاتِ هنر نورِ بصر کن

چون دخترِ بی علم به نزدِ همه خوار است

ای دختر من درس بخوان فصل بهار است

Bahar Mevsimi

Ey kızım, ders çalış, bahar mevsimidir

Evde boş oturma, çalışma vaktidir.

İffet ve namustan başına bir çador(örtü) ört

Sonra git okula hüner öğren

Hünerin kemalatıyla gözünü aydınlat

Çünkü ilimsiz kız herkesin gözünde sefildir/zavallıdır

Ey kızım ders çalış, bahar mevsimidir

Kadınların ilim için çıktığı yolda sadece ilim ile meşgul olması, kadının her nerede ve ne koşulda olursa olsun edepten uzaklaşmaması gerektiğine değinmektedir:

در مدرسه دایم پی تحصیل طلب باش

در خانه مواظب به قوانین ادب باش

از علم و ادب منتظر رحمت رب باش

ارباب ادب را دل عشاق شکار است

ای دختر من درس بخوان فصل بهار است

Okulda daima tahsil isteme peşinde ol

Evde edep kurallarına dikkat et

İlim ve edepten rahmet bekle

Edep erbâbı için âşıkların gönlü avdır

Ey kızım ders çalış, bahar mevsimidir

Şairin yaşadığı dönem ve hayat şartları göz önüne alındığında; çocuk yaşta kız çocuklarının evlendirilmesi ve kendisi henüz oyun çağında iken çocuk sahibi olması gibi birçok sorun ile karşı karşıya kalan kadın için, eğitim almak ve meslek sahibi olmak hayati önem arz etmektedir:

ای دختر من راه نجات تو بود علم

شاهد به مقام درجات تو بود علم

سرمایه ایقان و ثبات تو بود علم

علم است که درخشنده چو ماه شب تار است

ای دختر من درس بخوان فصل بهار است⁶⁵⁵

Ey kızım senin kurtuluş yolundur ilim

Senin makam ve mevkiinin şahididir ilim

Senin inanç ve sadakatının sermayesidir ilim

Karanlık gecede ay gibi parlayandır ilim

Ey kızım ders çalış, bahar mevsimidir

Eşrefuddîn, şiirlerinde kızların toplumda yer edinmelerinin gerekliliğini belirtirken; “*Hâherân Behânend*” adlı bu şiirinde olduğu gibi dinî kurallara uygun davranarak hareket etmelerini; toplum içerisinde iffetlerine söz getirmeden yaşamaları gerektiğinin altını çizmektedir:

خواهران بخوانند

مادران را در دو روز عمر عفت لازم است

دختران را در میان خلق عصمت لازم است

⁶⁵⁵ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 217-220; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s.309-312.

عصمت و عفت ز آدابِ مسلمانی شده
بهر عصمت در شریعت حکم قرانی شده
آن هم از دستور احکاماتِ ربانی شده
دختران را در میان خلق عصمت لازم است

Kızlar Okusunlar

İki günlük ömürde anneler için iffet gereklidir

Toplum içinde kızlar için namus gereklidir

Namus ve iffet Müslümanlığın adabından olmuştur

İffet için şeriatta Kur'ân hükmü yer almıştır

O da Rabbani hükümlerin emirlerinden ortaya çıkmıştır

Kızlara halkın içinde iffet gereklidir

Şair, namuslu ve iffetli yaşayan kadınların dünyevî işlerinin kolaylaşacağına ve nimetler içerisinde rahat bir yaşam süreceklerine işaret etmektedir:

هر زنی یا دختری گر صاحبِ عصمت شود
اندرین دنیا برای کار خود راحت شود
اندران دنیا مقامش غرقهٔ جنت شود
روحش از لطفِ خدا مستغرقِ رحمت شود

دختران را در میان خلق عصمت لازم است

Her kadın ya da genç kız iffet sahibi olursa

Bu dünyada işleri kendileri için rahat olur

Bu dünyada makamları cennete boğulur

Ruhu Allah'ın lütfu ile rahmete boğulur

Kızlara halkın içinde iffet gereklidir

İffet için gerekli olan şeyin örtünme ve hayâ olduğunun belirtildiği şiirde; örtünme ile sıkıntılardan uzaklaşılacağı, insanoğlunun en önemli hazinesinin örtü ve hayâdan geçtiği dile getirilmiştir. Şair, kadınların kötü niyetli insanlara karşı kendini muhafaza etmek için de örtünmesi gerektiğinin bir kez daha altını çizmiştir:

معنی عصمت درین دنیا حجاب است و حیا

عفتِ محرم ز نامحرم حجاب است و حیا

زینتِ روح بنی آدم حجاب است و حیا

آنکه از دل می رباید غم حجاب است و حیا

دختران را در میان خلق عصمت لازم است⁶⁵⁶

Bu dünyada iffetin anlamı örtü ve hayâdır

Mahremın namahremden iffeti örtü ve hayâdır

Âdemoğlunun ruhunun ziyneti örtü ve hayâdır

Gönülden gamı çalan örtü ve hayâdır

Kızlara halkın içinde iffet gereklidir.

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde terci'-i bend nazım şeklinde yayımlanan "*İnhem Bugzere*" başlıklı şiir 32 beyittir. Eşrefuddîn, İranlı kadınların Avrupa'da olduğu gibi örtüsüz yaşamaları konusunda duyduğu endişeyi ifade etmektedir. Şair, örtü kullanımının azalması ile birlikte ülkede iffet ve namusun kalmayacağı ve ahlakî olarak yozlaşacaklarından endişe duymaktadır:

اینهم بگذرد

گر زنان گشتند یکسر بی حجاب

چهره شان ظاهر شد از زیر نقاب

⁶⁵⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 587; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 766-768.

گر نگه داران دین را برده خواب

لال شو یا هو که اینهم بگذرد

Bu da Geçer

Kadınlar topyekün örtüsüz kalırlarsa

Peçenin altından yüzleri ortaya çıkarsa

Eğer dini koruyanların uykusu kaçarsa

Dilini tut ya hû bu da geçer (Sözün bittiği yer)

Kadınların örtünmeyi bıraktıktan sonra özgürce gezmek ve yaşamak isteyeceklerinden ve bunun sonucu olarak da kadınların kötü yollara düşeceğinden kaygı duymaktadır:

گر زنان هر شب خیابان می روند

رو سوی کوه و بیابان می روند

خرسواره سوی شمیران می روند

صبر کن یا هو که اینهم بگذرد⁶⁵⁷

Eğer kadınlar her gece caddeye giderlerse

Dağ ve ovaya doğru giderlerse

Eşeğe binip, Şemrân 'a doğru giderlerse

Sabret ya hû bu da geçer

Hş. 1304 yılında Nesîm-i Şimâl *Gazetesi*'nde yayımlanan “*Râci‘ Be ‘İşmet*” isimli şiir 27 beyittir. Şiirinde İran halkının ve kadınlarının dinî açıdan zayıfladığını, ahlakî değerlerini yitirdiğini belirterek bu konudaki üzüntüsünü ifade etmektedir:

(... ما مسلمانها هم عقاید محکم و مستحکم داشتیم، زنهای با عصمت داشتیم جوانهای با عفت داشتیم مردان با غیرت داشتیم.)

⁶⁵⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.354-357 ; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.474-477.

ولی افسوس آه آه

حیف امروز هیچ عصمت نیست
یک نشانی ز آدمیت نیست
زن بی عصمت و حجاب که دید
گویا در میان غیرت نیست...

İffet Hakkında

(...Biz Müslümanların da çok sağlam inançları vardı. Namuslu kadınlarımız vardı, iffetli gençlerimiz vardı, namuslu erkeklerimiz vardı.)

Fakat (ne) yazık ah ah

Yazık bugün hiç iffet kalmadı, insanlıktan bir iz yok

Örtüsüz ve ismetsiz kadını kim gördü, sanki ortada hamiyet duygusu yok...

Eşrefuddîn'in, toplum ahlâkının ve dinin bozulması ve yozlaşması konusunda kadınların tesettüre girmemesi ve özgürce hareket etmeleri neticesinde iffetsizliğin ortaya çıktığı ve ahlâkın bozulduğu görüşüne sahip olduğu göze çarpmaktadır:

هر زن با جمال خوش صورت
بهر یک دانه اشرفی رام است
شربت عیش و نوش در جام است
غیر جام شراب مطلب نیست
هیچ کس در فکر دین و مذهب نیست
هیچ کاری برای بیکاران
طرف عصر در خیابانها
بہتر از عیش و عشرت شب نیست

Güzel endamlı her kadın, bir kenevir tohumu/kız gözü çiçeği için itaatkâr bir insandır

İkinci vakti caddelerde, zevk ve sefa şerbeti kadehtedir

Hiç kimse din ve mezhebi düşünmez, şarap kadehinden başka konu yoktur

İşsizler için hiçbir iş, gece eğlencesinden daha iyi değildir

Şair, o dönemde kadının evlilikte de söz sahibi olmadığını, erkeğin isteği doğrultusunda boşanmanın gerçekleşebileceğini açıkça ifade etmektedir:

خانم روگشاده در بازار	زهره کابلی است کوکب نیست
جنگ اگر زن نمود با شوهر	جز فراقش خیال مطلب نیست
مرد اگر بدسری کند با زن	هیچ غیر طلاق مشرب نیست

Yüzü açık kadın pazarda Kâbilli Zühre'dir, yıldız değil

Kadın eğer kocası ile kavga ederse, ayrılmaktan başka düşündüğü şey yoktur

Eğer erkek kadına bir kötülük yaparsa, boşanmaktan başka yol yoktur

Yaşamın güzelliğinin kadına bağlı olduğunu dile getiren Eşrefuddîn, bir taraftan kadını yüceltirken, diğer taraftan bütün olumsuzlukların ve kötülüklerin müsebbibi olarak da kadını görmekte ve sorumluluğu tamamen kadınlara bırakmaktadır. Erkeğin iyi huylu olmasının bile kadının elinde olduğunu ifade eden şair; boşanma konusunda bile söz sahibi olamayan kadını, okuyucuların gözünde büyütmeğe erkeği ise pasif göstermektedir, şairin bu tutumunun çeliştiği düşünülebilir:

زندگانی تمام بسته به زن	مهربانی تمام بسته به زن
بهر مردان به خانه در شب و روز	عیش و نوش مدام بسته به زن
می شود در مجالس صحبت	مرد شیرین کلام بسته به زن
آنکه الواط را شود مانع	از حلال و حرام بسته به زن
آنکه کرده است شوهران را مست	بی صراحی و جام بسته به زن

زن با آبرو سلامت باد

شوهر نیک خو سلامت باد⁶⁵⁸

Yaşam tamamen kadına bağlıdır, şefkat tamamen kadına bağlıdır

Erkekler için gece gündüz evde, zevk ve eğlence tamamen kadına bağlıdır

Sohbet meclislerinde erkeğin, tatlı dilli olması kadına bağlıdır

⁶⁵⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 599-600; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 782-784.

(Erkekğin) hovardalığına engel olmak, helal ve harama (meyli) kadına bağlıdır

Kocaların sürahisiz ve kadehsiz mest olması , kadın(lar)a bağlıdır

Sağ olsun namuslu kadın, sağ olsun iyi huylu koca.

Hş. 1304/1925 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Hicâb" başlığı ile yayımlanan şiir 25 beyittir. Eşrefuddîn, o dönemde toplumda yer bulmaya başlayan özgürleşme ile birlikte kadınların tesettüre girmemeyi tercih etmemeleri ve neticesinde hem dinî açıdan hem de kadınların güvenliği açısından bu durumun soruna yol açacağından endişe etmiştir. Bu nedenle şair, annelere ve kızlarına seslendiği bu şiirde, annelerin örtünmeleri durumunda kızlarına örnek teşkil edeceğini bu vesile ile kadınlar arasında örtünün yaygınlaşması sonucu iffet ve namusun korunacağına işaret etmiştir:

حجاب

هست ایمان دختران با حجاب

در حضور مادران باحجاب

دل ربوده دلبران با حجاب

جان به قربان زنان با حجاب

توی کوچه رو نمی گیری چرا

Örtü

Kızların imanı örtü ile vardır

Örtülü annelerin yanında

Örtülü güzeller gönül çalarlar

Can kurban kadınlara örtülü kadınlara

Sokakta örtünmüyorsun, neden?

Kadınlara, örtünmeleri durumunda hem manevî açıdan elde edecekleri güzellikleri hem de dinî açıdan kazanacakları mükâfatları dile getiren şair, kadınlara örtünmeleri konusunda telkinde bulunmaktadır:

با حجاب از حور بهتر می شود

روسفید روز محشر می شود

شافعی زهرای اطهار می شود

قسمتش از حوض کوثر می شود

توی کوچه رو نمی گیری چرا

Örtü ile huriden daha iyi olur

Mahşer günü yüzü ak olur

Şefaatchisi Zehrâ-yi Eṭhâr* (a.s.) olur

Kısmeti Kevser havuzundan olur

Sokakta örtünmüyorsun, neden?

از تمام مادران و خواهران

هیچ کس باقی نمانده در جهان

جمله در زیر زمین کرده مکان

قدر عصمت را درین دنیا بدان

توی کوچه رونمی گیری چرا

Annelerin ve kız kardeşlerin tamamından

Hiç kimse kalmadı dünyada

Hepsi toprağın altında mekân edinmiş

İffetin değerini bil bu dünyada

Sokakta örtünmüyorsun, neden?

---

* Zehrâ-yi Eṭhâr (a.s.): Zehra (a.s.)'a verilen temiz, pak anlamında verilen ad.

Kadınları iffetli olmaları ve dinen haram kılınmış bir takım nefsi davranışlardan uzak durmaları konusunda tekrar uyarın şair, bu uyarılara riayet etmeyen kadınların kendilerini ve geleceklerini ziyan edeceklerini belirtmektedir:

زن که بی عصمت شده او ضایع است

صحبت نفس و هوا را تابع است

از زن بیچاره شوهر مانع است

خدمت خانه به زنها راجع است

توی کوچه رو نمی گیری چرا

İffetsiz olmuş kadın zâyidir

Nefis ve arzunun sohbetine tabidir

Zavallı kadına koca mânidir

Evin hizmeti kadınlara bağlıdır

Sokakta örtünmüyorsun, neden?

Şiirinin son bendinde tesettür konusunda kadınları uyarın şair, kadınların yanında olduğunu ve desteklediğini belirterek şiirini sonlandırmıştır:

بهتر از روح روان است این نسیم

چون طرفداری زنان است این نسیم

شاعری شیرین بیان است این نسیم

جان نثار شیعان است این نسیم

توی کوچه رو نمی گیری چرا⁶⁵⁹

Ruhun huzurundan daha iyidir bu Nesîm

Çünkü kadın taraftarıdır bu Nesîm

⁶⁵⁹ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 589-591; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s. 769-771.

Tatlı dilli bir şairdir bu Nesîm

Şiîlere kurbandır bu Nesîm

Sokakta örtünmüyorsun, neden?

Hk. 1337/1919 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde ilk kez yayımlanan “*Zen u Dendân*” isimli şiir, Eşrefuddîn'in vefatından sonra birkaç kez daha gazetede yer almıştır. Şair, şiirin başında kadınsız bir hayat düşünülemediğini ifade ederken şiirin devamında bu düşüncesinde birtakım değişiklikler göze çarpmaktadır, fakat şiirin tamamına bakıldığında kadınsız bir yaşamı zevksiz bulduğunu açıkça ifade etmiştir. Dişsiz ve kadınsız; yani dünya nimetlerinden faydalanmayan tek grubun rintler olduğuna değinen şair, bu grup dışında kalan herkes için kadının önemini yemek içmek kadar mühim olduğunun altını çizmektedir:

زن و دندان

لذت دنیا زن و دندان بود

بی زن و دندان جهان زندان بود

روشن از زن شد سرای زندگی

هست دندان آسیای زندگی

زن بود واجب برای زندگی

حق نهاد از وی بنای زندگی

Kadın ve Diş

Dünyanın lezzeti kadın ve diştir

Kadınsız ve dişsiz dünya zindandır

Kadın, yaşam için gereklidir

Kadınla aydınlanır hayatın evi

Hak onunla kurdu hayatın temelini

Diştir hayatın değirmeni.

Dünyanın yaratılışından bu yana Allah katında kadının ne denli önemli olduğu, aynı şekilde Âdemoğlu ve neslinin devamı için de kadının büyük öneme sahip olduğu belirtilmektedir:

چون خدا تأسیس این دنیا نمود

آشکارا آدم و حوا نمود

خلق را از بهر زن شیدا نمود

هر که جفت خویش را پیدا نمود

Allah bu dünyayı tesis ettiğinde

Açıkça Âdem ve Havva 'yı gösterdi

Halkı kadına âşık etti

Herkes kendi çiftini buldu

Eşrefuddîn, dini bütün olan kadının, erkeğin yaşantısına tat ve ömrüne ömür katacağını dile getirmiştir. Şiirin devamında ise sadece erkeğin huzuru için değil devletin bekası ve huzuru için de kadının ve evliliğin önemine vurgu yapmıştır:

می شود زن باعث طول حیات

زن بود شیرین تر از قند و نبات

در کلام الله خدا از معجزات

کرد تعریف از نساء مؤمنات

Kadın hayat uzunluğuna neden olur

Kadın şeker ve nebattan daha tatlıdır

Allah ilahî kelâmında mucizelerden (bahsederken)

Mümin kadınlardan haber verdi

زن بیر تا دولت افزون شود

زن بیر تا طالعت میمون شود

هر خیالی از سرت بیرون شود

صد چو لیلی از غمت مجنون شود

Evlen ki devletin çoğalsın

Evlen ki talihin uğurlu olsun

Her hayalin başından dışarı çıksın

Yüzlercesi Leyla gibi gamından Mecnun olsun

Şair, evliliğin dinin gereklerinden olduğuna işaret etmiştir. Bekârlığı delilik olarak gören şair, diğer taraftan kadını belâ olarak nitelendirmiş, belâsız bir evi eksik gördüğünü dile getirmiştir:

زن نمی گیری مگر دیوانه ای

گر نگیری زن ز دین بیگانه ای

زن بلا باشد به هر کاشانه ای

بی بلا هرگز نباشد خانه ای

لذت دنیا زن و دندان بود⁶⁶⁰

Evlenmiyorsun, yoksa deli misin?

Evlenmezsen dine yabancılaşırısın

Kadın belâ olur her bir eve

Belâsız asla bir ev olmaz

Dünyanın lezzeti kadın ve diştir.

Hş. 1302/1923 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Derî Verî" isimli ile yayımlanan ve 34 beyitten oluşan şiir, bir kadının kocasından şikâyetini konu edinerek, dönemin kadınlarının evliliklerinde yaşadıkları sorunları, hor görülmeyi ve dışlanmışlığı ele almaktadır:

دری وری

(مادر و دختر)

نه نه جان داد از این شوهر من

داد از شوهر بدگوهر من

چونکه آید سر شب در خانه

پا نهد تا که در این کاشانه

مثل یک آدمک بیگانه

وای از این بی خود دیوانه

نکشد دست دگر از سر من

نه نه جان وای از این شوهر من

Ivır Zıvır

Anneciğim imdat benim bu kocamın elinden

⁶⁶⁰ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 266-268; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 373-375.

İmdat benim soysuz kocamdan

Gece eve geldiğinde, bu küçük eve ayak bastığında

Zavallı yabancı bir adam gibidir, vay bu kendini bilmez deliden (delinin elinden)

Çekmez elini artık başımdan

Anneciğim vay benim bu kocamın elinden

تا میاد شیشه می می طلبد ارگ و تار و دف و نی می طلبد

سینی زاکسکه هی می طلبد جام جم مسند کی می طلبد

کرد آزردہ دل مضطر من

نه نه جان وای از این شوهر من

Geldiğinde şarap şişesi ister; org, tar, def ve ney ister

Zâkuski* tepsisi ister, Cem'in kadehini Key'in tahtını ister

Ben biçarenin gönlünü incitir

Anneciğim vay benim bu kocamın elinden

Şair, o dönemde eşinin sarhoşluğundan, evin geçimini sağlayamamasından, hor görülmekten bıkan, kaçmaktan veya boşanmaktan başka çaresi kalmayan, çaresizce ailelerinden yardım bekleyen birçok kadının adeta sesi olmuştur:

ز دغل بازی این بد اخلاق رفت یکسر به گرو مبل اطلاق

یا بیاید بگریزم به عراق یا که گیرم من از این شوی طلاق

فکری از بهرمن ای مادر من

نه نه جان وای از این سوهری من⁶⁶¹

Bu kötü ahlaklının düzenbazlığından, hemen odanın mobilyasını rehin vermeye gitti

* Rusya'da yemekten önce masada sunulan meze tabağına verilen ad.

⁶⁶¹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 452-454; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 592-594; Nesîm-i Şimâl Gazetesi Hş. 1302/M. 1923 S. 25, s. 4.

Ya gelecek Irak'a kaçacağım ya da ben bu kocadan boşanacağım

Bir fikir (düşün) benim için ey annem

Anneciğim vay benim bu kocamın elinden.

Hş. 1302/1923 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Derî Verî*” başlıklı ve 28 beyitten oluşan şiirde şair, kocası tarafından aldatılan bir kadını konu edinmiştir:

دری وری

خاله جان یک شوهری دارم جوان
خوشگلی و بالابند و پهلوان
صبح چون شد ز خانه می رود
با رفیقان حهرمانه می رود
وقت مغرب در خیابان لاله زار
می کند گردش به هر گوشه کنار

Ivır Zıvır

Teyzeciğim genç bir kocam var, yakışıklı, uzun boylu ve yiğit

Sabah olduğunda evden gider, arkadaşları ile gizlice gider

Gün batımı Lâlezâr caddesinde her köşe bucakta gezer

Eşrefuddîn, batı özentili yaşam tarzına eleştirilerini bu kez erkekler üzerinden ifade etmektedir. Giyim kuşam ile başlayan yozlaşmayı dile getiren şair, evli bir erkeğin hem kıyafet hem de ahlakî değerler bakımından batıyı örnek alması ve benimsemesi neticesinde ahlakî değerlerini yitirdiğine vurgu yapmaktadır:

چون ببیند خوشگلی با آب و رنگ
کرده آرایش به لوسی فرنگ
می دهد جلوه مثال دسته گل
با کمر بند و کراوات و فکل
از شعاع او دلش لک می زند
بهر او از دور چشمک می رند

Süslü püslü bir güzel gördüğünde, Avrupa elbiseleri ile kendini süsleyen

Bir buket gül gibi görünür kemer, kravat ve takma yaka ile

Onun ışığından gönlü çürür, ona uzaktan göz kırpar

Evde kocasını bekleyen çaresiz kadın ve ona karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen ve aldatan kocasının diyaloguna yer verilmektedir:

ماهر و چون مست شد از جام می	با دل و جان می برد فرمان وی
می برد لوطی به سوی خانه اش	می زند بر زلف مشکین شانه اش
دست خود می افکند بر گردنش	در میان کار می بیند زنش
می زند فریاد کای بی دین خر	طهر گفتم با تو امشب نان سنگگ خواستم
تو به جای نان چه آوردی بگو	گفت آوردم رفیق ماهرو

Ay yüzlü, kadehten sarhoş olunca, canı gönülden onun buyruğuna itaat eder

Külhanbeyi (onu) evine doğru götürür, siyah zülfünü tarar

Elini (onun) gerdanına atar, işin ortasında karısını görür

Akşama ekmek al diye, öğle vakti feryat eden ey dinsiz eşek

Ekmek yerine ne getirdin söyle, ay yüzlü dostumu getirdim dedi

من نمی مانم دگر در خانه ات	بر سرت و ارون شود ویرانه ات
آن تو و این خانه و این هم بچه	خوب بهر بچه افتادی به چه

Ben artık evinde kalmayacağım, başına yıkılsın viranen

İşte, sen ve işte evin ve bu da çocuk, gerçi çocuk için neyin (peşine) düştün.

الفراق و الفراق و الفراق	من نمی خواهم ز تو غیر از طلاق
چونکه امروز از برای خاص و عام	هر خلاف شرع می باشد حرام

بهر شهرت چون شود ایمان فروخت

آخرت را کی توان ارزان فروخت.⁶⁶²

Ayrılık, ayrılık ve ayrılık, ben boşanmaktan başka bir şey istemiyorum senden

⁶⁶² Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 463-464; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s.604-605; Nesîm-i Şimâl Gazetesi Hş. 1302/M. 1923 S. 26, s. 4.

Çünkü bugün herkes için dine her aykırılık haramdır

Şöhret için iman satıldıkça

Âhireti kim ucuza satabilir.

İlk kez Hk. 1337/1919 yılında “*Yek Zen Bîşter Nebâyed Girift*” adıyla yayımlanan 32 beyitten oluşan şiir, Hş. 1313/1934 yılında ve sonrasında Hş. 1321/1942 yılında bir kez daha olmak üzere üç kez *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nde yer almıştır. Eşrefuddîn, evliliğin gerekli olduğuna işaret ettiği bu şiirde erkekler tarafından çok eşliliğin oldukça rağbet gördüğü Kâcârlar döneminde tek eşliliğin önemine vurgu yapmaktadır. Erkeklerin eşlerini incitmemesi gerektiğini dinî açıdan yorumlayan şair, kadını inciten erkeğin Allah katında bu davranışın uygunsuz bulunduğu ve kadınların erkelere birer emanet olduklarına işaret etmektedir. Fakat şair kadınların yaşayacağı zorluklardan ziyade çok eşlilik neticesinde erkeklerin karşılaşacağı sorunlar açısından bir değerlendirme yapmıştır. Eşrefuddîn’in, bu şiiri kadın haklarını korumak için yazdığı fikrinden ziyade, çok eşlilik konusunda erkekleri uyarmak için yazdığı düşüncesi oluşmaktadır:

یک زن بیشتر نباید گرفت

زنان را از خود آزدن خلافت

دو زن در خانه آوردن خلافت

ز یک زن بیشتر بردن خلافت

ز زنها تو سری خوردن خلافت

دو زن می برد هر مردی به خانه

بلی در عهد سابق بی بهانه

ز یک زن بیشتر بردن خلافت

ولی امروز این عهد و زمانه

Bir Kadından Fazlasıyla Evlenmemek Gerek

İki kadını eve getirmek uygunsuzdur

Kadınları incitmek uygunsuzdur

Kadınlardan ötürü incinmen uygunsuzdur

Bir kadından fazlasıyla evlenmek uygunsuzdur

Evet, önceki devirde bahanesiz

Her erkek eve iki kadın alırdı

Fakat bugün bu çağda ve zamanda

Bir kadından fazlasıyla evlenmek uygunsuzdur

دو زن باشد بلای ناگهانی	بیر یک زن تو در فصل جوانی
یک زن بیشتر بردن خلافت	به یک زن کن قناعت تا توانی
همه پاکیزه و نیکو سرشتند	زنان چون میوه باغ بهشتند
ز یک زن بیشتر بردن خلافت	ولی بسته به بخت و سرنوشتند

Gençlik çağında bir kadınla evlen

İki kadın belâ olur birdenbire

Gücün yettiğince bir kadına kanaat et

Bir kadından fazlasıyla evlenmek uygunsuzdur

Kadınlar cennet bahçesinin meyvesi gibidir

Hepsi temiz ve iyi huyludur

Fakat bahtlarına ve kaderlerine bağlıdırlar

Bir kadından fazlasıyla evlenmek uygunsuzdur

زن بیچاره را از خود میزار	چو یک زن می بری نیکو نهگذار
ز یک زن بیشتر بردن خلافت	گر آزردی شود حق از تو بیزار

Bir kadınla evlendiğinde onu hoş tut

Biçare kadını kendinden (dolayı) incitme

Eğer incitirsen Allah senden nefret eder

Bir kadından fazlasıyla evlenmek uygunsuzdur

Çok eşliliği yine erkekler açısından değerlendiren şair, tek eşliliğin erkekler açısından en iyisi olduğuna, sonraki eşlerin evliliğe sorundan başka bir katkılarının olmayacağına tekrar vurgu yapmaktadır:

زن دوم ترا هر جا کشاند

زن اول به پایت جان فشاند

ز یک زن بیشتر بردن خلافت⁶⁶³

زن سوم به قبرت می طپاند

İlk kadın ayağına canını saçar

İkinci kadın seni her yere çeker

Üçüncü kadın seni kabrine tıkar

Bir kadından fazlasıyla evlenmek uygunsuzdur.

Eşrefuddîn, “*Hikâyet*” başlığıyla yayımlanan ve 26 beyitten oluşan bu şiirinde, yaşlılık döneminde olmasına rağmen gençlik hevesine kapılan ve nefesine yenik düşerek üçüncü bir eş bulmak isteyen erkeği mizahî bir dil ile eleştirmiştir. Şair, konuşma dilini kullanarak yaşlı adamın karısının gözüyle kaleme aldığı şiirde, kocanın iki eşli, yaşlı ve çocuklu olmasına rağmen üçüncü eş için çabalamasını şu şekilde işlemiştir:

حکایت

ریش سفیدش تا پر سالشه

شوهر دارم که نود سالشه

دو زن داره بازم دلش زن می خواد

هر جا میره بچه ش به دنبالشه

مردنش نزدیکه خودش می دونه

دندان نداره دهنش یک دونه

Hikâye

Kocam var doksan yaşında, beyaz sakalı daha da yaşlı

Her yere gider, çocuğu peşinde, iki karısı var yine de gönlü kadın ister

Diş yok ağzında bir tane, ölümü yakındır kendisi biliyor

Şair, o dönemde oyun çağındaki kız çocuklarının kendilerinden yaşça çok büyük erkeklerle evlendirilebildiğini, bir ayağı çukurda olan koca üzerinden eleştirel bir dille ifade etmektedir. Erkeğin tamamen nefesine uyarak hareket ettiğini,

⁶⁶³ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 195-196; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 287-288.

çocuklarına ve eşlerine sevgi, şefkat göstermeyerek bir baba ve eş olarak sorumluluklarını yerine getirmediğini belirtmektedir:

تازه شنیدم که به گوشه کنار
دختره نه ساله شده خواستگار
تا بمکد از لبش آب انار
دو زن داره بازم دلش زن می خواد
شب که میشه می پره هر سو چو سگ
به بچه ها می زنه بی خود کتک
ورد زبانش کپک اوغلی کپک
دو زن داره بازم دلش زن می خواد⁶⁶⁴

Yeni işittim kıyıda köşede, dokuz yaşında bir kıza görücü gitmiş

Ağzından nar suyu emmek için, iki karısı var yine de gönlü kadın ister

Gece olduğunda her tarafa sıçrar köpek gibi, çocuklara dayak atar yersiz

Dilinin zikri, köpek oğlu köpek, iki karısı var yine de gönlü kadın ister.

Hk. 1333/1914 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Maşlahat*” adlı şiir 41 beyittir. Eşrefuddîn, bir önceki şiirde olduğu gibi yaşadığı dönemde birçok yaşlı erkeğin kız çocukları ile dünyevî hevesleri uğruna evlenmek istediklerini belirtmiş; bu durumu yaşı kemale ermiş bir erkeği konu edindiği bu şiiri üzerinden mizahî bir dille eleştirerek doğru bulmadığını açıkça ifade etmiştir. Şair, özellikle kız çocuklarına evlilik adı altında yapılan bu ahlaksızlıktan ve haksızlıktan duyduğu rahatsızlığı açıkça belirtmiştir:

مصلحت

شب عید است ملا من ندانم
زر از مخزن بگیرم یا نگیرم
بود عمر من از هفتاد افزون
بفرما زن بگیرم یا نگیرم؟
مرا باشد زن پیری به خانه
به ریشم می رند هر صبح شانه
ولی می گیرم از بهر بهانه
نخ و سوزن بگیرم یا نگیرم؟
بدیدم دختری چون دستل گل
ربود از قلب من صبر و تحمل
دلم پر می زند مانند بلبل
بگو که زن بگیرم یا نگیرم؟

⁶⁶⁴ Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 385-386.

İdare Etme

Bayram gecesidir Mollâ ben bilmiyorum, altını mahzenden alayım mı almayayım mı?

Ömrüm yetmişten fazla, söyle evleneyim mi evlenmeyeyim mi?

Evde yaşlı bir karım var, her sabah sakalımı tarar

Fakat ben bahane uydururum, iğne iplik alayım mı almayayım mı?

Bir buket gül gibi bir kız gördüm, kalbimden sabır ve tahammülü çaldı

Gönlüm bülbül gibi kanat çırpar, söyle evleneyim mi evlenmeyeyim mi?

Eşrefuddîn, henüz oyun çağında olan bir kız çocuğuna âşık olduğunu iddia ederek evlenmek isteyen yaşlı erkeklerin, yaşlarına ve fiziki durumlarına bakmaksızın bu isteklerini açıkça dile getirme cüretleri ile adeta alay etmektedir:

فال تو خوب آمده دنباله کن

رو به سوی خانه دلاله کن

فکر یکی دختر نه ساله کن

گر تو نمی خواهی واسه من بگیر

مشدی حسن زود برو زن بگیر

Falın iyi çıktı peşinden git

Çöpçatanın evine doğru git

Dokuz yaşında bir kızı düşün

Sen istemiyorsan benim için al

Meşhedli Hasan çabuk git evlen

عمر تو هفتاد بود در جهان

ارواح بابات تو جوانی جوان

پیش حریفان بنما امتحان

دخترکی چون گل سوسن بگیر

مشدی حسن زود برو زن بگیر

Dünyada ömrün yetmiş oldu

Babanın ruhu şad olsun, gençsin sen genç

Rakiplerinin karşısında imtihanı geç

Gül ve zambak gibi bir kız al

Meşhedli Hasan çabuk git evlen

Şair, aşağıdaki dizelerde yaşlı erkeklerin şehvetlerinin peşinde hareket etmelerini eleştirmiş, edep ve hayâ çerçevesinde, yaşlarına uygun hareket etmeleri konusunda telkinde bulunmuştur:

منزل زنها تو سوا کن سوا

پیر شدی پیر حیا کن حیا

ریشتو قرمز ز حنا کن حنا

بر زنخت دوده گلخن بگیر

مشدی حسن زود برو زن بگیر

Kadınların evini ayır sen, ayır

Yaşlandın, yaşlandın hayâ et hayâ

Sakalına kırmızı kına yak, kına

Çenene ocağın kurumunu süir

Meşhedli Hasan çabuk git evlen

چار پسر داری همه قلچماق

زود بده مادرشان را طلاق

فکر سه زن کن ز ره اشتیاق

شب به کف مشعل روشن بگیر

Dört oğlun var hepsi zorba

Çabuk ol, annelerini boşa

Üç kadın düşün istek ve arzuyla

Gece eline yanan meşale al

Meşhedli Hasan çabuk git evlen.

Hş. 1305/1926 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Suâl u Cevâb-Teklif-i Şovher" ismiyle yayımlanan, Hş. 1313/1934 yılında Eşrefuddîn'in vefatından sonra bir kez daha yayımlanan şiir 19 beyittir. Şair, kadın ve erkeğin mutlu bir evlilikte yapması gerekenleri hem erkekler hem de kadınlar için on maddede sıralamıştır. İlk olarak erkeklerin mutlu bir evlilik için yapması gerekenleri ele alan şairin gözüyle erkeklerin yapması gereken on madde şu şekildedir; karılarını sevmeleri, kadınlara karşı şefkatli davranmaları, eşleri ile kavga etmemeleri, karılarına karşı saygı duymaları onlara karşı tatlı dilli olmaları, rızıklarını eşleri ve aileleri için harcamaları, ilim öğretmeleri, karılarına merhametli ve dostça yaklaşmaları, gezmeye ve eğlenceye eş ile birlikte gitmeleri, eşleri ile sohbet etmeleri:

سؤال و جواب

تکلیف شهران

هست ده شرط شرط زن داری	گر ترا عقل می کند یاری
حفظ کن رسم و دین و ایمان را	اولا دوست دار نسوان را
کز قساوت شده است عشرت سلب	ثانیاً بگذر از قساوت قلب
بر زنان عرصه را مفرما تنگ	رابعاً خوب نیست با زن جنگ
با محبت تمام کن زن را	خامساً احترام کن زن را
چون که مرغوب نیست ای مؤمن	سررئش خوب نیست ای مؤمن

⁶⁶⁵ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 114-117; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 198-201.

Soru ve Cevap-Kocaların Görevi

Eğer sana akıl yardım ederse, evliliğin on şartı var

Öncelikle kadınları sev, koru din ve imanını

İkincisi, katı yürekliliği bırak, katı yüreklilikten eğlence yok olur

Dördüncüsü, iyi değildir kadınla dövüş, kadınların (özgürlük) alanını daraltma

Beşincisi saygı duy kadına, kadını muhabbetle tamamla

Sitem iyi değildir ey mümin, çünkü makbul değildir ey mümin

Altıncısı Allah'ın verdiği nimeti, eşin için hazırla.

Hş. 1305/1926 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Teklîf-i Zenhâ Bâ Şovherân*” başlıklı ve 20 beyitten oluşan şiir, 1313/1943 yılında Eşrefuddîn'in vefatından sonra bir kez daha yayımlanmıştır. Eşrefuddîn mutlu bir evlilik için kadınların kocalarına karşı davranışlarında uymaları gereken on maddeyi ise şu şekilde sıralamıştır: Kadının; kocasına karşı saygılı olması ve gelen rızka kanaat etmesi, iyi huylu eşin sözünü kabul etmesi, gözünü günahattan sakınması, iffetli olması, eşine güzel kokması yani bakımlı olması, uyku vaktinde ayakta olmaması, eşinin malını koruması, savurgan olmaması, çocuğuna iyi bakması ve koruyup kollaması, eşinin sırlarını saklaması, ifşa etmemesi, kocasına karşı itaatkâr olması iyi günde de kötü günde de yanında olması. Şair erkekler ve kadınlar için mutlu evliliğin olmazsa olmazı olarak gördüğü bu on maddeye uyulması durumunda evliliklerin dine uygun ve mutluluk içerisinde devam edeceğini belirtmiştir:

تکلیف زنها با شوهران

واجب است احترام شوهرها

بهر زنهاى تاج بر سرها

هم قناعت کنند با ترتیب

هر چه روزی شود ز غیب نصیب

شوهر خوب اگر وصول کنند

ثانیاً حرف را قبول کنند

⁶⁶⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 585-586; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s. 763-764.

دیده بر هر قبیح نگمارند	ثالثاً چشم را نگهدارند
بوی خوش می نماید استنشام	رابعاً زن همیشه موقع شام
موقع خوب می شود اظهار	خامساً از برای شام و نهار
موقع خواب رخت خواب طلب ⁶⁶⁷	سادساً وقت خواب در هر شب

Kadınların Kocalarına Karşı Görevleri

Baş tacı olan kadınların erkeklere saygı göstermesi gerek

Gaipten nasip olan her rızka, hem kanaat etsinler bu düzenle

İkincisi, sözü kabul etsinler, eğer iyi koca elde ederlerse

Üçüncüsü gözlerini sakınsınlar, her kötü şeye bakmaktan

Dördüncüsü kadın daima akşam yemeği vakti, güzel koksun

Beşincisi, akşam ve öğle yemeğini, iyi bir vakitte ortaya çıkarsın

Altıncısı, her gece uyku vakti, uyku zamanı yatağa girmek istesin.

Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "عفت و عصمت" başlığı ile yer alan şiir külliyatta "*Der Tahrîz-i Dohterân Meh Tal 'at Be 'İffet u 'İşmet*" başlığıyla yayımlanmıştır. Eşrefuddîn'in bu şiirde olduğu gibi kadınları konu edindiği hemen her şiirde namus ve kadınların örtünmesinin en üst sırada yerini aldığı göze çarpmaktadır. Şair, kadınların en büyük zıynetini ve hazinesinin namus ve iffet olduğuna değinmiş, namuslarının canları kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır:

در تحریض دختران مه طلعت به عفت و عصمت

دختران را یار جانی عصمت و عفت است

غنچه باغ جوانی عصمت و عفت است

مایه هر شادمانی عصمت و عفت است

⁶⁶⁷ Ahmed İdareçi-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 586-587; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 765-766.

لاله باغِ معانی عفت است و عصمت است

زینت این زندگانی عفت است و عصمت است

Ay Yüzlü Kızları İffet ve Namusa Teşvik Hakkında

Kızlar için canın yoldaşı namus ve iffettir

Gençlik bahçesinin goncası namus ve iffettir

Her mutluluğun kaynağı namus ve iffettir

Mana bağının lalesi iffet ve namustur

Bu yaşamın ziyneti iffet ve namustur.

Eşrefuddîn, öncelikle kızların okuyup meslek sahibi olmaları gerektiğine değinmiş daha sonra evlilikten söz etmiştir. Zira şairin yaşadığı dönemde kadınların okuma oranının az olduğu ve kadının daha çok evde çocuk ve ev işleri ile ilgilendiği bilinmektedir. Ekonomik açıdan özgür olmayan kadınların sorunlu evliliklerle karşı karşıya kaldığında çıkmaza girdiğini de kimi şiirlerinde belirten şair, bu nedenle kadınların meslek sahibi olmadan evlenmelerini tavsiye etmemektedir. Eşrefuddîn, kadınların gerek okurken gerekse evli iken iffet ve namusuna dikkat ederek yaşamaları konusunda telkinlerini sürdürmektedir:

اولا بایست دختر صاحبِ صنعت شود

ثانیاً در خانه شوهر رود راحت شود

ثالثاً غرق حیا و عفت و عصمت شود

زین کلام تازه روحش غرق در لذت شود

دختران را یار جانی عفت است و عصمت است

زینت این زندگانی عفت است و عصمت است

Öncelikle, kız meslek sahibi olmalı

İkincisi koca evine gidip rahat etmeli

Üçüncüsü hayâ, iffet ve namusa boğulmalı

Bu taze kelimadan ruhu lezzette boğulmalı

Kızlar için canın yoldaşı namus ve iffettir

Bu yaşamın ziyneti iffet ve namustur.

Şair, dinimizin ve Hz. Muhammed'in de kadınlara iffetli bir yaşam sürmelerini buyurduğunu hatırlatırken, kadınların ve kızların istedikleri takdirde bu şekilde yaşamalarının kendileri için zor olmadığına işaret etmiştir:

حافظ ناموس ملت صاحب شرع شهود

حضرت ختم الرسل سلطان اقليم وجود

از برای عصمت و عفت سفارشها نمود

دختر شش ساله ای می خواند دیشب این سرود⁶⁶⁸

Milletin namusunun koruyucusu, gözle görülen dinin sahibi

Varlık ülkesinin sultanı Hazret-i Hatmu'r-Rasûl*

Namus ve iffet için tavsiyeler gösterdi

Altı yaşındaki kız, dün gece bu şiiri okuyordu

Hk. 1337/1919 yılında yayımlanan “Ehval-i Zenân-i Arab” isimli şiir 31 beyittir. Eşrefuddîn bu şiirinde İslâm öncesinde Arap kültüründe kadına yapılan eziyeti ve kadının toplumda hor görüldüğünü açıkça şiirine taşımıştır. Kadınların canlı olarak toprağa gömüldüğü insan vasfında görülmediği, köle olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Hz. Muhammed ile kadına saygı duyulmaya başlandığı ve kadının toplum içerisinde değer bulduğu ifade edilmektedir:

احوال زنان عرب

شرحی از احوال زنان عرب

گوش کن ای دختر من با طرب

⁶⁶⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.389 -391; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 515-517.

* *Hatmu'r-Rasûl*: Hz. Muhammed'in mührüne verilen addır.

در عرب ، از ظهور مصطفی	بر زنان می شد بسی ظلم و جفا
بود قبل از حضرتِ ختمی مآب	در عرب جان زنان اندر عذاب
یک زنی را آن عرب سر می برید	گلرخی را فاش اشکم می درید
دختران ماهرو را خشمناک	زنده زنده دفن می کردی به خاک
زن به نزد آن گروه بی تمیز	بود خدمتکار مانند کنیز
جان زن در معرض آفات بود	بلکه زن در حکم حیوانات بود

Arap Kadınlarının Hali

Kulak ver ey kızım neşe ile Arap kadınlarının halinden bir açıklamaya

Arabistan'da, Mustafa'nın (s.a.v) zuhurundan önce, birçok ceфа ve zulüm yapılıyordu kadınlara

Hazret-i Hatemi'den (Hz. Muhammed) önce, Araplarda kadınların canı azapta idi

Bir kadının başını kesiyordu o Arap, gül yüzlünün açıkça karnını yırtıyordu

Ay yüzlü kızları öfkeli bir şekilde, canlı canlı defnediyordu toprağa

Kadın, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edemeyen bu topluluğun nazarında

Hizmetçiydi cariye gibi

Kadının canı afetlerin ortasındaydı, hatta kadın hayvan hükmünde idi

İslâmiyet'ten önce kız çocuğu dünyaya geldiği vakit sırf cinsiyetinden ötürü diri diri toprağa gömüldüğü veya kuyuya atıldığına işaret edilen şiirde Hz. Muhammed tarafından kadınlara zulmün Allah katında doğru bulunmadığı, aksine kadınlara saygı duyulması gerektiği, erkeğin ve kadının Allah tarafından yaratıldığı ve birbirlerinden üstünlükleri olmadığına dile getirildiği belirtilmiş ve Hz. Peygamberimizin insanoğlunun soyunun devamı için kadınların varlığının önemini vurguladığı hatırlatılmıştır:

عاقبت می کشت آن معصومه را	یابه چاه افکندی آن مظلومه را
تا که از لطفِ الهی شد عیان	طلعت پیغمبر آخر زمان

از عربها این صفت را دور کرد	مکه را از روی خود پر نور کرد
باید از زنها نمایید احترام	گفت حکم الله این است ای کرام
این زنان شمع و چراغ خانه اند	این زنان خوشبوی چون ریحانه اند
هر دو ظاهر گشته اند از نور ذات	مرد و زن از مؤمنین و مؤمنات
هر دو مانند غلامند و کنیز	مرد و زن بر درگه ربالعزیز
در زمانه یک نفر آدم نبود	زن اگر موجود در عالم نبود

Sonunda öldürüyordu o masumeyi ya da bir kuyuya atıyordun o mazlumu

Ta ki İlahi lütuf sayesinde, âhir zaman Peygamberi ortaya çıkıncaya kadar

Mekke'yi kendi yüzüyle nur doldurdu, Araplardan bu sıfatı uzaklaştırdı

Dedi; Allah'ın Kelamı budur ey kerimler, kadınlara saygı göstermeniz gerek

Bu güzel kokulu kadınlar reyhan gibidirler, bu kadınlar mumu ve ışığıdır evlerin

Erkek ve kadın müminlerden ve müminelerden, her ikisi de hakikat nurundan aşikâr oldu

Erkek ve kadın yüce Rabbin dergâhında, her ikisi de köle ve cariye gibidirler

Kadın eğer dünyada olmasaydı, dünyada bir tane âdem olmazdı

Şair, “Cennet annelerin ayakları altındadır” hadisini işaret ederek, annelerin dinimiz açısından öneminin altını çizmiştir. Peygamberimizin ümmetine, karılarını ve kızlarını özgür ve mutlu kılmalarını buyurduğunu dile getiren şair; İslâmiyet ve Hz. Muhammed sayesinde Arap kültüründe kadınların özgürleştiğini ve zulümden kurtulduğunu hatırlatmaktadır:

جان فرزندان فدای مادران	هست جنت زیر پای مادران
هر که نیکویی نماید با عیال	دارد اندر نزد حق رزق حلال
همچو سرو سوسن آزادی کنید	ای زنان و دختران شادی کنید
در جزا زهرا بود یار شما	هست پیغمبر طرفدار شما

Cennet annelerin ayağı altındadır, annelere evlatların canı fedadır

Hak nezdinde helal rızka sahiptir, her kim iyilik yaparsa eşine

(Ey) Kadınlar ve kızlar mutlu olun, servi ve zambak gibi özgür olun

Hz. Peygamber sizin taraftarınız, karşılığında Zehra (a.s.) yoldaşınız

Kızları Mustafa (s.a.v.) özgür kıldı, bütün Arap kadınlarını mutlu etti.

Hk. 1337/1919 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan "*Sicil-i Ahvâl*" başlıklı şiir 28 beyittir. Eşrefuddîn bu şiirinde, gazetesinde kadın haklarını koruması konusunda kadın okuyucuların duyduğu mutluluğu ve memnuniyeti ifade etmektedir:

سجل احوال

تمام مست می معرفت ز جام تواند

زنان شهر همه عاشق کلام تواند

ز لذت کلمات نسیم مدهوش است

میان مدرسه هر دختری که باهوش است

Hallerin Kaydedildiği Defter

Şehrin kadınlarının hepsi senin sözüne âşık, tamamı senin kadehindeki marifet şarabından sarhoş

Okuldaki her zeki kız, Nesîm'in sözlerinin lezzetinden kendinden geçmiştir

Şair, aşağıdaki mısralarda soy bağından yola çıkarak çocukların, sadece babaların soyunun ve neslinin devamı gibi görülmesinin doğru olmadığına; çocukların baba kadar annenin soyunun da bir parçası olduğuna dikkat çekerek, toplumdaki kadın erkek eşitsizliğine vurgu yapmaktadır:

ولی نبرده ز مادر به هیچ وجهی نام

به اسم و رسم پدرها لقب نهاده تمام

مگر که مادر بیچاره نسل آدم نیست

مگر که مادر بیچاره جزو عالم نیست

مگر به مادر خود مرد منتسب نبود

مگر که سلسه مادری نسب نبود

⁶⁶⁹ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 368-369; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s.490-491.

Babaların ünü ile isim konuldu tamamen fakat annenin adı hiçbir şekilde alınmadı

Yoksa zavallı anne dünyanın bir parçası değil mi? Yoksa zavallı anne Âdem neslinden değil mi?

Yoksa annelik soyu soy değil mi? Yoksa erkek kendi annesinin soyuna bağlı değil mi?

Ne oldu da kadın ismi erkeklerden az oldu? Zavallı annenin hakkı ayakaltına alındı.

2.1.1.5. Fakirlik Hakkındaki Şiirleri:

Eşrefuddîn'i, toplumun yoksul sınıfının sözcüsü olarak nitelendirmek gerekir, zira şairin şiirleri toplumun çaresiz ve yoksul kesiminin fakirliğini, özlemlerini yansıtmaya açısında oldukça önemlidir.⁶⁷¹ Eşrefuddîn'in nezdinde; fakirlik, açlık ve çaresizlik ve geçim sıkıntısı oldukça önemlidir bu nedenle zulmeden kudret sahiplerine karşı tavır almış, topluma karşı adaletsiz davranmaları sebebi ile uyarmış, kınamış ve eleştirmiştir.⁶⁷²

Eşrefuddîn kendisi de yaşamı boyunca fakirlik içerisinde yaşamış bir şair olması sebebiyle şiirlerinin büyük bir kısmında fakirlik ve halkın çektiği maddî sıkıntıları konu edinmiş bu sıkıntılar neticesinde halkın yaşadığı birçok konuya değinmiştir; belki de bu nedenle şiirleri halk tarafından bu denli benimsenmiş ve içselleştirilmiştir. Bu tür şiirlerini kâğıda dökerken daha çok açlık üzerinden fakirlik vurgusu yapmakta ve birçoğunda da benzer yemeklerden bahsettiği göze çarpmaktadır. Şairin fakirlik konusunu ele aldığı şiirlerden öne çıkan örnekler ise şunlardır:

Hk. 1333/1914 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan "Remazâniye" isimli şiir 28 beyittir. Eşrefuddîn, Ramazan ayının gelmesi ile hali hazırda yokluk içinde yaşayan fakir halkın düşlerini süsleyen yemekleri iftar sofrasında hayal etmektedir:

⁶⁷⁰ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 247-248; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 344-348.

⁶⁷¹ Hâdî Derzî Râmendî, "Remz u Râ-i Pâyidâri-yi Şi'r-i Nesîm-i Şimâl", s. 40.

⁶⁷² Ya'kûb Âjend, *Teceddod-i Edebî Der Devre-i Meşruçe*, s. 245-246.

سفره افطار نمایان شود مرغ به قاب چو سلطان شود

جوجه به بشقاب غزل خوان شود قرمه چلو، لوطی میدان شود

قیمه سرانگشت گزان هابه‌ای

آمده ماه رمضان هابه‌ای

Ramazaniye

İftar sofrası ortaya çıkar, tavuk tabakta sultan gibi olur

Piliç tabakta gazel okuyan olur, gurme* çelo**, meydan kabadayısı olur

Kıyma parmak ısırır vay vay diyerek

Ramazan ayı geldi vay

Yokluk içinde yaşayan halkın iftar sofrasına dışarıdan gelecek bir yardım için gözünün ve kulağının kapıda olduğunu dile getiren şair, bu bekleyişin beyhude bir bekleyiş olduğunu ifade eder ve insanların bu güzel yemeklerin kokusunu bile alamadıklarını belirtir:

صف زده در سفره به یک منظره مرغ و فسنجان و کباب و کره

فرنی و شام و قدح افشره چشم فقیران به در و پنجره

بلکه وزد بویی از آن هابه‌ای

آمده ماه رمضان هابه‌ای

Sofranın etrafında dizilmiş bir manzarada, tavuk, fesencan***, kebab ve tereyağı

Fırında akşam yemeği ve yillanmış kadeh, fakirlerin gözü kapı ve pencerede

Belki ondan bir koku eser vay

Geldi Ramazan ayı vay

* İran'da etten yapılan bir yemek.

** İran'da pirincin haşlanması sonucu yapılan bir pilav.

*** Tavukla yapılan bir İran yemeği.

Zengin kesimin bolluk ve sefa içerisinde yaşadığına işaret eden Eşrefuddîn; halkın sıkıntı ile geçirdiği bu mübarek ayda yoksulları, dul ve yetimleri düşünmeyen üst sınıfa olan sitemini de dile getirmiştir:

حاشیة سفره بک و خان بود   مالک ده صاحبِ ملیان بود
عمدة الاشراف والاعیان بود   تا به فلک آه فقیران بود
سینه زنان بیوه زنان هایهای
آمده ماه رمضان وای وای

Sofra haşiyesi bey ve hândı, köy malîki ve Melyan 'ın* sahibiydi

Eşrafların seçkini ve ileri gelenlerdendi, feleğe kadar(yükselen) fakirlerin ahıydı

Sinesine vuranlar dul kadınlar vay

Geldi Ramazan ayı vay

Yokluk ve gamın fakirlerin yoldaşı olduğunu belirten şair; varlıklı insanların fakir toplumu sömürerek ve onlardan faydalanarak zenginleştiğini; onlar sebebiyle halkın açlıktan ölüme ve ahirete bir adım daha yaklaştığını belirtmektedir:

ای فقرا خون جگر قوت ماست   آتش دل دانه یاقوت ماست
سطح زمین سفره ناسوت ماست   دوش ملک تخته تابوت ماست
منزل ما باغ حنان، های های
آمده ماه رمضان هایهای⁶⁷³

Ey fakirler ciğer kanı bizim gıdamız, gönül ateşi bizim yakut tanemiz

Yeryüzü (alanı) bizim dünyevi soframız, melikin sırtı tabutumuzun tahtasıdır

Evimiz cennetlerin bahçesidir

Geldi Ramazan ayı vay.

* İran'da bir köy adı.

⁶⁷³ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.234-235; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 327-329; Menije 'Abdullahî, "Nigahî Be Endişe ve Şi'r-i Nesîm-i Şimâl", s. 138-139.

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "لوی نیل" başlığı ile, külliyyatta ise "Sâl-i Luy İl Est" adıyla yayımlanan şiir 26 beyittir. Yeni yılı kutlamak maksadıyla kaleme aldığı şiirde fakir kesime yeni yılın gelmiş olmasının hiçbir anlam ifade etmediğini dile getirmektedir:

سال لوی نیل است

فرخنده باد سال به اصناف خون جگر

فرخنده باد سال فقیران رنجبر

فرخنده باد سال غریبان در به در

بر ساکنان گوشه زندان مبارک است

Ejderha Yılı

(Yeni) Yıl kutlu olsun hüzünlü sınıflara

(Yeni) Yıl kutlu olsun zahmet çeken fakirlere

(Yeni) Yıl kutlu olsun derbeder gariplere

Zindan köşelerinin sakinlerine mübarek olsun

Açlık ve sefalet içerisinde, kıt kanaat yaşayan insanlara teselli mahiyetinde kaleme aldığı dizelerde Rab'lerine sığınmaları konusunda telkinde bulunmaktadır:

در این بهار ای دل شوریده غم مخور

مولا سخی است غصه برای شکم مخور

رزاق دیگرست غم بیش و کم مخور

این سبزه و بنفشه به بستان مبارکست

Ey âşık gönül bu baharda üzülme

Mevlâ cömerttir karnın için üzülme

Başka bir rızık veren vardır aza çoğa üzülme

Bu çimen ve menekşe bağ için mübarektir

مرشد دم از عوالم لاهوت می زند
کرباس فقر طعنه به ماهوت می زند
جوجه برای قرمه چلو سوت می زند
این مرغ از برای فسنگان مبارکست

Mürşit mana âlemlerinden söz eder

Fakirin pamuklu kumaşı ile çuhayı yerer

Civciv, Kırmızı çelû için ısıklı çalar

Bu tavuk fesencân için mübarektir

Bir tarafta zenginlerin zevk ve sefa içerisinde yaşadıklarını diğer tarafta halkın açlıktan ölümlerle mücadele ettiğine değinen şair, bu sıkıntı ve yokluğun mükâfatının alınacağına inanmakta ve bu cefaların son bulacağına olan inancını da dile getirmektedir:

از یک طرف برهنه فقیران لات و لوت
محتاج روز و شب همه بر قوت لایموت
اطفالشان برهنه و لاغر چو عنکبوت

آن اشک شور و آن دل بریان مبارکست⁶⁷⁴

Bir tarafta çıplak fakirler züğürt

Gece gündüz muhtaç hepsi ölmeyecek kadar yiyeceğe

Çocukları çıplak ve zayıf örümcek gibi

O tuzlu gözyaşı ve o kebab olmuş gönül mübarektir.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nde Hk. 1333/1914 yılında “*قبای تازه*” başlığı ile külliyatta ise “*Qabâ-i Tâze Be Munâsebet-i İyd-i Novrûz*” adıyla yayımlanan şiir 38 beyittir. Bayramı yoksulların gözüyle değerlendiren şair; üstlerine giyecek sağlam bir

⁶⁷⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 240-242; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Cavidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 336-339.

elbisesi olmayan bu kesim için yemek, eğlence ve sefanın ne kadar uzak olduğunu dile getirmiştir. Eşrefuddîn, her açıdan yokluk içinde olduğunu, akraba ve dostlarını kaybettiğini, tarlasını sürdüğü hayvanından başka bir mal varlığı olmadığını üzülererek belirtmektedir:

قبای تازه به مناسبت عید نوروز

عید آمد و ما قبا نداریم
با کهنه قبا، صفا نداریم
گردید لباس پاره پاره
در پیکر خود عبا نداریم
جز سنگ و کلوخ و آجر و خشت
ما بالش و متکا نداریم
مردند تمام قوم و خویشان
غمخوار بجز خدا نداریم
جز گاو برای کسب روزی
در مزرعه رهنما نداریم
آجیل و لباس و پول خوبست
اما چه کنم که ما نداریم
خوبست بساط ساز و آواز
افسوس که ما صدا نداریم
در فصل بهار چون کنم چون
دل از غم یار خون کنم خون

Nevruz Bayramı Münasebeti İle Yeni Elbise

Bayram geldi ve bizim elbisemiz yok, eski elbise ile sefamız yok

Elbise param parça oldu, vücudumuzda aba yoktur

Taş, siva parçası ve tuğla ve kerpiçten başka, bizim yastık ve dayanağımız yoktur

Öldü kavmin ve akrabaların tamamı, Allah'tan başka dert ortağımız yoktur

Rızık kazanmak için inekten başka, tarlada rehberimiz yoktur

Kuruyemiş, elbise ve para güzeldir, ama ne yapalım ki bizde yoktur

Güzeldir sofraya, saz ve şarkı, ne yazık ki bizim sesimiz yoktur

Bahar mevsiminde nasıl yapayım nasıl

Gönlüm yârin gamından kan ağlar kan

Yeni yılda kurulan sofralarda yerini alan yemeklerden söz eden şair, tarladaki çiftçiyi örnek göstererek fakir kesimin sadece ekmekle yaşadığına, yaşamak zorunda olduğuna değinmektedir:

باید شب عید را پلو خورد
آن ماهی شور با چلو خورد
در سال گذشته وقت تحویل
با باقلوا شکرپلو خورد
افشرده به ماهی آب نارنج
بس تازه به تازه نو به نو خورد
آن جوجه پخته را به یکدم
بلعید؛ ندیدمش چطور خورد
کوکوی برشته را ز بشقاب
قاپید به حالت چپو خورد
اندر سر سبزه مرد زارع
این شعر بخواند و نان جو خورد

در فصل بهار چون کنم چون

دل از غم یار خون کنم خون⁶⁷⁵

Bayram gecesi pilav yemek gerek, o tuzlu balığı pilav ile yemek gerek

Geçen sene yıldönümü vaktinde, baklava ile tatlı pilavı yemek gerek

Narenciye suyu sıkılmış balığı, çokça taze taze yeni yeni yemeli

O pişmiş pilici hemen, yalayıp yuttu; görmedim nasıl yedi

Pişmiş kûkûyi* tabaktan kapıp yağmalayıp yedi

Çayırın başında çiftçi adam, bu şiiri okur ve arpa ekmeği yer

Bahar mevsiminde nasıl yapayım nasıl

Gönlüm yârin gamundan kan ağlar kan.

Hk. 1334 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Lâ Taķneţû Min Raķmeti'llah*” başlığı ile yayımlanmıştır. Şiirin başlığı Zümer Suresi (39) 53. Ayet'te geçmektedir. Ülkenin sefalet ve açlık içerisinde yaşadığını dile getiren şair; yine de gelecekte

⁶⁷⁵Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 95-96; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 174-175. Menije ‘Abdullahî, “*Nigahî Be Endişe ve Şi'r-i Nesîm-i Şimâl*”, s. 139.

* Kûkû: Sebzeli köfte.

umudunu kesmediğini İslâm ordusunun güçlü komutanı Hâlîd-i Bîn Velîd'i örnek göstererek dile getirmektedir. Dinin gücü ile her türlü zorlukla baş edilebileceğini ve yaratandan umut kesmemek gerektiğini belirtmektedir:

لا تقنطوا من رحمة الله

بر ما شده روزگار خیره

ما مانده گرسنه بی ذخیره

آن وعده اسکناس و لیره

در خانه خالد ولید است

در نومیدی بسی امید است

Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesmeyin

Dünya hayretle bize baktı

Biz aç ve azıksız kaldık

O banknot ve liranın vaadi

Hâlîd-i Velîd'in* evindedir

Umutsuzluğun içinde çok umut vardır

Ülkenin dirlik ve düzeni için siyasilere tarafından bir şey yapılmadığına işaret eden Eşrefuddîn; ülkeyi meyvesiz ağaçlarla dolu bir bahçeye benzetmektedir.

کس در پی انضباط ما نیست

جز آه این بساط ما نیست

یک میوه در این حیاط ما نیست

این خانه پر از درخت بید است

---

* Hâlîd-i Bîn Velîd; İslâm ordusunda görev alan ve az sayıda savaş kaybeden bir komutandır. İran ve Irak'ın İslâm Devleti'ne bağlanmasında etkisi büyüktür.

در نومیدی بسی امید است

Kimse bizim düzenimizin peşinde değil

Bu soframızda ahtan başka bir şey yok

Avlumuzda bir meyve (bile) yok

Bu ev söğüt ağacı ile dolu

Umutsuzluğun içinde çok umut vardır

Halkın dilencilik yapmasının yanı sıra dinin dilencilığe alet edilmesinden de duyduğu rahatsızlığı dile getiren şair; uzun süredir dinin kötü emeller için kullanıldığından ve insanların Hak yolundan uzaklaştığından da şikâyet etmektedir:

امروز ز فقر و بینوای

مذهب شده آلت گدایی

هر چند که مذهب آزمایی

در ایران مدتی مدیر است

در نومیدی بسی امید است

Bugün fakirlik ve çaresizlikten

Din dilencilığe alet olmuş

(Her ne kadar) İran'da bir süredir

Dinin kullanımı geçerli olsa da

Umutsuzluğun içinde çok umut vardır

Çiftçi ve zanaatkâra seslenerek haklarını arama konusunda uyaran Eşrefuddîn, aynı zamanda rızkın Allah tarafından geldiğini de unutmamalarını ve yaratandan umut kesmemek gerektiğini dile getirmiştir:

ای رنجبر فقیر و مغموم

تا کی شوی از حقوق محروم

ای زارع بینوای مظلوم

رزاق تو رازق حمید است

در نومیدی بسی امید است

Ey fakir ve gamlı rençber

Ne zamana kadar haklardan mahrum olacaksın

Ey çaresiz mazlum çiftçi

Senin rızık verenin, rızık veren Ḥamîd'tir (Allah)

Umutsuzluğun içinde çok umut vardır

Kimi zaman hayatın acı gerçekleri ile yüz yüze, kimi zaman ise ilerleme yolundaki hayallerinin peşinde koştuklarını ifade eden şair, her şeye rağmen ümitsiz olmamak gerektiğine tekrar değinmiştir:

گاهی به خیال پارلمانیم

گاهی به هوای حفظ جانیم

یک روز به فکر آب و نانیم

امسال ستاره مان سعید است

در نومیدی بسی امید است⁶⁷⁶

Bazen parlamento hayalindeyiz

Bazen canımızı koruma arzusundayız

Bir gün su ve ekmek fikrindeyiz

Bu sene yıldızımız mutludur

Umutsuzluğun içinde çok umut vardır.

⁶⁷⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 181.

Eşrefuddîn, “Derî Verî” başlıklı 25 beyitten oluşan şiirinde toplum sınıfları arasındaki uçurumun ne denli büyük olduğuna değinmiş, bir kesimin açlıktan ölmek üzereyken diğer bir kesimin bolluk içerisinde yaşadığına işaret etmiştir:

دری وری

زمستان

هر فقیری در فغان از محنت است	وقتِ عیش صاحبان دولت است
گشته خزپوش از طرب حاجی نصیر	در خیابان مفلس و عریان فقیر
اغنیا مرغ و فسنجان می خورند	این گداها خسرت نان می خورند
اغنیا مستغرق عیش و سرور	این گداها را رسیده جان می دهند
اغنیا مشغول در عیش و طرب	این گداها گرسنه جان به لب

Ivır Zıvır

Eğlence vakti devletın sahipleridirler

Her fakir sıkıntıdan figandadır

Caddede muhtaç ve çıplak(tır) fakir

Hacı Naşîr neşeden kabardıkça kabardı

Bu dilenciler ekmeğe hasrettirler

Zenginler ise tavuk ve fesencan yerler

Bu dilenciler neredeyse can verirler

Zenginler (ise) eğlence ve mutluluğa boğulmuş

Bu dilencilerin açlıktan canı ağzında(burnunda)

Zenginler mutluluk ve eğlenceyle meşgul

Bir kesimin açlıktan, bir kesimin ise tokluktan ölmek üzere olduğunu tekrar dile getiren şair; yaratana ilahî adaletini göstererek bu haksızlığa ve adaletsizliğe bir son vermesi konusunda yakarmaktadır:

این گداها گرسنه جان می دهند
اغنیا پر با فسنگان می دهند
این گداهای فقیر لات و لوت
منتظر بر لطف حی لایموت
ای خدا داد فقیران را بگیر
از کرم دست اسیران را بگیر
تا اسیران از کرم یاری کنند
بر فقیران خسته غمخواری کنند⁶⁷⁷

Bu dilenciler aç can veriyorlar, zenginler fesencanla dolu (can) veriyorlar

Bu fakir dilenciler çırılçıplak, bekliyorlar ölümsüzlük lütfunu

Ey Allah'ım bu fakirlerin hakkını al, Kereminle esirlerin elini tut

Esirler keremden güç aldıkça, yorgun fakirlere yoldaş olurlar

Hş.1341/1922 yılında *Nesîm-i Şimâl*'in üçüncü sayısında “*Derî Verî (Zebân-i Ĥal-i Doĥter Bâ Mader)*” başlığı ile yayımlanmış olan şiir, 13 bentten oluşmaktadır. Eşrefuddîn, küçük bir kızın dilinden yoksulluğun ne boyutta olduğunu şiirde gözler önüne sermektedir:

دری وری

زبان حال دختر با مادر

امشب سه شب است شام نخوردیم مامان جون

از نان و لبو کام نبردیم مامان جون

امشب سر بی شام نهادیم به بستر

بی کرسی و بی شام شده دیده ز خون تر

ما را نه ذغالی نه لحافی است میسر

دندان به جگر سخت فشردیم مامان جون

⁶⁷⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 499.

Ivır Zıvır -Kızın Annesine Hal Diliyle Söyledikleri

Bu gece üçüncü gecedir akşam yemeği yemedik anneciğim

Ekmek ve haşlanmış pancardan murat almadık anneciğim

Bu gece akşam yemeği olmadan başımızı yatağa koyduk

Sobasız ve yemeksiz (akşam yemeği olmadan) göz kandan ıslandı

Bizim için ne bir kömür ne de bir yorgan hazır

Müthiş sıktık dişimizi anneciğim

Bu gece üçüncü gecedir akşam yemeği yemedik anneciğim

Fakirlerin yiyecek bir ekmek ve uyuyacak bir yatak bulamazken, zenginlerin varlığın sarhoşluğuyla yaşadığına işaret eden şair; zenginlerin fakir halkı hor gördüğüne de değinmektedir:

خوابیده بزرگان همه در کرسی راحت

مخمور می ناب به فخر و فراغت

ما لخت و برهنه همه در رنج و مشقت

در پیش بزرگان همه خریدیم مامان جون

امشب سه شب است شام نخوردیم مامان جون

Büyüklerin hepsi uyuyor yatağında rahat

(Saf) Şarabın mahmuru, yüz ihtişam ve rahatlıkla

Biz çırılçıplak, hep sıkıntı ve zahmetle

Hepimiz çocuğuz anneciğim büyüklerin nazarında

Akşam yemeği yemedik anneciğim bugün üçüncü gece

مردم همه کردند درین برف علوها

خوردند بزرگان همگی قرمه چلوها

حاضر شده در سفره اشراف پلواها

از گرسنگی ما همه مردیم مامان جون

امشب سه شب است شام نخوردیم مامان جون

Halk bu karda hep en iyisini yaptı

Büyükler hep gurme ve pilavlar yedi

Asillerin sofrasında pilavlar hazır oldu

Açlıktan biz hep öldük anneciğim

Bu gece üçüncü gecedir akşam yemeği yemedik anneciğim

Eşrefuddîn, “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” diyen bir Hz. Peygamber’in ümmetinin, İslâm dini için mübarek olan Cuma gecesi bir komşusunun yatağa aç girmesine göz yummasını kabul edemediğini dile getirmektedir:

امشب شب جمعه است چرا شام نداریم

جز کاسه و بشقاب به کف جام نداریم

ما از چه درین شهر سرانجام نداریم

نه باده ناییم نه دردم مامان جون

امشب سه شب است نان نخوردیم مامان جون

Bu gece Cuma gecesi neden akşam yemeğimiz yok

Kâse ve tabaktan başka elimizde kadeh yok

Bizim neden bu şehirde huzurumuz yok

Ne saf şarabız ne de tortuyuz anneciğim

Bu gece üçüncü gecedir akşam yemeği yemedik anneciğim

بعضی به دو صد فخر به کالسکه سوارند

بعضی ز عرق مست به شامند و ناهارند

یکدسته ز شب تا به سحر پول شمارند

ما غير سناره نشمرديم مامان جون

امشب سه شب است شام نخورديم مامان جون

Kimisi iki yüz övünme ile faytona biner

Kimisi rakıdan sarhoş akşam yemeği ve öğle yemeğindeler

Bir grup geceden sabaha kadar para sayar

Biz yıldızlardan başka bir şey saymadık anneciğim

Bu gece üçüncü gecedir akşam yemeği yemedik anneciğim

Şair, Meşrutiyet ile ülkenin refaha ulaşacağını ve çektikleri maddî manevî sıkıntılarının biteceğine inanan halkın yine yoksulluk içerisinde yaşadığını dile getirmektedir:

ياراب فقرا مانده در اين شهر معطل

از درد دل آتش زده بر کرسی و منقل

نه راغب مشروطه و نه طالب مهمل

مشروطه شد و هيچ نبردیم مامان جون

امشب سه شب است شام نخوردیم مامان جون⁶⁷⁸

Ya Rab fakirler bu şehirde avare kaldı

Gönül derdinden soba ve mangal ateş aldı

Ne meşrutiyet hevesi ne de anlamsız istek

Meşrutiyet oldu ve hiç bir şey kazanmadık anneciğim

Bu gece üçüncü gecedir akşam yemeği yemedik anneciğim

Hş. 1303/1924 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Tertîb" ismiyle yayımlanan şiir 36 beyittir. Ülkede yoksulluk öyle bir boyuta ulaşmıştır ki şair, kıs

⁶⁷⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 506-508.

ayında fakir halkın sofrasında bir lokma ekmek, üzerine giyecek bir parça elbise, sobada yakacak kömür tozu dahi bulamadığını üzülerek ifade etmektedir:

ترتیب

زغال و خاکه مفلوکان ندارند

به تن پیراهن و تنبان ندارند

زمستان است مردم لات و لوتند

همه محتاج قوت لایموتند

گروهی از گرفتاری سکوتند

میان سفره قرص نان ندارند

ذغال و خاکه مفلوکان ندارند

Düzen

Yoksulların kömürü ve kömür tozu yok

Üzerlerinde gömlek ve şalvarı yok

Kıştır halk çırılçıplak

Hepsi ölmeyecek kadar yiyeceğe muhtaç

Bir grup sessizliğin esiri

Sofranın ortasında ekmekleri yok

Yoksulların kömürü ve kömür tozu yok

Eşrefuddîn, yoksulların evlerinde bulunan birkaç parça eşyayı da borçları karşılığında rehin olarak verdiklerini dile getirmektedir:

نه کرسی نه زغالی هست موجود

همه اسباب خانه گشته مفقود

گرو رفته هرآنچه قیمتی بود

دگر در خانه یک قلبان ندارند

ذغال و خاکه مفلوکان ندارند

Ne soba ne de kömür vardır

Evdeki bütün eşyalar yok olmuş

Kıymeti olan ne varsa rehin gitmiş

Artık evde bir nargile bile yok

Yoksulların kömürü ve kömür tozu yok

وزیده باد سردی در چمنها

چمن از برف پوشیده کفنها

ز سرما بسته یخ جلد بدنها

شده از غصه پاره پیرهنها

لباسی در تن عریان ندارند

ذغال و خاکه مفلوکان ندارند

Soğuk rüzgâr esti çayırlarda

Çimen kardan kaplandı kefenlerle

Soğuktan bedenlerin derisi buz kapladı

Gamdan gömlekler parçalandı

Çıplak vücutta bir elbiseleri yok

Yoksulların kömürü ve kömür tozu yok

Şair açlık içinde yaşayan ailelerin en küçük üyelerinin bu açlık ve sefaletle daha fazla dayanamadığını bakımsızlıktan ve soğuktan bitap düşen çocukların titreyerek yiyecek bir şeyler beklediğini belirtmektedir:

عیال از یک طرف سخت است عریان

مثال بید می لرزند طفلان

همه طفلان خواهند از پدر نان

صغیر از غصهٔ نان می دهد جان

اگرچه از فلاکت جان ندارند

ذغال و خاکه مفلوکان ندارند

Çoluk çocuk bir tarafta çıplak, zorda

Söğüt ağacı gibi titriyor çocuklar

Babasından ekmek istiyor bütün çocuklar

Küçük çocuk ekmek gamından can veriyor

Her ne kadar zellikten canları yoksa da

Yoksulların kömürü ve kömür tozu yok

Eşrefuddîn, zengin bir grup insanın çeşitli yemekler ve mezelerle sabaha kadar eğlenip sarhoş olurken, halkın büyük bir çoğunluğunu oluşturan fakir grubun yakacak kömürünün bile olmayışına dikkat çekmektedir:

پلو با قاب می خواهد فلانی

کباب گاب می خواهد فلانی

شراب ناب می خواهد فلانی

قدح با آب می خواهد فلانی

برای آب یک فنجان ندارند

ذغال و خاکه مفلوکان ندارند

Tabak ile pilav ister falanca

İnek kebabı ister falanca

Saf şarap ister falanca

Kadeh ile su ister falanca

Su için bir fincanları yok

Yoksulların kömürü ve kömür tozu yok

بلی یک دسته شب تا صبح مستند

به چین زلف مشکین پای بستند

چو شب شد شیشه و بطری به دستند

چه بطریها که مستی شکستند

ز مستی جای پیش خان ندارند

ذغال و خاکه مفلوکان ندارند⁶⁷⁹

Evet, bir grup geceden sabaha kadar sarhoş

Siyah zülfün kıvrımına âşıklar

Gece gibi oldu cam ve şişe ellerinde

Sarhoşluktan kırdıkları şişeler

Sarhoşluktan hanın önünde yerleri yok

Yoksulların kömür ve kömür tozu yok.

Hk. 1333/1914 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan şiir "*Vefât-i Yek Dohter-i Fakîr Ez Şiddet-i Sermâ*" başlığı ile yer almıştır. Şair, soğuk kış ayında hayatta kalma mücadelesi veren bir anne ve kızı konu alan şiirinde; annenin kızını avutmak için söylediği fakat gerçekleşmeyen birçok sözünü sıralamıştır:

وفات یک دختر فقیر از شدت سرما

آخ عجب سرما ست امشب ای ننه

ما که می میریم در هذالسنه

تو نگفتی می کنم امشب علو

تو نگفتی می خوریم امشب پلو

نه پلو دیدیم امشب نه علو

⁶⁷⁹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 568.

سخت افتادیم اندر منگنه

آخ عجب سرما ست امشب ای ننه

Soğğun Şiddetinden Bir Fakir Kızın Vefatı

Ah bu gece nasıl soğuk ey anne

Biz öleceğiz bu sene

Sen demedin mi bu gece kalkacağız

Sen demedin mi bu gece pilav yiyeceğiz

Ne pilav gördük bu gece ne de kalkış

Sağlam düştük mengeneye

Ah bu gece nasıl soğuk ey anne

این اطاق ما شده چون زمهریر

باد می آید ز هر سو چون صغیر

من ز سرما می زنم امشب نفیر

می دوم از میسره بر میمنه

آخ عجب سرما ست امشب ای ننه

Bu odamız zemheri gibi oldu

Rüzgâr geliyor her taraftan ıslık gibi

Ben soğuktan zurna çalıyorum bu gece

Koşuyorum sol taraftan sağ tarafa

Ah bu gece nasıl soğuk ey anne

Eşrefuddîn, bu şiirinde de toplum kesimleri arasındaki uçuruma bir kez daha dikkat çekmiştir; zenginlerin varlık içinde sarhoşluklarından, fakirlerin ise yokluk içinde boğulduklarından söz etmektedir. Fakirlerin evlerinin hem bakımsızlıktan hem de soba yakamadıklarından ötürü ne kadar soğuk olduğunun altını çizmektedir:

اغنيا مرغ و مسما می خوردند
با غذا کنیاک و شامپا می خوردند
منزل ما جمله سرما می خوردند
خانه ما بدتر از گردنه
آخ عجب سرماست امشب ای ننه

Zenginler tavuk ve mosemmâ* yerler

Yemek ile konyak şampanya içerler

Bizim evde herkes üşütür

Evimiz dağ geçidinden daha kötü

Ah bu gece nasıl soğuk ey anne

ما ز سرمای زمستان بی قرار
لخت و عریان مات و مبهوت و فگار
اغنيا در رختخواب زرنگار
خفته با جاه و جلال و طنطنه
آخ عجب سرماست امشب ای ننه

Biz kışın soğuşundan sabırsız

Çıplak ve üryan ve donuk ve şaşkın ve yaralı

Zenginler altın işlemeli yatağında

Uyumuş makam görkem ve tantana ile

Ah bu gece nasıl soğuk ey anne

ما کجا و نعمت الوان کجا

* Et ve patlıcan ile yapılan bir yemek türü.

صحبت خان و بك و اعيان كجا

دختر، آخر ما كجا و نان كجا

عكس نان را بنگر اندر آينه

آخ عجب سرماست امشب ای ننه

Biz nerede rengârenk nimet nerede?

Ağaların, beylerin ve ileri gelenlerin sohbeti nerede

Kızım, biz nerede ve ekmek nerede?

Ekmeğin yansımalarına bak aynada

Ah bu gece nasıl soğuk ey anne

Şair, tekrar sınıflar arasındaki farkı gözler önüne sererken; zenginlerin dost sohbetleri ile verdiği ziyafetlere karşın, fakirin ekmek bile göremediğini, açlıktan ve soğuktan bu garip halkın can verdiğini belirtmektedir:

شاباجی وقتی رسید از گرد راه

با ذغال و خاکه و حال تباه

یک نگاهی کرد با افغان و آه

دید یخ کرده ز سرما مؤمنه

آخ عجب سرماست امشب ای ننه.⁶⁸⁰

Bacı, yolun dönüşüne varınca

Kömür ve kömür tozu ve yok olmuşun hali ile

Bir bakış attı ağıt ve ah ile

Mümin bir kadının soğuktan donduğunu gördü

Ah bu gece nasıl soğuk ey anne.

⁶⁸⁰ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 110-112; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 192-195.

Hş. 1341/1922 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Fakîr u Fuķarâ*” başlığı ile yayımlanan şiir, müstezat nazım şeklinde yazılmıştır. Eşrefuddîn, kış ayının fakirler için çok daha zor geçtiğini dile getirirken bu durumun vekillerin umurunda olmadığını da belirtmektedir:

از چه گشتید درین برف همه نوحه سرا

نیست در فکر شما نه وکلا نه وزرا

ای فقیر و فقرا، ای فقیر و فقرا

Fakir ve Fukara

Neden bu kardan hep ağıt söyledik

Sizi düşünmez ne vekiller ne vezirler

Ey fakir ve fukara, ey fakir ve fukara

Şair, her mevsim açlık çekip yaşam mücadelesi veren halk açısından mevsimlerin de bir önemini olmadığını dile getirmektedir:

فصلها می گذرد هیچ ندارد قرار

چار فصل از همه سو مرگ بود بر ضعفا

نه زمستان نه بهار، ای فقیر و فقرا

Mevsimler geçer hiç durmaz

Dört mevsim her taraftan ölüm vardır zayıflara

Ne kış ne de bahar, ey fakir ve fukara

این یخ و برف زمستانی و این جفت کلک

جان سپردند در این فصل زمستان فقرا

بارها دید فلک، ای فقیر و فقرا

Bu kışlık buz ve kar bu da bir çift kelek

Bu kış mevsiminde can verdiler fakirler

Defalarca gördü felek, ey fakir ve fukara

بیوه زن اشک روان کرده همی از غم نان

صاحب پول شده مست به صد شور و نوا

بر سر و سینه زنان، ای فقیر و فقرا

Dul kadın gözyaşı dökmüş hep ekmek gamından

Sarhoş para sahibi oldu yüz feryat ve inilti ile

Baş ve göğsüne vuran, ey fakir ve fukara

آن خدایی که به منعم زر بی پایان داد

می کند رحم در این فصل به هر بی سروپا

نعمت الوان داد، ای فقیر و فقرا

O nimet veren Allah, sonsuz altın verdi

Acıyor bu mevsimde her güçsüze

Rengârenk nimet verdi, ey fakir ve fukara

Fakirler konusunda yöneticilerin birşey yapmayacağından emin olan Eşrefuddîn, bir tek Allah'tan yardım eli geleceğine işaret etmektedir. Kendisi de yokluk içinde bir hayat süren ve bu sıkıntıları en derinden yaşamış olan şair, yaşlılıkla birlikte sıkıntıların daha da arttığını dile getirmektedir:

مدد از فقر گرفته است به همراهی گیر

شعر هایش شده جان بخش جمیع فقرا

اشرف الدین فقیر، ای فقیر و فقرا⁶⁸¹

Yardım fakirden alınmıştır yaşlılıkla birlikte

Şiirleri can bağışlamıştı fakirlerin tamamına

⁶⁸¹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 509-510.

Fakir Eşrefuddîn, ey fakir ve fukara.

Hk. 1333/1914 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Virân*” başlıklı şiir 32 beyittir. Eşrefuddîn'in fakirliği konu edindiği şiirlerinde İslâm alemi için büyük önem taşıyan Ramazan ayında fakir halkın yaşadığı sefalet bir kat daha fazla göze çarpmaktadır. Şair, bu mübarek ayda halkın yaşadığı sefaleti bir nebze olsun gidermek için çaba sarf etmeyen yetkilileri insafsız addetmiştir:

ویران

رمضان آمد در سفره زارع نان نیست

در تن دختر او پیرهن و تنبان نیست

جگری نیست که خونین ز غم دهقان نیست

علت آنست که انصاف در این ویران نیست

Viran

Ramazan geldi çiftçinin sofrasında ekmek yok

Kızının üstünde gömlek ve şalvar yok

Köylülerin gamından kan olmayan ciğer yok

Sebep şu ki bu viranda insaf yok

Halkın alım gücü olmamasına rağmen fiyatların ne denli pahalı olduğuna işaret eden Eşrefuddîn, yine yaratandan bir mucize beklediğini belirtmiş ve bu durumun sorumlusu olan yetkililerin de Allah'ın gazabını uğrayacaklarına olan inancını dile getirmiştir:

هم مگر همت مولا مددی فرماید

دری از غیب به روی فقرا بگشاید

راه را بر وکلا و وزرا بنماید

Hem belki Mevla himmeti (ile) yardım buyuracak

Gaipten fakirlerin yüzüne bir kapı açacak

Yolu vekil ve vezirlere gösterecek

Eyvah ve yazık, bu İran'da adalet yoktur.

2.1.1.6. Basın ve İfade Özgürlüğü Hakkındaki Şiirleri:

Eşrefuddîn'in şiirlerinde ele aldığı temalardan bir diğerini ise basın ve ifade özgürlüğü hakkında yazdığı şiirleri oluşturmaktadır. Şairin gazetecilik yaptığı dönem basına baskı ve sansürün uygulandığı bir dönemdir. Eşrefuddîn'in *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nin de aralarında bulunduğu dönemin birçok gazetesinin yayımı durdurulmuştur. Şairliğin yanı sıra gazeteci de olması sebebi ile Eşrefuddîn, ülkede ifade ve basın özgürlüğü olmadığını konu edinen şiirler kaleme almıştır. Aşağıda yer alan şiirler, şairin ifade ve basın özgürlüğü içerikli şiirlerindedir.

Hk. 1334/1914 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Tehdîd" adıyla yayımlanan, terci'-i bend nazım biçimindeki şiiridir. Eşrefuddîn, ifade özgürlüğünün olmayışını konu edindiği şiirde; cehalet ile mücadeleden kadın haklarına, sınıflar arasındaki farktan siyasi olaylara kadar birçok konuyu ele almasından rahatsızlık duyulduğunu belirtmiş; basın özgürlüğü olmadığı için kendisinin bu söylemleri nedeni ile hapsedilebileceğini açıkça dile getirmiştir:

تهديد

آهای آهی نسیم شمال مثال شیر ارژنه

گاهی زنی به میسره گاهی زنی به میمنه

زلزله ها فکنده ای به کوه و دشت و دامنه

آهسته بیا آهسته برو که گریه ساخت نزنه

⁶⁸² Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 141-144; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.231-233.

Tehdit

Ey ey Nesîm-i Şimâl Erjene* aslanı gibi

Kâh sola vurursun kâh sağa vurursun

Dağa, çöle ve dağ eteğine depremeler yayarsın

Aheste gel aheste git ki kedi sana toslamasın (Karda yürü izini belli etme⁶⁸³)

ز زار عین رنجبر بازم حمایت می کنی

ز ظالمان مفتخور بازم شکایت می کنی

ز عهد شاه وزوزک بازم حکایت می کنی

طعنه ز شعر خود زنی به صاحبان طنطنه

آهسته بیا آهسته برو که گربه ساخت نزنه

Zahmet çeken çiftçileri yine himaye edersin

Bedavacı zalimlerden yine şikâyet edersin

Şâh Vizvizek'in* döneminden yine hikâye edersin

İhtişam sahiplerini kendi şiirinle yerersin

Aheste gel aheste git ki kedi sana toslamasın

نسیم شمال ز شعر تو تمام تعریف می کنن

از زن و مرد مملکت ز ذوق توصیف می کنن

خیلی حرارت منما نسیمت توقیف می کنن

بهر حرارت بخور آب انار و هندونه

آهسته بیا آهسته برو که گربه ساخت نزنه

* Fars Eyaleti'nde yer alan meşhur bir çöl.

⁶⁸³ Shahed Parvizikhosroshahi, Parisa Golshaei, *Farsça Atasözleri ve Deyimler (Türkçe Karşılıkları İle Birlikte)*, Altınordu, Ankara, 2019, s. 12.

* Çok eski zamanları ifade eden bir deyim.

Nesîm-i Şimâl senin şiirinin tamamını överler

Memleketin kadın ve erkeği zevkten överler

Çok ateşli olma Nesîm seni hapsederler

Hararet için nar ve karpuz suyu iç

Aheste gel aheste git ki kedi sana toslamasın

مدرسه چه علوم چه؟ مکتب دخترانه چه؟

این کره زمین بود به شکل هندونه چه؟

میان روزنامه این گفتگوی زنانه چه؟

پر است روزنامه ات ز قول خاله و ننه

آهسته بیا آهسته برو که گریه ساخت نزنه

Okul ne ilimler ne? Kız okulu ne?

Bu yer küre idi, karpuz şekli de ne?

Gazetenin ortasında kadınla ilgili söylem de ne?

Doludur gazeten teyze ve anne sözüyle

Aheste gel aheste git ki kedi sana toslamasın

مطالب نسیم را تمام تفسیر می کنن

منکر غوا و جن مشو وگرنه تکفیر می کنن

یقین بدان که شیر را ز ترس زنجیر می کنن

برو به کنج مدرسه بخور تو نان و اشکنه

آهسته بیا آهسته برو که گریه ساخت نزنه

Nesîm 'in bütün sözlerini tefsir ederler

Devi/Şeytanı ve cini inkâr etme yoksa tekfir ederler

Emin ol ki korkudan aslanı zincirlerler

Okulun köşesine git, ye sen ekmek ve eşkene*

Aheste gel aheste git ki kedi sana toslamasın

نسیم شمال بگو ببینم هیچ خبر صحیح داری

ز فتح روس و آلمان تلگراف صحیح داری

ز نطق های ویلهلم خطابه فصیح داری

آمریکا میل جنگ داره صدق و صحیح یا که نه

آهسته بیا آهسته برو که گریه ساخت نزنه.⁶⁸⁴

Nesîm-i Şimâl söyle bakalım hiç gerçek haberin var mı?

Rus ve Alman fethinden gerçek telgrafın var mı?

Wilhelm 'in* nutuklarından fasih bir nutkun var mı?

Amerika savaşa meyilli imiş, doğru mu değil mi?

Aheste gel aheste git ki kedi sana toslamasın

Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Naşihat" başlığı ile yer alan terci'-i bend nazım türündeki şiiridir. Gazetesi vasıtası ile halkı bilinçlendirmeye çalışan şair kendisine "Toplumla aynı renkte ol" diye seslenmektedir. Birçok gazete tarafından dillendirilmeyen gerçekleri kendi gazetesinde ele almasından duyulan rahatsızlıktan ötürü hayatının tehlikede olduğunu ve basın özgürlüğü olmadığını dile getirmektedir:

نصیحت

ای اشرف بیچاره در فکر اطاعت شو

عمرت ز چهل بگذشت مشغول عبادت شو

در مدرسه از آخوند جویای هدایت شو

* İran'ın geleneksel bir yemeği.

⁶⁸⁴ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 93-95; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 171-173.

* II. Wilhelm: Alman İmparatoru.

در می‌کده با رندان، سرمستِ جهالت شو
خواهی نشوی رسوا هم‌رنگ جماعت شو

Öğüt

Ey biçare Eşref itaat fikrinde ol

Ömründen kırk yıl geçti ibadet ile meşgul ol

Okulda molladan hidayet arayan ol

Meyhanede rintler ile cehalet sarhoşu ol

Rezil olmak istemiyorsan toplumla aynı renkte ol

جایی که همه دزدند تو دزد چپوگر باش

بزمی که همه مستند تو مست و مخمر باش

شهری که همه کورند تو کور شو و کر باش

دیدی که همه لالند تو لال ز صحبت شو

خواهی نشوی رسوا هم‌رنگ جماعت شو

Herkesin hırsız olduğu yerde sen de çapulcu hırsız ol

Herkesin sarhoş olduğu eğlence meclisinde sen de mest ve sarhoş ol

Herkesin kör olduğu şehirde sen de kör ve sağır ol

Gördün ki herkes suskun sen de sohbetten vazgeç

Rezil olmak istemiyorsan toplumla aynı renkte ol

این شعر نوشتن چیست، ای شاعر دیوانه

برخیز بیا با ما، یک شب تو به میخانه

در جام می وحدت، بین لذت شاهانه

رطل ملوکتی زن، مست از می وحدت شو

خواهی نشوی رسوا هم‌رنگ جماعت شو

Bu şiir yazmak nedir, ey divane şair

Kalk bizimle gel, bir gece sen meyhaneye

Şâhane lezzeti gör, vahdet şarabının kadehinde

Melekuî kadehini vur, vahdet şarabından sarhoş ol

Rezil olmak istemiyorsan toplumla aynı renkte ol

هر چند که شعر تو چون میوه تر باشد

مضمون عبارتش چون شهد شکر باشد

این شیوه سخن گفتن دارای خطر باشد

دندان به جگر بگذار غرق غم و محنت شو

خواهی نشوی رسوا هم‌رنگ جماعت شو

Her ne kadar senin şiirin taze meyve gibi olsa da

Mazmunlarının beyanı bal, şeker gibi olsa da

Bu şekilde söz söylemek tehlike barındırır

Dişini tırnağına tak gam ve mihnete boğul

Rezil olmak istemiyorsan toplumla aynı renkte ol

آیا تو نمی بینی ارباب جراید را

من بعد دگر ننویس این حشو و زواید را

در زلزله افکندی ارکان عقاید را

با توبه و استغفار مستغرق رحمت شو

خواهی نشوی رسوا هم‌رنگ جماعت شو⁶⁸⁵

Acaba görmüyor musun? Gazete sahiplerini

⁶⁸⁵ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.213-216; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.305-308.

Artık bundan sonra yazma bu laf kalabalığı ve fazlalıkları

Depremde yıktın inanç sütunlarını

Tövbe ve istiğfar ile rahmete boğul

Rezil olmak istemiyorsan toplumla aynı renkte ol

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Loğme Loğme" başlığı ile yayımlanan musammat terci'-i bend nazım şeklindeki şiiri 39 beyittir. Eşrefuddîn, ülkede özgürlük olmadığını, bilhassa ifade özgürlüğü olmadığını çocukları korkutmak için kullanılan "Öcü gelir" ifadesini sıkça kullanarak mizahî bir dil ile belirtmiştir. Şair, baskı altında olmalarından ötürü hem geçmişlerinden söz edememekten, hem de buldukları dönemi eleştirememekten yakınmaktadır:

لقمه لقمه

دخترانش همه مفلوک و صغیر

به تو چه مرده یکی زار ع پیر

فکر اولاد مکن الولو می یاد

همه عربان و پریشان و فقیر

بچه جون داد مکن الولو می یاد

Lokma Lokma

Yaşlı bir çiftçi ölmüş sana ne, kızları tamamen zavallı ve küçük

Hepsi çıplak, perişan ve fakir, evladı düşünme, öcü gelir

Yavrucuğum bağırma öcü gelir

عده ای گرگ نشسته به کمین

بهر قتل فقرای مسکین

نقل فرهاد مکن الولو می یاد

بهر ملت به زبان شیرین

بچه جون داد مکن الولو می یاد

Zavallı fakirleri öldürmek için, bir grup kurt yatmış pusuya

Millet için tatlı dil ile, Ferhat'ı anlatma öcü gelir

Yavrucuğum bağırma öcü gelir

مخور از بهر وطن آه و فسوس

هیچ صحبت مکن از تازه عروس

بگذر از مرحله مرغ و خروس

صحبت آزاد مکن الولو می یاد

بچه جون داد مکن الولو می یاد

Vatan için ah edip üzülme, yeni gelinden hiç söz etme

Tavuk ve horozun evresini bırak, özgürlük sohbeti etme öcü gelir

Yavrucuğum bağıрма öcü gelir

از بزرگان همه تنقید مکن

یاد رستم و جمشید مکن

از وطن این همه تمجید مکن

وصف اجداد مکن الولو می یاد

بچه جون داد مکن الولو می یاد⁶⁸⁶

Büyükleri hep eleştirme, Rüstem ve Cemşid'i hatırlatma

Vatanı bu kadar övme, ecdadını tarif etme, öcü gelir

Yavrucuğum bağıрма öcü gelir

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Zebân-i Sorh" başlığı ile yayımlanan şiir musammat terci'-i bend nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Şair, basın ve ifade özgürlüğü konusunu ele aldığı bu şiirde *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde kaleme aldığı şiirler vasıtası ile ülkenin siyasi durumu ve halkın fakirliğinden kadın haklarına kadar mevcut hemen her sorununa değinmesinden duyulan rahatsızlığı dile getirmektedir. Eşrefuddîn, yazdığı bu şiirler sebebi ile ansızın bir tehlike ile karşılaşabileceğini belirterek tehdit altında olduğuna da şiirinde yer vermiştir:

زبان سرخ

آهای نسیم شمال اینقدر مکش فریاد

ترا چه کار به شیراز و بصره بغداد

برای حفظ لسان، خوب گفت آن استاد

⁶⁸⁶ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.117-119; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.202-203.

به پای شمع شنیدم ز قیچی فولاد

زبان سرخ سر سبز می دهد بر باد

Kızıl Dil

Ey Nesîm-i Şimâl bu kadar feryat etme

Senin işin ne Şîrâz, Basra ve Bağdat ile

Dili korumak için, iyi dedi o üstat

Mumun dibinde çelik makastan işittim

Sivri dil insanın başına beladır

تو کیستی که سخن از لباس و جامه کنی

هزار مسخره بر خرقه و عمامه کنی

به شهر هر چه شود درج روزنامه کنی

از آن بترس که ناگه بیفتی از بنیاد

زبان سرخ سر سبز بر باد

Sen kimsin ki elbiseden ve giysiden söz edersin

Hırka ve sarıkla binlerce alay edersin

Şehirde her ne olursa gazetede yer verirsin

Ansızın temelden düşmekten kork

Sivri dil insanın başına beladır

اگر تمام رعیت دلیل شد به تو چه

هزار نفس به ناحق قتل شد به تو چه

به خلق غول بیابان دلیل شد به تو چه

بخوان تو قصه شیرین و صحبت فرهاد

زبان سرخ سر سبز بر باد

Halkın tamamı zelil olmuşsa sana ne

Bin nefes haksız yere öldürüldüyse sana ne

Halk çöl devinden zelil olduysa sana ne

Sen Şirin'in hikâyesini ve Ferhat'ın sohbetini söyle

Sivri dil insanın başına beladır

ترا به مرشد و بقال و حقه باز چه کار

به فال بین و به جنگیر حیلہ ساز چه کار

تو بلبل ملکوتی ترا به ناز چه کار

به استخاره ملا رجب مکن ایراد

زبان سرخ سر سبز بر باد

Senin ne işin var mürşit, bakkal ve hokkabaz ile

Ne işin var falcı ve cinci hilebaz ile

Sen melekut âleminin bülbülüsün senin ne işin var naz ile

Molla Receb'in istiharesini eleştirme

Sivri dil insanın başına beladır

ترا چه کار به وردون و لندن و ورشو

ترا چه کار به پطروگراد یا مسکو

به روزنامه بده شرح از پلو و چلو

بخور تو مرغ و فسنجان هر آنچه بادآباد

زبان سرخ سر سبز بر باد

Senin ne işin var Verdûn* Londra ve Varşova ile

---

* Kuzeydoğu Fransa'da bir şehir.

Senin ne işin var St. Petersburg ve Moskova ile

Pilavı ve çelovu** açıkla gazetede

Sen tavuk ve fesencan ye, ne olursa olsun

Sivri dil insanın başına beladır

ترا که گفت که بر خلق ترجمان باشی

به فکر شیعه در این آخرالزمان باشی

همیشه حامی زنها و دختران باشی

به روزنامه نمایی ز دختران امداد

زبان سرخ سر سبز می دهد بر باد⁶⁸⁷

Sana kim dedi ki halka tercüman ol (diye)

Bu âhir zamanda Şiilik fikrinde ol (diye)

Hep kadınları ve genç kızları koru (diye)

Kızlara yardım için gazetede yaz (diye)

Sivri dil insanın başına beladır

Hk. 1335/1917 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Hişâb Be Kalem*” başlığı ile yer alan musammat terci‘-i bend nazım şeklindeki şiiri 35 beyittir. Şiir Eşrefuddîn'in vefatından sonra farklı tarihlerde gazetede iki kez daha yayımlanmıştır. Eşrefuddîn basın özgürlüğü hakkında kaleme aldığı bu şiirde; fakirlik, toplumsal sınıflar arasındaki fark ve daha birçok konuda yazdıklarından ötürü duyulan rahatsızlığı, ifade ve basın özgürlüğü olmayışını dile getirmiştir:

خطاب به قلم

ای قلم تا می توانی در قلمدان صبر کن

** İnan'da yapılan bir pilav türü.

⁶⁸⁷ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 196-198; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 288-290.

یوسف آسا سالها در کنج زندان صبر کن

همچو یعقوب حزین در بیت الاحزان صبر کن

کور شو بیرون نیا از شهر کنعان ای قلم

نیستی آزاد در ایران ویران ای قلم

Kaleme Hitaben

Ey kalem gücün yettiğince kalem kutusunda sabret

Yusuf (a.s.) gibi yıllarca zindan köşesinde sabret

Hüzünlü Ya'qub (a.s.) gibi hüznün evinde sabret

Kör ol Ken'an evinden dışarı çıkma ey kalem

Viran (olan) İran'da özgür değilsin ey kalem

ای قلم با این فلاکت حرف حق منویس هیچ

طعنه بر گردن کلفت کله شق منویس هیچ

کارها گردیده بی نظم و نسق منویس هیچ

دم مزن از مجلس اشراف و اعیان ای قلم

نیستی آزاد در ایران ویران ای قلم

Ey kalem bu felaketle doğru sözü yazma hiç

İnatçı ensesi kalınları kınama hiç

İşler düzensiz ve tertipsiz olmuş, yazma hiç

Asiller ve ileri gelenlerin meclisinden söz etme ey kalem

Viran (olan) İran'da özgür değilsin ey kalem

مدتی از حق نویسی دست بردار ای رفیق

بارها گفتم که دست از مست بردار ای رفیق

از خورش ها هر چه میلت هست بردار ای رفیق

دم مزن از چایی و سیگار ای قلم

نیستی آزاد در ایران ویران ای قلم

Bir süre doğruyu yazmaktan el çek ey dost

Defalarca dedim elini sarhoştan çek ey dost

Yiyeceklerden meylettiğin ne varsa al ey dost

Çay ve sigaradan söz etme ey dost

Viran (olan) İran'da özgür değilsin ey kalem

((ایهالشاعر)) تو هم از شعر گفتن لال باش

شعر یعنی چه، برو حمال شو رمال باش

چشم بندی کن میان معرکه نقال باش

حقه بازی کن تو هم مانند رندان ای قلم

نیستی آزاد در ایران ویران ای قلم⁶⁸⁸

Ey şair sen de şiir söylemekten lâl ol (uzak dur)

Şiir de nedir? Git hamal ol falcı ol

Büyücülük yap savaş meydanında meddah ol

Hokkabazlık yap sen de rintler gibi ey kalem

Viran (olan) İran'da özgür değilsin ey kalem

Hş. 1302/1923 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Şem‘ u Kîçî*” adlı şiiri 24 beyittir. Şiir, basın özgürlüğünün olmayışı ve halkın haber alma özgürlüğünün engellendiğini konu almaktadır. Ülkede yaşanan kıyım ve şehitler hakkında yapılan haberlerin engellenmesi ve gazetecilerin kötü gösterilmeye çalışılarak halkın yaşanan gelişmelerden haberdar olmasını istemeyen yönetim, sert bir dille eleştirilmiştir. Şiir eleştirel söylemlerle doludur:

⁶⁸⁸ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 144-145 ; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 234-235.

شمع و قیچی

عزیز من تو برای وطن مکن فریاد

که رفته خون جوانان این وطن بر باد

بداد جان به ره عشق عاقبت فرهاد

برای حفظ زبان خوب گفته آن استاد

به پای شمع شنیدم ز قیچی فولاد

زبان سرخ سر سبز می دهد بر باد

Mum ve Makas

Ey azizim, vatan için feryat etme

Çünkü bu vatanın gençlerinin kanı yok olup gitmiş

Sonunda aşk yolunda can verdi Ferhat

Dili korumak için iyi demiş o üstad

Mumun dibinde işittim çelik makastan

Sivri dil insanın başına beladır

Şair, vatan için mücadele eden herkesin kanı ile sulanmış bu topraklarda artık kimseye yol gösterilemeyeceğini; hiçbir yerde gerçeklerin konuşulmadığını belirtir:

دهان برای نصیحت به مرد و زن مگشای

میان مجلس دانشوران دهان مگشای

ز هیچ سمت دری جانب وطن مگشای

میان (قاره چمن) بند پیرهن مگشای

درین چمن چه جوانها به چنگ گرگ افتاد

زبان سرخ سر سبز می دهد بر باد

Erkek ve kadına nasihat için ağzını açma

Âlimler meclisinde ağzını açma

Hiçbir taraftan vatana doğru kapı açma

Qâra Çimen'in⁶⁸⁹ ortasında gömleğin düğmesini açma

Bu çimende nice gençler kurdun pençesine düştü

Sivri dil insanın başına beladır

Uğruna mücadele verilen meşrutiyetin artık etkisini yitirdiğini, bu hareketin gerçekleşmesi için çaba sarf eden gazetelerin kapatıldığını ve halkın artık yaşanan gerçeklerden habersiz yaşayacaklarını anlatmaktadır:

هزار شکر ز مشروطه شد اثرها قطع

به روزنامه ز هر گوشه شد خبرها قطع

شده است جیره مجموع کور کرها قطع

ز باغ مجلس ما گذشته آن ثمرها قطع

شدند بیخبران همچو کور مادرزاد

زبان سرخ سر سبز می دهد بر باد

Binlerce şükür meşrutiyettin izleri yok oldu

Gazetelerde her taraftaki haberler kesildi

Bütün kör ve sağırların azığı kesildi

Meclisimizin bağından gelen meyveler kesildi

Gafiller anadan doğma kör gibi oldular

Sivri dil insanın başına beladır

Gazetesinin yayımının durdurulduğunu belirttiği dizelerde bu duruma duyduğu öfkeyi ifade etmiştir:

⁶⁸⁹ Qâra Çimen: İran'ın Doğu Azerbaycan Eyaleti'ne bağlı bir köy.

مرا چه کار به اخبار رشت یا تبریز
مرا چه کار به غوغای رخس یا شبذیز
کنون که از صف توقیف می خورم مهمیز
برادرانه کشیدیم دست از همه چیز

به روزنامه نویسی چنین مبارک باد
زبان سرخ سر سبز می دهد بر باد

Bana ne Reşt ya da Tebriz haberlerinden

Bana ne Raĥş'in* veya Şebdîz'in** kargaşasından

Şimdi tutuklama safında mahmuzlanıyorum

Kardeşçe çektim elimi her şeyden

Böylesi gazetecilik hayırlı olsun

Sivri dil insanın başına beladır

Gazetelerin yayımının yasaklanması ve gazetecilerin susturulmasını da alaycı bir söylemle eleştirmiş ve halka da bu konuda sitem etmiştir:

مگو نمی رسد امروز بهر ما خبری
خبرنگار شده محرمانه جن و پری
چو هست رشته اخبار در کف دگری
شده درخت خبر یک درخت بی ثمری

کسی نچیده گلابی ز شاخه شمشاد

زبان سرخ سر سبز می دهد بر باد

Bugün bizim için bir haber gelmedi deme

*Şâhnâme'deki Rustem'in atının adı.

** Şâhnâme'deki Husrev Perviz'in atının adı.

Gazeteci gizlice oldu cin ve peri

Haberlerin ipi başka birinin elinde olduğu için

Haber ağacı meyvesiz bir ağaç oldu

Kimse şimşir ağacının dalından armut elde edemez

Sivri dil insanın başına beladır

Şairin bütün derdi vatandır, yaşanan bu gelişmelerden ötürü zindanda kalmışçasına bir mutsuzluk ve çaresizlik içindedir:

ز غصهٔ وطن و کاربار این ایران

برای اشرف بیچاره تنگ شد تهران

شده است شهر سراسر به صورت زندان

از این خیال فقیرانه بر لب آمده جان

همیشه می طلبد روح از خدا امداد

زبان سرخ سر سبز می دهد بر باد⁶⁹⁰

İran'ın durumundan ve vatan gamından

Biçare Eşref'e dar oldu Tahran

Tüm şehir baştanbaşa zindan olmuştur

Bu düşünceden dolayı bu fakirin canı ağzına geldi

Ruhum daima yardım bekler Allah'tan

Sivri dil insanın başına beladır

“Mektûb” adlı şiir 19 beyittir. Eşrefuddîn, halkın yanında yer alıp halkın sorunlarını dile getirmesi ve gazetecilik yapmasından duyulan rahatsızlığı, baskı ve tehdit altında olduğunu, basın ve ifade özgürlüğü olmadığını şiirinde açıkça ifade etmektedir:

⁶⁹⁰ Aḥmed İdâreçî-i Gîlânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî* s. 546-548.

مکتوب

اشرفا این ناله و فریاد چیست
از برای خلق آه و داد چیست

فاش بر گو کیستی تو چیستی
یک منی یا ده منی یا بیستی

گر که این شهر و وطن را آب برد
تو یقین می دان که ما را خواب برد

روزنامه چیست این هنگامه چیست
فکر کاری کن صنعت قحط نیست

Mektup

Ey Eşref bu çığlık ve feryat nedir? Halk için bu ah ve figân nedir?

Açıkça söyle kimsin sen, nesin? Bir men* mi, on men mi ya da yirmi men misin?

Bu şehri ve vatani su götürdü ise de sen kesin olarak bil ki biz uykuya daldık

Gazete nedir? Bu hengâme nedir, bir iş düşün, iş ktlığı mı?

با قلم بر گردن ما چک مزن
روی بام شیخنا تنبک مزن

اشرفا ترغیب بر صنعت مکن
از علوم خارجه صحبت مکن

ترسم آخر بشکندت پا و دست
فالبین و مرشد و ماضی پرست⁶⁹¹

Kalem ile boynumuza tokat atma, şeyhimizin damının üzerinde darbuka çalma

Ey Eşref sanatı teşvik etme, yabancı bilimlerden söz etme

Korkarım sonunda falcılar, mürşitler ve maziperestler ayağını ve elini kırarlar.

2.1.1.7. Cehalet ve Hurafelerle Mücadele ve İlim Hakkındaki Şiirleri:

İran topraklarında hurafeler ve cehaletin İslâm öncesi döneme, İranlıların büyük peygamberi Zerdüş't'e kadar uzandığı, Zerdüş't ve kavminin hurafeler ve cehaletle mücadele eden ilk kavimlerinden olduğu ifade edilmektedir. Gerçek anlamda hurafeler ile mücadele ise İslâm sonrası dönemde başlamaktadır. Fakat kimi hükümetlerin ve şâhların da etkisi ile hurafeler ve cehaletin toplumda giderek

* Men: Batman, üç kilogramlık ağırlık birimi.

⁶⁹¹ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.162-163; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 255.

yayıldığı, meşrutiyet dönemine gelindiğinde de bazı yönetici ve kötü niyetli din adamlarının da etkisiyle arttığı söylenebilir.⁶⁹²

Bu dönemde okuma yazma oranının düşük olması sebebiyle bazı kesimlerin din ile hurafeleri birbirine karıştırdığı göze çarpmaktadır. Bazı din adamlarının, hurafeleri kabul etmeyen ve karşı çıkan kişilerin lanetlendiğini ve kâfir oldukları düşüncesini halk arasında yaymaya, bu şekilde toplumdaki yerlerini korumaya çalıştıkları belirtilmektedir. Din ile hurafelerin birbirine karıştırılması neticesinde bir kesim tarafından; yumurta üzerine dua yazılması, çocukların boynuna dua ve muska takılmasının manevî açıdan desteklediğine inanılmaktadır. Din ile alakası olmamasına rağmen siyah kedinin cin olduğu inancı, akşamları tırnak kesilmemesi gibi bazı hurafeler de bu dönem toplumunda çokça kabul görmektedir.⁶⁹³

İrec Mîrzâ, Meliku’s-şu‘arâ Bahâr, ‘Ârif-i Kâzvinî, Ferruhî-yi Yezdî, Nesîm-i Şimâl gibi meşrutiyet döneminin ileri gelen şairleri eserleri ile cehalet ve hurafelere karşı mücadele etmişler ve tepki göstermişlerdir.⁶⁹⁴ Seyyîd Eşrefuddîn-i Gilânî diğer adıyla Nesîm-i Şimâl bu konuda kaleme aldığı şiirlerinde toplumun refahı ve ilerlemesi için cehalet ve hurafelerle mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiş, bunun da ancak ilim ve eğitimle mümkün olacağını altını çizmiştir. Şairin bu temada öne çıkan şiirleri ise aşağıda örneklendirilmiştir:

Eşrefuddîn’in, halkın cehaletinden duyduğu rahatsızlığı ifade ederek başladığı “*Edebiyât*” adlı mussamat nazım biçiminde yazılmış şiirinde; sihir ve büyü ile uğraşan Firavun ve kavminden, Hz. Musa’nın (a.s.) Sinâ Dağı’nda Yüce Allah tarafından bir ağaçtan seslendiği ve Hz. Musa’nın (a.s.) asâsını yılanı dönüştürerek Peygamberliğinin bildirildiği ayete* ve Hz. Musa (A.s.)’nin asâsının sihirbazlar karşısında yılanı dönüşmesi neticesinde kavminin iman geldiğinin bildirildiği ayete** işaret ettiği düşünülmektedir. Halka, helâk olan İsrailoğullarını anımsatarak, ilim yolunda ilerlemeleri konusunda halkı uyarmaktadır. İlim ve adaletin ne denli önemli

⁶⁹² ‘Ali Asğar Halebî, Ni‘met İşfahânî ‘Omrân, “Nağd-i Cehl u Hurâfe Gerâ-i Der Şi‘ir-i Muâşir (Şi‘r Sîtiz)”, *Pijuheşnâme-i Ferheng u Edeb*, s. 216-219.

⁶⁹³ ‘Ali Asğar Şemim, *İrân Der Devre-i Kâcâr*, s.357.

⁶⁹⁴ ‘Ali Asğar Halebî, Ni‘met İşfahânî ‘Omrân, “Nağd-i Cehl u Hurâfe Gerâ-i Der Şi‘ir-i Muâşir (Şi‘r Sîtiz)”, s. 219.

* Detaylı bilgi için bk. Kur’ân-ı Kerim, Tahâ Suresi;9-24. , Kasas Suresi; 30-32. , Neme Suresi; 7-14. Ayetler.

** Detaylı bilgi için bk. Kur’ân-ı Kerim, Arâf Suresi 112-121. Ayetler.

olduğuna değinen şair, meşrutiyetin de en az ilim ve adalet kadar önemli ve gerekli olduğunun altını çizmektedir:

ادبیات

معلوم شد که ما ملنگ بودیم   بی معنی و پوچ و جفنگ بودیم
در ره عقل و علم لنگ بودیم   با یکدگر بیخود به جنگ بودیم
آن منتشای جنگلی چطو شد؟

Edebiyat

Anlaşıldı (ki) biz sarhoştuk, anlamsız ve içi boş ve değersizdik

Akıl ve ilim yolunda topaldık, birbirimizle şuursuzca savaştaydık

Ormandan öyle bir asa nasıl ortaya çıktı?

آدریش علم و معرفت صحیح است   در همه کار مشورت صحیح است
ظلم قبیح و معدلت صحیح است   مشروطه بهر مملکت صحیح است
صحبت کور موصلی چطو شد؟

Ey derviş ilim ve marifet doğrudur, bütün işlerde danışma iyidir

Zulüm kötü adalet ise iyidir, meşrutiyet memleket için doğrudur

Kûr-i Muşulî*** ile sohbeti nasıl olur?

Söz konusu döneme kadar daha çok dinî eğitim verilmesi sebebiyle Dârulfunûn'un açılmasının önemine işaret eden şair, kız erkek ayırmaksızın okumanın, eğitim almanın gerekliliğine değinmiş, bu durumun kimi din adamları için sıkıntıları da beraberinde getireceğini ifade etmiştir:

مدارس جدید را ثمرها است   دارالفنون چشمه هنرها ست
روز نشاط دختر و پسرها ست   من بعد بهر شیخنا خطرها ست⁶⁹⁵

*** Kur-i Muşulî; Görme engelli ve kötü huylu insanlar için kullanılmaktadır.

⁶⁹⁵ Aḥmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.99-100; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 178-179; Doktor Menije 'Abdullahî, "Nigahî Be Endişe ve Şi'r-i Nesîm-i Şimâl", s. 142.

Yeni okullarda faydalar vardır, Dârulfunûn hünerlerin kaynağıdır

Kızların ve erkeklerin mutluluk günüdür, bundan sonra şeyhler için tehlike vardır.

Hş. 1302/1923 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Engušt Nemâ Nîst*” başlığıyla yer alan şiir, 34 beyittir. Eşrefuddîn, ülkenin cehalet konusunda parmakla gösterilecek derecede kötü bir şöhrete sahip olduğunu belirtmiş ve eleştirilerini mizahî bir dille ifade etmiştir. Toplumun körü körüne batı hayranlığından ve batının ilminden ziyade yaşam tarzını örnek almasından rahatsız olan şair; halkın karşı karşıya kaldığı zulmün nedeninin ise bilim ve eğitim ile meşgul olunmamasının mutlak sonucu olan cehalet olduğunu dile getirmiştir:

انگشت نما نیست

امروز چو ما هیچکس انگشت نما نیست

زیرا که کسی جاهل و بی علم چو ما نیست

درکشور ایران متمایل بفرنگیم

عاشق به کراوات و فکلهای قشنگیم

در مغلطه و آشوب زرنگیم

از نام گذشتیم و همه طالب ننگیم

اندر سر ما جز هوس سیر و صفا نیست

امروز چو ما هیچ کس انگشت نما نیست

Meşhur Değil

Bugün hiç kimse bizim gibi meşhur değil

Zira kimse bizim gibi cahil ve ilimsiz değil

İran Ülkesi 'nde Avrupa 'ya meyilliyiz

Güzel kravatlara ve papyon âşığız

Yanılıcı söz ve fitnede ustayız

Şöhretten geçtik ve yüzüzlüğe talibiz

Aklımızda gezip tozma hevesinden başka bir şey yok

Bugün hiç kimse bizim gibi meşhur değil

ما را نه خیالی به عبادات و ثواب است

نه ذوق به علم است و نه درس است و کتاب است

نه شوق به مشق است و قوانین حساب است

ما را هوس جام شراب است و کباب است

در هستی ما هیچ دگر چون و چرا نیست

امروز چو ما هیچ کس انگشت نما نیست

İbadetlerle ve sevaplarla ilgili bir hayalimiz yok

Ne ilim, ne ders, ne de kitap âşkı var bizde

Ne güzel yazı yazmaya, ne matematik kurallarına hevesimiz var

Biz şarap kadehi ve kebaba hevesliyiz

Bizim varlığımız için artık hiç neden ve niçin yok

Bugün hiç kimse bizim gibi meşhur değil

جهل است که در کشور ما اسب دوانده

فقر است که در خانه ما سنگ پرانده

ظلم است که ما را به چنین روز رسانده

ای وای که در خانه ما هیچ نمانده⁶⁹⁶

Ülkemizde at koşturan cehalettir

Evimizi taşta tutan fakirliktir

Bizi böylesi günlere ulaştıran zulümdür

⁶⁹⁶ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 535-537. Nesim-i Şimâl Gazetesi S. 29, s. 1.

Eyvah bizim evimizde hiç(bir şey) kalmadı.

Hş. 1302/1923 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde (*Bîdâr Kon*) başlıklı münâcât 31 beyittir. Şair, halkın cehaletten ötürü ülkede olan hiçbir şeyi fark etmemesinden duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir. Dünyada İran'ın yaşadığına benzer süreçleri yaşamış toplumların ilim ve eğitim ile bu sorunların üstesinden geldiğini dile getiren şair, ülkesinin bu gayreti göstermemesinden yakınmaktadır:

مناجات

بیدار کن

این گروه مست از خود رفته را هشیار کن

بارآلها ملت خوابیده را بیدار کن

ای عجب خوابیست ایران را گرفته است ای خدا

از جهالت ملتی در خواب رفته است ای خدا

روز روشن قافله در راه خفته است ای خدا

در بیابان ترک جان خویش گفته است ای خدا

این گروه مست از خود رفته را هشیار کن

بارآلها ملت خوابیده را بیدار کن

Yakarış

Uyan

Bu kendinden geçmiş sarhoş grubu uyandır

Allah'im, uyuyan milleti uyandır

İran nasıl böyle bir uykuya dalmış Allah'im

Cehalet içerisinde bir millet uyumakta ey Allah'im

Güpegündüz kafile yolda uyumuş ey Allah'im

Çölde kendi canını terk etmiş ey Allah'im

Bu kendinden geçmiş sarhoş grubu uyandır

Allah'im, uyumuş milleti uyandır

چون که هر خوابیده ای بیدار شد این سالها

مست و بیهوش جهان هشیار شد این سالها

جام علم و معرفت سرشار شد این سالها

پای افلیح زمین رهوار شد این سالها

این گروه مست از خود هشیار کن

بارآلها ملت خوابیده را بیدار کن

Çünkü her uyumuş uyandı bu yıllarda

Dünyanın sarhoş ve baygını uyandı bu yıllarda

İlim ve marifet kadehi doldu bu yıllarda

Yerin felçli ayağı yürüdü bu yıllarda

Bu kendinden geçmiş sarhoş grubu uyandır

Allah'im, uyumuş milleti uyandır

ما مگر روی زمین را جزو اعظم نیستیم

یا که همشهری به کیکاووس رستم نیستیم

ما مگر ایرانیان از نسل آدم نیستیم

پس چرا در زندگی با علم همدم نیستیم

ای خدا این جاهلان را واقف اسرار کن

بارآلها ملت خوابیده را بیدار کن⁶⁹⁷

⁶⁹⁷ Aḥmed İdâreçî-i Gilânî, *Külliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 537-540; Nesîm- i Şimâl Gazetesi Hş. 1302/M. 1923, S. 29, s. 2.

Yoksa biz yeryüzünün en büyük parçası değil miyiz?

Ya da Rüstem'in oğlu Keykâvüs'un hemşehrisi değil miyiz?

Yoksa biz İranlılar Âdem soyundan değil miyiz?

O halde neden yaşamda ilimle arkadaş değiliz?

Ey Allah'ım bu cahilleri sırlardan haberdar et

Allah'ım uyumuş milleti uyandır

Hk. 1338/1919-1920 yılında *Nesim-i Şimâl* Gazetesi'nde “*Derî Verî*” başlığı ile yer alan şiir 31 beyittir. Halkın dinî inançları ile karışan kimi batıl inançlarını mizahî bir dille eleştiren şair, bu dönemde toplumun çokça rağbet gösterdiği; eve cin gelmemesi için muska yazılması, nazardan ve düşmanlardan korunmak için üzerlik tütsülenmesi gibi din ile iç içe geçmiş kimi adetlere de şiirinde yer vermiştir:

دری وری

ای قاسم عمو حاجتم امروز روا شد	به به چه به جا شد
دیدى که دعای نه نه معصومه اثر کرد	چون تیر گذر کرد
اندر سر پیروی پسری قسمت ما شد	به به چه به جا شد

Ivır Zıvır

Ey Kâsım amca, ihtiyacım bugün yerine geldi, oh oh ne kadar da yerinde oldu

Masume annenin ok gibi delip geçen duasının nasıl etkili olduğunu gördün işte

Yaşlılığın başında, bize bir oğul nasip oldu, oh oh ne kadar da yerinde oldu

افسون بنویسید پریزاد نیاید	همزاد نیاید
هر چند که همزاد گرفتار بلا شد	به به چه به جا شد
جن گیر بیارید شبیخون نزنند آل	کودک نشود لال
هر چند که از ترس دعا آل فنا شد	آتش زند او را

Büyü yazın, peri gelmesin, cin gelmesin

Her ne kadar cin belaya neden olduysa da, oh oh ne kadar da yerinde oldu

Cinci getirin, gece al basmasın, çocuk lâl olmasın

Her ne kadar duanın korkusundan cin yok olsa da, ateş tutuşturur onu

اسفند بسوزید که دشمن بگدازد   مطرب بنوازد
هنگام بساط و طرب و عیش و صفا شد   به به چه به جا شد⁶⁹⁸

Üzerlik yakın ki düşman zayıflasın, çalgıcı şarkı söylesin

Eğlence, zevk ve sefa sofrası kurmanın zamanıdır, oh oh ne kadar da yerinde oldu

Hk. 1337/1919 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Efsûs" başlığıyla yayımlanan şiir terci'-i bend nazım biçiminde kaleme alınmıştır. Eşrefuddîn, halkın tutarsız tavırlarından yakınmaktadır. Ne tam anlamıyla dinî vazifelerini yerine getirebildiklerini ne de batılılaşma olarak adlandırdıkları birtakım davranışlarda bulunabildiklerini dile getirmektedir. Var olan bu çeşitlilik ve istikrarsız tavırlar nedeniyle hindiye benzettiği toplumun, tek çıkış yolunun ilim vasıtası ile cehaletten kurtulmak olduğunun altını çizmektedir:

افسوس

یک روز به میخانه و یک روز به مسجد

هم طالب خرما و همی طالب سنجد

هم عاشق زیتون و همی طالب کنجد

با علم و ترقی همه چون شیشه و سنگیم

افسوس که چون بوقلمون رنگ به رنگیم

Yazık

Bir gün meyhanede, bir gün mescitte

Hem hurmaya talip, hem iğdeye talibiz

⁶⁹⁸ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.124-126; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 213-214.

Hem zeytine âşık, hem susama talibiz

İlim ve ilerlemede hepimiz cam ile taş gibiyiz

Ne yazık ki hindi gibi rengârengiz

اسباب ترقی همه گردیده مهیا

پرواز نمودند جوانان به ثریا

گردیده روان کشتی علم از تک دریا

ما غرق به دریای جهالت چو نهنگیم

افسوس که چون بوقلمون رنگ به رنگیم⁶⁹⁹

İlerleme sebeplerinin hepsi hazır

Gençler Ülker yıldızına doğru uçtular

İlim gemisi denizden hareket etti

Biz timsah gibi cehalet denizine gark olduk

Ne yazık ki hindi gibi rengârengiz

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Şikâyet-i Tâze ‘Arûs-i Bî ‘İlm Ez Şovher-i Bâ ‘İlm Be Hân bâcî-yi Hodeş*” başlığıyla yer alan şiir 41 beyittir. Eşrefuddîn, yeni evlenmiş bir kadının diliyle kaleme aldığı bu şiirde, söz konusu dönemde kadınların eğitim alamadıklarının altını çizmiş ve o dönem kadınların toplumdaki genel durumunu yansıtmıştır:

شکایت تازه عروس بی علم از شوهر با علم به خانباچی خودش

که چه آورده بلا بر سر من

خانباچی غافلی از شوهر من

خدمت خانه نمودم چو کنیز

کاش در خانه خالوی عزیز

من یکی دختر زیبا بودم

با قد و قامت رعنا بودم

⁶⁹⁹ Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.120; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 204.

Cahil Yeni Gelinin Büyükannesine Bilgili Kocasından Şikâyeti

Büyükanne, benim eşimden habersizsin, ne bela getirdi başıma

Keşke sevgili dayımın evinde, hizmet etseydim köle gibi

Boyum ve endamımla zariftim, ben güzel bir kız idim

Yüzüm iffetten gül renkliydi, evden dışarı adım atmazdım

پدرم بود یکی بقالی

مادرم بود یکی نقالی

کرد شاه پریان را تسخیر

عمه من به هزاران تدبیر

بود با فال نخود طالع بین

دایی من به دهات قزوین

Annem bir hikâye anlatıcısıydı, babam bir bakkaldı

Halam binlerce tedbir ile, perilerin şâhını yenerdi

Dayım Qazvîn'in köylerinde, nohut falı ile fal bakardı

از زن و مرد نمی شد پیدا

در همه خانه ما یک ملا

بود خالی ز کتاب و دفتر

خانه مان طاقچه ها سر تا سر

چشم ما کاغذ و سرمشق ندید

گوش ما نام معلم نشنید

Kadın ve erkekten evimizden bir din adamı çıkmadı

Evimizde raflar baştan başa, kitap ve defterden boştu

Kulağımız öğretmenin adını işitmedi, gözümüz kâğıt ve yazı örneği görmedi

نه نه جون زود سیابخت شدم

همسر شاعر سرسخت شدم

روز و شب شوهر من چون ظلمه

نزد حرف به من یک کلمه

گاه فکر کتب تفسیر است

گاه در فکر خطوط میر است

Taş kalpli bir şairin karısı oldum, anneciğim hemen bedbaht oldum

Benimle bir kelime konuşmaz, gündüz ve gece kocam bana zulmeder

Kâh Mîr'in fermanını (yazmayı) düşünür, kâh tefsir kitaplarını düşünür

Kâh düşünmekten harap olur, kâh kitabın üzerinde kendinden geçer.

Hk. 1337 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Şâgerdân Behânend*” başlığıyla yer alan, terci'-i bend nazım şeklindeki şiiridir. Eşrefuddîn, kadın-erkek ayırmaksızın herkesin okumasının önemine ve gerekliliğine işaret ettiği şiirde, insanlar için bu dünyada tek yol göstericinin ve sorunların tek çözümünün ilim olduğunu defalarca tekrar etmiştir:

شاگردان بخوانند

مرد و زن را رهنما علم است علم	در جهان واجب به ما علم است علم
آشکار و برملا علم است علم	آنچه پیغمبر به ما واجب نمود
باعث نشو و نما علم است علم	کودکان را در زمان کودکی
بهر ما مشکل گشا علم است علم	گر گره در کار ما افکند چرخ
روح را نور و ضیا علم است علم	هر که بی علم است انسانش مخوان
زنده معجزنا علم است علم	مرده از بی علم جاهل بهتر است
موجد ارض و سما علم است علم	از برای علم عالم خلق شد
رفع مایحتاج ما علم است علم	احتیاجست آنکه ما را خوار کرد

Öğrenciler Okusunlar

Dünyada bize vacip olan ilimdir, ilim; erkek ve kadın için rehber ilimdir, ilim

Hz. Peygamber'in bize vacip kıldığı, açık ve apaçık ilimdir ilim

⁷⁰⁰Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.152-153; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 242-243.

Çocuklar için çocukluk zamanında, olgunlaşmasının sebebi ilimdir ilim

Eğer işimize bir düğüm atarsa felek, bizim için sorun çözen ilimdir ilim

Her kim ilimsizse insandan sayma, ruh için ışık ve aydınlık ilimdir ilim

Ölü, ilimsiz cahilden daha iyidir, mucize gösteren canlı ilimdir ilim

İlim için âlem yaratıldı, yeri ve göğü icat eden ilimdir ilim

İhtiyaçtır bizi aşağılık hale getiren, bizim ihtiyacımızı gideren ilimdir ilim

جان شاگردان فدای مدرسہ

روح می بخشد هوای مدرسہ

جمله عاشق بر لقای مدرسہ⁷⁰¹

کودکان زیرک با عقل و هوش

Okulun havası diriltir, öğrencilerin canı fedadır okula

Zeki, akıllı, bilinçli çocukların hepsi okulun yüzüne âşık

Hş. 1302/1923 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Vereğ Bergerd" adıyla yayımlanmıştır. Eşrefuddîn, bu şiirinde de cinsiyet ayrımı yapmaksızın okumanın ne denli önemli olduğunu ifade etmektedir. Artık dünyanın ilim ile var olduğunu, dünya düzeninin değiştiğini belirterek, yeni düzene göre meclisin şekillenmesi ve ilim sahibi kişilerin vekil tayin edilmesi gerektiğini dile getirmektedir:

ورق برگرد

دختران مدرسہ ها درس بخوانند مدام

پسران از ره تحصیل شده نیکو نام

به جوانان شده نان خوردن بی علم حرام

دختران هم شده از علم همه ماه تمام

پسر از علم هواخواه به دختر گردد

عنقریب است که این دوره ورق برگردد

⁷⁰¹Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 297-298; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Cavidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.407-410. Doktor Menije 'Abdullahî, "Nigahî Be Endişe ve Şi'r-i Nesîm-i Şimâl", s. 141.

Sayfayı Çevir

Kızlar okullarda hep ders çalışsınlar

Erkekler tahsil sayesinde meşhur oldular

Gençlere ilimsiz ekme yemek haram oldu

Kızlar da ilimle dolunay gibi oldular (parladılar)

Erkek ilimle kızların yanında itibarlı olur

Devrin değişmesi yakındır

ای پسر گر تو ز اوضاع جهان باخبری
روز و شب درس بخوان تا که نبینی خطری
از برای فقرا علم ندارد ضرری
بعد از این دوره علم است نه چیز دیگری
مرد با علم خردمند و هنرور گردد
عنقریب است که این دوره ورق برگردد

Ey oğul sen eğer dünyanın durumundan haberdarsan

Gece gündüz tehlike görmemen için ders çalış

Fakirler için ilmin bir zararı yoktur

Bundan sonra ilim devridir, başka bir şey değil

Adam ilim ile akıllı ve hünerli olur

Devrin değişmesi yakındır

ایها الناس ره خویش به گمره ندهید
بی سوادان را در مجلس خود ره ندهید
محرمانه وطن از دست به ناکس ندهید
من شما را ز وفا می کنم آگه ندهید

باید این مجلس از علم معطر گردد

عنقریب است که این دوره ورق برگردد⁷⁰²

Ey insanlar kendi yolunuzu kaybetmeyin

Cahillere meclisinizde yol vermeyin

Gizlice vatani namerde vermeyin

Ben sizi vefalı oluşumdan dolayı uyarıyorum, vermeyin

Bu meclis ilimle uturlanmalı

Devrin değişmesi yakındır

“*Akıbet-i Kâr*” başlıklı şiiri Hş. 1302/1923 yılında *Nesim-i Şimâl Gazetesi*'nde yer almıştır. Kızların okuması gerektiği düşüncesini her fırsatta savunan şair, o dönem toplumunun, kızların okumaları halinde iffet ve namuslarını kaybedecek davranışlar sergileyecekleri düşüncesini bertaraf etmek için; kızların sosyal hayatta varlık göstermeyecekleri ve erkekler gibi sokakta olmayacakları konusunda ailelere adeta teminat vermektedir. Fakat kız çocuklarının okuması konusunda ailelerini ikna etmeye çalışan şair, erkek çocukların okula gitmeleri konusunda bizzat erkek çocukları ikna etmeye çalışmış ve evde onlar için her türlü ortamın hazır olacağını belirtmiştir. Eşrefuddîn'in o dönem şartları doğrultusunda gösterdiği bu tutumu, cinsiyet ayrımı yaptığı düşüncesini akıllara getirmektedir:

عاقبت کار

دل می خورد از غصه این مملکت افسوس

از زندگی خویش سراسر شده مایوس

از طرف جهالت به مذلت شده مانوس

در قلعه مخروب جهالت شده محبوس

نه راه نجاتی است از این قلعه پدیدار

⁷⁰² Ahmed İdâreçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.446-447; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesim-i Şimâl*, s.585-587; Nesim-i Şimâl Gazetesi Hş. 1302/M. 1923 S. 25, s. 1.

از عاقبت کار کسی نیست خبردار

İşin Sonu

Gönül bu memleketin gamından üzülür

Kendi yaşamından tümüyle ümitsiz

Cehalet açısından zelliliğe alışmış

Cehaletin viran olmuş kalesinde hapsolmuş

Bu cehalet kalesinden kurtuluş yolu yoktur

İşin sonundan kimse değil haberdar

آن دختر ده ساله اگر درس بخواند

باعصمت و عفت شود و خانه بماند

رخش طرب از گنبد گردون بجهاند

مثل پسرت اسب به کوچه ندواند

در مدرسه از خواب شود یکسره بیدار

از عاقبت کار کسی نیست خبردار

O, on yaşındaki kız eğer okursa

İffetli ve namuslu olur ve evde durursa

Neşe atını feleğin kubbesinden aşırır

Oğlun gibi at koşturmaz sokakta

Tamamen uyanır uykudan okulda

İşin sonundan kimse değil haberdar

هان ای پسرک درس بخوان فصل بهار است

از بهر تو حاضر ز شمع شام و نهار است

روی تو چراغ پدرت در شب تار است

آماده فسنگان و پلو بر سر بار است

انداخته ام لای پلو دنیۀ پروار

از عاقبت کار کسی نیست خیدار

Aman ey oğul ders çalış, bahar mevsimidir

Senin için mutluluktan akşam ve öğle yemeği hazırdır

Senin yüzün gecenin karanlığında babanın yüzünü aydınlatır

Fesencan ve pilav huzurunda hazırdır

Attım pilavın ortasına besili kuyruk yağını

İşin sonundan kimse değil haberdar

گر درس در این فصل بهاران تو بخوانی

لذت ببری با همه در فصل جوانی

خود را به همان دولت و عزت برسانی

از لطف خدا گر به جهان زنده بمانی

گلدسته بچینی تو از این گلشن و گلزار

از عاقبت کار کسی نیست خیدار...⁷⁰³

Eğer bu ilkbahar mevsiminde ders çalışırsan

Gençlik mevsiminde hep lezzet alırsın

Kendini bu devlet ve izzete ulaştırırsın

Allah'ın lütfuyla dünyada canlı kalırsan

Sen çiçek buketi derersin bu çiçek ve gül bahçesinden

İşin sonundan kimse değil haberdar

⁷⁰³ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 460-461-462 ; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 601-604; Nesîm- i Şimâl Gazetesi Hş. 1302/M. 1923 S. 26, s. 3-4.

Hk. 1335/1917 yılında *Nesim-i Şimâl Gazetesi*'nde “کباب” başlığı ile yayımlanan musammat nazım türünde kaleme alınmış olan şiir, külliyatta “*Cengel*” adıyla yer almıştır. Eşrefuddîn'in, çocukların eğitim ile hurafelerden, cehaletten kurtulmalarını ve kızların okumaları gerektiğini, özellikle kızlar için okulun açılmış olmasından duyduğu mutluluğu açıkça göze çarpmaktadır. Şair, ilimin sadece cehaleti yok etmediğini, dünyevi işleri kolaylaştırmadığını, aynı zamanda ilimle birlikte insanın Allah'a daha da yaklaştığını dile getirmektedir:

جنگل

روشن شد از شعاع مدارس همه عقول

از یاد رفت صحبت همزاد جن و غول

دیگر کسی نمی خورد از فالگیر گول

تسخیر با عزیمت مندل نمی شود

Orman

Okulun ışığından aydınlandı bütün akıllar

Cin, peri ve devden sohbet etme devri unutuldu

Artık kimse falcının sözüne aldanmıyor

Kimse falcıların yana gitmek ile zorlanmıyor

از بهر دختران شده مفتوح مدرسه

حل گشته مشکلات و مقالات مدرسه

اطفال فکر درس و حساب و فرانسه

تحصیل درس مدرسه مجمل نمی شود

Kızlar için okul açıldı

Güçlükler ve şikayetler okulda çözüldü

Çocuklar, matematik ve Fransızca dersi fikrinde

Okul dersinin tahsili hemen olmaz

مفتوح شد ز علم و فنون چشم و گوشها
افزوده شد به تجربه ها عقل و هوشها
معلوم شد تفاوت این دین فروشها
دیگر بساط شیخ مفصل نمی شود

İlim ve fen ile açıldı göz ve kulak

Tecrübelere akıl ve bilinç eklendi

Bu din satıcılarının bedbahtlığı anlaşıldı

Artık şeyhin tezgahı geniş olmayacak

خواهی که مادر و پدر از تو رضا شود
خواهی که جان تو به خدا آشنا شود
تحصیل کن که روح تو مشکل گشا شود
بی علم مشکل احدی حل نمی شود

Annen ve baban senden razı olsun istiyorsan

Ruhun Allah ile tanışsın istiyorsan

İlim öğren (ki) ruhun sorun çözsün

İlimsiz kimsenin sorunu çözülmez

ای طفل نورسیده من جاهلی مکن
اندر نماز و روزه خود کاهلی مکن
ای نور دیده درس بخوان تنبلی مکن

طفلی که رفت مدرسه تنبلی نمی شود⁷⁰⁴

Ey yeni yetişen çocuğum cahillik etme

⁷⁰⁴ Ahmed İdâreçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, 260 -263; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 363-366.

Namaz ve orucunda tembellik etme

Ey göz nuru ders çalış, tembellik etme

Okula giden çocuk tembellik etmez.

2.1.1.8. Yabancılar Hakkındaki Şiirleri:

1914 yılında I. Dünya Savaşı başlamıştır, İran'ın bu savaşta tarafsızlığını ilan etmesiyle birlikte ittifak ve itilaf devletleri İran topraklarının büyük bir kısmını işgal etmişlerdir.⁷⁰⁵ Bu durum İran'da yabancıların etkisinin hissedilmesine ve ülkeye birçok alanda zarar gelmesine zemin hazırlamıştır. Eşrefuddîn bu durumdan rahatsızlık duymuş ve şiirlerinde yabancıları konu edinen şiirler kaleme almıştır. Şairin yabancılar konusunda yazdığı hemen her şiirde olumsuz bir yargıya sahip olduğu söylenebilir. Bu hassasiyetinin ülkenin işgal edilmesi ve yöneticilerin ve halkın bir kısmının batı ve yabancı hayranlığından da kaynaklanıyor olabileceği düşünülebilir. Eşrefuddîn'in milliyetçi bir şair olması da yabancı düşmanlığını tetiklemiştir ve özellikle kılık kıyafet konusunda batının giyim tarzını model alan kimi vekil ve üst düzey yöneticiler, şairin olumsuz eleştirileri ile karşı karşıya kalmışlardır. Şairin yabancılar hakkında kaleme aldığı şiirlerden öne çıkan bazıları aşağıda örneklendirilmiştir:

“*Hâb-i Merg*” başlıklı şiir, Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanmıştır. Eşrefuddîn, dört bir koldan düşman işgalinde olan vatan için kimse tarafından çaba gösterilmemesini, toplumun ölüm uykusunda olmasına yormaktadır. Şair, düşmana karşı savaşacak, mücadele edecek cesaret, kudret ve iman gücü olmayışından yakınmaktadır; öyle ki Müslümanlığın bittiğinden bile şüphelenmektedir:

خواب مرگ

وای بر من مگر این ملت نادان مرده

داد و بیداد مگر اینهمه انسان مرده

دشمنان حمله ور از چارطرف بهر شکار

⁷⁰⁵ Ali Asğar Şemim, *İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 553.

بهر این لقمه شیرین همه مشغول به کار

نعره و هلله بگذشت ز چرخ دوار

باز این ملت خوابیده نگشته بیدار

دست و پا بسته در این گوشه زندان مرده

داد و بیدار مگر این همه انسان مرده

Ölüm Uykusu

Vay bana bu cahil millet öldü mü?

Feryat figân bunca insan öldü mü?

Av için dört bir tarafta saldırır düşmanlar

Bu tatlı lokma için hepsi işe koyulmuş

Nara ve haykırış dönen feleği aştı

Yine de bu uyuyan millet uyanmadı

Eli ayağı bağlı şekilde bu zindan köşesinde öldü mü?

Feryat figân bunca insan öldü mü?

یک حریفی که رود در جلو دشمن نیست

یک پلنگ افکن رویین تن شیر اوژن نیست

یک سلیمان که بود قاتل اهریمن نیست

هیچ عاقل ز خیالات وطن ایمن نیست

Düşmanın önüne giden bir yiğit yok

Aslanı ve kaplanı deviren Rûyînten* (sağlam yapılı) bir cesur yok

Ehrimen'i** öldürecek bir Süleyman yok

* Şâhnâme'de adı geçen eski İran şahlarından İsfendiyâr'ın lakabı.

** Kötülük Tanrısı

Akıllı hiç kimse vatan hayallerinden emin değil

ما کجا جنگ کجا خصم قوی جنگ کجا

نامیدیم تمامی به تو داریم رجا

رحم کن رحم که این مست پریشان مرده

داد و بیداد مگر این همه اینسان مرده

Biz nerede savaş nerede, güçlü kuvvetli düşman nerede?

Ümitsiziz hepimiz senden ediyoruz rica

Merhamet et merhamet, bu perişan sarhoş öldü mü?

Feryat figân bunca insan öldü mü?

خانه ما شده از صدمه همسایه خراب

جگر ما شده از شعله بیگانه کباب

خلق بیدار ولی ما همه در خرخر خواب

نه صداقت نه دیانت نه حیا و نه حجاب

آه و افسوس مگر جنس مسلمان مرده

داد و بیداد مگر این همه اینسان مرده⁷⁰⁶

Evimiz komşunun darbesiyle olmuş harap

Ciğerimiz yabancı alevinden olmuş kebab

Halk uyanık fakat biz hepimiz horul horul uykudayız

Ne sadakat ne dindarlık ne hayâ ne de âr

Ah yazık yoksa Müslümanlar öldü mü?

Feryat figân bunca insan öldü mü?

⁷⁰⁶ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 129-131; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s. 218-220.

Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Der Buhrân-i Kâbîne u Nâumîdî-i Vukelâ*” başlığı ile yer alan şiir, terci‘-i bend nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Ahmed Şâh döneminde I. Dünya Savaşı sırasında ve üçüncü meclisin kurulmasından hemen sonra yazıldığı düşünülen şiirde, şair İran’ın savaşta tarafsızlığını ilan etmesine rağmen ülkenin düşman işgalinde olduğundan ötürü, düşmanları kargaya ve zehre benzetmiş, her şeyin yerle bir olduğunu, şehirlerde huzur kalmadığını belirterek yabancılardan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Kurulan meclisten de umudu olmadığını, siyasilerden ümidini kestiğini dile getirirken bir taraftan da ülkede hâlâ cesur erkeklerin var olduğuna inanan şair, düşmana karşı harekete geçmeleri için onlara seslenmiştir:

در بحران کابینه و ناامیدی از وکلا

جای بلبل مسکین در چمن کلاغ آمد

جای باده شیرین زهر در ایغ آمد

بهر خوردن انگور خرس تر دماغ آمد

باغبان بیا بنگر اجنبی به باغ آمد

چشم و گوش را بگشا روز میگزاری نیست

در جبین این کشتی نور رستگاری نیست

Kabinedeki Buhran ve Vekillerden Ümitsizlik

Garip bülbülün çimendeki yerine karga geldi

Tatlı şarabın yerine kadehte zehir geldi

Ayı, üzümü yemek için iştahla geldi

Bahçıvan gel bak, bahçeye yabancı geldi

Gözünü ve kulağını aç, şarap içme zamanı değil

Bu geminin alnında kurtuluş ışığı yok

می رود ز چشم خلق اشک خونفشان، رحمی

رفت از ((ارومیه)) بر فلک فغان، رحمی

نیست درخوی و سلماس طاقت و توان رحمی

رفت مملکت از دست ای برادران، رحمی

گویا در این ایران هیچ مرد کاری نیست

در جبین این کشتی نوری رستگاری نیست⁷⁰⁷

Halkın gözünden kanlı gözyaşı akıyor, merhamet edin

Urumiye'den feleğe figan gitti, merhamet edin

Hoy* ve Salmâs'ta** güç kuvvet kalmadı, merhamet edin

Gitti memleket elden ey kardeşler, merhamet edin

Sanki bu İran'da bir iş yapan erkek hiç yok

Bu geminin alnunda kurtuluş ışığı yok

Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "سرنوشت" başlığı ile yayımlanmış olan şiir, külliyatta "*El-Neşîb Yeşîb Velevkân Teht El-Ceblîn Vemâ Neşîb Lâyeşîb Velevkân Teht El-Şeftîn*" adıyla yer almıştır. Eşrefuddîn, ülkenin yabancı işgali altında oluşunu, geri kalmışlığını eleştirse de meşrutiyet ve sonrasında gösterilen çabalara rağmen sonucun değişmemesini ülkenin kaderi olarak görmüş ve bazı kesimlerin Avrupa hayranlığından duyduğu rahatsızlığı bu şiirinde de dile getirmiştir:

النصیب یصیب ولو كان تحت الجبلین وما نصیب لایصیب ولو كان تحت الشفتین

باید خاک ایران اشغال گردد این طور

باید حقوق ملت پامال گردد این طور

باید وکیل جن گیر، رمال گردد این طور

باید که توسری خور حمّال گردد این طور

این سرنوشت ما را دست قضا نوشته

⁷⁰⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 274; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 381-382.

* İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti'nde bulunan bir şehir.

** İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti'nde bulunan bir şehir.

*Nasipte Varsa İki Dağın Altında da Olsa Gelir; Nasipte Yoksa İki Dudağın
Arasında da Olsa Gelmez*

İran toprağı bu şekilde işgal mi edilmeli?

Milletin hakkı bu şekilde çiğnenmeli mi?

Cinci vekil, bu şekilde falcıya mı dönüşmeli?

Hamal bu şekilde aşağılanmalı mı?

Bizim bu yazgımız kaderin yazgısı mı?

باید که نان سنگک پر خاک و سنگ باشد

باید دکان نانوا هر روزه جنگ باشد

باید قمار رندان یک پاش لنگ باشد

باید که شهر تهران مثل فرنگ باشد

این سرنوشت ما را دست قضا نوشت

Sengek ekmeğı toprak ve taş dolu mu olmalı?

Fırın dükkanında her gün kavga mı olmalı?

Rintlerle (kurnazlar kimselerle) kumar oynarken bir ayak topal mı olmalı?

Tahran şehri Avrupa gibi mi olmalı?

Bizim bu yazgımız kaderin yazgısı mı?

ما جای علم و ادراک تریاک و بنگ داریم

از حقه های وافور توپ و تفنگ داریم

از لوله های تریاک برکف فشنگ داریم

هر روز در جراید اخبار جنگ داریم

این سرنوشت ما را دست قضا نیست

Bizim ilim ve idrak yerine afyon ve kenevirimiz var

Esrar çubuğu hokkalarından top ve tüfeklerimiz var

Afyon çubuklarından elde mermilerimiz var

Her gün gazetelerde savaş haberlerimiz var

Bizim bu yazgımız kaderin yazgısı mı?

شد حمله ور به ایران ز شش طرف بلیات

ضدیت و عدالت قحط و بلا و آفات

ما از کجا اخوت، ما از کجا مساوات

ایرانی و ترقی، هیهات ثم هیهات

این سر نوشت ما را دستِ قضا نوشت⁷⁰⁸

İran'a saldırdı altı taraftan belalar

Düşmanlık ve adaletsizlik ve bela ve afetler (saldırdı)

Bizde nerede kardeşlik, nerede eşitlik?

İranlı ve ilerleme, uzak yine uzak

Bizim bu yazgımız kaderin yazgısı mı?

“*Der Muķeî Ki İranihâ Ba'zî Rûs Perest Bûdend Cem'iyetî İngilîs Perest Şode u Berhî Âlmânîst Bûdend Gofte Şod*” başlıklı şiir, Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanmıştır. Eşrefuddîn, Rusya, İngiltere ve Almanya'ya ümit bağlayan kimi çağdaşlarının aksine; İran'ın yaşadığı sıkıntıların müsebbibi olarak bu ülkeleri görmektedir. Şair bu üç ülkeyi hem ülkelerin gücü ve büyüklüğü açısından hem de kendisinden küçük canlıları ezmesi ve etrafını yerle bir etmesi sebebiyle file benzetmiştir. Şair, söz konusu ülkeleri İran'da var olan düzeni bozan, fütursuz bir yaratık olarak görmektedir. Şair, şiirin devamında kimilerinin dost olarak görmesi sebebi ile “Dostlar” şeklinde nitelediği İngiltere ve Rusya tarafından ülkenin üç

⁷⁰⁸ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.271-273; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s.378-380.

bölgeye ayrıldığını ve parçalanmış ülkenin yeni haritasının böylelikle şekillendiğini ifade etmektedir:

در موقعی که ایرانیهای بعضی روس پرست بودند جمعیتی انگلیس پرست شده و برخی آلمانیست بودند گفته شد

خاک ایران شده ویران ز سه فیل

روس فیل، انگلو فیل، آلمان فیل

پیش از این بود یکی فیل کبود هیکلش را ملک الموت ربود

اندرین شهر دگر فیل نبود حال از سعی و تقلاى رنود

خاک ایران شده ویران ز سه فیل

روس فیل، انگلو فیل، آلمان فیل

İranlıların Bazılarının Rus, Bazısının İngiliz ve Bazısının Alman Hayranı Olduğu Sırada Söylenmiştir

İran toprağı viran oldu üç filden dolayı

Rus fili, İngiliz fili, Alman fili

Daha önce mor renkli bir fil vardı

Bedenini ölüm meleği (Azrail) aldı

Bu şehirde başka fil yok

Rintlerin çaba ve çırpınmasından şimdi

İran toprağı viran oldu üç filden dolayı

Rus fili, İngiliz fili, Alman fili

پس به همراه رفیقانِ عظام رفتم اندر کرج و ینگى امام

رفقا نقشه کشیدند تمام عارفی خوانده همین شعر مدام

خاک ایران شده ویران ز سه فیل

Sonra büyük dostlarla birlikte

Gittim Kerec* ve, Yeniimam'a**

Bütün dostlar harita çizdiler

Bir ârif bu şiiri okudu devamlı

İran toprağı viran oldu üç filden

Rus fili, İngiliz fili, Alman fili

“Goftegû-yi Seyyid u Dershânde” adlı şiir, Hk 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nde yayımlanmıştır. Eşrefuddîn, toplumun batı hayranlığından duyduğu rahatsızlığı, kılık kıyafet; özellikle kravat üzerinden dile getirmekte halkın sadece ahlakî açıdan ve şekilsel olarak batıyı örnek almasını, bilim ve ilerleme konusunda örnek almamasını kimi şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de eleştirmektedir:

گفتگوی سید و درس خوانده

داخل علم سیاسی بزرگی گشتی

پس فکل بستى و هم شکل فرنگى گشتى

گاه رومى شدى و گاه چو زنگى گشتى

بود هر لحظه به مغز سر تو سودایی

وای اگر از پی امروز بود فردایی

Seyyid ve Öğrenim Görmüşün Sohbeti

Büyük bir siyaset ilmine girdin

Sonra kravat bağladın ve batılılara benzedin

Kâh beyaz tenli oldun kâh zenciye döndün

⁷⁰⁹ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s. 293-294; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s. 404-405.

* Tahran’ın batısında yer alan bir şehir.

** İran’ın Elbruz Eyaleti’nde bir semt.

Her an senin aklında ve fikrinde bir sevda vardı

Eğer varsa bugünün ardından sonra bir yarın, eyvah

از فرنگ آمده این دفتر و این خانه ما

قند ما کاغذ ما جامه و عمامه ما

متحیر شده زین مسأله علامه ما

که نداریم در این مملکت استیلانی

وای اگر از پی امروز فردایی⁷¹⁰

Yabancıdan gelmiş bu defter ve bu evimiz

Şekerimiz, kâğıdımız, elbisemiz ve sarığımız

Bu sorundan dolayı hayrete düşmüş bilginlerimiz

Çünkü bu memlekette olmadığı için egemenliğimiz

Eğer varsa bugünün ardından sonra bir yarın, eyvah

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde " *تار آفتاب* " başlığı ile yayımlanan; külliyatta ise "*Frengî Me'âb*" adıyla yer alan şiir 4 beyittir. Eşrefuddîn ülkenin yabancı işgalinden kurtarılmasından ekonominin iyileştirmesine, eğitimden ülke refahına kadar birçok konuda Avrupa'nın attığı adımların örnek alınmamasını, sadece batı giyim tarzının taklit edilmesini ve yabancı hayranlığını mizah ile harmanlayarak ağır bir dille eleştirmiştir:

فرنگی مآب

نه قایم مقامم، نه نایب منابم

نه سرکار والا، نه عالی جنابم

نه در فکر ناتم، نه در فکر ابم

نه در فکر روسم، نه در فکر آلمان

نه در حسابم، نه در فکر کتابم

نه در فکر درسّم، نه در فکر مشقّم

⁷¹⁰ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 191-192.

Batı Hayranı

Ne yüce makamlı, ne âlicenabım, ne makam mevki sahibiyim, ne de onun vekiliyim

Ne Rus 'u düşünürüm, ne de Alman 'ı, ne ekmek düşünürüm, ne de su

Ne ders düşünürüm, ne de okuyup yazma, ne hesap düşünürüm, ne de kitap

Sadece gözlük ve kravat benim sermayem, batı hayranıyım ben, batı hayranı.

Seyyid Eşrefuddîn'in, "Her Ki Hest" başlıklı şiiri Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanmıştır. Şiirin yayımlandığı tarih göz önüne alındığında, şairin ağır bir dille eleştirdiği kişinin Rus ve İngiliz menfaatleri doğrultusunda hareket eden geçici hükümet başkanı (Şamşâmu's-saltana) Necef Kuli Hân Bahtîyârî olabileceği düşünülebilir. Eşrefuddîn, söz konusu kişinin meşrutiyet yanlısı gibi davranıp yabancı güçlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve ikiyüzlü davrandığı yönünde ağır eleştirilerde bulunmuştur:

هر که هست

خویش را بستی در این تهران به روس و انگلیس

بدتر از عباس دوسی ای طمعتکار خسیس

گاه گشتی ارتجاعی دو رنگ کاسه لیس

گاه مشروطه خواهان همدم و همسر شدی

بی حقیقت طعنه بر مسلم زدی کافر شدی

Her Kim Varsa

Kendini bağladın bu Tahran 'da Rus ve İngiliz'e

'Abbâs-i Dûsî'den* daha kötüsün ey hırslı alçak

⁷¹¹ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.185; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 276.

* Hz. Muhammed amcasının oğlu olan İbn-i 'Abbas'ın kabilesinden olduğu rivayet edilen hilekarlığı ve gülünçlüğü ile bilinen bir dilenciye verilen ad.

Kâh döneğ davrandın ey iki renkli dalkavuk

Kâh meşrutiyetçilerle arkadaş ve eş oldun

Asılsızca Müslümanları kınadın, kâfir oldun

دوش من می خواستم نام ترا افشا کنم

شمه ای از شرح احوال ترا انشا کنم

در حضور مردم تهران ترا رسوا کنم

باز گفتم بلکه با ملت از این بهتر شدی

بی حقیقت طعنه بر مسلم زدی کافر شدی

Dün gece ismini ifşâ etmek istiyordum

Senin serüvenin hakkında birşeyler yazayım

Tahran halkının huzurunda seni rezil edeyim

Açıkladım belki millet ile bundan sonra daha iyi olursun (diye)

Asılsızca Müslümanları kınadın, kâfir oldun

می فروشی خاک ایران را تو با ذرع و وجب

عاقل و دیوانه از اطوار تو دارد عجب

نام خود را می نهی گاهی قلی گاهی رجب

ای قلم چرخ زدی این دفعه کل صفر شدی

بی حقیقت طعنه بر مسلم زدی کافر شدی⁷¹²

İran toprağını sen arşın ve karış ile satarsın

Akıllı ve deli senin tavırlarından şaşırır

Kendi adını kâh Kulî koyarsın kâh Receb

⁷¹² Ahmed İdareçî-i Gîlânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, s.276-277; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 383-385.

Ey kalem bir döndün bu defa tam saf bozan oldun

Asılsızca Müslümanları kınadın, kâfir oldun.

Şairin, “*Hitâb be Ferengiyân*” adlı şiiri Hk. 1337/1919 yılında *Nesîm- Şimâl* Gazetesi’nde yayımlanmıştır. Eşrefuddîn’in yabancı ülkeler konusunda olumlu sözler sarf ettiği nadir şiirlerinden olan bu şiirde, batılı ülkelerin ilim ve teknolojiye ilerleyişi ve gelişmişliğini takdir etmiş, söz konusu ülkeler ile kendi ülkesini karşılaştırmış ve ülkesinin geri kalmışlığını acı bir mizah ile dile getirmiştir:

خطاب به فرنگیان

ای فرنگی ما مسلمانیم جنت مال ماست

در قیامت حور و غلمان ناز و نعمت مال ماست

ای فرنگی اتفاق و علم و صنعت مال تو

عدل و قانون و مساوات و عدالت مال تو

نقل عالمگیری و جنگ و جلادت مال تو

حرص و بخل و کینه و بغض و عداوت مال ماست

خواب راحت عیش و عشرت ناز و نعمت مال ماست

Avrupalılara Hitaben

Ey Avrupalı biz Müslüman'ız cennet bizimdir

Kıyamette huri, köle, bolluk ve bereket bizimdir

Ey Avrupalı birlik beraberlik, ilim ve sanat senindir

Adalet, kanun ve eşitlik senindir

Dünyayı ele geçirme, savaş ve mücadele senindir

Hırs, cimrilik ve kin, nefret ve düşmanlık bizimdir

Rahat uyku, zevk ve sefa, naz ve nimet bizimdir

ای فرنگی از شما باد آن عمارات قشنگ

افتتاح کارخانه اختراعات قشنگ

با ادب تحریر کردن آن عبارات قشنگ

جهل بیجا شور و غوغا فحش و تهمت مال ماست

خوابِ راحت عیش و عشرت ناز و نعمت مال ماست

Ey Avrupalı o güzel binalar sizin olsun

Güzel icatlar yapılan fabrikaların açılışı sizin olsun

O güzel ibareleri edep ile yazmak

Yersiz cehalet, kavga ve münakaşa, küfür ve iftira bizimdir

Rahat uyku, zevk ve sefa, naz ve nimet bizimdir

گر زنی بی سیم از دریا به ساحل تلگراف

گر کنی خلق گرامافون و سیماتوگراف

ورنمایی بهر خود از اطلس و مخمل لحاف

سندس و استبرق اندر باغ جنت مال ماست

خوابِ راحت استراحت ناز و نعمت مال ماست

Eğer kablosuz, denizden sahile telgraf çeksen de

Eğer gramofon ve sinematograf icat etsen de

Eğer kendin için ipek ve kadifeden örtü yapsan da

Cennet bahçesindeki altın işlemeli ipek kumaş, sırmalı kadife bizimdir

Rahat uyku, istirahat, bolluk bizimdir

اختراعات جدید و علم و صنعت زان تو

از زمین بر آسمان رفتن ز همت زان تو

مکتب و تشویش بر اطفال ملت زان تو

غوطه خوردن اندرین دریای ذلت مال ماست

Yeni icatlar, ilim ve sanat senindir

Himmetle yeryüzünden gökyüzüne gitmek senindir

Milletin çocukların okula gitme telaşı senindir

Bu zillet denizinde boğulmak bizimdir

Rahat uyku istirahat, cehalet ve gaflet bizimdir.

Hk. 1333/1915 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan terkib-i bend nazım biçiminde yazılmış olan “*İyd-i Fiṭr-i 1333*” adlı şiiri 48 beyittir. Eşrefuddîn, yabancıların saldırılarına karşı vatanı ve dini müdafaa konusunda halkı birlikte hareket etmeye davet etmektedir. Yabancıların ülkeyi işgali konusunda takınılan tavrın değişmesini eleştiren şair, sorunun bizzat kendilerinde olduğunu dile getirmektedir. Rusların ülke topraklarından çekildiği haberini de paylaşan Eşrefuddîn; işgalci güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini fakat cezasını kendi ülkesinin çektiğini belirtmiştir:

عید فطر ۱۳۳۳

ایها الناس اجتماع کنید

رفعِ ضدیت و نزاع کنید

حمله بر دیو ارتجاع کنید

ایها المؤمنین دفاع کنید

ورنه مسجد کلیسیا می شه

رخنه در شرع انبیا می شه

1333 Yılı Ramazan Bayramı

Ey insanlar birlik olun

⁷¹³ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 206-207; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-î Nesîm-i Şimâl*, s.299-300.

Zıtlığı ve kavgayı ortadan kaldırın

İrtica devine saldırın

Ey inananlar savunun

Yoksa mescit kilise olacak

Peygamberlerin şeriatında gedikler olacak

خاک تبریز قیمتِ جانست

ناز و نعمت در او فراوانست

از ولیعهد رشکِ رضوانست

خبر تازه تحتِ عنوانست

تازه از شهر روسها رفتند

دف زنان اشکیوسها رفتند

Tebriz toprağı can değerindedir

Onda bolluk bereket pek çoktur

Cennetteki Rıdvan* bile veliahtı kıskanır

Yeni haber başlığın altındadır

Yeni gitti şehirden Ruslar

Gitti tef çalan Eşkbûs 'lar**

بارکالله به حاکم زنجان

می کند سنگریزه را مرجان

می دهد از برای ملت جان

کرده ارزان خیار و بادمجان

* Cennet kapısında nöbet tutan bekçi.

** Şahnâme'de Rustem tarafından öldürülen savaşçının adı.

قند روسی و چایی نمسه

هست تقدیم حاکم خمسه

Maşallah Zencân valisine

Çakıl taşını mercan yapıyor

Millet için can veriyor

Ucuzlatmış salatalık ve patlıcanı

Rus şekeri ve Nemçe* çayı

Hamse** valisinin takdimidir

اهل قزوین همه ز کور و چلاق

داده تغییر مشرب و اخلاق

کرده عادت به خوردن قشلاق

روسها تا کوندج و شلاق

آمدند و دوباره برگشتند

هم پیاده سواره برگشتند

Hepsi kör ve çolak olan Kazvîn halkı

Değiştirmiş meşrebi ve ahlakını

Alışmış kışlık yemeye

Ruslar Kûndec*** ve Şellâk'a kadar

Geldiler ve geri döndüler

Hem yaya hem süvari, döndüler

شهر شهر خراب شد به تو چه

* Avusturya.

** Bugün Zencan olarak bilinen eyalet.

*** Kazvîn'e bağlı bir köy.

دور دور عقاب شد به تو چه

خضم پا در رکاب شد به تو چه

آلمان کامیاب شد به تو چه

مدعی نیست گشت ما هستیم

دیگری باده خورد ما مستیم⁷¹⁴

Şehir, şehir harap olduysa sana ne?

Devir, kartal* devri olduysa sana ne?

Düşman ayağını üzengiye koyduysa sana ne?

Alman mutlu olduysa sana ne?

İddia sahibi yok oldu, biz varız

Başkası şarap içti, biz sarhoş olduk.

2.1.1.9. Nesîm-i Şimâl Gazetesi Hakkındaki Şiirleri:

Nesîm-i Şimâl Gazetesi Hk. 1324/1906 yılında Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî müdürlüğünde haftalık gazete olarak yayım hayatına başlamış ve kimi zaman Eşrefuddîn'in seyahatleri ve hastalığı sebebi ile kimi zaman ise kısa süreli yayım durdurma kararları haricinde belirli aralıklar ile şairin vefatına (1352/M 1934) kadar, yaklaşık yirmi yıl boyunca kendisi tarafından yayımlanmaya devam etmiştir. Eşrefuddîn, *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'ni konu edindiği şiirlerinde bu gazetenin; yayım amacı ve hedefleri, halkın ona olan sevgisi ve bağlılığı, basın ve tarafsız yayım gibi meseleleri ele almıştır. Şairin *Nesîm-i Şimâl* hakkında kaleme aldığı şiirlerden bazı örnekler ise şunlardır:

Hş. 1311/1893 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan mesnevi nazım türündeki “*Der Tesîs-i Nesîm u Bağ-i Bihişt*” adlı şiiri 65 beyittir. Eşrefuddîn bu şiirinde hayatını, *Nesîm-i Şimâl*'in kuruluşunu ve *Bağ-i Bihişt* kitabını konu edinmiştir. *Nesîm-i Şimâl*'in meşrutiyetin ilan edilmesi ile birlikte Hk. 1324/1906 yılında ortaya

⁷¹⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 398-400; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.526-528.

* İngiliz sancağında yer alan iki başlı kartaldan ötürü burada İngitere kastedilmiştir.

çıkışını, gazetede yayımlanan şiirlerinin ise Hk. 1338/1920 yılında *Bağ-i Bihîşt* adlı kitapta toplandığını ifade etmektedir. Şair, ayrıca bu dönemin önemli gazetelerinden olan ve meclisin bombalanması neticesinde basımı durdurulan *Şur-i İsrâfil*'den de söz etmektedir:

در تأسیس نسیم و باغ بهشت

در هزار و سیصد و بیست و چهار   چونکه شد مشروطه این شهر و دیار
کردم ایجاد این نسیم نغز را   عطر بخشیدم ز بویش مغز را

Nesîm ve Bağ-i Bihîşt'in Tesisi

Bin üç yüz yirmi dördte, Meşrutiyet olduğunda bu diyar ve şehirde

Bu latif Nesîm'i icat ettim, onun güzel kokular bağışladım

چون به تهران پارلمان تأسیس شد   جنگ حق با لشکر ابلیس شد
بعد چندی از تقاضای زمان   شد حیاط پارلمان بمباردمان
کشته گردیدند با خوف و خطر   صور اسرافیل با جمعی دگر
در ولایات انجمنها بسته شد   در مجامع هم دهنها بسته شد

Tahrân'da parlamento tesis edildiğinde, iblis ordusu ile Hak savaşı oldu

Bir süre sonra zamanın gereğince, parlamentonun avlusu bombalandı

Korku ve tehlike içerisinde öldürdüler (susturuldular), Şûr-i İsrâfil ile diğer bir grup

Vilayetlerde topluluklar kapatıldı, toplantılarda da ağızlar kapandı

شرح آن قحطی و آن رنج و عذاب   با اشاره درج شد در این کتاب
در هزار و سیصد و سی هشت من   همتی کردم ز لطف ذوالمنن
دادم اندر صفحه جولان خامه را   جمع کردم این فسنجان نامه را⁷¹⁵

O kütük, sıkıntı ve azabın şerhine değinilerek bu kitaba dâhil edildi

⁷¹⁵ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.64-65; Hüseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 208-209.

Bin üç yüz otuz sekizde, iyilik ve lütuf sahibinin (Allah'ın) sayesinde himmet ettim

Kamış kalemi sayfada dolaştırdım, bu Fesencânnâme'yi topladım.

Eşrefuddîn, halkın *Nesîm-i Şimâl*'e olan sevgisini konu edindiği “*Râci' Be Nesîm*” adlı şiirde çocuktan yetişkine halkın her kesiminden okuyucusu olan, dinî meselelerden meşrutiyete kadar birçok konuda şiirler yayımlanan gazetenin o dönemde halka çok iyi geldiğini ve umut verdiğini dile getirmiştir:

راجع به نسيم

اهل قزوین همه از نام تو شاد

در خیرات ز شعر تو گشاد

مرد و زن جمله ز شعرت دلشاد

می کند درج حدیث و آیات

طعنه زد شعر تو بر قند و نبات

Nesîm Hakkında

Çazvînlilerin hepsi mutlu senin isminden

Hayırlar kapısı açıldı senin şiirinden

Kadın erkek hepsi senin şiirinin sevinciyle

Hadis ve ayetleri (eserlerinde) derc ederler

Senin şiirin şekerin itibarını zedeledi

اهل گیلان همگی یار تواند

یک به یک طالب دیدار تواند

بچه ها عاشق اشعار تواند

بفرستند ز شعرت صلوات

طعنه زد شعر تو بر قند و نبات

Gilânlıların hepsi senin dostundur

Birer birer seni görmeye talipler

Çocuklar senin şiirinle salavat getirirler

Gönderirler şiirine dualar

Senin şiirin şekerin itibarını zedeledi

به فقیران و به اطفال یتیم

اسم مشروطه نه زر داد نه سیم

دل ما خوش بود از شعر نسیم

که به افسرده دلان داد حیات

طعنه زد شعر تو بر قند و نبات

Fakirlere ve yetim çocuklara

Meşrutiyetin adı ne altın verdi ne de gümüş

Gönlümüz Nesîm'in şiirinden hoş oldu

Çünkü sıkılmış gönüllere hayat verdi

Senin şiirin şekerin itibarını zedeledi

جان فدای گل رخسار شما

چشمها طالب دیدار شما

مرد و زن عاشق اشعار شما

مرده ها زنده شدند این سنوات

شد نسیم تو به از قند و نبات⁷¹⁶

Can feda sizin gül yüzünüze

Gözler talip sizi görmeye

⁷¹⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 489.

Kadın erkek âşık sizin şiirlerinize

Ölüler dirildiler bu senelerde

Senin Nesîm'in şekerden de tatlı.

“*Selâm-i 'Aleyk*” başlıklı ve 26 beyitten oluşan şiirde, *Nesîm-i Şimâl*'de; dini, fakirleri, çiftçileri, yaşlıları ve kadınları kısacası halkı ve halkın haklarını koruyup kollayan şiirler kaleme alan şair ve gazetesinin halk tarafından ne denli çok sevildiği ifade edilmiştir:

سلام علیک

الا اشرف الدين سلام علیک

ایا آل یاسین سلام علیک

همه مست باشیم از روی تو

همه شاد گشتیم از روی تو

به از ماه و پروین سلام علیک

بیاییم یکسر همه سوی تو

الا اشرف الدين سلام علیک

Selam Olsun Sana

Ey Eşrefuddîn selam olsun sana

Ey Yasin soyu selam olsun sana

Hepimiz mutlu oluruz senin sayende, hepimiz sarhoş oluruz senin sayende

Gelelim hemen hepimiz sana doğru, ay ve yıldızdan daha iyi olan, selam olsun sana

Ey Eşrefuddîn selam olsun sana

طرفدار جمله فقیران تویی

درین شهر حامی پیران تویی

تویی ماه دیرین سلام علیک

هوادر نسوان در ایران تویی

الا اشرف الدين سلام علیک

Bu şehirde yaşlıları koruyan sensin, bütün fakirlerin yandaşı sensin

İran'da kadınların destekçisi sensin, ey kadim ay sensin selam olsun sana

Ey Eşrefuddîn selam olsun sana

محلات و گلپایگان و عراق
بروجرد و ناوند و ملک نراق
خمین و توسرکان با طمطراق
که ای حامی دین سلام علیک

الا اشرف الدین سلام علیک

Mahallat (Çehâr Mahall-i Bahtiyari) ve Gulpayegân* ve Irak, Burûcerd** ve Nâvend*** ve büyük Nerâk****

Ey ihtişamlı Hûmeyn***** ve Tûserkân***** ey din koruyucusu selam olsun size

Ey Eşrefuddîn selam olsun sana

همه اهل بازار با صد شرف
گرفته نسیم شمالت به کف
بگویند با شوق و ذوق و شعف
ز ما بر تو تحسین سلام علیک

الا اشرف الدین سلام علیک

Bütün pazar ahalisi yüz şeref ile, aldı Nesîm-i Şimâl'ini eline

Derler zevk şevk ve mutluluk ile bizden sana tebrik ve selam olsun

Ey Eşrefuddîn selam olsun sana

فقیران و دهقان و زارع تمام
فرستاد هریک درود و سلام

سراسر بگویند از خاص و عام

هواخواه مسکین سلام علیک

الا اشرف الدین سلام علیک⁷¹⁷

Bütün fakirler köylüler ve çiftçi, övgü ve selam gönderir her biri

* İran'ın İsfahan Eyaletinde bulunan bir şehir.

** İran'ın Luristân Eyaletinde bulunan bir şehir.

*** İran'ın Erdebil Eyaletinde bulunan bir köy.

**** İran'ın Merkezi Eyaletinde bulunan bir şehir.

***** İran'ın Merkezi Eyaletinde bulunan bir şehir.

***** İran'ın Hamedân Eyaletinde bulunan bir şehir.

⁷¹⁷ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.437-438.

Baştan başa bütün herkes, miskinlerin destekçisi selam olsun sana

Ey Eşrefuddîn selam olsun sana.

Eşrefuddîn, “*Râci‘ Be Nesîm-i Şimâl*” başlıklı bu şiirinde *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nin kendisinin ve halkın gözünde, dini ve çaresiz insanları korumak, cehalet ile mücadele etmek gibi bazı misyonlar üstlendiğini dile getirmiş, gazetesinin doğru bilgiler sunduğunun ve tarafsız davrandığının altını çizmiştir:

راجع به نسیم شمال

عارف و صاحب نظر هست نسیم شمال

فاضل و صاحب هنر هست نسیم شمال

دافع شر و خطر هست نسیم شمال

روشنی هر بصر هست نسیم شمال

منبع فضل و هنر هست نسیم شمال

Nesîm-i Şimâl Hakkında

Arif ve ileri görüşlüdür Nesîm-i Şimâl

Faziletli ve hüner sahibidir Nesîm-i Şimâl

Kötülük ve tehlikeyi defedendir Nesîm-i Şimâl

Her gözün aydınlığıdır Nesîm-i Şimâl

Fazilet ve hünerin kaynağıdır Nesîm-i Şimâl

هست بیانات وی جمله صحیح و متین

در نظر عارف و شاعر و اهل یقین

کیست که جز او بود حامی اسلام و دین

حامی بیچارگان هست نسیم شمال

منبع فضل و هنر هست نسیم شمال

Onun beyanlarının hepsi doğru ve sağlamdır

Arif, şair ve basiret sahiplerinin nazarında

Ondan başka kimdir? İslâm ve dinin koruyucusu

Çaresizlerin koruyucusudur Nesîm-i Şimâl

Fazilet ve hüner sahibidir Nesîm-i Şimâl

یافته از دانشش بی ادبان تربیت

قلب همه یافته از سخنش تقویت

خلق جهان یک به یک گفته به وی تهنیت

اوست یکی بیطرف دور ز جنگ و جدال

منبع فضل و هنر هست نسیم شمال⁷¹⁸

Cahiller edep öğrendi onun bilgisinden

Herkesin kalbi sağlamaştı onun sözünden

Dünya halkı birer birer onu kutladı

Savaş ve düşmanlıktan uzak tarafsız tek kişi odur

Fazilet ve hüner sahibidir Nesîm-i Şimâl.

2.1.1.10. Hiciv ve Mizahî Tarzdaki Şiirleri:

Hiciv: *Hiciv* şiirde; küfür, kötü söz söyleme, sitem, alay, komedi, yerme, ayıplamak ve kişilerin kusurlarını saymaktır ve methin zıttı olarak yer alır.⁷¹⁹ Eğer söz bir kişiyi övmek için kullanılırsa, methedilirse ya da dalkavukluk yapılırsa *medh*; söz, bir kişiyi aşağılamak ya da tehdit etmek için kullanılırsa da *hiciv*⁷²⁰ denilmektedir. Bu edebiyat türü toplumun eksiklik ve kusurlarını ve toplumun acı gerçeklerini mübalağalı bir şekilde yani olduğundan daha kötü göstermektedir. Hicvin kaynağı şaka ve gülmektir, fakat bu gülme şakadan ve mutluluktan değildir; bu gülümseme, hata yapan kişilerin hatalarını anlamasını sağlayan, toplumsal hayatta ortaya çıkan

⁷¹⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 525-526; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 681-683.

⁷¹⁹ Mansûr Restgâr-i Fesâî, *Envâ'î Şi'ir-i Fârsî*, İntişârât-i Novîn-i Şirâz, Şiraz, 1380, s.208-209.

⁷²⁰ 'Azizullâh-i Kâsib, *Çeşm Endâz-i Târîhî Hicv*, y.y. , 1366, s. 9.

kusurları ve eksiklikleri ortadan kaldıran, acı, ciddî iğneleyici bir gülümsemedir.⁷²¹ Kusurların dile getirilme maksadı düşmanlık olmadığı sürece; kişi veya toplumun kusurlarının ortadan kaldırması ve düzeltilmesi için kullanıldığında yapıcıdır.⁷²² Hicvin, eleştiri nitelikli edebiyatın tamamını kapsadığı söylenebilir.⁷²³

Hiciv, geçmişi Yunan ve Roma medeniyetlerine kadar dayanan en eski kültür ve edebiyat türlerinden biridir. *Hiciv*, İslâm sonrasında Fars edebiyatında ortaya çıkmış ve edebiyatın temel konularından biri haline gelmiştir. İran *hicvi*, Arap edebiyatı etkisinde kalması sebebi ile hem konu hem de sanat açısından Arap *hicvine* oldukça benzemektedir. Müslüman edip ve şairler tarih boyunca edebiyatta kişisel ve toplumsal eleştiriler; *hiciv*, *hezel* ve *mizah* için birçok kavram kullanmışlardır. *Hiciv*, *hezel*, *tanz*, *fokahe*, *latife*, *mutâyebe*, *muzah* gibi kavramlar kendilerine has özellikler taşımalarına rağmen çoğu kez birbirlerinin yerine kullanılmıştır.⁷²⁴

Eski İran edebiyatında *hiciv* bildiğimiz anlamıyla yani; kinayeli ve mizah ve şaka görünümlü toplumsal eleştiri çok az görülmektedir çünkü bu dönemde ülkenin idarî ve toplumsal durumu gereği edebiyat daha çok Şâh ve saray efradı için yapılmaktaydı bu nedenle şair veya yazarın onları eleştirme imkânları yoktu.⁷²⁵ Bu alandaki sınırlı örneklerden bazıları; VIII. yüzyıl şairi Sa‘di-yi Şîrâzî’nin birçok şiiri, ‘Ubeyd-i Zâkânî’nin mensur eserleri; Mollâ Naşurîddîn, Muhammed Ali Şefâ Ali’nin bazı eserleri, Firdevsî, Hâkânî-yi Şîrvânî, Enverî, Sûzenî, Muhtârî-yi Gâznevî, Yağmâ-yi Cendeķî’nin çoğu eseri *tanz* örnekleridir. Zikredilen isimler arasında klasik Fars edebiyatının en büyük mizah ve *tanz* yazarı ‘Ubeyd-i Zâkânî’dir.⁷²⁶

Hezl/Hezel: “*Hiciv* denir denmez konuyla ilgili hemen akla gelen ikinci kavram *hezldir*. *Hezelin* klasik Fars edebiyatında genellikle *hicivle* aynı anlama geldiği ve *Farsçada* *hecv-i hezkâmîz* (*hezelle* karışık *hiciv*) *terkibinin*, *ikisinin* bu ortak özelliğini *yansıttığı* görülür.”⁷²⁷ *Hezelin* sözlük anlamı mizah ve gerçeğin zıttıdır; edebiyatta ise

⁷²¹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 36.

⁷²² ‘Azîzullâh-i Kâsib, *Çeşm Endâz-i Târîhî Hicv*, s. 9.

⁷²³ Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara,2002, s. 30.

⁷²⁴ Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, s. 3,27, 28.

⁷²⁵ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 38.

⁷²⁶ Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, s. 43; Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 38-39.

⁷²⁷ Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, s. 34.

mizah ile karışık mazmunların şerhini ya da komik hikâyeler ve ünlü mizahi deyimleri kapsar.⁷²⁸

Tanz: Bir kişinin veya toplumun yapmış olduğu çirkinlikler ve alçaklıklar hakkında halkı haberdar etmek için kullanılan edebi bir türdür.⁷²⁹ *Tanzın* dili *hiciv* ve *hezel* gibi kincidir, edebi açıdan itiraz eder ve sonrasında ise toplumun eksikliklerini ve kusurlarını düzeltir.⁷³⁰ *Tanzın* hicivden en önemli farkı; kapalı ve kinayeli olması ya da hicivdeki keskinliğe sahip olmamasıdır.⁷³¹ Bir başka özelliği ise bilgilendirici olmasıdır.⁷³² *Tanz*, meşrutiyet sonrasında eleştirel içerikli Fars edebiyatının bir kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte edebiyatın hiciv ve hezel olarak ifade edilen bir bölümü; bilhassa ahlakî ve sosyal içerikli edebiyat, *tanz/eleştirel mizah*⁷³³ olarak ifade edilmektedir.

Klasik eserlerde, eski edebiyatçıların genelde *hiciv* ve *hezelden* oluşan iki temel kavram kullandıkları; modern edebiyatçıların ise bunlara ek olarak çoğunlukla sosyal ve ahlaki hiciv içeren *tanzın* bulunduğu *şi'ir-i intikâdî (eleştirel şiir)*⁷³⁴ terkinini kullandıkları görülmektedir.

Meşrutiyet dönemine gelindiğinde Meşrutiyet şiiri kimi zaman kinaye ve alaycılıktan ortaya çıkar ve azarlama ve saygısızlığa kadar ulaşabilir toplumun öfke ve nefretini ifade eder. Bu öfke daha çok hiciv ile azaltılır. Meşrutiyet şiirinde; gülme, alay etme, iğrenmek, öfke ve nefret ile karşılaşılır. Şairler nefretlerini okuyucuya daha fazla aktarabilmek ve ikna edebilmek adına şiirlerini eleştirel bir şekilde ele almışlardır. Meşrutiyet şiirinde hem komik *tanz* ile hem de ciddî *tanz* ile bazen de *tanz* ve ciddiyet ile karışık şiirler ile karşılaşmak mümkündür. Eşrefuddîn'in yaşamdan şikâyet eden birkaç komik şiiri dışında başka örnek bulmak pek mümkün değildir;

⁷²⁸ Zeynel'âbidîn Mütemen, *Şi'ir u Edeb-i Fârsî*, Tâbeş, Tahran, 1332, s.203; Mansûr Restgâr-i Fesâî, *Envâ'i Şi'ir-i Fârsî*, s.207.

⁷²⁹ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 416.

⁷³⁰ Seyyide Rukîye Fercûdî, 'Abbas Hâifi, "Tanz u Nakîze Zebân-i Borrende-i Şi'r-i 'Aşr-i Meşrûte", *Evvelîn Humâyîş-i Beyn-el Millellî Novâverî u Tehkîk Der Huner u 'Ulûm-i İnsânî*, 1394, s. 2.

⁷³¹ Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, s. 40.

⁷³² Seyyide Rukîye Fercûdî, 'Abbas Hâifi, "Tanz u Nakîze Zebân-i Borrende-i Şi'r-i 'Aşr-i Meşrûte", s. 2.

⁷³³ Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, s. 39,41.

⁷³⁴ Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, s. 29.

meşrutiyetin tanz şiirini daha çok toplumsal ve siyasi durumlara itiraz oluşturmaktadır.⁷³⁵

Meşrutiyetin başlaması ile bir kısmı mizahî olan, devletten bağımsız kimi yayınlar açılmış; özgürlük, adalet isteği, meclisin tesisi gibi konular yeni bir üslup ile mizah ve *tanz* türünde ele alınmıştır. *Tanz* ve *hiciv* gelişmiş ve o döneme kadar şiir ve nesirde yeri olmayan konuşma dilindeki kelime ve meseller *tanz* ile birlikte şiir ve nesirde artmıştır.⁷³⁶ Gazetecilik ile birlikte gerçek *tanz* ortaya çıkmış ve özgürlük isteği *tegazzül* şiiri ile birleşmiştir. Bu süreçte Fars nesrinde dikkat çekici bir aşama kaydedilmiş; özgürlük talebi, eski milliyetçi duygular, siyasi ve vatan ile ilgili şiirlerden oluşan bir kısım makaleler ve kısa mizahî tefrikalar yayımlanmıştır.⁷³⁷ Bu dönem *hicvi* ve *tanzı* aynı zamanda geçmiş rejimin ayıplarını ve kusurlarını ve çalışmalarını da mizahî bir dil ile ele almıştır. Bu yazılar konuşma diliyle hazırlanmıştır ve edebiyatı halka yakınlaştırmak isteyen yazarlar için iyi örnekler teşkil etmişlerdir. Halkın farklı kesimlerinin kullandığı dili; daha önceki yazarların kullanmaktan kaçındığı deyimler ve atasözlerinin kullanılması halkın edebî nesri beğenmesi için bir adım olmuştur. Bu tarz yazarlığı Dehşoda *Şûr-i İsrâfil* ile başlatmış, *hicivli* şiirin öncülüğünü de Seyyid Eşrefuddîn-i Kazvînî yapmıştır.⁷³⁸

İran siyasi gazete yazarlarından özellikle ikisi *Molla Nâşiruddîn* gazetesinin üslubundan fazlasıyla yararlanmışlardır. Bu yazarlardan biri *Nesîm-i Şimâl*'deki şiirlerini Şâbir'in üslubunu takip ederek söyleyen Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî, diğeri ise kendine has bir nesir üslubu yaratan ve Fars mizah ve eleştiri nesrinin temelini oluşturan kişi olarak tanınan Ali Ekber Dehşodâ'dır.⁷³⁹

Ali Ekber Dehşodâ İstibdattan, toplumsal düzensizliklerden, cehalet ve hurafelerden duyduğu rahatsızlıkları *Çerend u Perend* başlığıyla *Şûr-i İsrâfil* gazetesinde yayımladığı mizahî makalelerde eleştirmiştir. Seyyid Eşrefuddîn de

⁷³⁵ Ya'kûb Âjend, *Teceddod-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, Mû'essese-i Tehkîkât u Tuvsie-i 'Ulûm-i İnsânî, Tahran, 1384, s. 259-260.

⁷³⁶ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 433.

⁷³⁷ Mehveş Vâhiddüst, *Edebîyât-i İrân Der Devre-i Kâcâr*, s. 434; Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, s. 39.

⁷³⁸ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 36,39.

⁷³⁹ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, C. II, s. 61.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nde halk dili ile kaleme aldığı şiirlerinde yaşadığı dönemin yanlışlarını mizahî bir dille ifade etmiştir.⁷⁴⁰

Meşrutiyet döneminde Reş'te: *Nesîm-i Şimâl*, *Kenkâş*, *Sedâ-î Reşt*, *Gilân* ve *Hayr-ul Kemâl* ve Tahran'da: *Şûr-u İsrâfîl* ve *İran-i Nov* gibi gazetelerde yayımlanan şiirlerin konusunun çoğunluğunu; meşrutiyet döneminin önemli olayları, vatanseverlik ya da eleştirel ve toplumsal hiciv oluşturmaktadır.⁷⁴¹ Meşrutiyetle birlikte gerçek *hiciv* edebiyatı ortaya çıkmıştır ve *hiciv* ve realizm *tegazzül*⁷⁴² şiir türünde birleşmişlerdir. Meşrutiyetin öncesinde ve meşrutiyet döneminde *tanz*, *hiciv* ve *hezelin*⁷⁴³ yerini almıştır. Meşrutiyet döneminin en baskın edebiyat türünün *tanz* edebiyatı⁷⁴⁴ olduğu söylenebilir. *Tanz* türünde şiir kaleme alan şairlerin başında gelen ve bu şiirin öncülüğünü yapan Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'dir, onu; Edîbu'l- Memâlik Ferâhânî, İrec Mirza, Pervîn-i İ'tisâmî, Meliku'ş-şu'arâ Bahâr, Ali, Ekber Dehhodâ gibi dönemin ünlü şairleri takip etmektedir.⁷⁴⁵

Eşrefuddîn'in şiirinde öne çıkan özelliklerden birinin halk diliyle yazması olduğunu belirtmişti, şiirin öne çıkan ikinci bir özelliği ise şiirlerinde kullandığı kendine has *hicvi* ve *tanzıdır*.

Eşrefuddîn'in şiirlerinde kullandığı *tanz* güçlü, açık ve iğneleyicidir. Şiirlerinin çoğu güçlü bir *tanz* ile doludur; tatlı nükteler eşliğinde fesat ve fitne ile mücadele eder; şiirlerinde *hiciv* ve toplum ahlakını konu edinmediği şiiri yoktur. Kinaye ve *tanz* ile harmanladığı ve şiirsel bir takım tabirlerle süslediği şiirleri halkın gönlünde yer etmiştir. Şair ömrünün son yıllarında hastalığı ve toplumun genel yapısının değişmesi sebebi ile daha çok öğüt ve nasihatlere yer verdiği şiirler kaleme almıştır.⁷⁴⁶

Eşrefuddîn'in, dönemin kültürel, siyasi, toplumsal, ekonomik olaylarını titizlikle ele aldığı ve dönemin sorunlarını, düzensizliklerini yansıtmaları açısından

⁷⁴⁰ Huseyn Faķîhî, Mihrnâz Aşğarî, "Muķâyese-i Tenz-i İctimâ'î Dehhodâ u Seyyîd Eşrefuddîn -i Gîlânî", *Faşlnâme-i İlmî- Pejûheşî Refâh-i İctimâ'î*, Sayı:54, Hş. 1393, s.319.

⁷⁴¹ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, C. I, Ter. Muhammed 'Abbâsî, Kânûn-i M'arifet, Tahran, 1335, s. 65.

⁷⁴² Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, s. 39.

⁷⁴³ Naci Tokmak, "Hiciv", *DİA*, C. 17, İstanbul, 1998, s. 449-450.

⁷⁴⁴ Mahsâ Sâkeniyân-i Dihkerdî, Murtezâ Reşîdî-yi Aşcerdî vd. , "Costârî Der Sebki Şu'erâ-yi Tenzperdâz-i 'Aşr-i Meşrûte Bâ Tekiye Ber (İfşâgerî u Âgâhî Beşş)", *Faşlnâme-i Pejûheşhâ-yi Edebî*, S.58, s. 51.

⁷⁴⁵ Naci Tokmak, "Hiciv", *DİA*, s. 449-450.

⁷⁴⁶ Menîje 'Abdullahî, "Nigâhî Be Endîşe u Şi'r-i Nesîm-i Şimâl", Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 144,146,147.

önemli olan şiirleri; yumuşak mizahlı, hafif kinayeli, biraz alaylı, zekice kinayeler barındırır. Şairin eleştirel *tanz* söylemedeki kıvrak zekâsı ve mahareti sözdeki kin ve nefretin azalmasını sağlamaktadır.⁷⁴⁷ Eşrefuddîn'in toplumsal meseleleri eleştirel bir şekilde ele almasının yanı sıra *tanz* dilini kullanması şiirlerini unutulmaz hale getirmiştir. Şairin gerçekleri şiir şeklinde gazetesinde yayımlaması, İran Edebiyat Tarihi'nde öne çıkan seçkin bir üsluptur; bununla birlikte *tanz*dan yararlanması şairin önemli bir özelliğidir ve bu üslup Eşrefuddîn'e ayrıcalık ve özellik katmaktadır. Birçok araştırmacıya göre Eşrefuddîn'in *tanz*ının etkili olmasının sebeplerinden biri gazetede yayımlanması ve daha geniş kitlelere ulaşabiliyor olmasıdır.⁷⁴⁸

Şair; Şâh'ı, vezirleri, vekilleri, yabancıları ve yabancı hayranlığını eleştirdiği önemli siyasi mazmunları ve toplumsal sınıfları, kadın sorunlarını, hurafeler vb. kültürel ve toplumsal sorunları *tanz* ile ele almıştır.⁷⁴⁹ *Tanz* şiirlerini oluştururken çoğunlukla zıt kavramları yan yana kullanmıştır. Kimi zaman ciddî meseleler ile mizahı harmanlayarak, kimi zaman değerli şeyleri değersizlerle birlikte ele alarak, kimi zaman da üzerine yemin edilmeyecek şeyler üzerine yemin ederek mizahını ortaya çıkarmıştır.⁷⁵⁰ Şair çoğu mizahî şiirinde; Lât u Lût, Yetîm-i Cûce, Mîrzâ Keşûn 'Alî, Mehrûm el-Huquq, Fakîr, Miskîn Talebe vb.⁷⁵¹ komik imzalar ve mahlaslar kullanmıştır.

Eşrefuddîn'in kendine has mizahî üslubu ile oluşturduğu *tanz* şiirleri meşrutiyet döneminin en başarılı *tanz* şairlerinden biri sayılmasına vesile olmuştur. Kendisinden önce de siyasi ve toplumsal konularda bu tarzda şiir yazan şairler olsa dahi Eşrefuddîn'in sade ve halk dile ile kaleme aldığı *tanz* şiirleri halk tarafından beğeni ile okunmuş ve halkın bilgilenmesi açısından büyük önem arz etmiştir. Şair hakikatleri dile getirme konusunda korkusu olmadığı için gerçekleri olduğu gibi ifade etmiştir bu nedenle de *tanz*ı ezicidir, şaka ve saçmalıklardan da uzaktır. Eşrefuddîn'in, bu dönem şairleri içerisinde *tanz* şiirleri sayısı bakımından Ebûl Kâsim Hâlet'ten sonra gelen ikinci şair olarak kabul edilir.⁷⁵²

⁷⁴⁷ Cihângîr Şeferi, "Tenz u Sâhtâr-i Ân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl", Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 193.

⁷⁴⁸ Hâdî Derzî Râmendî, "Remz u Râz-i Pâyidâri-yi Şi'r-i Nesîm-i Şimâl", s. 37.

⁷⁴⁹ Cihângîr Şeferi, "Tanz u Sâhtâr-i Ân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl", s. 193.

⁷⁵⁰ Cihângîr Şeferi, "Tanz u Sâhtâr-i Ân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl", s. 213-220.

⁷⁵¹ Cihângîr Şeferi, "Tanz u Sâhtâr-i Ân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl", s. 220.

⁷⁵² Cihângîr Şeferi, "Tanz u Sâhtâr-i Ân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl", s. 220-221.

Eşrefuddîn'in *hicvi* hakkında İranlı şair ve yazar Muhammed Ali İslâmî Nedûşen şöyle demiştir: “*Nesîm-i Şimâl*'in *hicvi* çok sadedir, şikayetlenme/şikayet hali vardır, iğneleyici değildir. Doğrusu 'Ubeyd-i Zâkânî'nin aksine henüz olması gerektiği kadar onun değerinin bilinmediğini düşünüyorum.”⁷⁵³

Eşrefuddîn'in *tanz* şiirlerini; kişi ve kurumları hicvettiği; *hiciv-tanz* şiirleri ve toplumda gördüğü aksaklıkları ve bozuklukları mizahî bir dille eleştirdiği sosyal eleştiri şiirleri oluşturmaktadır.

Şair kendi *tanz* için şiirinde şöyle demiştir:

هر چند که شعر تو چون میوه تر باشد

مضمون عبارتش چون شهد شکر باشد

این شیوه سخن گفتن دارای خطر باشد⁷⁵⁴

Her ne kadar senin şiirin taze meyve gibi olsa da

Mazmunlarının ifadesi bal, şeker gibi olsa da

Bu şekilde siir söylemek tehlikelidir.

Seyyid Eşrefuddîn meşrutiyet döneminde *hiciv* yazarlığının öncüsüdür, hemen her şiirinde *hiciv* ve eleştiriden yararlanmışır.

Hş. 1294 yılı kış ayında Tahran'da kömür bulunmamasıyla ilgili kaleme aldığı bir şiirdir.⁷⁵⁵ Hk. 1335 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “ذغال” başlığı yayımlanmış olan şiir külliyatta “*Der Sâl-i 1325 Ki 'Ellâfhâ Be Zogâl Zer Varâk Zede Bûdend Sâhte Şod*” adıyla yer almıştır. Eşrefuddîn kömürün pahalı oluşu ve fakir halkın kömüre ulaşamaması; zenginlerin ve siyasilerin ise bu durumdan bihaber olmasını mizahî bir dil ile ele almıştır:

⁷⁵³ Mehdi Nûr Muhammedî, “Nâgoftihâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 58.

⁷⁵⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.213-216; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.305-308.

⁷⁵⁵ Mehdi Nûr Muhammedî, “Nâgoftihâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 46.

در سال ۱۳۲۵ که علافها به ذغال زرورق زده بودند ساخته شد

ای که رویت شده پنهان به جوال

آ ذغال، شازده ذغال ، میرزا ذغال

از تو وافورکشان مست همه

قهوه چیهها به تو پابست همه

اهل معنی به تو همدست همه

آ ذغال، شازده آ ذغال ، میرزا آ ذغال

1325 Yılında Oduncular Kömüre Yıldız Yapıştırdığında Oluşturuldu

Ey yüzü çuval gizlenmiş olan

A kömür, şehzade kömür, mîrzâ kömür

Esrar içenler hep sarhoş senden

Kahveciler hep sana bağımlı

Hakikat ehilleri sohbet arkadaşı hep seninle

A kömür, şehzade kömür, mirza kömür

زینت خانه و مطبخ از توست

گرمی عالم برزخ از توست

رونق آتش دوزخ از توست

آ ذغال، شازده آ ذغال ، میرزا آ ذغال

Evi ve mutfağı süsleyen sensin

Ruhlar âleminin sıcaklığı sendendir

Cehennem ateşinin parlaklığı sendendir

A kömür, şehzade kömür, mîrzâ kömür

روغن و گوشت اگر گشته گران

هست امید که گردد ارزان

لیک نرخ تو همان است همان

آ ذغال، شازده آ ذغال ، میرزا آ ذغال

Yağ ve et pahalalmışsa olsa da

Ucuzlayacağı ümidi vardır

Fakat senin fiyatın aynıdır aynı

A kömür, şehzade kömür, mîrzâ kömür

اغیا از تو به عیش و طربند

وزرا گرم ز تو روز و شبند

فقرا بی تو به رنج و تعبند

آ ذغال، شازده آ ذغال ، میرزا آ ذغال⁷⁵⁶

Zenginlerin senin sayesinde keyifleri yerinde

Vekiller senin sayende gece gündüz üşümezler

Fakirler sensizlikten sıkıntı ve zahmetteler

A kömür, şehzade kömür, mîrzâ kömür.

Hk. 1337 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde “*Tezellum-i Ehâli-yi Nerâk u Naʔanz Ez Receb ‘alî*” başlığı ile yayımlanan şiir 12 beyitten oluşmaktadır. Şairin vekilleri ve üst düzey yetkilileri hicvettiği şiirde; halkın canının ve namusunun tehlikede olduğunu aynı zamanda yoklukla boğuştuğunu dile getirmiş; söz konusu yöneticilerin gereğini yapmadığını belirtmiştir. *Hindi ya da Kumru sesi olduğu belirtilen*⁷⁵⁷ “بقره بقو بقو بقو” ifadesi ile slogan niteliğinde olan bir söz kullandığı göze çarpmaktadır:

تظلم اهالی نراق و نطنز از رجبعلی

⁷⁵⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 245-247; Hüseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 342-344.

⁷⁵⁷ Hâdî Derzî Râmendî, “Remz u Râ-i Pâyidâri-yi Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl” , s. 39.

ای امنای مملکت ای امرای مملکت

ای وزرای مملکت بقره بقو بقو

در خطر است جان ما سوخته خانمان ما

گم شده دختران ما بقره بقو بقو

Nerâk ve Națanz Sakinlerinin Receb‘alî‘den Dolayı Zulme Uğraması

Ey memleketin güvenilir kişileri, ey memleketin emirleri

Ey memleketin vezirleri gugukguk gugukguk

Tehlikededir canımız, yanmış ocağımız

Kaybolmuş kızlarımız gugukguk gugukguk

عرصه به خلق تنگ رجبعلی پلنگ شد

چماق او تفنگ شد بقره بقو بقو

آه که کشته شد زخم بقره بقو بقو

بقره بقو همی زخم بقره بقو بقو

Receb‘alî kaplan oldu, halkın meydan daraldı

Çomağı tüfek oldu gugukguk gugukguk

Ah ki karım öldü gugukguk gugukguk

Gugukguk vururum hep gugukguk gugukguk

آه ز سردی هوا وای ز ظلم ناروا

گفت فقیر بینوا بقره بقو بقو

ای بت شوخ و شنگ ما با تلفن و زنگ ما

گو به وزیر جنگ ما بقره بقو بقو⁷⁵⁸

⁷⁵⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 284-285 ; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 392-393.

Ah, havanın soğuşundan; eyvah, reva olmayan zulümden

Zavallı fakir dedi gugukguk gugukguk

Ey bizim neşeli sevgilimiz, telefonumuzla

Savaş bakanımıza gugukguk gugukguk de

Hş. 1304/1925 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "Devre-i Şeşşom" başlığı ile yayımlanan şiir, Eşrefuddîn'in vefatından sonra bir kez daha yayımlanmıştır. Şair, altıncı dönemden söz ettiği şiirde, meclisin var olan sorunları çözme mercii ve vekillerin ise korkusuzca sorunların üzerine gidebilecek en üst mertebedeki kişiler olduklarının altını çizmiştir. Halk tarafından meclise ve vekillere verilen yetkiler ile parlamentonun halk için halk adına kararlar alması gerektiğini dile getirmiştir. Eşrefuddîn, meclisin altıncı döneminden söz ettiği hiciv ile harmanladığı şiirinde meclisi ve vekilleri mizahî bir dille eleştirmiştir:

دوره ششم

شهر ما مجلس شورا دارد

موقع نطق چه پروا دارد

اطلاع از همه دنیا دارد

پارلمان رتبهٔ اعلا دارد

مجلس تازه تماشا دارد

Altıncı Dönem

Şehrimizin parlamentosu var

Nutuk vaktinde ne korkusu var

Bütün dünyadan haberi var

Parlamentonun yüce bir makamı var

Yeni meclis seyirlik

پارلمان بسته شده باز شود

باز قانون طرب ساز شود

وکلا عالی و ممتاز شود

کار مشروطه سرافراز شود

مجلس تازه تماشا دارد

Kapatılan parlamento, açılsın

Yine, kanun neşe saçsın

Vekiller yüce ve seçkin olsunlar

Meşrutiyetin uygulamaları övülsün

Yeni meclis seyirlik

Şiirde bir tarafta meşrutiyet için can veren gençlere, diğer tarafta ise parlamentonun kapalı olmasından mutluluk duyan kişilerin varlığına işaret edilmiştir:

بهر مشروطه جوانان عزیز

گشته کشته همه با خنجر تیز

یکی از رشت یکی از تبریز

دوش می گفت یکی اهل تمیز

مجلس تازه تماشا دارد

Meşrutiyet uğruna aziz gençlerin

Hepsi öldürüldü keskin hançer ile

Biri Reşt'ten, Tebriz'den biri

Diyordu dün gece bilginlerden biri

Yeni meclis seyirlik

ناطقان با علما بسته صفی

باز این مجلس گیرد شرفی

وکلا می رسد از هر طرفی

پارلمان بسته حناها به کفی

مجلس تازه تماشا دارد⁷⁵⁹

Nutuk atanlar âlimler ile saf tutmuş

Bu meclis tekrar şereflensin

Her taraftan vekiller geliyor

Parlamento eline kına yakmış

Yeni meclis seyirlik

Hk. 1334/1916 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan “*Goftem Be-çeşm*” adlı şiir 18 beyittir. Eşrefuddîn'in sorunlardan söz ettiği şiirde halkın, hiçbir şeyden şikâyet etmeden, sorgulamadan, her şeyi olduğu gibi kabul etmesinin beklenmesini eleştirmektedir:

گفتم بچشم

گفت اگر خواهی خبرهای دروغی نشنوی

نصف شب روکن به کند سولقان ، گفتم بچشم

گفت اگر ناناها سیاه و تلخ و بد طعم است و شور

صبر کن شاید شوی از صابران ، گفتم بچشم

Dedim Başüstüne

Dedi: yalan haberler işitmek istemiyorsan

Gece yarısı dön Kenusûlekân 'a*, *dedim başüstüne*

Dedi: ekmekler siyah, acı, tadı kötü ve tuzlu ise

Sabret belki sabırlılardan olursun, dedim başüstüne

⁷⁵⁹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.591-592; Hüseyin-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 771-773.

* Tahran'ın kuzey batısında yer alan iki köyün adıdır.

گفت اگر خواهی شوی شیرین به چشم اغنیا

عرعری کن همچو خر جفتک زنان ، گفتم بچشم

گفت اگر می ترسی از تکفیر ملا یقنلی

حرف مذهب را مگو با این و آن ، گفتم بچشم

گفت اگر خواهی شود آسوده مغزت از خیال

دم مزن از درس و بحث و امتحان ، گفتم بچشم

Dedi: eğer zenginlerin gözünde tatlı görünmek istiyorsan

Çifte atan eşekler gibi anır, dedim başüstüne

Dedi: Mollâ Yağnelî'nin tekfirinden korkuyorsan

Onunla bununla dinden konuşma, dedim başüstüne

Eğer zihninin hayallerden arınsın istiyorsan

Dersten, araştırmadan, sınavdan söz etme; dedim başüstüne

گفت اگر قند و شکر گردید در تهران گران

لبلو پر کن میان استکان ، گفتم بچشم

گفت اگر خواهی شوی روبین تن و گردن کلفت

غم مخور یک جو ز اوضاع جهان، گفتم بچشم⁷⁶⁰

Dedi: eğer Tahran'da şeker pahalandıysa

Bardağın yarısına kadar pancar doldur, dedim başüstüne

Eğer sağlam yapılı ve güçlü kuvvetli olmak istiyorsan

Dünyada olup biten şeylerden ötürü bir arpa (kadar bile) üzülme, dedim başüstüne.

“Derî Verî” adlı şiir, Hk. 1335/1917 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nde yayımlanmıştır. Eşrefuddîn’in şiirlerinde atasözleri ve deyimlere sıkça yer verdiği

⁷⁶⁰ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 305; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.416-417.

ifade edilmişti; bu şiirde de bend sonunda tekrar edilen “Keçi yavrusu ölme bahar gelecek, kavun ile salatalık gelecek (Ölme eşeğim ölme yaza yonca bitecek)” mısrası bu şiirlerine bir örnektir. Şair, açlık çeken kız çocuğuna sabırlı ve umutlu olması yönünde telkinde bulunurken bir taraftan da gerçekliği olmayan bir umut aşıladığını bu mizahî ifade ile belirtmektedir:

دری وری

دخترک عزیز من از غم نان به سر مزین

طفلك با تمیز من شعله به خشک و تر مزین

لولی اشکریز من بر دل من شرر مزین

سال دگر برای تو شوهر غمگسار میاد

بزک نمیر بهار میاد، خربزه با خیار میاد

Ivır Zıvır

Sevgili küçük kızım ekmek üzüntüsünden dövünme

Aklı başında yavrucağım kuru ve yaşı alevlendirme

Benim gözyaşı döken yavrum gönlümü yakma

Sonraki yıl senin için dert ortağı koca gelecek

Keçi yavrusu ölme bahar gelecek, kavun ile salatalık gelecek (Ölme eşeğim ölme yaza yonca bitecek)

هرچه خوری بخور ولی غم مخور از گرسنگی

غصه و غم به جای نان کم مخور از گرسنگی

یک دوسه روز صبر کن سم مخور از گسنگی

شام اگر نخورده ای فردا واست نهار میاد

بزک نمیر بهار میاد خربزه با خیار میاد

Ne yersen ye fakat gam yeme açlıktan

Birazcık ekmek için açlıktan dolayı sıkıntı ve üzüntü çekme

Bir iki üç gün sabret, zehir içme açlıktan

Akşam yemeği yememişsen eğer, yarın senin için öğle yemeği gelecek

Keçi yavrusu ölme bahar gelecek, kavun ile salatalık gelecek

شام نمی خوری مخور گشنه، بخواب دم مزن

گر به تنت فرو رود دشنه، بخواب دم مزن

خشک شده است آبها تشنه بخواب دم مزن

چرخ زنان به کام ما گردش روزگار میاد

بزک نمیر بهار میاد خربزه با خیار میاد⁷⁶¹

Akşam yemeği yemezsen yeme aç kal; uykuda da sayıklama

Tenine hançer girerse, uyu konuşma

Sular kurumuş; su içmeden uyu konuşma

Feleğinin dönüşü bizim muradımıza göre olacak

Keçi yavrusu ölme bahar gelecek, kavun ile salatalık gelecek

Hk. 1334/1914 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde "*Âh Vâh*" başlığı ile yer alan şiir, musammat nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Şiirde Rızâ Şâh döneminde halkın yoksulluk içerisinde yaşadığına değinen şair, Şâh'ı ve siyasilere hicvetmiştir:

آخ واخ

چه کنم از که کمک بهر شریعت طلبم

از کدامین مرد امداد و حمیت طلبم

مگر از شاه رضا (ع) یاری همت طلبم

یا غریب الغربا آخ چه کنم واخ چه کنم

⁷⁶¹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 263-264; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 370-371.

نظری ای وزرا آخ چه کنم واخ چه کنم

Ah Vah

Ne yapayım, şeriat için kimden yardım isteyeyim?

Hangi adamdan yardım ve koruma isteyeyim?

Yoksa Rızâ Şâh 'tan himmet bulunmasını mı isteyeyim?

Ey gariplerin garibi ah ne yapsam vah ne yapayım?

(Bir) Bakın ey vezirler ah ne yapsam vah ne yapayım?

Halkın bir taraftan sefalet diğer taraftan hastalık ile boğuştuğuna değinen şair, yetkililerin her iki konuda da bir adım atmamalarını eleştirmektedir:

یکطرف مانده رعیت همه عریان و فقر

زار عین غرق فلاکت چه صغیر و چه کبیر

یکطرف وحشت این هممه عالمگیر

در زمستان و وبا چکنم و آخ چکنم

نظری ای وزرا آخ چه کنم و آخ چه کنم

Bir tarafta çıplak ve fakir (düşmüş) halk

Büyük küçük tüm çiftçiler felakete gark olmuş

Bir tarafta bütün bu dünyayı kaplayan barbarlık

Kışın vebayla ah ne yapsam vah ne yapsam

(Bir) Bakın ey vezirler ah ne yapsam vah ne yapsam

Şâh'ın, halkın sıkıntı ile boğuştuğu bu dönemde bile zevkinden taviz vermeyişini, Şâh'ın av alışkanlığına gönderme yaparak eleştiren şair, onun ülkeyi yabancı ülkelerin sömürgesi haline getirişini de eleştirmiştir. Eşrefuddîn, devlet erkânının bir şey yapmayacağından o kadar emindir ki gaipten yardım beklediğini belirtir:

هم مگر شاه در این بیشه شکاری بکند

یا سلاطین جهان عهد و قراری بکند

دستی از غیب برون آید و کاری بکند

حسبی الله کفا آخ چه کنم و اخ چه کنم

نظری ای وزرا آخ چه کنم و اخ چه کنم

Acaba Şâh bu koruda belki av mı yapıyor?

Ya da Dünya Sultanları ile anlaşma mı yapıyor?

(Bari) Gaipten bir el gelse de bir şeyler yapsa

Ḥasbîyallahu Keffen (Allah bana yeter) ah ne yapsam vah ne yapsam

(Bir) Bakın ey vezirler ah ne yapsam vah ne yapsam

ای دریغا که زمستان شد و یخ بندان شد

موقع عیش و نشاط و طرب رندان شد

غصه مردم بی پول دو چندان شد

در عزای فقرا آخ چه کنم و اخ چه کنم

نظری ای وزرا آخ چه کنم و اخ چه کنم⁷⁶²

Ne yazık ki kış geldi ve her taraf buz oldu

Rintlerin zevk ve sefa, sevinç anıdır

Parasız halkın üzüntüsü ikiye katlandı

Fakirlerin yasından ah ne yapsam vah ne yapsam

(Bir) Bakın ey vezirler ah ne yapsam vah ne yapsam.

⁷⁶² Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 106; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.187-189.

“*Merhabâ Yâ'nî Keşk*” adlı şiirin, Hk. 1330 Nâşir ul-Mulk’un, ‘Azd ul-Mulk’un yerine naip olarak seçilmesi üzerine⁷⁶³ kaleme alındığı düşünülmektedir. Eşrefuddîn, takmış olduğu ilginç lakaplar eşliğinde dönemin zalim hâkimlerini yöneticilerini eleştirmiş “نهنگ السلطنه” ve “پلنگ الدوله”⁷⁶⁴ terkiplerini üreterek zamanın zalim ve halkın malına ve canına kasteden kişilerini mizahî bir şekilde ele almıştır.

مرحبا یعنی کشک

ای نهنگ السلطنه ای صدر والا مرحبا

می کنی در کشتن ملت تقلا مرحبا

نه به سید رحم کردی نه به ملا مرحبا

نه معمم از تو راضی نه مکلا مرحبا

بارکالله مرحبا، بارک الله مرحبا

Ey Değersiz Kişi Merhaba

Ey Nihengu's-saltana (Saltanat Timsahı) , ey yüce vezir merhaba

Milleti öldürmek için çabalıyorsun, merhaba!

Ne Seyyid'e merhamet ettin ne de Molla'ya, merhaba!

Ne sarıklı senden razı ne de şapkalı, merhaba!

Barekallah merhaba, Bârekallah merhaba!

بارها گفتم بگو بشنو ولی قرقر مکن

ای وزیر خوش قدم خود را عمادلر مکن

قلب شاهنشاه را از بغض ملت پر مکن

بختیاری را مرنجان جنگ با کلهر مکن

⁷⁶³ Abdurrâhîm Zâkîr Hüseynî, *Edebiyât-i Siyâsî-i İrân Der 'Esr-i Meşruûfiyet*, C.I, s. 288, 294-296.

⁷⁶⁴ Cihângîr Şeferi, “Tanz u Sâhtâr-i Ân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl”, s. 194; 213.

خوب کردی زین اسبت رامطلا مرحبا

Defalarca dedim; konuş, dinle fakat homurdanma

Ey güzel endamlı vezir, kendini 'İmâd-i Lur*' yapma

Şâh'ın gönlünü millet düşmanlığıyla doldurma

Bahtiyarîleri üzme, Kelhurlularla savaşıma

İyi ettin, atına altın eyer vurdun, merhaba

ای پلنگ الدوله سر خلق را افشا مکن

پاکت سربسته را بی اذن ملت وامکن

وان پلنگ الدوله بگذشته را رسوا مکن

ملت لشته نشا را از طمع بی پا مکن

ای رئیس پست خانه بارک الله مرحبا⁷⁶⁵

Ey Pelengu'd-devle (Devletin Kaplanı) halkın sırrını ifşa etme

Kapalı zarfı milletin izni olmadan açma

Ve o geçmişteki Peleng'ud-devle'yi rezil etme

Leşte Neşâ** milletini tamahtan dolayı ayaksız bırakma

Ey postane müdürü, Bârekallah, merhaba

Eşrefuddîn'in "Edebiyât" başlığı ile müstezâd nazım biçiminde kaleme adlığı şiiri 18 beyittir. Ahmed Şâh için yazdığı düşünülen bu şiirde şair, Şâh'ın ülke yönetiminden, ülkeyi işgal eden düşmanlardan ve halkın çektiği sefaletten habersiz olduğunu düşünmekte ve bu durumu eleştirel bir dille ifade etmektedir:

* *İmâdeddîn Fezlevî/Fuzulî; Selçuklu Dönemi'nin ünlü saray şairlerindedir. Hâce Şemseddîn Muhammed Cuveynî'nin meddahlarından.

⁷⁶⁵ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 345-346; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 464-466.

** İran'ın Gilân Eyaleti'ne bağlı bir şehir.

گوئیای بی خبر از ملک شه تاجور است
مملکت در خطر است

وین چه آشوب وچه فتنه است که در بحر و بر است
شه مگر بیخبر است

خائنان عصمت و ناموس وطن داده به باد
زین جماعت فریاد

غافل از کشور خود آن شه والاگهر است
شه مگر بیخبر است

Edebiyat

Sanki taç sahibi Şâh memlekette habersiz, memleket tehlikededir

Bu ne karışıklık ve bu ne fitne denizde ve karada, yoksa Şâh bîhaber mi?

Hainler vatanın iffet ve namusunu yok ettiler, bu topluluktan imdat

Kendi ülkesinden habersiz o yüce Şâh, yoksa Şâh bîhaber mi?

مانده حیران و فکر

فقرا جمله ز سرما همه با حالت زار

شه مگر بیخبر است⁷⁶⁶

تیر آه همه بر سوی سما در گذر است

Fakirlerin tamamı soğuktan hep âciz, şaşkın ve yaralı bir halde

Ah oku hep semaya doğru gider, yoksa Şâh bîhaber mi?

“*Hitâb Be Hâinîn-i Bî Rehm*” adlı şiir, Hk. 1335/1917 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’nde yayımlanmıştır. Ülkenin yöneticileri ve ileri gelenlerinin konu edinildiği düşünülen şiir, ağır eleştiriler barındırmaktadır:

خطاب به خائنین بی رحم

ایهالخائنین فرار کنید

بهر خود فکر کار و بار کنید

مملکت را خراب فرمودید

⁷⁶⁶ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.683.

جوجه ها را کباب فرمودید

ظلم و کین بی حساب فرمودید

یادی از ظلم بی شمار کنید

Merhametsiz Hainlere Hitaben

Ey hainler kaçın

Kendinize iş güç düşünün

Memleketi harap ettiniz

Piliçleri kebab yaptınız

Hesapsız zulüm ve düşmanlık yaptınız

Sayırsız zulmü hatırlayınız

صاحب مال و جاه گردیدید

عظمت دستگاه گردیدید

پس وزارت پناه گردیدید

اندکی خویش را کنار کنید

Mal ve makam sahibi oldunuz

Büyük servet sahibi oldunuz

Sonra bakanlığı denetiminize aldınız

Biraz kendinizi kenara çekin

شد معین تمام مفت خورید

شارلاتان و دورنگ و جیب برید

سر شب مرغ و نصف شب شترید

پول را با شتر قطار کنید

حال مشغول سیر گلگشتید

گه به قزوین و گاه در رشتید

چونکه در شهر مفتضح گشتید

رو به صحرا و کوهسار کنید⁷⁶⁷

Malum oldu hep bedava yiyorsunuz

Şarlatan, ikiyüzlü ve yankesicisiniz

Gecenin başında tavuk, gece yarısı devesiniz

Parayı deve ile taşırsınız

Şimdi gül bahçesini gezmekle meşgulsünüz

Kâh Kazvîn'de kâh Reşt'tesiniz

Çünkü şehirde rezil olduğunuz için

(Artık)Dağa ve çöle doğru kaçın.

“*Hîtab be Dozdâ*” başlığı ile yayımlanan şiir, terci‘-i bend nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Eşrefuddîn, Mesnevî’de geçen bir hikâyeyi de işaret ederek; riyakârlık eden, vatanın haline üzülyormuş gibi görünenleri ve ülkenin yabancılar tarafından işgal edilmesine kayıtsız kalanları açıkça eleştirmiştir:

خطاب به زدها

بهر خونریزی ملت همگی چالاکنند

میل داری بنویسم وزرا بی باکنند

نقل مشروطه و افسانه بگویم یا نه

علماء نجف از داغ وطن غمناکنند

آخ نگو من بمیرم

⁷⁶⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 393-394 ; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 520-522.

Hırsızlara Hitaben

Vezirlerin korkusuz olduğunu mu yazmamı istersin?

Milletin kanının dökülmesi için hepsinin can attığını mı yazayım?

Necef uleması vatan üzüntüsünden kederlidir

Meşrutiyet hikâyesi ve efsanesini söyleyeyim mi söylemeyeyim mi?

Söyleme ben öleyim

میل داری همه جا سر ترا فاش کنم   نخود حرف ترا قاطی هر آش کنم

صحبت دزدی آن رند قزلباش کنم   داستان سگ و اتبانه بگویم یا نه

آخ نگو من بمیرم

Her yerde senin sırrını ifşa etmemi mi istersin?

Sözünün nohudunu her aşşa katayım mı?

O Kızılbaş* rindin hırsızlığından mı söz edeyim?

Köpek ve heybenin hikâyesini** söyleyeyim mi söylemeyeyim mi?

Söyleme ben öleyim

خصم اگر پای در این خاک نهاده به تو چه   خاک ایران شده ویرانه بگویم یا نه

اگر آورده به تو چه گر نیاورده به تو چه   یا که لشکر همه آورده به تو چه

آخ نگو من بمیرم⁷⁶⁸

Düşman ayağını bu toprağa bastıysa sana ne

İran toprağının viran olduğunu söyleyeyim mi söylemeyeyim mi?

* Şah İsmail'in babası Sultan Haydâr Şafevî'nin, Şii Azerbaycan ve Türkmen boylarından oluşan taraftarlarının, kendilerini diğerlerinden ayırmak için kullandığı on iki imamı temsil eden on iki dilimli kırmızı kavuğu taktığı ve zaman içerisinde Kızılbaş olarak anılmaya başlandığı belirtilmektedir. Detaylı bilgi için bk. "Kızılbaş", **DİA**, C. 25, Ankara, 546-557.

** Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde 5. Defter 23. Bölümünde yer alan hikâye.

⁷⁶⁸ Ahmed İdareçî-i Gîlânî, **Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî**, s.285-286; Huseyn-i Nemînî, **Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl**, s.393-394.

Getirmişse sana ne? Getirmemişse sana ne?

Ya da herkes ordu getirmiş sana ne?

Söyleme ben öleyim.

2.2. Kullandığı Nazım Şekilleri

Meşrutiyet döneminin öncülerinin şiirleri gerek şekil gerek ise yapı açısından daha çok mahallî ve yerli terane ve tasnifler bazen de terakib-i bend ve terci'-i bendler ve mersiyelere yakındır. Bu özellik Eşrefuddîn'in şiirinde daha bariz bir şekilde görülmektedir, hatta halk ahenkleri ve ritimleri şiirinde yer almıştır.⁷⁶⁹

Eşrefuddîn şiirlerinde çoğunlukla müstezâd, terakib-i bend, terci'-i bend, muhammes şiir kalıplarını kullanmıştır. Bu kalıplar; şiirin bazı bölümlerinin tekrar edilmesi, şairin iletmek istediği mesajın muhataplarının zihnine kazınmasını ve okuyucuların şiiri daha kolay benimsemesini sağlaması sebebiyle tercih edilmiştir. Eşrefuddîn de bu sebeple şiirlerinin çoğunu söz konusu kalıplarda oluşturmuş ve genellikle âmiyâne ve ünlü mesellerden yararlanarak şiirini daha ilginç hale getirmiştir.⁷⁷⁰ Terci'-i bend, musammat ve müstezad kalıbındaki şiirleri divanın yaklaşık %95 ini teşkil etmektedir.⁷⁷¹ Şair şiirlerinde daha çok terci'-i bend ve musammat kalıbını tercih etmiş, kendi tasarrufunu fazlasıyla kullandığı bu form ve kalıplar şiirlerini çeşitlendirmiştir.⁷⁷²

Eşrefuddîn'in terakib-i bend, terci'-i bend, müstezad ve eski kalıplardan oluşturduğu yeni şiirleri kullanması sebebi ile döneminin öncüsü olduğu söylenebilir. Birçok araştırmacı yeni şiirler söylemesi sebebi ile Eşrefuddîn'i, Fars şiirinde yeni ve çok beğenilen üslubun temelini atan kişi olarak görmüş ve şunları yazmışlardır: *"O'nun (Eşrefuddîn) Fars şiirinde çok önemli, çok etkili ve çok beğenilen üslubun temeli olduğuna hiç şüphe yoktur... O'ndan öncesinde şiir sadece seçkin dil ile seçkinler içindi... Seyyid Eşrefuddîn şiirde yeni, özel ve seçkin bir tür ortaya çıkarmış*

⁷⁶⁹ Huseyn Meserret, "Hemânenâhâ-yi Nesîm-i Şimâl u Ferruî-yi Yezdî", s. 482.

⁷⁷⁰ Gulâm Huseyn-i Yûsufî, *Çeşme-i Rûşen: Didâri Bâ Şâ'irân*, s. 387; Ahmed Hâtemî, "Mulahezâti Der Bâre-i Şi'ir-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)", Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, s. 184.

⁷⁷¹ Kâvûs Hasanlî, Seyyid Ahmed Pârsâ, "Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zeman-i Hişten", s. 125.

⁷⁷² Ahmed Rîza Kâdiriyân, "Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn", s. 168.

sadece lafızlarda değil anlamda da okuma yazma bilmeyen halkın gönlünde yer etmiştir.”⁷⁷³

Eşrefuddîn'in şiirlerinin önemli bir kısmını terci'-i bend şiirleri teşkil etmektedir. Meşrutiyet dönemi şairleri mısra veya beyit tekrarları sebebiyle bu şiir türünü şiirlerinde kullanmayı tercih etmişlerdir. Terci'-i şiir, bendler arasında bir beyitin tekrar edilmesiyle meydana gelmektedir, fakat Eşrefuddîn'in terci'-i bend şiirlerinde bendler arasında daha çok mısra tekrarı bulunmaktadır.⁷⁷⁴

ای اشرف بیچاره در فکر اطاعت شو

عمرت ز چهل بگذشت مشغول عبادت شو

در مدرسه از آخوند جویای هدایت شو

در میکده با رندان، سرمست جهالت شو

خواهی نشوی رسوا هم رنگ جماعت شو

آیا تو نفهمیدی تهران عرفا دارد

صدرالفصحا دارد تاج الشعرا دارد

دزدان دغل پیشه، گرگان دغا دارد

ای خانه خراب اینجا آماده ذلت شو

خواهی نشوی رسوا هم رنگ جماعت شو⁷⁷⁵

Ey biçare Eşref itaat düşüncesinde ol

Ömründen kırk (yıl) geçti ibadetle meşgul ol

Okulda Âhünd'dan hidayet ara

Meyhanede rintlerle cehalet sarhoşu ol

Rezil olmak istemiyorsan toplumla aynı renk ol

⁷⁷³ Hâdî Derzî Râmendî, “Remz u Râz-i Pâyidâri-yi Şi'r-i Nesîm-i Şimâl”, s. 43.

⁷⁷⁴ Aḥmed Rıza Kâdiriyân, “Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn”, s. 168.

⁷⁷⁵ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 213.

Acaba sen anlamadın mı Tahran'ın arifleri var

Şadru'l-Fusehâ'sı var Tâcu'l-Şuerası var

Fesat huylu hırsızlar, haramzade kurtları var

Ey evi harap olası, rezilliğe hazırlan

Rezil olmak istemiyorsan toplumla aynı renk ol

Şairin terci'-i bend türündeki şiirlerinin bendleri; dört, beş ve kimi zamanda altı mısradan oluşmaktadır.⁷⁷⁶ Şairin dört mısradan oluşan terci'-i bend şiirine “*În hem Begozered*”⁷⁷⁷, beş mısradan oluşan şiirine “*Derî Verî*”⁷⁷⁸, altı mısralık terci'-i bend şiirine ise “*Elğevs*”⁷⁷⁹ adlı şiiri örnek olarak verilebilir.⁷⁸⁰ Eşrefuddîn terci'-i bentte kendisini bentlerdeki bütün mısraların aynı olmasına bağlamamış, bu nedenle bazı bentlerdeki mısraların sayısı diğer bentlerdeki mısra sayısından farklı olmuştur.⁷⁸¹ Bu kullanıma örnek olarak Eşrefuddîn'in “*Ķebâî Tâze Munâsebet-i 'ÿyd-i Nevrûz*” adlı şiiri örnek verilebilir. Şiirin ilk bendi yedi beyitten; ikinci ve üçüncü bendleri altı beyitten, son iki bend ise tekrar yedi beyitten oluşmaktadır:

با کهنه قبا صفا نداریم	عید آمد و ما قبا نداریم
در پیکر خود عبا نداریم	گردید لباس پاره پاره
ما بالش و متکا نداریم	جز سنگ و کلوخ و آجر و خشت
غمخوار بجز خدا نداریم	مردند تمام قوم و خویشان
در مزرعه رهنما نداریم	جز گاو برای کسب روزی
اما چکنم که ما نداریم	آجیل و لباس و پول خوبست
افسوس که ما صدا نداریم	خوبست بساط ساز و آواز

در فصل بهار چون کنم چون

⁷⁷⁶ Ahmed Rıza Kadiriyan, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 169.

⁷⁷⁷ Ahmed İdareçi-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 354-355.

⁷⁷⁸ Ahmed İdareçi-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 542.

⁷⁷⁹ Ahmed İdareçi-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 384.

⁷⁸⁰ Ahmed Rıza Kadiriyan, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s.169-170.

⁷⁸¹ Ahmed Rıza Kadiriyan, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 170.

دل از غم یار خون کنم خون

عیدی بدهید فصل عید است	این عید برای ما سعید است
جمشید جم این بساط را چید	از جم به عجم مهین نوید است
شیرینی و هفت سین بیارید	ای هموطنان مرا امید است
قلیان و گلاب ونل و شربت	با چایی لا هیجان مفید است
طفلی که قبای تازخ دارد	در موسم عید رو سفید است
اقسوس که ما فکل نداریم	امروز فکل مُد جدید است

در فصل بهار چون کنم چون

دل از غم یار خون کنم خون

...

بلیبل شده ام قفس ندارم	پایان چکنم که کس ندارم
اصلاً ره پیش و پس ندارم	خواهم بگریزم از زمانه
یک شُحنه و یک عسس ندارم	بازار وطن شد پر از دزد
رمحکمه دادرس ندارم	هر روز عوض شده وزیری
من طاقت خار و خس ندارم	گلدسته باغ عقل هوشم
اندر دل خود هوس ندارم	جز علم و تراقی و معارف
پول نخود و عدس ندارم	عید است برای پختن آش
	در فصل بهار چون کنم چون

دل از غم یار خون کنم خون⁷⁸²

Bayram geldi ve bizim elbisemiz yok

Eski elbise ile sefamız yok

⁷⁸² Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 95-97.

Elbise param parça oldu

Vücudumuzda aba yoktur

Taş, sıva parçası ve tuğla ve kerpiçten başka

Bizim yastık ve dayanağımız yok

Öldü kavmin ve akrabaların tamamı

Allah'tan başka dert ortağımız yoktur

Rızık kazanmak için inekten başka

Tarlada rehberimiz yoktur

Kuruyemiş, elbise ve para güzeldir

Ama ne yapalım ki bizde yoktur

Güzeldir sofraya saz ve şarkı

Ne yazık ki bizim sesimiz yok

Bahar mevsiminde yaparım zira/Bahar mevsimindeki gibi yaparım zira

Gönlüm yârin gamından kan ağlar kan

Bayram hediyesi verin bayram vaktidir

Bu bayram bizim için kutludur

Cemşid bu mutluluk kadehini derdi

Cemşid'den Acem'e büyük bir müjde vardır

Tatlı ve heft sîn* getirin

Ey vatandaşlarım benim bundan ümidim vardır

---

* İranlıların Nevruz'dan önce evlerinde yedi ürünle kurdukları sofranın adı.

Nargile ve gül suyu ve çerez ve şerbet

Lâhîcanlıların ** çayıyla faydalıdır

Yeni elbisesi olan küçük çocuğun

Bayram mevsiminde yüzü aktır

Ne yazık ki bizim kravatımız yok

Bugün yeni moda kravat takmaktır

Bahar mevsiminde sevgilinin gamıyla

Nasıl kan ağlayayım kan?

...

Dostlar ne yapayım kimsem yok

Bülbül olmuşum kafesim yok

Zamandan kaçmak istiyorum

Aslında önde ve arkada gidecek yolum yok

Vatan pazarı hırsızla dolmuş

Bir gece muhafızım ve bir gece bekçim yok

Her gün bir bakan değişti

Mahkemede hâkimim yok

Bağ buketinin akli ve şuuruyum

Benim diken ve çöpe takatim yok

İlim ve ilerleme ve bilimlerden başka

Gönlümde hevesim yok

** İran'ın Gilân eyaletinde bir şehir.

Bayramdır âş pişirmek için

Nohut ve mercimek (için) param yoktur

Bahar mevsiminde nasıl yapayım nasıl

Gönlüm yârin gamından kan ağlar kan.

Eşrefuddîn, terci'-i bend şiir kalıbında çeşitlilik yaratmış ve terci'-i bend şiir kalıbını diğer şiir kalıplarına göre siyasi ve toplumsal düşüncelerini ifadede daha geniş ve özgür bir şekilde kullanmış, form ve kalıplarda önceden var olan kısıtlamaları ortadan kaldırmıştır.⁷⁸³

Şairin terci'-i bend şiirden sonra en çok kullandığı nazım biçimi musammattır ve terci'-i bendde bulunduğu tasarruflar az çok musammat kalıbında da göze çarpmaktadır.⁷⁸⁴

Eşrefuddîn'in musammat kalıbında kaleme almış olduğu şiirine “*Eyyâm-i Hoş*”⁷⁸⁵ adlı musammat şiiri örnek olarak verilebilir. Şairin şiirinde ilk bendin sonundaki mısra ikinci bendin sonunda aynen tekrar edilmiş; son bende kadar bendlerin sonuna kafiye açısından tekrar eden mısralarla uyumlu farklı mısralar getirilmiş, son bendde ise yine kafiye açısından tekrar edilen mısralarla uyumlu iki mısra ile şiir son bulmuştur:

آخ عجب ایام خوشی داشتیم

حجت واحکام خوشی داشتیم

شورش بیداریی ملت نبود

صحبت مشروطه و دولت نبود

در احدی حق جسارت نبود

نقلِ خطِ آهن و سرعت نبود

عزت و اکرام خوشی داشتیم

...

بهر هدایت جرسیم ای نسیم

ما علما چون عسسیم ای نسیم

⁷⁸³ Aḥmed Rıza Qadîriyân, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi‘r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 173.

⁷⁸⁴ Aḥmed Rıza Qadîriyân, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi‘r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 173.

⁷⁸⁵ Aḥmed Rıza Qadîriyân, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi‘r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s.174.

گردِ عسل چون مسگیم ای نسیم   از پی اخذ زر و سیم ای نسیم

در همه جا دام خوشی داشتیم

شربت و دوغ ترشی داشتیم⁷⁸⁶

Ah ne (kadar da) güzel günlerimiz vardı

Güzel kanıt ve hükümler vardı

Meşrutiyet ve devlet sohbeti yoktu

Milletin uyanış ayaklanması yoktu

Demiryolu taşınması ve hızı yoktu

Kimsede cesaret hakkı yoktu

Güzel izzet ve ikramımız vardı

...

Biz âlimler gece bekçisi gibiyiz ey Nesîm

Yol göstermek için çan sesiyiz ey Nesîm

Balın etrafında sinek gibiyiz ey Nesîm

Altın ve gümüşü alma peşinde ey Nesîm

Her yerde güzel tuzağımız vardı

Şerbet ve ekşi ayranımız vardı.

Şairin bazı şiirlerinde birinci benddeki mısraların sayısı sonraki bendlerdeki mısra sayısından azdır.⁷⁸⁷ Bu şiirine örnek olarak şairin “*Akıbet-i İrân*” adlı şiiri verilebilir. Şiirin ilk bend, iki mısra sonraki bendler ise üç mısradan oluşmaktadır:

می شود دنیا به کام اهل ایران ای نسیم

می نماید شادمانی هر مسلمان ای نسیم

⁷⁸⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 75-76.

⁷⁸⁷ Ahmed Rıza Kadiriyan, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi‘r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 174.

نورباران می شود این شهر تهران ای نسیم

از فضای لامکان باد بهشتی می وزد

بلبل قدسی الهی بر سر گل می خزد

دشمن اسلام از حسرت همی لب می گزد

پهن می گردد بساط عیش خوبان ای نسیم...⁷⁸⁸

Dünya İranlıların muradı gibi olacak ey Nesîm

Her Müslüman mutluluk gösterecek ey Nesîm

Nur yağacak bu Tahran şehrine ey Nesîm

Mekânsızlık âleminden cennet rüzgârı esecek

İlahi cennet bülbülü gülün başında eğilecek

İslâm düşmanı kıskançlıktan hep dudağını ısıracak

İyilerin eğlencesinin sofrası yayılacak ey Nesîm...

Şairin “*Kûkûlî Kû*”⁷⁸⁹ şiirinde olduğu gibi kimi şiirlerinde ise musammatın ilk bendinin mısra sayısı sonraki bendlerin mısra sayısından fazladır.

Eşrefuddîn'in müstezat kalıbını bilinen kullanımından farklı iki şekilde kullanmıştır. Müstezatlarının bir bölümünde her mısranın sonunda küçük bir parça eklemek yerine birbiri ile vezin açısından farklı fakat kafiye açısından birbirleriyle ve kendinden önce gelen asıl mısra ile aynı kafiyede olan iki kısa cümle eklemiştir.⁷⁹⁰ Bu tür şiirine Ahmed Şâh'a ithafen kaleme aldığı “*Teşci*” adlı şiiri örnek olarak verilebilir:

ای شهنشاہ جوان شیران جنگاور نگر، درنگ

عالمی دیگر نگر

درمحامد خویش راهنما پیغمبر نگر، درنگ

⁷⁸⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 91.

⁷⁸⁹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 86-88.

⁷⁹⁰ Ahmed Rıza Qadiriyan, “*Vijegîhâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 176.

عالمی دیگر نگر

دادخواهی کن در این مشروطه چون نوشه روان اندر جهان

رخش همت بر جهان...⁷⁹¹

Ey savaşıcı aslanlar gibi olan genç Şâhinşâh, dur, başka bir âlemi seyret

İyi davranışlar konusunda kılavuz peygambere bak, dur, başka bir âlemi seyret

Bu meşrutiyette Enuşirvan gibi adalet talep et dünyada, gayret atını koştur...

Şairin müstezat kalıbında uyguladığı bir diğer farklı uygulama ise şiirin asli iki mısrasından sonra iki kısa cümlelerin birlikte yer almasıdır.⁷⁹² Bu şiirine “*Feķîr u Fuķerâ*” adlı şiiri örnek olarak verilebilir:

از چه گشتید در این برف همه نوحه سرا

نیست در فکر شما نه وکلا نه وزرا

ای فقیر و فقرا، ای فقیر و فقرا

از شما می گذرد مال همه می گذرد

در قیامت همه معلوم شود چون و چرا

چون رمه می گذرد، ای فقیر و فقرا

فصلها می گذرد هیچ ندارند قرار

چار فصل از همه سو مرگ بود بر ضعفا

نه زمستان نه بهار، ای فقیر و فقرا...⁷⁹³

Neden bu karda hep ağıt söyler oldunuz, sizi düşünmez ne vekiller ne vezirler

Ey fakir ve fukara, ey fakir fukara

Sizden geçer, herkesinki geçer, kıyamette neden niçin hepsi ortaya çıkar

Sürü gibi geçer, ey fakir fukara

⁷⁹¹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 313.

⁷⁹² Ahmed Rıza Kadiriyan, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi’r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 176.

⁷⁹³ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 509.

Mevsimler geçer hiç durmaz, dört mevsim her taraftan ölüm vardır zayıflara

Ne kış ne bahar, ey fakir fukara...

Eşrefuddîn'in, müstezat nazım şeklini kullandığı şiirlerine “*Raci‘ Be Vukelâ*”⁷⁹⁴, “*Fehriyye-i Yek Pîr Merd-i Devletmend*”⁷⁹⁵, “*Edebiyât*”⁷⁹⁶, “*Bemonâsebet-i Gerânî-i Kënd Der Sene-i 1334*”⁷⁹⁷ gibi şiirleri de örnek olarak verilebilir.

Terkib-i bendin terci‘-i bendden farkı, terci‘-i bendde her bendden sonra tekrar edilen beyit aynı iken, terkiib-i bendde her bendden sonra farklı beyitler gelmesidir. Terkiib-i bendde de terci‘-i bendde olduğu gibi farklı bendler arasında aynı kafiyede beyit yer almaktadır.⁷⁹⁸ Şairin “*İyd-i Fiṭr-i 1333*” adlı şiiri bu nazım biçimine örnek olarak verilebilir:

طَرَقُوا طَرَقُوا كَه عِيدِ أَمَدٍ

قَفَلِ افطَارِ رَا كَلِيدِ أَمَدٍ

مُؤْمِنِينَ رَا زِ حَقِّ نَوِيدِ أَمَدٍ

هَر كَه امْرُوزِ رُو سَفِيدِ أَمَدٍ

در قیامت سیاه رو نشود

با عزازیل رو برو نشود

الوداع الوداع یا رماضان

از تو بوی بهشت بود وزان

از تو مسرور روح بیغرضان

در تو شد شهر پر صدای اذان

⁷⁹⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 579 ; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 754.

⁷⁹⁵ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 188-189; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 279-281.

⁷⁹⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 183-185; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 274-276.

⁷⁹⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 361-362; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.481-482.

⁷⁹⁸ Celâleddin Homayî, *Funûn-i Belâgat u Şana‘ât-i Edebî*, Ehverâ, Tahran, 1389, s. 119; Ahmed Rıza Kadîriyân, “*Vijehâ-yi Şûri-yi Şi‘r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 177.

رفتى از دست ما خدا حافظ

ای اولیا خدا حافظ...⁷⁹⁹

Tak tak (kapı çaldı), bayram geldi

İftarın kilidi için anahtar geldi

Mü'minler için Hak'tan müjde geldi

Her kim bugün alını açık geldi (ise)

Kıyamette yüzü kara olmaz

'Azâzîl ile yüz yüze gelmez

Elveda, elveda ya Ramazan

Cennet kokusuyla senden esen

Tamahsızların ruhu sevinçli senden (ötürü)

Şehir ezan sesiyle doldu senden ötürü

Gittin elimizden Allah'a ismarladık

Ey evliyaların ayı Allah'a ismarladık.

Fakat Eşrefuddîn, aşağıda yer alan “*Hûn Nerîzîd*” adlı şiirinde bendler sonunda tekrar edilen bendin iki mısrasının veznini, asıl bendlerin vezninden farklı uygulamış ve dört iç kafiye kullanmıştır:⁸⁰⁰

ای عزیزان من خون نریزید

خون به صحرا و هامون نریزید

خون خود را چو جیحون نریزید

اندرین ربع مسکون نریزید

⁷⁹⁹ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 397-398.

⁸⁰⁰ Aḥmed Rıza Kâdiriyân, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi‘r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 177-178.

چونکه خون باعث این حیات است
کامرانی، شادمانی، در جوانی زندگانی
بهترین لذت از بهر ذات است

تا در این زندگانی توانید
رخش مانند رستم جهانیید
در کفِ دیو غفلت نمایند
قیمت خون خود را بدانید

خون رنگین نگهدار ذات است
از غم دین وقف کن بین، خون رنگین بر تو تحسین
می کند هر که صاحب صفات است...⁸⁰¹

Ey canlarım, kan dökmeyin

Sahraya ve çöle kan dökmeyin

Kendi kanınızı Ceyhun gibi dökmeyin

Şu meskun yerlerde (Rub-i Meskun) dökmeyin

Çünkü kan, bu hayatın sebebidir

Mutluluk, sevinç, gençlikte yaşam

Kişi için en iyi lezzettir

Şu hayatta gücünüz yettiğince

Rüstem gibi atınızı sürün dörtnala

Gaflet devinin elinde kalmayın

Kanınızın kıymetini bilin

Rengarenk an, kişinin koruyucusudur

⁸⁰¹ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 531.

Dinin gamıyla bak, ey kan

Her kim nitelik sahibi ise seni över

Şairin bu nazım şekline örnek olarak “*Derî Verî*”⁸⁰², “*Tebrîk*”⁸⁰³, “*Edebiyât*”⁸⁰⁴ gibi şiirleri de örnek olarak verilebilir.

Eşrefuddîn’in az da olsa kullandığı nazım şekillerinden bir diğeri gazeldir. Gazellerinin beyit sayısı beş ile on iki beyit arasındadır kimi zaman ise on dokuz beyitten fazla olması sebebi ile kaside ile benzerlik göstermektedir.⁸⁰⁵ Eşrefuddîn’in gazel türündeki şiirlerini diğeri şiir kalıplarında olduğu gibi siyasi ve toplumsal mazmunlardan oluşturduğu göze çarpmaktadır. Şairin gazeline “*Naşîhet Be Mucâhidîn-i Serseht*” adlı şiiri örnek olarak verilebilir:

هله ای گروه مجاهدین بشوید یک ره و یکدله
بدهید جان به راه وطن به نشاط و شادی و هلهله
هله باز موسم حج شده دل ما غریق لجاج شده
به جهاد حکم حجج شده بشتاب بهر مقاتله
شده حج اکبر ما وطن عرفات ما شده انجمن
همه جای برو به بر کفن به طریق حاج به هروله
شده باز مُلکت عجم به خیال حفظ حقوق جم
ز عناد مظلومه و ستم شده قطع رشته سلسله...⁸⁰⁶

Ey mücahitler bir yol ve bir gönül olun

Vatan yolunda can verin, mutluluk sevinç ve çığlıkla

Ey, yine Hac mevsimi geldi gönlümüz denizin ortasında boğuldu

⁸⁰² Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 84.

⁸⁰³ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 332; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 447-448.

⁸⁰⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 185-186; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 277-278.

⁸⁰⁵ Ahmed Rıza Kadiriyan, “*Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi‘r-i Seyyid Eşrefuddîn*”, s. 175.

⁸⁰⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 194; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 286.

Hüccetü'l-İslâm'lar cihada hükmetti, koşunuz savaşıma

Hacc-ı ekberimiz vatan, Arafat'ımız encümen oldu

Gittiğin her yere kefenle git, Hacıların hervele yaptığı gibi

Acem mülkü fethedildi Cem'in hukukunu koruma düşüncesiyle

Zulüm ve zorbalığa karşı zincirler koparıldı.

Söz konusu kalıpların yanı sıra kendinden önceki şairlerden daha çok Hâfız'ın şiirlerinden muhammes ve müseddes şeklinde tazminler oluşturmuştur. Şairin Muhteşem-i Kâşânî, Menûçîhrî, Senâî, Nizâmî, S'adî, Mevlânâ, Humâ-i İşfahânî şiirlerinden tazminleri⁸⁰⁷ bulunduğu belirtilmektedir.

Şairin Hâfız'ın şiirlerinden oluşturduğu tazminlerinden biri Eşrefuddîn'in Hk. 1338 yılında *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde yayımlanan fakirlik ve toplumsal sınıf farkını konu alan “*Derî Verî*” adlı şiiridir. Şair şiirinin üçüncü bendinde Hâfız'ın gazelinden tazmin oluşturmuştur:

تو ای بیچاره در دنیا دگر راحت نخواهی یافت
بجز غربت بجز ذلت بجز محنت نخواهی یافت
به قول خواجه حافظ بعد از این دولت نخواهی یافت
بده ساقی می باقی که در جنت نخواهی یافت
کنار آب رکن آباد و گلگشت مصلا را⁸⁰⁸

Ey sen biçare, dünyada artık rahat bulamayacaksın

Gurbetten, zilletten, mihnetten başkasını bulamayacaksın

Hâce Hâfız'ın sözüyle bundan sonra devlet bulamayacaksın

Sâki kalan şarabı ver çünkü cennette bulamayacaksın

Ruknâbâd suyunun kenarını ve Musalla gezinti yerini

⁸⁰⁷ Ahmed Hâtemî, “*Mulahezâtî Der Bâre-i Şi'ir-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*”, s. 185.

⁸⁰⁸ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 84; Huseyn-i Nemîni, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.162.

Söz konusu kalıplar dışında şair, çok az sayıda rubai ya da dobeyti söylemiştir; bu şiirler vezin açısından ne rubai ne de dobeytidir. Diğer kalıplarda olduğu gibi bu şiir türlerinde de kendine has üslubuyla şiirler yazmıştır. Onun için şiir duygularını ve heyecanını ifade ettiği bir araç olduğundan form ve kalıplara bağlı kalmamış, gerekli gördüğü yerlerde bu kalıpların dışına çıkmıştır. Şair için önemli olan vermek istediği mesajdır, şiirin içeriği diğer unsurlardan çok daha önemlidir. Şiirlerinde mazmunları ve konuları ele alırken şekle ve özel bir dile bağlı kalmadan sadece şiirlerini muhatabı olan halka daha iyi nasıl ifade edebiliyorsa o şekilde kaleme almıştır.⁸⁰⁹ Bu nedenle ifadesini sınırlayacak her türlü kalıp ve kullanımı kendi üslubuyla yeniden şekillendirmiş, mevcut kalıpların dışına çıkmakta ve değiştirmekte herhangi bir sakınca görmemiştir.

2.3. Nesîm-i Şimâl Gazetesi

Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî (Kazvîni) meclisin bombalanmasından dokuz ay önce⁸¹⁰ küçük, edebî ve mizah gazetesi *Nesîm-i Şimâl*'i, gazetenin müdürü ve imtiyaz sahibi olarak Reşt'te yayımlamaya başlamıştır. Şair gazetenin yayıma başladığı tarihte kırklı yaşlarındadır.⁸¹¹

Nesîm-i Şimâl, dönemin olaylarını sade ve tatlı bir dil ile tamamen şiir olarak ele alan bir gazetedir. Gazetede kullanılan ince ve nazik kinayelere diğer yayımlarda oldukça az rastlanmaktadır. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* şöhretini I. Dünya Savaşı ile zirveye taşımıştır.⁸¹² Haftada bir kez yayımlanan gazetenin başlığı olarak Hâfız'ın aşağıdaki beyiti yer almaktadır:

که به ما می رسد زمان وصال⁸¹³

خوش خبر باشی ای نسیم شمال

Güzel haberler alalım ey şimâl (kuzey) yıldızı, çünkü bize ulaşır kavuşma zamanı

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin yayın hayatına başlama tarihi kimi kaynaklara göre Hk. 1325, kimi kaynaklara göre ise Hk. 1326/1908 yılıdır. *Nesim-i Şimâl*'in yayıma

⁸⁰⁹ Ahmed Rıza Kadiriyan, "Vijegihâ-yi Şûri-yi Şi'r-i Seyyid Eşrefuddîn", s.178-179.

⁸¹⁰ Yahyâ Âryenpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ, İntişârât-i Zuvvâr*, C. II, s. 61.

⁸¹¹ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu'at ve Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, C. I, s.70.

⁸¹² Âydâ Pârspûr, "Edebiyât-i Kârgeri Der Eş'âr-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseyinî (Nesîm-i Şimâl)", s. 104.

⁸¹³ Ed. Hâşim Razî, *Dîvân-i Hâfız*, İntişârât-i Kâve, 1341, s. 146.

başlama yılı konusundaki ihtilaflar hususunda Dr. Muhammed İsmail Rizvânî şöyle demiştir:

“Nesim-i Şimâl gazetesi Hk. 1326 yılında Reşt şehrinde ortaya çıkmıştır. Edward Browne'nun Târîh-i Edebiyât-i İrân adlı eserinde ilk sayısının yayın tarihi Şaban ayının ikisi Hk. 1325 olarak belirtilmiştir, merhum Muhammed Şadr-i Hâsemî'nin Târîh-i Cerâ'id ve Mecellât-i İrân adlı kitabında da muhtemelen aynı belge seçilmiş ve ona dayanarak aynı tarih verilmiştir. Ez Şâbâ tâ Nimâ'da da aynı tarih verilmiştir. Fakat Reşt'te yayımlanan sayılarının başlığında yayım yılı 1326 olarak belirtilmiştir. Tarihçiler ve gazeteciler tarafından bu gazetenin yayın tarihi olarak belirttikleri 1325 yılı tam olarak doğru değildir. İlginç olan kendisinin, şiirlerinden birinde Nesim-i Şimâl'in yayıma başladığı tarih olarak 1324 yılını belirtmesidir.”⁸¹⁴

در هزار و سیصد و بیست و چهار چون شد مشروطه این شهر دیار

کردم ایجاد این نسیم نغز را عطر بخشیدم ز بویش مغز را⁸¹⁵

Bin üç yüz yirmi dördte, meşrutiyet olduğunda bu şehir ve diyarda

Bu hoş nesimi icat ettim, burunlara kokusundan hoş koku bahşettim.

Eşrefuddîn, 1338 yılında⁸¹⁶ eserlerini yayımlamaya başlamıştır. Şair, mesnevi nazım türünde kaleme aldığı otobiyografisi “*Der Tesîs-i Nesîm u Bâğ-i Bihişt*” adlı şiirinde şu satırları kaleme almıştır:

در هزار و سیصد و سی هشت من همتی کردم ز لطف ذوالمنن

دادم اندر صفحه جولان خامه را جمع کردم این فسنجان نامه را⁸¹⁷

Bin üç yüz otuz sekiz yılında, nimet sahibi Allah'ın lütfunu istedim

Sayfada gezdirdim kamış kalemi, bu Fesencân Nâme'yi topladım.

⁸¹⁴ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 53.

⁸¹⁵ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.64; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 208.

⁸¹⁶ Cevâd İshâkiyân, “Değâyiki Der Hayât-i Zihnî u İctimâ’i-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 323.

⁸¹⁷ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s.64-65; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 208-209.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin tamamı mizahî ve eleştirel bir dille yazılan; şiirler ve musammatlar, mektuplara cevap, teraneler, yurtiçi ve yurtdışından haberleri konu alan şiirlerden oluşmaktadır. Eşrefuddîn önemli dinî günlerde yapılan törenlerle ilgili de şiirler yazmış ve *Nesîm-i Şimâl*'de yayımlamış, kimi zaman da daha çok edebî ve irfanî konularda makaleler kaleme almıştır. Gazetede daha çok şiirler yer almaktadır⁸¹⁸ baştan sona kadar Seyyid Eşref'in kendisi yazmış, başkalarının şiirlerine yer vermemiştir.⁸¹⁹ *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*; dönemin olaylarının tamamını şiire aktaran; diğer yayımlarda nadir olarak görülen latif ve ince kinayeler barındıran; sade, tatlı ve fasih bir gazetedir.⁸²⁰ Eşrefuddîn'in yayımladığı bu gazete baştan sona şiir ve halk diliyle yazılmış olan belki de dünyada emsali olmayan tek gazetedir.⁸²¹ Bu gazete özgürlük ve özgürlük düşüncesinden ortaya çıkmış, toplumu kısıtlayan gelenekleri ortadan kaldırmıştır. Şair, toplumun gölgede kalmış birçok toplumsal ve siyasi meselelerini gün yüzüne çıkarmış ve bu konularda şiirler kaleme alarak okuyucuların gönlünde ve zihninde yer etmiştir.⁸²² *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* özgürlük ve özgürlük düşüncesine dayanmakta olup toplumun kısıtlayıcı gelenekleri ile mücadele etmiştir.⁸²³ Gazete, halkın ilgisine mazhar olmuş ve büyük bir şöhrete ulaşmıştır. Gazetenin bu denli ünlenmesinde halkın alt tabakasının sorunlarını halkın diliyle dile getirmesi ve bu sebeple halk tarafından samimiyetle desteklenmesi olduğu söylenebilir.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi üç dönem yayımlanmıştır. İlk dönemi Hk. 1325/1907 yılında Reş'te yayımlanmaya başlamış ve Hk. 1329/1911 yılına kadar yayımlanmaya devam etmiş, sadece meclis bombalandığında ve meşrutiyetin geçici olarak duraksaması⁸²⁴ ile bir müddet yayımı durmuştur. Eşrefuddîn 1911-1912 yıllarında⁸²⁵ Reş'ti terk etmek zorunda kalmış ve Tahran'a gitmiştir. İkinci dönem Hk. 1333/1915 yılından itibaren Tahran'da yayımlanmaya başlamış belirli duraksamalarla Hş. 1312/1933 yılına kadar yayımı devam etmiştir. Bu duraksamalar Eşrefuddîn'in hastalığı veya imamların mezarını ziyaretleri sebebiyle olmuştur. Üçüncü dönem

⁸¹⁸ Aşil, Huccetullah, "Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s.31; Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftihâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s.45.

⁸¹⁹ Aryenpûr, Yahyâ, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, İntişârât-i Zuvvâr, C.II, s. 62.

⁸²⁰ Ya'kûb Âjend, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, s. 279-280.

⁸²¹ Mehdî Nûr Muhammedî, "Nâgoftihâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s.45.

⁸²² Hâdî Derzî Râmendî, "Remz u Râ-i Pâyidâri-yi Şi'r-i Nesîm-i Şimâl", s. 38.

⁸²³ Ya'kûb Âjend, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, s. 223-224.

⁸²⁴ Huccetullah Aşil, "Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", s. 31.

⁸²⁵ Edward Browne, *Târîh-i Maţbu'at ve Edebiyât-i İrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, C. I, Ter. Muhammed 'Abbâsî, s.70.

Eşrefuddîn'in ölümünden sonra Hş. 1313 Hordâd ayının onundan itibaren (1934) başlamaktadır. Eşrefuddîn'in en iyi şiirlerinin halkın inkılâptan deva bulduğu *Nesîm-i Şimâl*'in birinci ve ikinci döneminde⁸²⁶ yer aldığı belirtilmektedir.

Nesîm-i Şimâl'in yayımlanan ilk sayısı (Reşt baskısı), Hk. 1325 yılı Şaban ayının 2'sidir.⁸²⁷ Gazetede zeyl, *Şiir, Coğrafyâ, Kezâvet, Târîh Teşekkur, Nesîm-i Şimâl, Aḥbârât, Encumen-i Millî-i Reşt, Beşarât, Nesîm-i Şimâl* ve *İḥtâr* yer almaktadır.

روح ما را تازه کردی دمبدم

روح بخشی ای نسیم صبحدم

می رسی گویا تو از سمت شمال

مژده صد ساله یابد از تو حال

از شمیمت شد معطر کوه دشت

می وزی گویا ز عطریستان رشت

تو مگر کردی سوی گیلان گذر⁸²⁸

بوی عطر طعنه زد بر مشک تر

Ey sabah nesîmi sen ruh bahşedensin, ruhumuzu tazeledin anbean

Müjde bulur yüz yaşındaki senin halinden, sanki ulaşıyorsun kuzeyden

Sanki esiyorsun Reşt'in koku bahçesinden, hoş kokunla koktu dağ ve ova

Esans kokun taze miske sitem etti, yoksa sen Gilân'a doğru mu geçtin

Nesîm-i Şimâl'in ilk sayısında makale yoktur, fakat üçüncü sayfasında şu yazı kaleme alınmıştır;

“Ümit ederim ki bu meşrutiyette son nefesimize kadar kalıcı ve sabit olalım ve birbirimizin etrafından dağılmayalım ve bu mukaddes niyetten ve kutsal hayalden yaşadığımız sürece el çekmeyelim/ terk etmeyelim adaletin leziz şerbetini tadalım ve ölüm ve yokluktan ve tehditten ve işkenceden korkumuz yoktur diye güür bir sesle feryat ederim el sevgilinin boynuna cüret etmedikçe kimseye dalkavukluk etmem ve Allah rızası dışında hiçbir şey aramam yersiz bir şekilde kimseyi yerip övmem ve örümcek gibi soydan rüşvet görmem ve bu gazetenin yazımında şahsi hiçbir fayda ve kazanç gözetmem yüksek bir sesle İranlı kardeşlerimin tamamını ve İran soyundan olanlara şeref ve talep arz ediyorum ki bu son nefes sonuncudur ve bu sonuncu andır eğer bu

⁸²⁶ Huccetullah Aşil, “Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Hüseynî”, s. 31.

⁸²⁷ Seyyid Ferid Kâsmî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s.60.

⁸²⁸ Seyyid Ferid Kâsmî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s. 60-61.

cesur hareket zayıflarsa veya bu harekette gevşeklik ortaya çıkarsa sözün sonunda tüm yüce İranlılara ve yüce İslâm'a başsağlığı dilerim vesselam.”⁸²⁹

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin aynı sayısında “İhâr” başlığı altında şu yazı da kaleme alınmıştır;

“Bu gazete hiç kimseye ve kimsenin evine gönderilmeyecektir bu gazete çocuklar vasıtasıyla umumî toplantılarda ve sokakta ve pazarda satılacaktır yıllık katılım ücretini ödeyen herkes Reşt'teki Naşiriye caddesindeki ‘Urvetulvuşka matbaasından bilgi alsın.” *Nesîm-i Şimâl*'in Reşt'te yayımlanan ikinci sayısı ilk sayısından on yedi gün sonra 1325 yılı Şaban ayının on dokuzunda⁸³⁰ yayımlanmıştır.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin Reşt'te yayımlanan ilk sayılarında güncel haberlere, makalelere ve şiirlere yer verilmiştir. Gazetenin sonraki sayılarında ise daha çok siyasi ve sosyal konularda, konuşma dilinde kaleme alınan hiciv şiirleri yer almaya başlamıştır. Gazetede; sosyal, politik reformlar, Meşrutiyet hareketi ve anayasal devrimler savunulmuş, İslâm ve Şîh hayranlığı da açıkça dile getirilmiştir.⁸³¹

Eşrefuddîn Reşt'teki gazetecilik hayatının ilk yılında yirmi iki, ikinci yılında yirmi sekiz, üçüncü yılında on sekiz, dördüncü yılında dokuz, beşinci yılında ise on dört sayı yayımlamış ve Reşt'te toplamda *Nesîm-i Şimâl*'i doksan bir sayı yayımlamıştır.⁸³²

Nesîm-i Şimâl Gazetesi Muhammed Ali Şâh darbesinden önce Hk. 1326 yılı Cemâziu'l-Evvel ayının 18'indeki⁸³³ yirmi ikinci sayısında “*Dendân-i Mâr*” adlı şiirinde iki yıllık sıkıntıyı şu şekilde ifade etmiştir:

رنج دو ساله رفت هدر وامصیبتا

شد کار و بار خلق بتر وامصیبتا!

خوردیم زهر جای شکر وامصیبتا

دیدیم هر سیاه چو قنبر نمی شود

⁸²⁹ Seyyid Ferîd Kâsımî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s. 61.

⁸³⁰ Seyyid Ferîd Kâsımî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s. 61.

⁸³¹ Nassereddîn Parvin, “*NASIM-e ŞEMÂL*”, *Encyclopædia Iranica*, <https://www.iranicaonline.org/articles/nasim-shemal>. Erişim Tarihi 10.11.2022, 12:42.

⁸³² Seyyid Ferîd Kâsımî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s. 63.

⁸³³ Cevâd İshâkiyân, “*Deqâyiği Der Hayât-i Zihnî u Üctimâ‘-i-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî*”, s. 316.

*İki yıllık sıkıntı heder oldu gitti musibetlerle, iş güç beter oldu musibetler ile
Zehir yedik şeker yerine musibetlerle, gördük her siyah, şeker gibi çekici olmaz
Yılan dışından, hançer sapı olmaz.*

Birinci dönem *Nesîm-i Şimâl*'in son sayısı Hk. 1326 yılı Cemâdiyu'l-Evvel ayının 18'inde/Hş. 1287 Tirmâh ayında⁸³⁵ yayımlanmış ve bu sayıdan sonra ise yayımı durdurulmuştur. İkinci döneminin başlamasından sonra ise İsfahân halkının gayretinden, çabasından söz etmiş ve İsfahan halkına takdirlerini sunmuştur:

اصفهاننا گشته ای ماوای شیران آفرین

کرده ای بنیاد استبداد ویران آفرین

داده ای سرمشق بر شیراز و کاشان آفرین⁸³⁶

Ey İsfahan aslanların evine döndün, tebrikler

İstibdadın kökünü viran ettin, tebrikler

Şîraz ve Kaşan'a örnek oldun, tebrikler.

Kimilerine göre yayın hayatına Reşt şehrinde başlamış olan *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nin bu şehirde yayımlanan sayılarının edebî ve siyasi açıdan çok değerli olmadığı⁸³⁷ dile getirilmektedir. Bu görüşte olan Muhammed İsmail-i Rizvânî, Reşt'te yayımlanan *Nesîm-i Şimâl*'in Tahran'da yayımlanan sayılardan çok geride ve acemice olduğunu belirtmiş ve sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

“Nesim-i Şimâl'in en heyecan verici sayıları orta dönemdekilerdir. Çünkü gençlik döneminde Reşt'teyken onun düşünceleri sınırlıydı, yaşlılık döneminde de mutlu değildi. Ömrünün son aylarında akıl hastanesine düştü orada da şiirlerini

⁸³⁴ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 203; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 295.

⁸³⁵ Cevâd İshâkiyân, “Dekâyiki Der Hayât-i Zihni u İctimâ'i-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 316-317.

⁸³⁶ Ahmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 321; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 436.

⁸³⁷ Mehdi Nür Muhammedî, “Nâgoftihâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî” s. 44.

söyledi ve yayımlattı. O sayılardan birini güçlükle buldum, üst kısmında (Edebiyat-i Nesîm-i Şimâl akıl hastanesindeki tüm özgünlükle inşa edilmiştir, Muhammed Ma'rûf aracılığıyla basılmıştır) yazmaktadır. Bu sayıda Resul-i Ekrem (s.a.v)'in doğumu münasebetiyle bir kaside yayımlanmış ve eleştirel şiirleri basılmıştır.”⁸³⁸

Nesîm-i Şimâl Gazetesi Hk. 1324 Muharrem ayının 24'ünde yayımlanan yirmi üçüncü sayısı⁸³⁹ ile ikinci dönemine geçmiş ve bu dönem, yayım hayatının dördüncü yılı da olan 1329 yılına kadar da devam etmiştir.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi Muhammed Ali Şâh'ın azledilmesinden sonra⁸⁴⁰ Hk. 1333 yılı Şafer ayında miladi 1915 Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. İlk yılda ve sonraki yıllarda dört sayfa olarak basımı devam etmiştir. Gazetenin yirmi yedinci sayısına kadar yönetim yeri olarak (Şimdilik Şûrî gazetesinin idaresinin avlusu) olarak, yirmi sekizinci sayısından itibaren (Şadr medresesinin önü) olarak, daha sonraları ise Sipehsâlâr Mescidi'nin arkasında bulunan Eşrefuddîn'in evi olarak yazılmıştır Hk. 1333 yılı şevval ayının başında (1915) yayımlanan yirmi dördüncü sayıya kadar Kelîmiyân matbaasında Nurullah Bârûhiyân'in müdürlüğünde basılmış, Hk. 1333 yılı Şevval ayında yayımlanan yirmi beşinci sayıdan itibaren Bâkirzâde ve Gehgehâyî'nin kardeşlerinin matbaası olan *Sîrûs*'ta yayımlanmaya başlamıştır. Hk. 1333 yılı Rebi'ussânî ayının dokuzunda⁸⁴¹ yayımlanan sayıda Tahran'da yaklaşık olarak on üç gazetenin yayımlandığı belirtilmiştir.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi Tahran'da yayımlanmaya başladıktan sonra okuyucular gazetenin Reşt'te yayımlanan sayılarını da okumak istediğini belirten mektuplar iletilmişlerdir. Eşrefuddîn, 1333 yılı Rebi'ussânî ayının on altısında yayımlanan sekizinci sayısında ise okuyucuların önceki sayıları istemesi üzerine şu yazıyı kaleme almıştır:

“Birçok saygıdeğer beyefendiler *Nesîm-i Şimâl*'e iştirak ettiler, bizden geçmişteki sayıları istiyorlar. İdare işlerinin düzensizliği sebebiyle geçmiş sayılardan elde bir şey kalmamıştır, kısaca bilgi arz edilmektedir...”⁸⁴²

⁸³⁸ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 64.

⁸³⁹ Cevâd İshâkiyân, “Dekâyîki Der Hayât-i Zihnî u İctimâ'î-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, s. 318.

⁸⁴⁰ Seyyid Muhammed Müsevî, “Beresi-yi Râbite-i İctimâ'î Bâ Şinâht-i İctimâ'î Der Endîşehâ-yi Nesîm-i Şimâl ('Aşr-i Meşrûte) Bâ Te'kid Ber Gotemânâ-yi Rûşenfikrî”, s. 187.

⁸⁴¹ Seyyid Ferid Kâsmî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s. 69.

⁸⁴² *Nesim-i Şimâl Gazetesi*, S.8, Hk. 1333, s. 2.

Nesîm-i Şimâl Tahran’da yayım hayatına başladıktan sonra (1333/1915) daha fazla okuyucuya ulaşma imkânı bulmuş ve taraftarı artmıştır. Gazetenin herhangi bir şubesi yoktur, Eşrefuddîn’in bizzat kendisinin kâğıtlara şiirlerini ve gazetenin içeriğini yazdığı ve dizgi için matbaaya götürdüğü ifade edilmektedir. *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* (165 mm x 235 mm boyutunda) dört sayfa olarak haftada bir kez yayımlanmıştır. Gazetenin satışını da gazetede ki şiirleri hemen ezberleyip bu şiirleri sokaklarda okuyan ilkokul çağındaki çocuklar yapmıştır. *Nesîm-i Şimâl*’de yer alan yazı ve şiirleri; İlki Dünya’da ve İran’da gerçekleşen siyasi olaylar ve haberler; ikincisi reformlar gerçekleştirmek için tebliğ ve propaganda yapmak; üçüncüsü ise toplumsal mahrumiyetlere itiraz olarak üç bölümde ele almak mümkündür.⁸⁴³

Eşrefuddîn’in gözüyle *Nesîm-i Şimâl*’in topluma olumlu katkısı oldukça fazladır; yazar, bu olumlu katkıları ve gazetesinin halka neler vaat ettiğini ve misyonunu şu şekilde sıralamıştır:

“*Nesîm-i Şimâl fakirlere müjde veren, gönlü incinmişlere şifa bahşeden, esirleri kurtaran körleri Allah’ın adıyla gören yapan(görür hale getiren) müptelaları Ruhul-Kuds’un (Kutsal Ruh) kuvvetiyle özgür kılan, feyiz veren sözlerden esirgemeyen, cesurca ve mertçe İran milletinin hakkını koruyan bir gazetedir...*”⁸⁴⁴

Eşrefuddîn’in şiirlerini yazıp yayımladığı *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* aynı dönemde Azerbaycan’da Mîrzâ Ali Ekber Tâhîrzâde-i Şâbir’in şiirlerinin yayımlandığı *Mollâ Naşruddîn* gazetesine benzetilmiştir. Zerrînkûb bu konuyu *Hikâyet Hemçunân Bâkî* adlı kitabında ele almıştır.

Zerrînkûb⁸⁴⁵, *Mollâ Naşruddîn* ile *Nesîm-i Şimâl*’i kıyaslamış, *Nesîm-i Şimâl*’in biraz geride kaldığını fakat bunun *Nesîm-i Şimâl*’in daha değersiz olmasından ötürü değil; *Mollâ Naşruddîn*’in hitap ettiği kesimin burjuva, *Nesîm-i Şimâl*’in hitap ettiği kesimin halk olması sebebi ile bu farkın ortaya çıktığını, her iki gazetenin de nüfuz ettiği kendine has bir kitlesi olduğunu dile getirmiştir. *Nesîm-i Şimâl* ile *Mollâ Naşruddîn*’in arasındaki benzerliklerin sadece bir sorun üzerinde iki yerde iki farklı dilde verilmiş, toplumun benzer sınıflarının verdiği tepki olabileceğini dile getirmiştir. İki gazetede yer alan şiirlerin benzerlik gösterdiğini kabul eden Zerrînkûb,

⁸⁴³ Seyyid Muhammed Müsevî, “Beresi-yi Râbîte-i İctimâ’î Bâ Şinâht-i İctimâ’î Der Endîşehâ-yi Nesîm-i Şimâl (‘Aşr-i Meşrûte) Bâ Te’kid Ber Gotemânâ-yi Rûşenfikrî”, s. 187.

⁸⁴⁴ Seyyid Ferîd Kâsmî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s. 64.

⁸⁴⁵ ‘Abdul Hüseyn Zerrînkûb, *Hikâyet Hemçunân Bâkî*, s. 377-380.

Eşrefuddîn'in *Mollâ Naşruddîn*'i üstad olarak gördüğü ve *Nesîm-i Şimâl* ile *Mollâ Naşruddîn*'i üstad-çırak olarak değerlendirdiğini, o dönem okuyucuların bu ölçüdeki benzerliklerden rahatsız olmadığını ve yine o dönemde kimsenin bu durumu intihal olarak değerlendirmedini ifade etmiştir.

Eşrefuddîn'in *Mollâ Naşruddîn* hakkında kaleme aldığı aşağıdaki şiirde Zerrînkûb'un usta-çırak ifadelerini destekler nitelikte mısralar yer almaktadır:

آيا به تو اين مرشد بى پير چه کرده

يا چله نشين صاحب تسخير چه کرده

Acaba bu pirsiz mürşit sana ne yapmış

Ya da çileye giren, itaat sahibine ne yapmış

دانى تو كه اين مرشد نقال فقير است

جن گير بود مفلس و رمال فقير است

اين شيخ مقدس كه زند فال فقير است

از فقر شده داخل اين كار آملا

بيهوده مزن چانه بسيار آملا⁸⁴⁶

Sen bilirsin, bu mürşit fakir (bir) meddahtır

Cinci idi, yoksul ve fakir (bir) falcıdır

Bu mukaddes Şeyh'in baktığı fakirin falıdır

Fakirlikten girmiş bu işe, a Mollâ

Boşuna çok çene yorma, a Mollâ

Eşrefuddîn'in *Mollâ Naşruddîn*'i taklit ettiği hatta kimilerine göre burada yayımlanan şiirleri birebir Farsçaya tercüme ettiği iddia edilmektedir; fakat Eşrefuddîn

⁸⁴⁶ Aḥmed İdareçî-i Gilânî, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî*, s. 126; Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s.215.

Nesîm-i Şimâl'de kaleme aldığı şiirde *Mollâ Naşruddîn* gazetesine şu şekilde seslenmiştir:

تیر بر قلب مسلمان مزن ملا عمو⁸⁴⁷

طعنه بر ملت ایران مزن ای ملا عمو

İran milletini kınama ey Mollâ amca, Müslümanların kalbine ok atma ey Mollâ amca

Yukarıdaki şiir dikkate alındığı takdirde Eşrefuddîn'in iddia edildiği gibi *Mollâ Naşiruddîn*'i birebir takip etmediği görülebilir.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin ünlenmesi ile gazeteyi sevip destekleyen kesimin artmasının yanı sıra gazeteye karşı olan ve nefret içerikli söylemlerde bulunan başka bir kesimin de ortaya çıktığı görülmektedir. Eşrefuddîn, düşman olarak adlandırdığı bu kişilerin eleştirilerine ve tehditlerine karşı Hk. 1333 yılı Receb ayının yirmi sekizinde⁸⁴⁸ yayımladığı sayısında *Nesîm-i Şimâl*'in hiçbir şekilde siyasi partiler ve siyasilerle, vekillerle işi ve bağı olmadığını belirtmiş, tehditlerden korkmadıklarını ve yılmadan işlerini yapmaya devam edeceklerini belirtir bir yazı kaleme almıştır.

Eşrefuddîn, 1333 yılı Şevval ayında yayımladığı sayısında ise gazetenin yayımının durdurulması hususunda: “*Yakınlarda hasetçilerin hasetinden ve fesatların tahriklerinden mukaddes Nesîm-i Şimâl Gazetesi, bakanlar kurulu kabinesi gibi buhrana düşmüş ve tatil olmuştur! Fakat Allah'ın yardımı ve Evliya Şâh'ın (Canım ona feda) desteğiyle, medrese öğrencileri, çarşı-pazar halkı kükreyen aslan gibi savaş meydanına adım atmış ve savaşmıştır!! İslâm'ın ortaya çıkışından bugüne kadar hiçbir gazetenin Nesîm-i Şimâl kadar İslâm dinini himaye etmiş olduğunu zannetmiyorum. Yani ortaya çıkmayacaktır.*”⁸⁴⁹ ifadelerini kullanmıştır.

Özetle şairin, gazeteci kimliğiyle Tahran'da gazetesini yayımlaya başladığı ilk yıl çok sıkıntılı ve meşakkatli geçmiştir. Gazetesi hakkındaki iddialar ve ithamlarla mücadele etmiş ve birçoğuna açıklama getirmek zorunda kalmıştır. Yaşadığı bu zorlu süreci şiirinde şu şekilde aktarmıştır:

...

نمی دانم چه بنویسم

ز بخت خویش نالانم

⁸⁴⁷ Seyyid Ferîd Kâsımî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s. 64.

⁸⁴⁸ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S.18, Hk. 1333, s. 2.

⁸⁴⁹ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S. 24,Hk. 1333, s. 2.

از این اوضاع حیرانم
قلم در دست بگرفتم
نمی دانم چه بنویسم
نویسم از وطن شرحی
مثال بید لرزانم
نمی دانم چه بنویسم
شده ایران زمین برزخ
میان جنت و دوزخ

...

شهان مجلس آرا کو
سمرکند و بخارا کو
چه شد دریای عمانم
نمی دانم چه بنویسم
ز بی پولی و بی چیزی
نمی دانم چه بنویسم
ز داغ قلوبه بریانم
نه نان داریم و نه دیزی
اگر جویی مقام من
نمی دانم چه بنویسم
قلام اهل عرفانم
نمی دانم چه بنویسم

ز توصیف که بنویسم⁸⁵⁰

Bahtımdan şikâyetçiyim, bilmiyorum ne yazayım

Bu durumlara hayret etmekteyim, bilmiyorum ne yazayım

Kalemi elime aldım, vatanın halini yazayım diye

İran ülkesi kalmış Araf'ta

Cennet ile cehennem arasında

...

Meclisi süsleyen Şâhlar nerede? Semerkand ve Buḥârâ nerede?

Ne oldu Umman denizime? Bilmiyorum ne yazayım

⁸⁵⁰ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S. 30,Hk. 1334, s. 1.

Parasızlık ve yoksulluktan, ne ekmeğim var ne de dîzim*

Böbreğin hararetinden kebab olmuşum, bilmiyorum ne yazayım

Benim makamımı ararsan, adımı sorarsan

İrfan ehlinin kölesiyim, bilmiyorum ne yazayım

Açıklamaya ne yazayım.

Eşrefuddîn'in Tahran'daki gazeteciliğini iki döneme ayırmak gerekir. Birincisi Hk. 1333 yılı Şafer ayından (Hş.) 1299 yılında gerçekleşen üçüncü darbeden birkaç ay öncesine kadar olan dönem.⁸⁵¹ Bu dönemde bazen gazetenin sayfa sayısı artmış, bazı zamanlarda da gazetenin yayımı düzene girmiştir, kimi zaman da düzeni bozulmuştur.

Şair bu dönemde bütün sorunlara ve kendisini tehdit edenlere rağmen yazmayı bırakmamış, toplumun öne çıkan sorunlarında kalem oynatmaya devam etmiştir. Yazar *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nin Hk. 1334 yılı beşinci sayısında “ ‘Arbede’” başlığı ile aşağıdaki şiirini yayımlamıştır:

نه باکی از قضا دارم، نه از تقدیر می ترسم
نه خوفی از فلک دارم نه از تاثیر می ترسم
نه از عالم نه از آدم نه از تغییر می ترسم
نه از کشتن، نه از بستن، نه از زنجیر می ترسم
ز فضل فیض رحمانی، نمی ترسم ز ناکاس ها
نه از نواب والاه، نه از سرکار اقدس ها
نه از آن چاه ورمالان، نه از این خر مقدس ها
نه از موزر، نه از نارنجک نه از شش بیر می ترسم
نه از کشتن نه از بستن نه از زنجیر می ترسم
نباشد با کسم کاری، فقط در فمر دینم من

* İran'da bir yemek adı.

⁸⁵¹ Seyyid Ferîd Kâsımî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s.73-74.

غلام چارده معصوم عبد مومنینم من
ستایشمی کنم حق را مطیع مرسلینم من
نه از شاعر، نه از منشی نه از تحریر می ترسم
نه از کشتن نه از بستن نه از زنجیر می ترسم
کتاب مستطاب مطلع الانوار را خواندم
اصول کافی و تهذیب و استبصار را خواندم
قوانین و مکاسب تحفه الابرار را خواندم
نه از مشکل نه از آسان نه از توفیر می ترسم
نه از کشتن نه از بستن نه از زنجیر می ترسم
ز نسل پاک یاسینم، بود قرآن کتاب من
ز حق دارای تحسینم، همین فصل الخطاب من
سخن ور اشرف الدین، فلک زیر رکاب من
نه از برق و نه از ظلمت نه از تستیر می ترسم
نه از کشتن نه از بستن نه از زنجیر می ترسم⁸⁵²

...

Ne kazadan (kaderden) korkum vardır ne de takdirden korkarım

Ne felekten bir korkum vardır ne de etkiden korkarım

Ne âlemden, ne âdemden, ne değişimden korkarım

Ne öldürülmekten ne tutsak edilmekten, ne zincirden korkarım

Rahmani feyz üstünlüğünden, aşağılıklardan korkmam

Ne meşhur vekillerden, ne de mukaddes müdürlerden

⁸⁵² Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S. 5, Hk. 1334, s. 4.

Ne firar edenlerin ayağından, ne de bu mukaddes eşeklerden

Ne mûzerden * ne el bombasından ne altı oktan korkarım

Ne ölmekten, ne tutsak edilmekten, ne zincirden korkarım

Kimseyle işim yoktur, dini düşünürüm sadece ben

On dört masumun ** kölesi ve mü'minin hizmetçisiyim ben

Allah'a şükrediyorum gönderilenlere itaat ediyorum ben

Ne şairden, ne yazardan, ne yazıdan korkarım

Ne ölmekten, ne bağlamaktan, ne zincirden korkarım

Temiz kitabı okudum

Kâfi derecede ilmihal, tehzib ve istibsar okudum

Ne zorluktan ne kolaylıktan ne ayırmadan korkarım

Ne ölmekten, ne tutsak edilmekten, ne zincirden korkarım

Yasin'in pek temiz soyundanım, Kur'an kitabım oldu benim

Hak'tan övgü sahibiyim, tıpkı hitap mevsimiyim ben

Eşrefuddîn'in söyleyicisiyim/anlatıcısıyım, felek yüzüğümün altında benim

Ne yıldırımdan ne karanlıktan ne örtüden korkarım

Ne ölmekten, ne tutsak edilmekten, ne zincirden korkarım.

Eşrefuddîn'in kaleme almış olduğu bu şiir ile tehditlere maruz kaldığı düşüncesi akıllara gelmektedir. Fakat yazar, hiçbir güçten korkmadığını ve dinî inançları doğrultusunda şiirlerini ve yazılarını yazdığını bu doğrultuda hareket ettiğini ifade etmektedir.

---

* Bir tüfek adı.

** Hz. Muhammed ve Kızları Hz. Fatıma (a.s.) ve evlatları, Şii imamlar.

Şair yine gazetesinin Hk. 1337 yılındaki dördüncü sayısı birinci sayfasında açıkça *Nesîm-i Şimâl*'in yayım amacı hakkında şu sözleri kaleme almıştır:

“Tahran halkının tamamı çok iyi bilir ki bu gazete kimsenin taraftarı değildir, bu sadece edebî ve mizahî gazetedir ve mizahıyla halkı Allah'ın azametini davet eder ve fakirlere müjde verir.

Yani bu gazetenin müdürünün asıl hayali Allah inancını yaygınlaştırmaktır ve ilahî kitabın hükmü gereği Emîr-el Mu'minîn'in vilayetine yönlendirmektir.

Çünkü Alîm (olan) Allah'ın kendi kitabı parça parça inmiş, halk azda olsa onun açık manalarını anlıyordu.

Ve biz pazar ehli olan dostlarımız ve mukaddes kadınlarımızın ruhu, zulüm ve cehaletten boğulsun istemediğimiz için Nesîm-i Şimâl'i tesis ettik ümit ediyorum ki Peygamber ve İmamlar (Aleyhisselam) yardımcımız olsun.”⁸⁵³

Şair Hk. 1338 yılında yayımladığı yedinci sayısında gazetesinin yayıma başlamasının üzerinden tam on dört yıl geçtiğini şöyle ifade etmektedir:

“Bu yıl, tatlı şiiri ve renkli edebiyatıyla mukaddes Nesîm-i Şimâl'in gönüllere huzur bahşettiği on dördüncü yıldır...”

...Önce Reşt'te başlamış ve yaklaşık dokuz yıl Gîlân'da yayımlanmıştır. Tahran'da yayımlanmaya başlayalı da beş yıl olmuştur ki sadece eğlenmeleri için ruhanî kardeşler ve imanlı kız kardeşlerimize takdim edilmektedir.”⁸⁵⁴

Eşrefuddîn'in Tahran'daki gazeteciliğinin ikinci dönemi Hk. 1341 yılı Rebi'ussani ayında /1301 Âbân ayında başlamıştır ve yaklaşık olarak beş yıl sürmüş, 1306 Mihr ayında gazete kapanmış ve Eşrefuddîn'in gazeteciliğinin üçüncü dönemi Tahran'da bu tarihten itibaren, 1312 yılı İşfend sonuna kadar, altı buçuk yıl sürmüştür.⁸⁵⁵

Şair, Tahran'daki gazeteciliğinin ikinci döneminde Hk. 1341 yılı Rebi'ussani ayının yirmi dördünde İttîlâ' başlığında gazetesinde şu yazıyı kaleme almıştır:

⁸⁵³ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S. 4, Hk. 1337, s. 1.

⁸⁵⁴ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S. 7, Hk. 1338, s. 1.

⁸⁵⁵ Seyyid Ferîd Kâsımî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s. 76.

“Bu köle iki yıl süresince vücut halsizliğim ve hasta olduğum için bazen akıl hastanesinde bazen de yaylalara yolculuk yapmamdan ötürü, muhterem vatandaşlarımla görüşmelerimden mahrum oldum ve aziz/sevgili hemcinslerime hizmetten geri kaldım... Dostların duasıyla nekahet dönemi bitmiştir ve onların isteği üzerine tekrardan Nesîm-i Şimâl’i yayımlamaya giriştik ve ümit ederim ki aziz hemşerilerim bu mukaddes gazeteden yararlanır ve bu arada yüce beyefendilerin hepsinden bu tatil süresince af diliyorum ve inşallah gelecekte Nesîm-i Şimâl’in güzel sözleri aracılığıyla telafi edeceğiz. Eşrefuddîn el-Huseynî.”⁸⁵⁶

1302 yılı Âban ayında Ahmed Şâh, ordu komutanı Reîsu'l-Vuzerâ'nın fermanını Âbân ayının on birinde imzalamış ve Tahran'dan Avrupa'ya gitmiştir. Eşrefuddîn bu olaydan on bir gün sonra ayın yirmi ikisinde bu sayıyı ve aşağıdaki şiiri kaleme almıştır.

از این اوضاع حیرانم نمی دانم چه بنویسم
به هم خورده است ارکانم نمی دانم چه بنویسم
شدم از شهر خود آواره چون مظلوم بیچاره
مقیم شهر طهرانم نمی دانم چه بنویسم
نه از مشروطه آثاری نه از اطراف اخباری
همی در فکر یارانم نمی دانم چه بنویسم
...
خدا رحمت کند آنان که جان دادند راه دین
فدای جانیشان جانم نمی دانم چه بنویسم
از آنها مذهب اسلام چون خورشید روشن شد
بشد معلوم ایمانم نمی دانم چه بنویسم
به قزوین روشنی از مرقد پاک شهید آمد

⁸⁵⁶ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S. 1, Hk. 1341, s. 1.

Bu durumlardan dolayı çok şaşkınım, bilmiyorum ne yazsam

Temellerim parçalandı, bilmiyorum ne yazsam

Kendi şehrimden gurbetteyim çaresiz bir mazlum gibi

Tahran şehrinde ikâmet ediyorum, bilmiyorum ne yazsam

Ne meşrutiyetten bir eser ne de etraftan bir haber

Hep sevgilimin derdindeyim, bilmiyorum ne yazsam

...

Din yolunda can verenlere Allah rahmet eylesin

Canlarına canım feda, bilmiyorum ne yazsam

İslâm dini onlardan (onlar sayesinde) güneş gibi parladı

İmanım malum oldu, bilmiyorum ne yazsam

Temiz şehidin mezarından Kazvin'e aydınlık geldi

İki gözüm aydın oldu, bilmiyorum ne yazsam

Nesîm-i Şimâl'in yayım yerinin tekrar değişerek Eşrefuddîn'in evine taşınması ve şairin ikinci kez akıl hastanesine götürülmesi bu yıl gerçekleşmiştir.⁸⁵⁸ Kendisi bu durumu gazetesinde şu şekilde ifade etmiştir:

“...akıl hastanesindeki esaretten sonra Âkâ Seyyid Hasan Muderris (Allah selamet versin), Meliku's-şu'arâ (Bahâr), 'İşkî ve Nesîm-i Şabâ'nın müdürü (Kuhî-i Kirmânî) ve Tahran çarşı-pazar ahalisinin tamamından oluşan bir grup benim özgürlüğüm için çaba ve himmet gösterip toplandılar...”⁸⁵⁹

Nesîm-i Şimâl Gazetesi'nin eleştirel ve keskin kalemi hiçbir kişi ve grubu eleştirmekten geri kalmamıştır. Gazete yayımlandığı her dönem toplumda ses getirmiş,

⁸⁵⁷ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S.1,Hk. 1342, s. 1.

⁸⁵⁸ Seyyid Ferid Kâsımî, “Eşrefuddîn Rûznâmenigâr”, s. 78.

⁸⁵⁹ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S.17, Hk. 1342, s. 1-2.

hükümetleri çaresiz bırakmıştır ve sonunda Eşrefuddîn akıl hastanesine kaldırılmıştır.⁸⁶⁰ Söz konusu dönemde gazetecilerin akıl hastanesine götürülmesinin gelenek haline geldiği, Eşrefuddîn'in akıl hastanesine kaldırılan ne ilk ne de son gazeteci olduğu⁸⁶¹ ifade edilmektedir. Eşrefuddîn'in akıl hastanesine kaldırılması sonucu da gazetenin yayımlarında aksama yaşandığı görülmektedir.

Nesîm-i Şimâl'in Tahran'daki üçüncü dönemi inişli çıkışlıdır ve duraksamalarla devam etmiştir, fakat Eşrefuddîn'in ömrünün son yıllarında özellikle Harîrçiyân Sa'î'nin *Nesîm-i Şimâl*'in yayımında çok yardımı olmuştur. On üçüncü yılın ilk sayısı Hk. 1351 /Hş. 1311 Şehrivar ayının on yedisinde⁸⁶² yayımlanmış, "*Meydân*" başlığıyla yayımlanan zeyde şair şöyle demiştir:

در شهر خوب طهران باز آمدم به میدان	ای مردمان ایران باز آمدم به میدان
روشن شد از چراغش چشم تمام ملت	شعر نسیم اول بر رشت داد زیست
شبها میان مسجد کردی دعا به دولت	با روزنامه می کرد غمخواری رعیت
ای عارفان طهران باز آمدم به میدان... ⁸⁶³	اینکه به شکل عرفان باز آمدم به میدان

Ey İnan halkı yeniden çıktım meydana

Güzel Tahran şehrinde yeniden çıktım meydana

Nesîm'in şiiri ilk Reşt'i süsledi

Işıyla milletin gözünün tamamını aydınlattı

Gazetesiyle paylaşıyordu halkın derdini

Geceleri mescidin ortasında devlete dua ediyordu

Öyle ki irfan şeklinde yeniden meydana çıktım

Ey Tahran'ın arifleri yeniden meydana çıktım...

⁸⁶⁰ Seyyid Muhammed Müsevî, "Berese-yi Râbîte-i İctimâ'î Bâ Şinâht-i İctimâ'î Der Endîşehâ-yi Nesîm-i Şimâl ('Aşr-i Meşrûte) Bâ Te'kid Ber Gotemânihâ-yi Rûşenfikrî", s. 188.

⁸⁶¹ Seyyid Ferîd Kâsımî, "Eşrefuddîn Rûznâmenigâr", s. 79.

⁸⁶² Seyyid Ferîd Kâsımî, "Eşrefuddîn Rûznâmenigâr", s. 82.

⁸⁶³ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S.1, Hş. 1311/ Hk. 1351, s.2.

Okuyucuların, ısrarla *Nesîm-i Şimâl*'de yazılanların önceden olduğu gibi Seyyid Eşrefuddîn'in kendisi tarafından yazılıp yazılmadığını öğrenmek istemeleri sebebiyle, on üçüncü yılın dokuzuncu sayısının ilk sayfasında gazetenin, Seyyid Eşrefuddîn tarafından hazırlandığına dair açıklama yapılmış, altında da Eşrefuddîn'in imzasıyla aşağıdaki şiir⁸⁶⁴ ve (رفع المحمدزورات) başlığıyla şu zeyl yer almaktadır;

“*İdareye şerefli gazete Nesîm-i Şimâl'in önceki müdürü daimi idarecisi Eşrefuddîn-i Huseynî tarafından mı yoksa başka bir kişi tarafından mı yayıma devam ettiğine dair soruların olduğu çok sayıda yazışma ulaştırmıştır. Muhterem okuyucularımız için hazırlıyoruz; mukaddes Nesîm-i Şimâl önceden olduğu gibi Eşrefuddîn'in fikrinden ve kaleminden sızmaktadır bu gazeteye başlangıcından bugüne kadar kimsenin dahli olmamıştır ve yoktur çünkü zahmetler çektiğimiz şerbetler tattık. Sadece muhterem şairlerin şiirleri mümkün olursa yayımlanacak, mümkün olmazsa idarede kayıt altına alınacak ve hiç kimsenin ve hiç bir ünvanın bu gazetede üyeliği yoktur ve olmayacaktır.*”⁸⁶⁵

ز شعر اشرف الدين باقى است

نسيم ما كه در ميخانه ساقى است

(امضای اقل السادات اشرف الدين حسينی) ⁸⁶⁶

Meyhanede sakî olan Nesîm'imiz

Eşrefuddîn'in şiiri sayesinde bâkîdir.

(İmza: Seyyidlerin en düşük makamlısı Eşrefuddîn-i Huseynî)

Şair gazetenin başka bir sayısında yine bu konuyla ilgili “*İhtâr*” başlığı altında başka şairlerin şiirlerine yer verilmeyeceğine dair şu yazıyı kaleme almıştır:

“*Bize tatlı şiirlerini gönderen merkez ve vilayetlerdeki muhterem şairlerimize bu tarih ve sonrasında aşk gazellerini ve rubailerini göndermekten uzak durmaları hatırlatılır. Zira onların yayımlanmasına öncelik verilmeyecektir...*”⁸⁶⁷

Nesîm-i Şimâl'in on üçüncü ve on dördüncü yılındaki sayılarında Eşrefuddîn'in hastalığı ve hastaneye kaldırılması konusunda gazetede herhangi bir bilgi

⁸⁶⁴ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 144.

⁸⁶⁵ *Nesîm-i Şimâl* Gazetesi, S. 9, Hk. 1351/Hş. 1311, s. 1.

⁸⁶⁶ *Nesîm-i Şimâl* Gazetesi, S. 9, Hk. 1351/Hş. 1311, s. 1; Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 144.

⁸⁶⁷ *Nesîm-i Şimâl* Gazetesi, S. 17, Hş. 1311/ Hk. 1351, s. 1.

bulunamamıştır. 1312 yılı Şehrîver ayının dokuzuna denk gelen on dördüncü yılının ilk sayısında, ilk sayfada imtiyaz sahibi ve müdür Eşrefuddîn-i Hüseynî'nin klişeleşmiş, oturur vaziyette yazı yazar iken çekilmiş fotoğrafı ve konuların altında da şu ibare yer almıştır:⁸⁶⁸

“Bu yıl Tahran'daki Nesîm'i Şimâl'in yayımının on üç yılı bitti on dördüncü yıla girdik.”⁸⁶⁹

شهرت شعر نسیم اندر فلک
ریخته شربت به جام هر ملک
از نسیمت اهل تهران دلخوشند
شهرهای خوب ایران دلخوشند⁸⁷⁰

Felekte Nesîm'in şiiirinin şöhreti

Her Melik'in kadehine döktü şerbeti

Nesîm'inden Tahranlılar sevinçli

İran'ın güzel şehirleri sevinçli.

Şair yine bu sayıda⁸⁷¹ yirmi dört sene önce Gîlân'da hiç gazete olmadığını ve kendilerinin *Nesîm-i Şimâl*'i yayımlamaya başladıklarını daha sonra Tahran'a gelerek yayıma burada devam ettiklerini ifade etmiş ve gazetesinin yayım amacını anlatan bir yazı kaleme almıştır.

سیزده سال است در طهران نمایان شد نسیم
راحت روح همه مشروطه خواهان شد نسیم
اندرین عصر تجدد شاعران پیدا شدند
نامشان را یک به یک با درج عنوان شد نسیم⁸⁷²

On üç yıl oldu Tahran'da ortaya çıktı Nesîm

Bütün meşrutiyetçilerin ruhunun huzuru oldu Nesîm

⁸⁶⁸ Hüseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 144.

⁸⁶⁹ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S.1, Hş. 1312/Hk. 1352 s.1.

⁸⁷⁰ Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S.1, Hş. 1312/Hk. 1352, s.1.

⁸⁷¹ Detaylı bilgi için bk. Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S.1, Hş. 1312/Hk. 1352, s.1.

⁸⁷² Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S.1, Hş. 1312/Hk. 1352, s. 2.

Bu yenileşme çağında şairler ortaya çıktı

İsimlerini tek tek derc ile başlık yaptı Nesîm

Eşrefuddîn gazetesinin aynı sayısında *Nesîm-i Şimâl*'in yayım hayatı hakkında bilgiler veren aşağıdaki yazıyı paylaşmıştır:

“Evet bu sene on üçüncü yıl bitti, Eşrefuddîn Tahran’da *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*’ni yayımlamaya cesaret göstermiş, zorluklar görmüş, zahmetler çekmiştir; başta bu gazete Reşt’te başlamış ve Reşt’teki olaydan (ötürü) biz Tahran’a gelinceye kadar altı yıl boyunca Reştliler onun sayfalarını tatlı canları gibi kucaklarında taşımışlar, sevinçlerini ortaya koymuşlardır, Tahran’da da on iki yıl boyunca *Nesîm*’i düzenli olarak yayımladık ve bu süreden sonra onun sayfalarının yayımı gecikmiş ve iptal olmuştur ve dört yıldan sonra Huccet-i ‘Aşr, İmâm-i Zemân ‘Acella Allahu T‘eâlâ Fereccehu (Asrın Huccet’i zamanın İmanı Allah hemen O’nun sıkıntısını derdini gidersin) yeniden ortaya çıkmış ve bugün tam bir yıldır yayımı devam etmektedir ve kendisi Tahran’da on dördüncü yılına girmiştir belki bu yıl gazetemiz yirmi dördüncü yıla ayak bastı diye yazabiliriz.”⁸⁷³

Eşrefuddîn, yine bu sayıda bir önceki seneden bu yana gazeteye yayımlanması için şiirlerini gönderen şairlere teşekkür eden bir yazı kaleme almış ve sonrasında bu otuz yedi şairin isimlerini birer birer gazetesinde belirterek kayıtlara geçmesini sağlamıştır, şairlerin isimleri şunlardır:

“ *Humâyî, Miskîn, Muî‘î, Rûşenî, Sa‘î, Fetâyî, Ekber Sa‘d, Kesrî, Muşfik, Nazmî, Esedullah-i Şabir, Qahremanî, Âsyâbân, Defterî, Vâhid, Pûrpeymânî, Feyzî, Efsorde, Behrî, Lâger, Şadiq ‘Âmî, Nazm-i Meczubî, Murteza-i Hâtikî, Hâkperest, Fercâmî, Nuzhetî, Tabîb, Hilmî, Vale/Valih Şeydâ, Mutteki, Peyrovî, Mahmud Behâver, Bekâî, Tefekkur, Âgehî, Rizâyî, Behrâmî.*”⁸⁷⁴

Seyyid Eşrefuddîn’den sonra imtiyaz sahibi ve *Nesîm-i Şimâl*’in müdürü olan Muhsin Harîrçiyân-i Sa‘î on üçüncü ve on dördüncü yıla denk gelen Seyyid Eşrefuddîn’in son iki yılında ona yardım etmiş, yirmi sekizinci ve yirmi dokuzuncu sayılarda şiirleri Eşrefuddîn Huseynî imzasıyla yayımlamıştır.⁸⁷⁵ *Nesîm-i Şimâl*

⁸⁷³ *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S.1, Hş. 1312/Hk. 1352, s. 2.

⁸⁷⁴ *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*, S.1, Hş. 1312/Hk. 1352, s. 2.

⁸⁷⁵ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 148.

Gazetesi on dördüncü yılının sonuna kadar aynı üslup ile yayımına devam etmiştir.⁸⁷⁶ 1313 yılı Ferverdîn ayının ilk gününe denk gelen gazetenin otuzuncu sayısının ilk sayfasında, Muhsin Harîrçiyân-i Sa‘î, Seyyid’in oturur vaziyetteki fotoğrafını koymuş ve Eşrefuddîn’in vefatını şu yazıyla ilan etmiştir:

“*Sayın Seyyid Eşrefuddîn’in (Nesîm-i Şimâl)’in İsfend ayının 29’unda ansızın vefatını ve aramızdan göç edişini, okuyuculara gazetenin son sayısında bütün üzüntümüzle ilan ediyoruz...*”⁸⁷⁷

Nesîm-i Şimâl’in bütün sayılarında Eşrefuddîn imzalı şiirleri mevcuttur⁸⁷⁸, hatta ölüm haberinin verildiği son sayısında bile “*Şeb-i İyd Est Pilov Bâyed Hord*” adlı şiiri Eşrefuddîn imzasıyla göze çarpmaktadır. Şairin, *Nesîm-i Şimâl Gazetesi’*nde yayımlanan şiirleri ile birlikte daha önce yayımlanmayan şiirleri de vefatından sonra gazetede yerini almıştır.

Eşrefuddîn’in vefatından sonra H. Harîrçiyân müdür ve imtiyaz sahibi, Harîrçiyân Sa‘î ise editör olarak *Nesîm-i Şimâl Gazetesi’*ni Hş. 1320/1941 yılına⁸⁷⁹ kadar haftalık olarak düzenli yayımlamışlardır. Yapılan arşiv taraması sonucunda *Nesîm-i Şimâl Gazetesi’nin* Eşrefuddîn’in vefatından sonra bir süre aynı üslupla yayımlanmaya devam ettiği fakat sonrasında içeriğinin değiştiği tespit edilmiştir.

⁸⁷⁶ Muhammed Şedr Hâsemî, *Târih-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. IV, s. 297.

⁸⁷⁷ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 148.

⁸⁷⁸ Huseyn-i Nemînî, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, s. 148-149.

⁸⁷⁹ Muhammed Şedr Hâsemî, *Târih-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. IV, s. 298-301.

SONUÇ

İran'da Meşrutiyet dönemi şairlerinden Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'nin şiirlerinde mizahî unsurlara yer vermesi, Meşrutiyet dönemine ait konuları yansıtması, dinî hususları kullanması ve şiirlerini konuşma dilinde kaleme alarak halka hitap etmesi, onun bu dönem şair gazetecileri arasında seçkin bir yere sahip olmasını sağlamıştır.

Şiirlerinde konuşma dilini sıklıkla kullanan Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'nin bu kullanımı tercih etmesinin sebebi hedef kitlesinin okuma yazma oranı düşük olan halk oluşudur. Şair böylelikle şiirlerinin okuyan ve dinleyen herkes tarafından kolaylıkla anlaşılmasına olanak sağlamış ve vermek istediği mesajları halka daha rahat ulaştırabilmiştir. Bu özelliği ile Eşrefuddîn'in şiiri dönemin en âmiyâne şiiri olarak görülmüş, atasözleri ve deyimlerden yararlanarak oluşturduğu şiirleri kimi zaman marş gibi söylenmiş ve halkın zihninde yer etmiştir.

Şair, yabancı kelimeleri şiirlerinde çok fazla kullanmamakla birlikte Arapça, Fransızca ve Türkçe kelimelerden istifade etmiştir. Şiirleri redif ve kafiye açısından incelendiğinde kafiyeyi özellikle müstezad, musammat ve terci'-i bendlerinde çokça kullandığı, redife ise çok önem vermediği ve çoğu şiirinde redifi kullanmadığı göze çarpmaktadır. Şiirleri sade ve süsten uzak olan şairin, az da olsa edebî sanatlara yer verdiği ve çoğunlukla teşbih olmak üzere; telmih, cinas, istiare, mübalağa, kinaye ve teşhis sanatlarından yararlandığı görülmüştür. Şairin şiirinin bir diğer özelliği ise hiciv ve mizah içerikli unsurlardan yararlanmış olmasıdır. Eşrefuddîn, hafif iğneleyici mizahî ve eleştirel şiirlerinde, toplumsal yapıyı ve yöneticileri eleştirmiş, halkın yönetim karşısında çektiği sıkıntıları ile dönemin birçok kusuru ve sorununu hiciv üslubu ile ele almış, böylelikle döneminin önemli hiciv şairlerinden biri olmuştur. Şairin yeni kelime ve terkipler oluşturduğu göze çarpan hicviye şiirlerinde öne çıkan asıl özellik ise konu ile alay mı ettiği yoksa ciddî bir söz mü söylediğinin tam olarak tespit edilememesidir.

Hâfız'ın iki ünlü gazelinden tazmin oluşturan ve şiirlerinde çoğunlukla Hâfız'dan etkilendiği görülen Eşrefuddîn'in şiirleri, Mîrzâ 'Alî Ekber Tâhîrzâde Şâbir'in şiirlerine benzetilmiş hatta kimi zaman Şâbir'den intihal yaptığı iddia edilmiştir. Şairin şiirleri dönemin diğer şairlerinininkine benzese de bazı farklılıkları da

vardır. Zira birçok konuyu ele alırken dinî kavramları ön planda tutması, onu dönem şairlerinden ayıran en belirgin özelliklerinden biridir.

Çalışmamızda Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî'nin gazetecilik yönü ile ilgili yaptığımız tespitler ise şöyledir; ilk olarak Hk. 1325/M. 1907 yılında Reşt'te yayımlanmaya başlayan ve daha sonra Hk. 1333/M. 1915 yılında Tahran'da yayımı devam eden *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* belirli aralıklarla çıkarılmamasına rağmen yaklaşık yirmi yıl yayımlanmıştır. Eşrefuddîn *Nesîm-i Şimâl Gazetesi*'nde daha çok şiirlerine yer vermiş, az sayıda makale kaleme almıştır. Gazetede şiir ve sınırlı sayıdaki makalelerinin dışında daha çok okuyuculardan gelen soruları cevapladığı soru-cevap köşeleri karşımıza çıkmıştır. Bu bölümde okuyucular, dinî yönü güçlü olan şaire özellikle din ile ilgili konularda sorular yöneltmişler ve şairden görüş istemişlerdir.

Eşrefuddîn'in şiirlerinde işlediği belli başlı temalar arasında meşrutiyet, vatan, din, kadın, yabancı ülkeler, fakirlik, basın ve ifade özgürlüğü, cehalet ve hurafeler ile mücadele yer almaktadır. Bunun yanı sıra şair *Nesîm-i Şimâl Gazetesi* hakkındaki şiirleri ile hiciv ve mizahî tarzdaki şiirleri konu edinmiştir. Şiirlerde “meşrutiyet” “vatan” ve “din” konu olarak ön plana çıkmakta, farklı temalarda yazdığı şiirlerde dahi bu üç konu göze çarpmaktadır. Şairin işlediği ana temalar çoğunlukla ikincil temalarla birlikte kullanılmıştır. Hiciv ve mizahî şiirlerini ise yöneticiler ve toplum ahlakı, meşrutiyet hareketi ve sonuçları, yabancıların ülkeye müdahalesi ve yabancı hayranlığı ile siyasi olaylar hakkında söylediği görülmektedir. Nazım biçimlerine geldiğinde ise terci'-i bend, musammat ve müstezad gibi şiir kalıplarını daha çok kullandığı göze çarpmaktadır. Şairin dönemin diğer şairleri gibi bu kalıpları tercih etmesinin sebebi, şiirin bazı bölümlerinde tekrardan yararlanarak okuyucunun zihninde yer etmesini ve daha kolay ezberlenerek halk tarafından daha çabuk kabul görmesini sağlamaktır.

Eşrefuddîn erken yaşta yetim kalması ve hayatı boyunca maddî sıkıntı yaşaması sebebi ile hayatının son dönemlerinde ruhsal bunalım yaşamış ve bu durum şiirlerine yansımıştır. Zira hastalık öncesi dönemdeki şiirleri ile sonraki dönem şiirleri karşılaştırıldığında içeriklerdeki mantıksal bağ ile üslubundaki akıcılık açısından fark olduğu görülmektedir. Buna rağmen çok uzun dönemler gönüllerde yer ederek güzel şiirleriyle halka mal olmuş bir şair olarak iz bırakmıştır.

KAYNAKÇA

‘Abbâsî, Mukâddem, ‘Alî Rızâ, “Vijegîhâ-yî Sebk-i Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl”, *Neşr-i Âmûziş-i Zebân u Edeb-i Fârsî*, S. 2, 1390, s. 50-52.

‘Abdullahî, Menîje, “*Nigâhî Be Endîşe u Şi‘r-i Nesîm-i Şimâl*”, Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 135-149.

Âcûdânî, Maşallah, *Meşrûte-î Îrânî*, Neşr-i Âhterân, Tahran, 1382.

_____, *Ya Merg Ya Teceddud: (Defterî der Şi‘r u Edeb-i Meşrûte)*, İntişârât-i Faşl-i Kitâb, Londra, 3. bs. (t.y.).

Âdemiyet, Ferîdûn, *İdeoloji-yi Nahzat-i Meşrûtiyet-i Îrân*, C. I, Kânûn-i Kitâb-i İran, 1985.

Âjend, Ya‘kûb, *Teceddud-i Edebî Der Devre-i Meşrûte*, Mu‘essese-i Tahkîkât u Tuvse‘e-i ‘Ulûm-i İnsânî, Tahran, 1384.

Ahzarî, ‘Alî -Ni‘metî, Rizvân, “İstibdâd u Aqsâm-i Ân Ez Manzar-i Seyyid Eşrefuddîn-i Kazvînî”, *Ferheng-i Kazvîn- Faşnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 4, 1399, s. 11-26.

Algar, Hamid, “Çârdeh Ma‘şûm-i Pâk”, *DİA*, C.8, İstanbul, 1993, s.227-228.

Altıntaş, Hayrani, “Dehriyye”, *DİA*, C.9, İstanbul, 1994, s. 107-109.

Anbarcioğlu, Meliha, “Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi”, *AÜ DTCF Doğu Dilleri Dergisi*, C. II, S. 1, Ankara, 1971.

_____, “Çağdaş İran Nazmında Surûd, Tasnif ve Terâna Türleri”, *AÜ DTCF Doğu Dilleri Dergisi*, C. II, S. 1, Ankara, 1971.

Âryenpûr, Yahyâ, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, İntişârât-i Zuvvâr, C. I, Tahran, 1372.

_____, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, İntişârât-i Zuvvâr, C.II, Tahran, 1372.

Aşîl, Huccetullah, *Berguzide ve Şerh-i Eş‘âr-i Eşrefuddîn-i Huseyn-i Gîlânî*, y.y,1382.

_____, “Zindeginâme-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, Ed. ‘Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 26-33.

Browne, Edward, *Târîh-i Maţbu‘ât u Edebiyât-i Îrân Der Devre-i Meşrûtiyet*, C. I, Ter. Muhammed ‘Abbâsî, Kânûn-i M‘arifet, Tahran, 1335.

_____, *Târîh-i Maṭbû'ât u Edebiyât-i Îrân Der Devre-i Meşrûṭiyet*, Ter. Muḥammed 'Abbâsî, C. II, Kânûn-i Ma'rifet, Tahran, 1337.

_____, *Târîh-i Maṭbu'ât u Edebiyât-i Îrân Der Devre-i Meşrûṭiyet*, , Ter. Rızâ Şâlih-zâde, C. III, Kânûn-i Ma'rifet, Tahran, 1341.

_____, *İnkılâb-i Meşrûṭiyet-i Îrân*, Ter. Mihrî Kazvînî, İntişârât-i Kevîr, Tahran ,1376.

Birûn, Mehrdâd, "Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî", *Ferheng-i Kazvîn-Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhiş* , Sayı:4, 1399, s. 91-98.

Çiftçi, Hasan, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara,2002.

Debîr-i Siyâkî, Muḥammed, *Dîvân-i Ustâd Menûçîhr-i Dâmğânî*, İntişârât-i Zuvvâr, Tahran, 1338.

Dergâhî, Zeyneb Umîdî, "Seyyid Eşrefuddîn-i Huseyn-i Kazvînî u Mesâil-i Zenân" , *Ferheng-i Kazvîn- Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 4, 1399, s. 71-90.

Dihkerdî, Maḥsâ Sâkiniyân- Âşcerdî, Murtezâ Reşîdî- Horâsânî, Maḥbûbe, "Costârî Der Sebk-i Şu'arâ-yi Tanzperdâz-i 'Aşr-i Meşrûte Bâ Tekye Ber (İfşâgerî u Âgâhî Baḥş)" , *Faşlnâme-i Pejûheşhâ-yi Edebî*, S.58, 1396, s. 49-80.

Ebûmaḥbûb, Aḥmed, "Bûtîkâî Şi'ir-i Meşrûte u Eşrefuddîn-i Huseynî", Ed. Ali Aşğar Muḥammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Soḥen, Tahran, 1384, s. 108-120.

Enşârî, Behmen , *İnkılâb-i Meşrûte Ez Âğâz tâ Encâm*, İntişârât-i Menşûr Semîr, Tahran, 1394.

Ercî, 'Alî Aşğar, "Edebiyât Ne Çendân-i Kûdekâne!! «Mefhûm u Câygâh-i Edebiyât-i Kûdekân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl»" *Ferheng-i Kazvîn- Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhiş* , S. 4, 1399, s. 27-48.

Fercûdî, Seyyide Ruḳiye- Hâîfî, 'Abbâs "Tanz u Nakîze Zebân-i Borrende-i Şi'r-i 'Aşr-i Meşrûte" , *Evvelîn Hemâyiş-i Beyn-el Millellî Novâverî u Tahkîk Der Huner u 'Ulûm-i İnsânî*, 1394, s. 1-9.

Ferciyân, Murtezâ - Necefzâde-i Bârfurûş, Muḥammed Bâkir, *Tanz Serâyân-i Îrân Ez Meşrûte Tâ İnkılâb*, Çâp u Neşr-i Bunyâd, C. II, Tahran, 1370.

Fıḡlalı, Ethem Ruhi, "Bahâîlik" , *DİA*, C.4, İstanbul, 1991, s. 464-468.

Ġulâmzâde, Ġulâmhuseyn , *Seyr-i Naqd-i Şi'ir Der Îrân Ez Meşrûte Tâ Hş. 1332*, Çâphâne-i Leylâ, Tahran, 1380.

Gulbîn, Muhammed, “Meliku’ş-şu‘arâ Bahâr u Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 470-478.

Hâce Servî, Gulâmırzâ- Nâzâryân, Seyyid Muhammedvehâb, “Maţbu‘ât Der Îrân Ez Âgâz Tâ Zuhûr-i Pehlevî-yi Evvel: Ez Şûretî-yi Derbârî Tâ Âgâhî-yi Dogâne” , *Faşlnâme-i Câmi‘eşinâsî-yi Siyâsî-yi Îrân*, S. 4, 1398, s. 73-104.

Hasanlı, Kâvûs-Pârsâ, Seyyid Ahmed, “Nesîm-i Şimâl Ferzend-i Zemân-i Hişten” , Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 121-134.

Hâsemî, Muhammed Şadr, *Târih-i Cerâyid u Mecellât-i Îrân*, C. I, İntişârât-i Kemâl, İşfahân, 1363.

_____, *Târih-i Cerâyid u Mecellât-i Îrân*, C. IV, y.y., t.y.

Hâtemî, Ahmed, “Mulahezâtî Derbâre-i Şi‘ir-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)”, Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 180-191.

Halebî, ‘Ali Aşğar-‘Omrân, Ni‘met İşfahânî, “Naqd-i Cehl u Hurâfe Gerâi Der Şi‘ir-i Muâşir (Şi‘ir Sîtiz)” , *Pijuheşnâme-i Ferheng u Edeb*, s. 215-238.

Homayî, Celâleddîn , *Funûn-i Belâgat u Şana‘ât-i Edebî*, Ehverâ, Tahran, 1389.

Huseyn, ‘Abdurrâhîm Zâkîr, *Edebiyât-i Sîyâsi-yi Îrân Der ‘Aşr-i Meşrutîyet*, Neşr-i ‘İlm, Tahran, C.I-II, 1377.

Işık Bağrıaçık, Yeşim, “Meşrutîyet Dönemi İran Şiiri ve Şairleri”, *Mavi Atlas*, 8/1, 2020, s. 115-127.

Işık Bağrıaçık, Yeşim, “İrân Meşrutîyet Döneminde Coşkulu Bir Şair: Arif Kazvini”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, C.12, S. 3 (28), 2020, s.427-447.

İdâreçî-i Gîlânî, Ahmed, *Kulliyât-i Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî*, Mu‘essese-i İntişârât-i Nigâh, Tahran, 1375.

İshâk, Muhammed, *Sohenverân-i Nâmî-i İran Der Târih-i Mu‘âşır*, C. I, İntişârât-i Sîrûş, 1363.

İshâkiyân, Cevâd, “Değâyiki Der Hayât-i Zihnî u İctimâ‘i-yi Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî”, Ed. ‘Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 313-332.

İskenderî, Muhammed, “Nesîmî Ki Ez Şimâl Vezîd”, *Ferheng-i Kazvîn-Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 4, 1399, s. 49-70.

İşimtekin, Soner , “Seyyid Eşrefuddîn Huseyin Gilânî ve Şiirleri Üzerine”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, Sayı I, 2018, s. 50-67.

Kadîriyân, Ahmed Rızâ, “*Vijegihâ-yi Şuverî-yi Şi‘ir-i Seyyid Eşrefuddîn*”, Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 150-179.

Kanar, Mehmet, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, Say Yayınları, 2. Bs. İstanbul, 2013.

Karadeniz, Yılmaz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2012.

_____, “İran’da Nasîrüddin Şâh ve Muzafferüddin Şâh Dönemlerinde İngiltere ve Rusya’ya Verilen İmtiyazlar (1848-1906)” *Asia Minor Studies*, C.7, s. 2, 2019, s. 231-243.

Kâsımî, Seyyid Ferîd ,“Eşrefuddîn Rûznâmenigâr” , Ed. ‘Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 60-95.

Kâsımzâde, İftihâr, “Seyyid Eşrefuddîn-i Huseyn-i Kazvînî: Şâ‘ir-i Milli-yi Dovrân-i Meşrûtiyet”, *Ferheng-i Kazvîn- Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 5, 1399, s. 155-166.

Kâsib, Azîzullâh, *Çeşm Endâz-i Târîh-i Hicv*, y.y. , 1366.

Kılıç, Ünal, “Yezîd I”, *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, s.513-514.

Kırlangıç, Hicabi , *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yayınları, Ankara, 2014.

Kisrevî, Ahmed, *Târîh-i Meşrûte-i İrân*, Çâphâne-i Sipehr, Tahran, 1363.

Kiyânfer, Cemşîd, “Maḥbû‘ât-i Devletî Der ‘Aşr-i Kâcâr”, *Peyâm-i Bahâristân* , S. 3, 1388, s. 273-299.

Kurşun, Zekeriya, “Hâşimiler”, *DİA*, C.16, İstanbul, 1997, s. 412-415.

Melikzâde, Mehdî, *Târîh-i İnqılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, İntişârât-i Sohen, Tahran, C. I,II,III, 1383.

_____, *Târîh-i İnqılâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, İntişârât-i ‘İlmî, C. V-VI, Tahran, 1373.

Meserret, Huseyn, “*Hemânendîhâ-yi Nesîm-i Şimâl u Ferruḥî-yi Yezdî*”, Ed. Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 479-516.

Mîr ‘Âbidînî, Hasan, *İran Öykü ve Romanının Yüz Yılı*, Ter. Derya Örs, C. I, Nüsha Yayınları, Ankara, 2002.

Mû‘minî, Bâkir, *İrân Der Âstâne-i İnqılâb-i Meşrûtiyet ve Edebiyât-i Meşrûte*, Neşr-i Sepide, y.y., 1384.

Mûgârî, Ferîde Kerîmî, *Şemîm-i Nesîm; Zindegî u Şi‘ir-i Seyyid Eşrefüddîn Huseynî Gîlânî:(Nesîm-i Şimâl)*, Neşr-i Şâlîs, Tahran, 1382.

Muhammed Hân, Mihr Nûr, *Fikr-i Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*, Merkez-i Tahkîkât-i Fârsî-yi İrân u Pâkistân, İslâmâbâd/Pâkistân, 1383.

Muhammedî, Hasan ‘Ali, *Şâ‘ir Muâ‘şır-i İrân: Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, Defter-i Tebliğât-i İslâmî, Kum, 1372.

Muhammedî, Mehdî Nûr, “Nâgoftelhâyî Der Bâb-i Zindegânî-yi Seyyid Eşrefüddîn-i Huseynî” ,Ed. ‘Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefüddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 34-59.

Mûsevî, Seyyid Muhammed , “Berresi-yi Râbiçe-i İctimâ‘î Bâ Şinâht-i İctimâ‘î Der Endîşehâ-yi Nesîm-i Şimâl (‘Aşr-i Meşrûte) Bâ Te’kîd Ber Goftemânâ-yi Rûşenfikrî”, *Ferheng-i Kazvîn- Faşlnâme-i Ferhengi-yi Pijûhiş* , S. 5, 1399, s. 181-200.

Mûtemen, Zeynel‘âbidîn, *Şi‘ir u Edeb-i Fârsî*, Tâbeş, Tahran, 1332.

Nejâdirân, Muhammed , “Âgâhi Beşş-i Maţbu‘ât-i Siyâsî-yi ‘Aşr-i Kâcâr u Naşş-i Ân Der İnqılâb-i Meşrûte”, *Faşlnâme-i Taşaşşusî-yi ‘Ulûm-i Siyâsî*, S. 23, 1393, s. 49-70.

Nemînî, Huseyn, *Kulliyât-i Câvidâne-i Nesîm-i Şimâl*, İntişârât-i Esâtîr, Tahran,1392.

Nergisî, Rızâ Ramazân, “İnqılâb-i Meşrûte u Naşş-i Ruşd-i Cem‘iyet-i Cevân Der Ân”, *Mâhâne-i ‘İlmî-yi Taşaşşusî-yi Sedâ-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi İrân*, S. 65, 1391, s. 47-53.

Nesîm-i Şimâl Gazetesi, S. 1, Hk. 1333/M. 1915.

_____, S. 3, Hk. 1333/M. 1915.

_____, S. 5, Hk. 1333/M. 1915.

_____, S. 8, Hk. 1333/M. 1915.

_____, S. 9, Hk. 1333/M. 1915.

_____, S. 13, Hk. 1333/M. 1915.

_____, S. 15, Hk. 1333/M. 1915.

_____, S. 16, Hk. 1333/M. 1915.
_____, S.18, Hk. 1333/M. 1915.
_____, S. 19, Hk. 1333/M. 1915.
_____, S. 21, Hk. 1333/M. 1915.
_____, S. 22, Hk. 1333/M. 1915.
_____, S. 24, Hk. 1333/M. 1915.
_____, S. 26, Hk. 1333/M. 1915.
_____, S. 5, Hk. 1334/M. 1916.
_____, S. 30, Hk. 1334/M. 1915.
_____, S. 10, Hk. 1334/M. 1916.
_____, S. 11, Hk. 1334/M. 1916.
_____, S. 16, Hk. 1334/M. 1916.
_____, S. 19, Hk. 1335/M. 1917.
_____, S. 20, Hk. 1335/M. 1917.
_____, S. 4, Hk. 1337/M. 1919.
_____, S.8, Hk. 1337/M. 1919.
_____, S. 7, Hk. 1338/M. 1920.
_____, S. 13, Hk. 1338/M. 1920.
_____, S. 15, Hk. 1338/M. 1920.
_____, S. 22, Hk. 1338/M. 1920.
_____, S. 25, Hş. 1302/Hk. 1342.
_____, S. 26, Hş. 1302/ Hk. 1342.
_____, S. 1, Hk. 1341/M. 1922.
_____, S.1, Hk. 1342/M. 1923.
_____, S.17, Hk. 1342/M. 1923.
_____, S.1, Hş. 1311/ Hk. 1351.
_____, S. 9, Hş. 1311/ Hk. 1351.

- _____, S. 11, Hş. 1311/Hk. 1351.
- _____, S. 17, Hş. 1311/ Hk. 1351.
- _____, S.1, Hş. 1312/Hk. 1352.
- _____, S. 32, Hş. 1312/Hk. 1352.
- _____, S. 6, Hş. 1312/Hk. 1352.
- _____, S. 12, Hş. 1312/ Hk. 1352.
- _____, S. 17, Hş. 1312/Hk. 1352.
- _____, S. 18, Hş. 1312/Hk. 1352.
- _____, S. 21, Hş. 1312/ Hk. 1352.
- _____, S. 26, Hş. 1312/ Hk. 1352.

Özkan, Hülya- Rigiderakhshan, Mohammed, “İran’da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, *Erciyes İletişim Dergisi*, S. 6, 2019, s. 975-993.

Pârspûr, Âydâ, “Edebiyât-i Kârgerî Der Eş‘âr-i Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)”, *Ferheng-i Kazvîn- Faşnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 4, 1399, s. 99-116.

Parvizikhosroshahi, Shahed- Golshaei, Parisa, *Farsça Atasözleri ve Deyimler (Türkçe Karşılıkları İle Birlikte)*, Altınordu, Ankara, 2019.

Râmendî, Hâdî Derzî , “Remz u Râz-i Pâyidâri-yi Şi‘ir-i Nesîm-i Şimâl”, *Ferheng-i Kazvîn- Faşnâme-i Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 5, 1399, s. 35-56.

Razî, Hâşim (Ed.) , *Dîvân-i Hâfız* , İntişârât-i Kâve, 1341.

Rehberniyâ, Zehrâ- Nîkçerî, Perîsâ , “Te‘şîr-i Tahavvulât-i İctimâ‘î u Ferhengî-yi Devrân-i Meşrûte Ber Tenpûş-i Merdumân-i ‘Aşr-i Meşrûte”, *Çidemân*, S. 2, 1392, s. 142-151.

Restgâr-i Fesâî, Manşûr, *Envâ‘i Şi‘ir-i Fârsî*, İntişârât-i Novîn-i Şîrâz, Şiraz, 1380.

Şâlihîyâr, Gulâmhuseyn, *Vîjegihât-yi İrânî-yi Maṭbû‘at*, İdâre-i Kull-i İntişârât-i Vezâret, Tahran, 1355.

Şaferî, Cihângîr, “Ṭanz u Sâhtâr-i Ân Der Dîvân-i Nesîm-i Şimâl” , Ed. Ali Aşğar Muḥammed Hânî, *Şâ‘ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyîd Eşrefuddîn-i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s.192-223.

Sermedî, Mecîd, *Sî Pâre ‘İşğ (Tefsîr-i Ğazelhâ-yî Dîvân-i Şems-i Tebrîzî)*, Semîr, Tahran, 1384.

Sobhânî, Tevfik, *Târîh-i Edebiyât-i Îrân*, b.y.y. , t.y.

Şâfi'î, Hüsrev, *Zindegi u Şi'ir-i Şad Şâ'ir; Ez Rûdeki Tâ İmrûz*, Kitâb-i Hûrşîd, 2. bs. , Tahran, 1384.

Şef'î-i Kedkenî, Muhammed Rızâ, *Edebiyât-i Fârsî Ez 'Aşr-i Câmî Tâ Ruzgâr-i Mâ*, Ter. Huccetullah-i Aşîl, Neşr-i Ney, Tahran, 1378.

_____, *Edvâr-i Şi'ir-i Fârsî Ez Meşrûtiyet Tâ Sukût-i Saltanat*, Sohen, Tahran, 1380.

_____, *Bâ Çerâğ u Âyine Der Custecû-yi Rîşehâ-yi Tahavvol-i Şi'ir-i Mu'âşır*, Sohen, Tahran, 1390.

Şemîm, 'Ali Aşğar, *Îrân Der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, Behzâd, Tahran, 1387.

Şemîsâ, Sîrûs, *Sebk Şinâsi-yi Şi'ir*, Neşr-i Mitrâ, Tahran, 1393.

Şerîfî, Muhammed, *Ferheng-i Edebiyât-i Fârsî*, C. I. ,İntişârât-i Mu'în, Tahran, 1387.

Şerîfî Şukûh, Zeyneb, "Vazi'iyet-i Fikrî u Ferhengî-yi Îrân Der 'Aşr-i Kâcâr", *Faşlnâme-i 'İlmî -Tahaşşuşî Ferhengi-yi Pijûhişî*, S. 33, 1397, s. 127-148.

Tabaatabâi, Muhtî, *Târîh-i Tahlîli-yi Maţbû'ât-i Îrân*, İntişârât-i Bi'set, 1366.

Tokmak, Naci, "Hiciv", *DİA*, C. 17, İstanbul, 1998, s. 449-450.

Vâhiddüst, Mehveş, *Edebîyât-i Îrân Der Devre-i Kâcâr*, Surûş, Tahran, 1396.

Yazıcı, Tahsin, "Cengeli", *DİA*, C. 7, İstanbul, 1999, s. 366-367.

_____, "Matbuat", *DİA*, C. 28, Ankara, 2003, s. 119-121.

Yûsufî, Gulâm Huseyn, *Çeşme-i Rûşen: Dîdârî Bâ Şâ'irân*, 'İlmî, Tahran, 1373.

_____, "Şâ'ir-i Merdum", Ed. 'Ali Aşğar Muhammed Hânî, *Şâ'ir-i Merdum: Yâdnâme-i Seyyid Eşrefuddîn- i Huseynî (Nesîm-i Şimâl)*, Sohen, Tahran, 1384, s. 15-25.

Zehrâzâde, Muhammed 'Alî -Bihî, Hâdî- Bûr, Necîbe, "Eş'âr-i Maţbû'âtî Der Devre-i Meşrûte", *Maqalehâ-yi Pencomîn Hemâyîş-i Pijûhişhâ-yi Zebân u Edebiyât-i Fârsî; Perniyân-i Sohen*, s. 201-213.

Zerrînkûb, 'Abdul Huseyn, *Hikâyet Hemçunân Bâkî*, Sohen, Tahran, 1376.

Zerrînkûb, Hamîd, *Çeşmendâz-i Şi'ir-i Nov-i Fârsî*, İntişârât-i Tûs, Tahran, 1358.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.iranicaonline.org/articles/nasim-shemal>

